

BOREC

7-8

TRGOVSKO PODJETJE

PETROL

LJUBLJANA, CANKARJEVA 5/III

Tekoči račun pri NB v Ljubljani št. 601-T-358. Poštni predal št. 16. Telegram: PETROL-LJUBLJANA. Telefoni: komercialni oddelek 21-230, tehnični oddelek 20-840, uvozni oddelek 21-389, računovodstvo 23-493, direktor 20-841, bencinski servis Ljubljana, Prešernova cesta, telefon št. 21-843

Nudimo pogonska goriva, maziva in pline ter ostale proizvode domače proizvodnje in iz uvoza. Naše blago dobite v vseh večjih gospodarskih središčih Slovenije. Obračajte se zaradi pravilnega in racionalnega mazanja vaših strojev na Petrol, Ljubljana — tehnična služba, telefon 21-230. Glede nakupa vseh vrst naftnih derivatov in bencinskih črpalnih naprav iz uvoza pa na naš uvozni oddelek tel. št. 21-289

ELEKTRIČNI STROJI — GASILSKA OPREMA — HLADILNIKI

MOTOR

ŠKOFJA LOKA

ŽELEZNIŠKA POSTAJA: ŠKOFJA LOKA

IZDELUJE: Elektromotorje, asinhronne, v zaprti in zaščiteni izvedbi od 1,21 do 5,2 kW. Električne brusilne stroje 1,21 kW 2800 o/min, 0,60 kW 2780 o/min. Električne krožne žage z elektromotorjem 5,2 kW 1400 o/min ter zvezda trikot stikalom. Gasilske črpalke tipa T-I-1 300 l/min z bencinskim motorjem 5—8 KS. Gasilske armature, ročnike, spojke »Storz«, trodelne razdelilce, vodne zbiralce itd. Sirene električne z elektromotorjem 4,2 kW, domet zvoka 8 km, ročne, primerne za kamnolome in slično z dometom zvoka 0,5 km. Hladilne naprave. Naprave za navodnjavanje — Če trgovska mreža v vašem kraju nima naših izdelkov v zalogi, se obračajte direktno na tovarno

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Šubic in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertoncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Številka 7-8 — Letnik VII — Julij-Avgust 1955

Narod, ki se bije za življenje — ne umre!

DVAINDVAJSETEGA julija praznuje slovenski narod štirinajsto obletnico največjega in najslavnejšega dejanja svoje zgodovine, obletnico svojega prebujenja in prerojenja.

Pred štirinajstimi leti so vojske milijonskih narodov, nahujskane do podivjanosti, vdrle v našo deželo ter nam z ognjem in mečem prebrale obsodbo, da se moramo iz hlapcev ponižati v sužnje ter nato kot sužnji počasi izumreti in izginiti s površja svoje zemlje. Ta preizkušnja, ki je bila nedvomno najtežja, kar smo jih kdaj koli doživeli, je rodila tudi naše nedvomno največje dejanje: upor in revolucijo. Slovenski človek se takrat ni ravnal po tako imenovanih viteških pravilih vojskovanja, to se pravi, da ni sovražniku predal svojega premaganega meča in nato še globlje upognil svoj hrbet, da bi lizal prah z njegovih škornjev in ga s pridruženim cviljenjem mo-

ledoval za golo, pasje življenje. Ne, ni ravnal tako. Ravnal je tako, kakor je v »Vojni in miru« zapisal Lev Tolstoj: »Blagor narodu, ki v uri preizkušnje, ne da bi vpraševal, kako so drugi pravilno ravnali v podobnih primerih, preprosto in lahko-srčno pobere prvo gorjačo in udriha z njo...«

Ko so prve novice o tem dejanju, kljub temi in nepredirnemu sovražnikovemu obzidju, predrle v svet — in predrle so kaj kmalu, zakaj takšna dejanja so v zgodovini zelo redka, prav posebno redka in skoraj ne-

zaslišana pa so pri malih in neznanih narodih, ki so znani samo po svoji pohlevnosti — so po svetu, kjer je vladala občeveljavna in tako imenovana trezna pamet, zmajali z glavo in razsodili, da je to blazno dejanje, dejanje obupa, dejanje primitivnega in nekulturnega ljudstva, dejanje uboge živali, ki je ujeta ter se zato brezglavo otepa in bije do poslednjega smrtnega diha.

Toda kaj kmalu se je pokazalo, da to blazno dejanje ni bilo dejanje obupa primitivnega in nekulturnega ljudstva, ki se ne ravna ali pa se ne zna ravnati po viteških pravih vojskovanja, temveč da je bilo to dejanje edinega in edinstvenega upanja, ki je pognalo iz najglobljega in najmočnejšega človekovega občutka, da svoboda in pravica ne smeta in niti ne moreta umreti. Iz tega občutka pa se je rodil pogum, ki je visoko vzdignil glavo in zastavo, ki je na njej pisalo: Narod, ki se bije za življenje, ne umre!

Narod je šel v boj in je umiral, a ker je umiral za življenje, ni umrl, temveč je zmagal in obstal na svoji zemlji, ves nov in prerujen. V boju si je izpisal temeljne postavbe, ki po njih živi. Po boju pa si je zavihal rokave in šel na delo, da bo nekoč tudi domovina, zdaj resnično njegova domovina, vsa nova in prerujena.

To veliko delo zdaj opravlja, opravlja ga z marljivostjo in požrtvovanjem, z veseljem

in pogumom, a tudi s ponosom. Če je Lev Tolstoj napisal, da je blagor narodu, ki v uri preizkušnje ne vprašuje, kako so drugi pravilno ravnali v podobnih primerih, temveč preprosto in lahkosrčno pobere prvo gorjačo in udriha z njo, pa si lahko danes sami napišemo: Blagor narodu, ki se ne vprašuje, kaj bo, če bo svojo misel, ki ve, da je poštena in prava, povedal naravnost, temveč jo preprosto in lahkosrčno kar pove! Svojo misel pa lahko naravnost povemo samo zato, ker vsak dobro ve, da v vojni nismo barantali s svobodo domovine in pravico človeka in da zato tudi danes ne bomo. Zato pa naš glas odmeva po svetu. In vsi, ki ga slišijo, dobro vedo, da to ni votel glas in ne prazna beseda, temveč da je to sporočilo živih ljudi, ki na svoji zemlji varujejo svojo svobodo in svoj mir ter so zato najboljši bojevniki za svobodo in mir na svetu.

Ciril Kosmač

Dr. Metod Mikuž:

Začetki NOB v Sloveniji

Čeprav je bilo o začetku NOB v Sloveniji napisanih v raznih časopisih več prispevkov, posamezna obdobja pa smo objavili že tudi v naši reviji v prejšnjih letih, so bili mnogi dosedanjí objavljeni prispevki včasih nepopolni. Zato pričenjamo danes objavljati serijo člankov o začetku NOB v Sloveniji, ki jih je za našo revijo napisal dr. Metod Mikuž, naš znani proučevalec NOB.

CK KPS poziva v letaku konec aprila 1941 slovenski narod v borbo in pravi: »Da bi bila naša borba uspešnejša, se mora združiti vse slovensko ljudstvo v skupno narodno borbo proti imperialističnim okupatorjem in zatiralcem. V to skupno borbo poziva KPS tudi vse primorske in koroške Slovence, ki že dvajset let ječe pod jarmom tujih imperialistov. KPS poziva vse delovno ljudstvo, vse politične skupine in vse domoljubne posameznike, ki so proti narodnemu zatiranju, vse zavedne Slovence in vse pripadnike narodnih manjšin na ozemlju Slovenije...«¹

To je prvi poziv CK KPS na politično in organizacijsko pripravo oborožene vstaje, na borbo za enotnost vseh domoljubnih sil slovenskega naroda. Prvi vidni izraz te politične in organizacijske priprave Partije je ustanovitev Protiimperialistične fronte 27. aprila 1941, kot enega »najvažnejših pogojev za uspešno pripravo oborožene vstaje, do katere je moralo priti«², drugi pa istočasna ustanovitev Vojaških komitejev, osrednjega pri CK KPS in pri večini okrožnih komitejev, ki maja in junija ustvarijo in razvijejo že široko mrežo manjših vojaških grup in pooblaščenecv, ki so vršili neposredne priprave za vstajo, zbiranje orožja v dobro skritih

skladiščih in ustvarjali skelet vojaških organizacij.³ Tako postane Partija po veliki aprilski državni in narodni nesreči edina organizirana in organizatorična politična sila vseh narodov Jugoslavije, ki edina poziva ne samo na obrambo in vstajo, temveč jo tudi pripravlja in vodi. Odvč bi bilo na tem mestu omenjati, da tega ne bi mogla, pa tudi ne bi hotela storiti nobena buržoazna stranka. Reči moramo tudi to, da kjer je bila moč Partije večja, tam so bile močnejše in uspešnejše tudi priprave in za temi oborožena vstaja. Organizacijsko je bila Partija takrat razširjena po Sloveniji po sledečih okrožjih: Ljubljana, Notranjska, Novo mesto, Grosuplje, Kočevje, Bela krajina, Jesenice, Kranj, Maribor, Ptuj, Murska Sobota, Celje in Trbovlje.⁴ Ta okrožja so dala jedro prvih partizanskih edinic, in to tem večje in boljše, čim kvalitetnejša je bila partijska organizacija. Zato so priprave in začetki oborožene vstaje najboljši v Ljubljani, zatem na Gorenjskem, zlasti v kamni-

¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, Del VI, knjiga 1 (citiram Zbornik VI/1), Beograd 1952, slov. tekst, str. 5—14.

² E. Kardelj, 10 let ljudske revolucije (Referat na III. kongresu OF), Novi svet 1951, str. 408.

³ Zbornik VI/1 str. 13, op. 3.

⁴ Zbornik VI/1, str. 14, op. 1.

Bekanntmachung

Dies zur Aburteilung kommunistischer Gewaltverbrechen in den besetzten Gebieten eingesetzte Sondergericht hat am 1. August 1941

den 32 Jahre alten Gerber Ignaz Hren aus Stein

den 20 Jahre alten Friseurgehilfen Leopold Dremel aus Stein

den 20 Jahre alten Handelsgehilfen Mirko Exler aus Steinbüchl und

den 27 Jahre alten Hafnergehilfen Alois Glawič aus Mannsburg

wegen verbotenen Waffenbesitzes und Teilnahme an kommunistischen Sabotageakten zum

Tode

Das Urteil wurde sofort vollstreckt.

Veldes, den 2. August 1941

Der Chef der Zivilverwaltung

Kutschera

Obvestilo

Izredno sodišče, ki je bilo postavljeno za obsodbo komunističnih nasilnih hudodelcev na zasednem sodišču je dne 1. avgusta 1941 radi preprovedane posesti omilja in radi udeležitve komunističnih sabotažnih dejanj obsodilo na

smrt:

Ignacija Hrena, strojarja iz Stein-a, starega 32 let,

Leopolda Dremelja, brivskega pomočnika iz Stein-a, starega 20 let,

Mirkota Exlerja, trg. pomočnika iz Steinbüchl-a, starega 20 let in

Alojzija Glawiča, lonč. pomočnika iz Mannsburg-a, star. 27 let

Sodba se je takoj izvršila!

Veldes, dne 2. avgusta 1941.

Načelnik civilne uprave

Kutschera

Nemško obvestilo o streljanju prvih talcev s kamniškega področja

škem okraju, nato na Štajerskem (Maribor) in v revirjih.

Po ustanovitvi Protiimperialistične fronte in po začetku delovanja Vojaških komisij je pomemben dogodek plenum delegatov partijskih organizacij, ki je bil v začetku junija 1941 v Mencingerjevi ulici v Ljubljani. Ta plenum se že vrši pod perspektivo bližnjega nemškega napada na Sovjetsko zvezo, ki ga je tovariš Kardelj točno predvideval. Kardelj poudarja na tem plenumu, da se je treba upreti okupatorju z vsemi silami, da je treba organizirati ljudsko vstajo in da je samo v tem rešitev. O organizacijski plati priprav za oboroženo vstajo govori na plenumu Aleš Bebler, ki poudarja potrebo razširjenja in poglobljanja dela vojaških komisij, zbiranja in vskladiščanja orožja, vzpostavitve dobre obveščevalne službe in zbiranja hrane in oble-

ke.⁵ Kmalu po tem plenumu se vrši 15. junija v Dermotovi ulici v Ljubljani prvi plenum Protiimperialistične fronte, na katerem postanejo skupine komunistov, krščanskih socialistov, levega krila Sokolov in zastopnikov progresivne slovenske kulture temeljne ali ustanovne skupine Fronte.⁶

Ko Nemčija 22. junija 1941 napade Sovjetsko zvezo, preidejo vse dosedanje politične in organizacijske priprave v novo razdobje, v dobo neposrednih priprav za vstajo. Borbena gesla, ki jih prinaša že omenjeni poziv CK KPS — borba proti razkosažu in zaslužnjevanju Slovenije, borba za slogo in enotnost zaslužjenih narodov Jugoslavije in vseh balkanskih narodov, bor-

ba proti imperialistični vojni, za mir, za samoodločbo narodov, borba proti gospodarskemu uničenju slovenskega naroda, — borbena gesla prvega plenuma Protiimperialistične fronte,⁷ dobijo 22. junija 1941 v proglasu CK KPS svoj dokončni izraz v slovesni vojni napovedi: »Ko stopamo z vso našo močjo in z vsemi našimi sredstvi ob bok Delavsko-kmečki Rdeči armadi proti fašističnemu napadalcu... se za kolnimo, da v tej naši nacionalni vojni ne položimo orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen, dokler ne bo osvobojena zadnja ped slovenske zemlje od Jadranskega morja do severnih predelov, od Koroške do Sotle...«⁸

Začenja se prava vojna. Vojna proti okupatorju za osvoboditev in združitev vsega slo-

⁵ Tomo Brejc-Pavle, Iz naroda hlapcev — v narod junakov, Borec 1951, str. 214—218.

⁶ Ljubljana — ognjišče upora, Tovariš 1951, str. 186.

⁷ Zbornik VI/1, str. 18—19.

⁸ Zbornik VI/1, str. 16—17.

venskega naroda, narodov Jugoslavije in vsega Balkana. Istočasno pa se začenja tudi prava ljudska revolucija, saj je v geslih prvega plenuma Protiimperialistične fronte zelo razločno rečeno: osvoboditev slovenskega naroda je mogoča samo na ruševinah imperIALIZMA in da brez »boja proti izdajalski lastni kapitalistični gospodi se zatirani narod ne more osvoboditi«.⁹

Razumljivo je, da se spričo te vojne napovedi, ki jo v imenu slovenskega naroda napoveduje Partija tako fašizmu kot domači kapitalistični gospodi, ki je v tem času že imela v rokah vse niti ugodnega sodelovanja z okupatorji, 22. junija 1941 dosedanja Vojna komisija pri CK KPS preimenuje v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, nekaj dni zatem pa se na razširjeni seji zastopnikov temeljnih skupin Protiimperialistične fronte, ki odobrijo stališče CK KPS o začetku borbe, Protiimperialistična fronta preimenuje v Osvobodilno fronto, da se »Osvobodilna vstaja nasloni na čim širšo množično osnovo«.¹⁰

Po 22. juniju je bilo vse delo Partije osredotočeno na dvoje področij. Na razširjanje OF, to je, na razvijanje organizacijske mreže OF, zlasti njenih osnovnih celic, terenskih odborov OF, ki so nastajali in rasti z naravnost elementarno silo in začeli predstavljalni do sedlej nepoznano enotnost in borbena strnjenost slovenskega naroda. Poleg tega pa Partija vlaga velike napore v organizacijo prvih partizanskih oddelkov. Če so predvsem terenski odbori OF predstavljalni hrbtenico v borbo in revolucijo stopajočega slovenskega naroda, so prvi partizanski oddelki predstavljalni narodovo udarno pest.

Da bomo lažje razumeli vso težo naporov, ki jih je imela Partija pri tem delu, si samo na kratko pokličimo v spomin takratne čase. Slovenski narod je bil razkosan med tri okupatorje in jim izročen na milost in nemilost. Aprilska narodna in državna nesreča in

Kiosk iz Muzeja NO v Ljubljani, na katerem so originalni italijanski lepaki iz let 1941, 1942

vse, kar je tej sledilo, je tako vplivalo na ljudi, da so v veliki večini postali ali popolnoma brezčutni, ali pa so začeli podlegati nacistični in fašistični demagogiji in začeli gledati v Hitlerju svojega odrešenika. Le počasi in spričo prvih preganjanj slovenske inteligence na Gorenjskem in Štajerskem je prihajalo iztrenjenje. A v Sloveniji, zasedeni po Italijanih, je nastajala nova nevarnost, ker so začeli ljudje misliti, da so Italijani boljši od Nemcev, ker ne preganjajo ne vere ne duhovnikov. Če so bili torej boljši pogoji za začetke vstaje na Gorenjskem in Štajerskem, teh ni bilo na začetku v tako imenovani »Ljubljanski pokrajini« in še avgusta mora Kardelj poudarjati,

da mora postati ves slovenski teritorij eno samo bojišče,¹¹ Kidrič pa, da je druga naloga narodnoosvobodilnih sil slovenskega naroda okrepitev partizanske akcije na teritoriju, okupiranem od Italijanov.¹²

Kot zaključek neposrednih priprav za začetek vstaje moramo smatrati sejo Glavnega štaba sredi julija 1941 in izdajo Partizanskega zakona, ki pri naša organizacijske oblike, določbe o pravicah in dolžnostih partizanov, partizansko pri-sego, določbe o zastavi in po-zdravu, določbe o partizan-skem sodišču, kaznih in o nad-zorstvu prvih partizanskih edi-nic.¹³

1. Začetki vstaje na Gorenjskem

Rekli smo že, da so bili na Gorenjskem spričo nemškega začetnega terorja in močnih partijskih organizacij naj-povoljnější pogoji za začetek oborožene vstaje. Že do 22. junija so bile pri vseh okrožnih komitejih ustanovljene Vojaške komisije, zelo zgodnji oku-patorjev teror pa povzroči nastanek vrste ilegalnih skupinic, sestavljenih predvsem iz komunistov, ki se zadržujejo pod Stolom, na Možaklji, nad Nome-njem, Kuplenikom in Kropo ter nad Tržičem in pod Storžičem.¹⁴ Tudi v kamniškem okrožju nastajajo take sku-pine v okolici Mengša, Domžal, Duplice, Radomelj in Šmarne gore.¹⁵ Prva naloga je bila to-rej za gorenjske komuniste ta, da iz teh ilegalnih, med seboj nepovezanih edinic organizi-rajajo jedro bodočih partizan-skih čet in da istočasno izve-dejo mobilizacijo novih prosto-voljcev. Prav o tem je na primer sklepala kmalu po 22. juniju Vojna komisija kam-niškega in kranjskega okrožja,

¹¹ Zbornik VI/1, str. 52.

¹² Zbornik VI/1, str. 67.

¹³ Zbornik VI/1, str. 22–32.

¹⁴ -k-, K orožju! je šel julija 1941 glas po vsej Gorenjski, Slovenski Poročevalec 22. julija 1952; France Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se upli, Jese-nice 1954, str. 105.

¹⁵ M. Š., Iz dni, ko se je začela vstaja, Ljudska pravica 7. julija 1951.

⁹ Zbornik VI/1, str. 18–19.

¹⁰ E. Kardelj, 10 let ljudske re-volucije, str. 410.

in sicer na sestanku na Koprivici¹⁶ in v Gozdu nad Stranjami.¹⁷

Sredi julija¹⁸ je bilo na sestanku Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet sklenjeno, naj se preide iz priprav v dejansko oboroženo vstajo. Te direktive prinese na Gorenjsko član Glavnega poveljstva in instruktor CK KPS Stane Žagar, ki jih gorenjskim vodilnim komunistom pojasni na dveh sestankih, 17. in 20. julija na Jelovici.¹⁹ Na teh sestankih je bilo sklenjeno: 1. da se oborožena vstaja začne čimprej, 2. določi se vodstvo vstaje za jeseniško, kranjsko in kamniško okrožje,²⁰ 3. da se organizira Jeseniška četa iz ilegalnih skupin na Možakliji in pod Stolom, Jelovška, Kranjska ter Tržiška četa in formira iz vseh teh čet Gorenjski bataljon, ki bo vodil dejavnost teh čet.²¹ Po drugi verziji je bilo na teh sestankih sklenjeno, da se organizirata dva bataljona. Gorenjski bataljon, v katerega prideta Jelovška in Jeseniška četa in Tržiška (Storžiški, Kranjski) bataljon, v sestavi katerega naj prideta Kranjska in Tržiška četa.²²

Po teh sestankih so v kranjskem okrožju začele nastajati do konca julija sledeče čete: Tržiška četa in II. Kranjska četa pod Storžičem, I. Kranjska četa (Nartnikova četa) na Mohorju pod Šentjoštom, Jelovška četa na Jelovici nad Besnico, in Poljanska četa nad Poljansko dolino.²³ V jeseniškem okrožju je 22. julija ustanovljena Jeseniška četa, imenovana tudi četa Ivana Cankarja, ki je imela dva voda,

¹⁶ 22. julij 1941 — dan vstaje slovenskega naroda, Gorenjski glas 19. julija 1951.

¹⁷ Tomo Brejce, zgoraj citirano delo.

¹⁸ Po Zborniku VI/1, str. 31, op. 2: 16. julija.

¹⁹ -vr, Pod Malim Gregorjevcem 17. julija 1941, Ljubljanski dnevnik 11. julija 1953; F. Konobelj-Slovenko, zgoraj citirano delo, str. 107.

²⁰ Tomo Brejce, zgoraj citirano delo.

²¹ -k-, zgoraj citirano delo.

²² -vr, in F. Konobelj-Slovenko, zgoraj cit. delo, str. 107.

²³ 22. julij 1941 — dan vstaje, Franc Štefe-Miško, Rojstvo Kokrškega odreda, Glas Gorenjske 11. aprila 1953; 1. avgust — občinski praznik Kranja, Glas Gorenjske 1. avgusta 1953; Prvi rajf, Ljubljanski dnevnik 21. julija 1953.

Fašist, kakršnega je 1942. leta narisal vosovec Srečko Potnik

enega na Možakliji, drugega pa pod Stolom.²⁴ Najbolj je bilo razgibano kamniško okrožje. Tod se konec junija začno zbirati komunisti na Rašici in Dobnem in do 27. julija je obstajalo že pet borbenih skupin: Kamniška, Dupliška, Radomeljska, Mengeška in Domžalska.²⁵

Značilnost teh gorenjskih priprav za oboroženo vstajo je hitro združevanje doslej razkropljenih ilegalnih skupin, zaprisega prvih čet in združe-

²⁴ -k-, že omenjeno delo; Ivan Bertonec, Zaprisega na Gradišču, Ljubljanski dnevnik 21. julija 1953; Ob desetletnici Cankarjeve čete pod Stolom, Jeseniški kovinar 14. in 21. julija 1951; Ivan Jan, Pred dnevom oboroženega odpora, Ljudska pravica 10., 12. in 13. junija 1951.

²⁵ Zbornik VI/1, str. 39, op. 3.

vanje teh čet v bataljone ter skrbna izdelava načrtov za prve akcije po direktivah, danih na posvetovanju na Jelovici. Pri vseh teh pripravah prednjačijo zopet partizani v kamniškem okrožju, kjer je 22. julija 1941 »na osnovi predhodnih priprav in naredb Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet izvršena prva partizanska akcija«.²⁶ Ta prva akcija — strelji rašiških partizanov 22. julija v Tacnu pod Šmarno goro — so potemtakem signal za ljudsko vstajo ne samo na Gorenjskem, temveč v vsej Sloveniji in zato praznujemo 22. julij kot dan začetka oborožene vstaje. Po teh streljih v Tacnu je 25. julija sklenjeno na sestanku Vojnega komiteja kamniškega okrožja pri Volčjem potoku, da se iz partizanskih edinic formira Kamniški partizanski bataljon in da se v vsem okraju dvigne vstaja v noči od 27. na 28. julij. Vse skupine razen Kamniške, kjer je bila po sredi izdaja, so svojo nalogo v tej noči dobro izvršile, in tisto noč si je nemški okupator dobro zapomnil. Porušeni so bili mostovi in cestni nasipi, uničene telefonske napeljave, požgana žetev na posestvih izseljenih Slovencev itd.²⁷ Sicer pa pogledjmo, kaj pravijo Nemci sami o tej noči! Komandant žandarmerijskega okraja Kamnik poroča 29. julija svojim nadrejenim, da je politični položaj v okraju slab in da se je 27. julija začelo uporniško gibanje, katero ne sestavljajo samo komunisti, temveč tudi nacionalisti. Dalje poroča, da je to uporno gibanje — sabotaže, ropi, napadi na varnostne organe in folksdojčerja — zajelo občine Kamnik, Homec, Radomlje, Domžale, Mengeš, Trzin, Ihan, Dob in Moravče.²⁸ Ali če pogledamo še drugo nemško poročilo, ki je bilo poslano 4. avgusta Reichspropagandaamtu v Celovec. Poročilo velja za razdobje od 27. julija do 2. avgusta in je zanimivo tudi zato, ker pove, kako so Nemci splošna reakirali na to vstajo.

(Se nadaljuje)

²⁶ E. Kardelj, 10 let ljudske revolucije, str. 410.

²⁷ Zbornik VI/1, str. 59, op. 2.

²⁸ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.

Predsednik Tito nazdravlja predsedniku vlade Burmanske unije dr. U Nuju

Minuli mesec je miroljubno človeštvo slavnostno proslavilo spomin na dan, ko so pred desetimi leti — 26. junija leta 1945 podpisali v ameriškem mestu San Franciscu Ustanovno listino Združenih narodov. »Mi, narodi ZN,« pravi med drugim uvod v to listino, »trdno odločeni obvarovati bodoče rodove vojne pošasti, želimo potrditi vero v temeljne človeške pravice, v enakopravnost narodov, velikih in malih, podpreti socialni napredek, živeti skupno v miru kot dobri sosedje in združiti naše moči, da bi ohranili mednarodni mir in varnost.« To je samo nekaj iztrganih stavkov iz Ustanovne listine, ki je bila odraz soglasne želje vseh narodov, da se nikoli ne bi več ponovile vojne grozote, saj se takrat — pred desetimi leti — še ni razkadił dim nad ruševinami, milijoni mater so še vedno čakali na vrnitev svojih sinov, z nekaj besedami: vojne rane so bile še vedno odprte in skeleče. Človeštvo se je zgrozilo nad strahotnimi posledicami šestih apokaliptičnih let in sklenilo združiti vse svoje sile, da bi v bodoče na miroljuben način reševali spore, ki bi lahko ogrozili mednarodni mir.

To so bile misli, ki so jih vsaj javno izpovedovali vsi podpisniki tega zgodovinskega dokumenta. Toda kmalu se je žal izkazalo, da zadnja vojna še ni bila dovolj prepričljiv nauk, ker se je namesto medsebojnega sporazumevanja in strpnosti vedno bolj uveljavljala v mednarodnih odnosih sila, zastraševanje in grobo teptanje osnovnih načel, da ni dopustno vmešavanje v notranje zadeve drugih držav itd. Seveda se je to odrazilo v OZN. »Blokovska politika« je resno načela njene temelje in so bili trenutki, ko bi bil potreben le še en sam korak, da bi prišlo do razpada te mednarodne organizacije, ki je bila ustanovljena z edinim in glavnim namenom: preprečiti vojno in ohraniti mir. Vzporedno s tem se je stopnjevalo tekmovanje v oborožitvi in izdelovanje strašnih nuklearnih orožij, proti katerim je orožje iz zadnje vojne, kar se tiče učinkovitosti, le še igrača. Toda OZN je vse te burne pretrese prestala in danes je na pragu novega obdobja, ko eden izmed glavnih temeljev, na katerem počiva Ustanovna listina — ustvarjalno mednarodno sodelovanje ne glede na raso, veroizpoved in politične nazore že žanje prve konkretne uspehe. Od kod OZN moč, da

je vzdržala vse te viharje in se obenem izognila vsem skrajnostim, kamor jo je želela potisniti »blokovska politika«? Vsekakor so to njena načela, ki kljub vsem enostranskim ukrepom niso med večino človeštva izgubila svoj blesk, obenem pa spoznanje, da morebitna nova »atomska« vojna ne bi prinesla zmagovalca, temveč le strahotno opustošenje našega planeta. Naj k temu dodamo še glas tistih narodov, ki niso hoteli pristopiti k nobenemu bloku, temveč le posredovati, da bi na miroljuben način zgladił nasprotja. OZN gre levji delež zasluge, da so pogasili vojna žarišča na Koreji, v Palestini, Kašmiru in Indokinii. Popolnoma je zategadelj upravičena ocena bivšega ameriškega predsednika Trumana, da se je OZN zahvaliti, da niso nekateri povojni dogodki pahnili svet v novo vojno.

Seveda so prišle med desetletnim delovanjem na dan tudi nekatere slabosti te mednarodne organizacije. Znano je dejstvo, da je že sama ustanovitev ZN bila plod kompromisa med tremi velikimi zmagovalci iz zadnje vojne — ZDA, SZ in Veliko Britanijo. Sem sodi poseben in privilegiran položaj velesil, kar je imelo za posledico, da so večkrat zavrnili upravičene zahteve manjših in srednjih držav. So pa še druge slabosti! Tako bi bilo treba čimprej izpopolniti njeno univerzalnost, kar konkretno pomeni, da bi bilo treba v OZN sprejeti predstavnike pet sto milijonskega kitajskega naroda. Poleg tega se bo morala lotiti še kopice težkih nalog. Na prvem mestu je vprašanje razorožitve, s katerim se OZN že vsa povojna leta žal doslej brezuspešno, ukvarja; dalje izkoriščanje atomske energije v miroljubne namene, kjer so prav po zaslugi OZN že storjeni prvi koraki in gospodarska pomoč manj razvitim deželam, da naštujemo le najpomembnejše. Poleg tega bo treba še naprej razvijati delo tako imenovanih specializiranih agencij OZN, ki niso samo opravile svojega obstoja, temveč se izkazale za zelo učinkovito sredstvo mednarodnega sodelovanja. Naj tu omenimo UNICEF, ki zlasti skrbi za mater in otroka, dalje UNESCO

Znak OZN

— mednarodno prosvetno organizacijo, pa agencijo za tehnično pomoč, ki je že poslala nad pet tisoč strokovnjakov v nerazvite države in pokrajine.

Vsi ti nesporni uspehi so pač jasen odgovor, zakaj je potrebna OZN. V današnjem, skoraj bistveno spremenjenem mednarodnem ozračju, ko so grožnje že zamenjali razgovori in medsebojni obiski, ko je hladna vojna na izdihu in ko smo že bili

PO SVETU

priče, da so odstranili iz mednarodnega dnevnega reda že več zapletenih vprašanj, je seveda dosti več upanja, da bo OZN postala tak mednarodni forum, kakor so si ga zamišljali ob ustanovitvi. Različna družbena ureditev in ideološke razlike ne morejo biti ovira za sodelovanje, saj te razlike tudi niso ovirale zaveznikov v vojni proti fašizmu. To resnico potrjujeja skupni izjavi Tito-Nehru in Tito-U Nu, dalje jugoslovansko-sovjetska deklaracija in sklepi zbora azijskih držav v Bandungu, kar je vse odločilno vplivalo na izboljšanje mednarodnega ozračja.

Nehru in Tito

Jugoslovansko-sovjetska deklaracija je potrdila načela, ki so bila vedno vodilo naše zunanje politike: reševanje sporov na miren način, medsebojno nemešavanje, spoštovanje neodvisnosti, aktivno sožitje itd. Uveljavitev teh načel v mednarodnih odnosih pomeni poraz kratkovidnih blokovskih koncepcij in odpira nove, svetlejšje perspektive. Ta izjava je ustvarila solidne temelje za razvoj novih odnosov med Jugoslavijo in SZ ter je obenem dragocen prispevek k utrditvi miru.

Nedavni obiski dragih in preizkušenih prijateljev U Nuja in Nehruja so še utrdili spoznanje, ki ima vedno več pristašev v svetu, da je mogoče ustvarjalno in enakopravno sodelovanje med narodi, še več, da je to edini zanesljivi kašipot iz labirintov hladne vojne. Vsekakor je to resen nauk za vse tiste, ki so dvomili, da bi lahko načela, na katerih temelji to sodelovanje, pomenila kaj več kot lepo, vendar neuresničljivo zamisel. Sedanji razvoj: sklenitev avstrijske državne pogodbe, približanje stališč glede razorožitve, sporazum o sestanku štirih in razvedritev okoli Formoze, je nesporen dokaz pravilnosti te politike. Danes morda nismo več daleč od dneva, ko bo ideja plodnega sožitja odnesla končno zmago na nevarno »blokovsko računico«.

Obisk predsednika burmanske vlade je poglobil že obstoječe prijateljske odnose med obema državama. Med razgovori sta obe stranki ugotovili, da n. pr. gospodarsko sodelovanje zaostaja za stiki, ki so bili že doseženi na političnem področju. Zato sta obe državi poudarili željo, kar je našlo izraza v posebnem sporazumu, da bosta razširili gospodarsko sodelovanje, zlasti še zaradi dejstva, ker se

gospodarstvu obeh držav sijajno medsebojno izpolnjujeta. Naš industrijski razvoj omogoča, da zadovoljimo nekatere potrebe Burme, ki je šele začela graditi temelje svoje industrializacije. Jugoslovansko-burmanski odnosi so nazoren primer, kaj je vse mogoče doseči s sodelovanjem, ki temelji na priznanju medsebojnega spoštovanja in enakopravnosti.

Isto velja za naše odnose z Indijo, ki je glavni bорец za mir v Aziji. Jawaharlal Nehru sodi gotovo med najpomembnejše državnike današnjega sveta, obenem pa je vnet zagovornik aktivnega sožitja. Ta načela miroljubne koeksistence, ki so bila prvič objavljena v uvodu indijsko-kitajske pogodbe o Tibetu, so kasneje sprejele še mnoge azijske države. Indija je bila eden izmed ustanoviteljev OZN, danes pa je med njenimi najaktivnejšimi člani. Važna je bila vloga Indije v prekinitvi sovražnosti na Koreji, za konec vojne v Indokini in za mirno rešitev formoškega vprašanja. Nehru je pobudnik bandunškega sestanka, ki je imel velikanski odmev po vsem svetu. Ta miroljubna politika indijskega predsednika vlade pa ne pomeni nevtralizem, temveč ustvarjalno prizadevanje, da bi se premostila nasprotja, ki so razdelila današnji svet. Zategadelj je razumljivo, da sta Jugoslavija in Indija kljub zemljepisni oddaljenosti takoj našli skupen jezik pri obravnavanju perečih mednarodnih vprašanj.

Predsednik vlade prijateljske Indije je doživel v naši sredi sprejem kakor doslej še noben predstavnik tuje države. Naše ljudstvo je s tem jasno in javno izrazilo svoje soglasje z besedami, ki jih je izrekel Nehru v Zvezni ljudski skupščini. Njegovo obsodbo blokovske politike in misel, da danes ni mogoče rešiti česar koli z vojno, je toplo pozdravila vsa naša javnost. Obisk dragega gosta je pomenil veliko manifestacijo politike miroljubnega sožitja, ki sta jo vedno zagovarjali Jugoslavija in Indija. Predsednik Tito in Nehru sta lahko s ponosom ugotovila, da je njuna daljnovidna politika že požela prve uspehe in da je vedno večje število držav, ki se zavedajo, da je to edina pot k miru. Seveda pa ta skupnost stališč odpira svetle perspektive za poglobitev iskrenega sodelovanja z našo veliko azijsko prijateljico na vseh področjih.

Janko Jeri

Dr. U Nu, Aleksander Ranković in ga. Nu, ko ogledujejo staro orožje — handžar in kuburo

Branko Ivanuš

V nedeljo, 20. junija se je na mednarodni letalski prireditvi pri mestu Moisselle v Franciji z letalom smrtno ponesrečil Branko Ivanuš, predsednik Letalske zveze Slovencev in podpredsednik Mednarodne letalske zveze. Novica nas je presenetila, saj je še pred dnevi dosegel na tej prireditvi uspeh svetovne vrednosti. Toda bilo je res — in tako našega dragega Branka ni več med živimi...

Branko se je rodil 27. XI. 1919. leta v Veliki Dolini pri Brežicah. Nekaj časa je živel na Štajerskem, kjer je obiskoval tudi gimnazijo in jo leta 1938 dokončal v Ljubljani. Čeprav se je vpisal na univerzo, se je pogodbeno zaposlil tudi na železnici že 1940. leta. Že leta 1941 se je povezal z organizatorji osvobodilnega gibanja pri železnici, med drugim s Tinetom Rožancem. In tu začne njegovo organizacijsko delo za NOB. Tako je delal v propagandnem, obveščevalnem in vojaškem referatu. Nič koliko sabotažnih akcij na železnici je organiziral, uredil zveze, da so po železnici pošiljali material za partizane, upostavil

kurirske zveze po železnici, povezoval železničarje za aktivno sodelovanje itd. Od novembra 1941 dalje je delal tudi v Centralni tehniki KPS v Ljubljani. 14. decembra 1942 so ga na Brezovici aretirali karabinjerji in ga internirali v Gonarsu. Maja 1943 pa so ga iz Gonarsa pripeljali spet v Ljubljano pred sodišče in ga obsodili na 12 let ječe. Tako se je začelo njegovo trpljenje po italijanskih zaporih: Castel Franko, Finalborgo, Alesandria in drugje... Komaj 1944. leta mu je uspelo vstopiti k partizanom na Primorskem. Marca 1944 je odšel v višjo partijsko šolo pri CK KPS. Po končani šoli pa je bil pri službi državne varnosti.

Pokojnega Branka, odkritega, živahnega in družabnega tovariša, močno razgledanega intelektualca, se bodo spominjali ne samo partizani in železničarji ter njegovi tovariši iz Tajništva za notranje zadeve, kjer je do smrti opravljal odgovorne naloge, temveč tudi številni drugi naši ljudje. Zakaj Branko je bil pionir letalstva po vojni v Sloveniji. Razen tega pa se je udeleževal tudi v drugih športnih dru-

štvih. Med drugim je bil zelo agilen v strelstvu in je bil 1954. leta državni prvak v streljanju z vojaško pištolo. Težko bodo pogrešali Branka povsod, kjer se je kot dober športni organizator in neutrudni graditelj socializma udeleževal.

Pokojni Branko Ivanuš je bil član ZK od 1941 in nosilec spomenice. Bil je rezervni podpolkovnik in je prejel tale odlikovanja: Bratstva in edinstva I. reda, Zasluge za narod II. stopnje, Red hrabrosti in Orden zasluge za delo II. stopnje.

Preden so padli prvi streli...

KAKOR v drugih krajih na Kamniškem, tako je bilo tudi v Črni I. 1941 čutili dejavnost KP in Vojnega komiteja v pripravah za oboroženi odpor proti okupatorju. Prvi sestanek s članom Vojnega komiteja, Romanom Potočnikom-Ludvikom, je bil 17. junija 1941 v Potoškem gozdu na zahodni strani za reko Črno, kakih 300 m od mostu. Tam smo se prvič sešli: Karol Logar iz rudnika kaolina v Črni, star revolucionar in borec za delavske pravice, rudarja Franc Žagar, Karlo Logar iz vasi Potok, Janez Sušnik ml., čevljar, Jože

Vider iz Podsmrečja in jaz. Zvezo z menoj je postavil Jože. Povečini smo se poznali med seboj in smo torej vedeli, komu lahko zaupamo. Na sestanek so prišli vsi, ki so bili povabljeni, in tako smo — bil je zelo lep, topel večer — čakali le še na Ludvika. Kar zaslišimo dogovorjeni znak, tri žvižge. Pogovor je utihnil; dali smo še naš znak. Tako smo se sešli. Ludvik nas je pozdravil: »Delu čast!« mi pa smo odgovorili: »In oblast!« Govoril nam je o namerah hitlerjevskega režima, o tem, kako se pojavljajo prvi izdajalci in da bo v odgovor na okupatorjeve na-

mere treba začeti s pripravi za oborožen upor. S pripravi in akcijami je začeti takoj, in sicer: pri vsakem delu, ki koristi ciljem okupatorjevega režima — s sabotažami, nadalje z napisnimi parolami kot »Smrt fašizmu, Ne maramo Hitlerjevih hlapcev za vladarje, Dol s Hitlerjevim režimom« itd. Te parole so se brž zatem res pojavile v večjih krajih in na vidnih mestih. — Tretja naloga je bila zbirati orožje, strelivo in ostali vojni material. Ludvik je obrazložil več važnih nalog, ki jih je dobil Vojni komitej okrožja po proglasu KPS me-

seca aprila 1941, nato pa nam svetoval, kako naj se tega lotimo v Črni. Ura se je kmalu nagnila čez polnoč, toda nam se ni mudilo, ker nas je Ludvikova beseda hrabrila in nam vlivala zaupanje v lastne moči.

Priprave so poslej tekle ne glede na to, da so se mnogi tovariši ustrašili okupatorjevega terorja in odnehali. — K pripravam za sabotažne akcije smo pritegnili številne nove tovariše, zbrali veliko razstreliva, minerskega materiala in orožja za obrambo pri akciji. V noči med 27. in 28. julijem so na cesti Kamnik—Gornji grad zagrmel močne detonacije, od katerih je odmevala vsa dolina. Porušena je bila cesta v Perčevih vijugah v Črni, zaminirana sta bila tudi Potoški in Vanišekov most. Oba omenjena mosta vodita prek Črne in vežeta cesto, ki pelje v zgoraj opisani smeri. Izpod Črnicva je bila v serpentinah zaseka preko ceste, na cesto pa zavaljene velike skale. To je bil jasen, odločen in nedvoumen odgovor

nemški fašistični oblasti, da prebivalstvo ne mara Nemcev in da se odločno upira germanizaciji.

Če hočemo doumeti razplet medvojnih dogodkov v Črni in v drugih krajih kamniškega področja, bomo vzroke in pojasnilo zanje našli v večletni politični borbi s starim buržoaznim režimom, v stavkah in demonstracijah proti draginji, odpuščenju delavcev in

Dr. Marijan Dermastia, prvi komandant Kamniškega bataljona v letu 1941. Na sliki: v Trstu, maja 1945

Na Kočevskem, jeseni 1944. Od leve proti desni: Roman Potočnik, komisar Zaščitne brigade Glavnega štaba (bil je že leta 1941 član Vojnega komiteja na kamniškem področju), in narodni heroj Alojz Kolman Marok, komandant Zaščitne brigade Glavnega štaba

podobno. V večletnem intenzivnem delu s proletariatom je KP pod vodstvom Toma Brejca-Pavla in Šturma na Kamniškem ustvarila jedro zanesljivih moč, ki so tudi leta 1941 bili v prvih vrstah, ker so dali pobudo za ustanovitev Vojnega komiteja. Vso težo priprav za oborožen upor so nosili tovariši in tovarišice: Stane Zirovnik, Alojz Kebe, Vlasta, Jakob Molk, Štefan Gruden, Anton, Marjan Dermastia, Alojz Bregant, Roman Potoč-

nik, Franc Poznik, Rozi Sitar in drugi.

Že 15. julija so se v Rašici zbrali prvi partizani na bivšem kamniškem področju, večidel sami stari in prekaljeni borci za delavske pravice izza časov stare Jugoslavije. Šmarska in Rašička četa sta tedaj skupaj šteli že 65 moč. Širši sestanek s člani Vojnega komiteja in sodelavci prvih borbениh skupin je bil 25. julija pri Volčjem potoku. Na njem je Tomo Brejc-Pavel, inštruktor CK KPS, obrazložil, zakaj je treba nemudoma začeti z oboroženo borbo; vse grupe so dobile navodila za enotno in istočasno akcijo po vsem kamniškem okraju.

Ta enotni odgovor je nemškim rabljem na Gorenjskem vtil obilo strahu v kosti. Sprva se niso niti upali iz svojih postojank. Pritisk so delali v glavnem tam, kjer so jim pomagali petokolonaši in izdajalci, kot je bil n. pr. »Bečov« iz Kamnika. Nemško junaštvo v teh dneh ni bilo kaj prida. Sam sem bil priča, ko so prišli v Črno, da bi si ogledali mostove in zrušeno cesto. Zaskrbljenosti in strahu spričo neugodnega presenečenja v na videz pokorjeni deželi niso mogli skriti.

France Podstudenšek-Rok

Tomo Brejc-Pavle, organizator narodnoosvobodilnega gibanja in vojnega komiteja na kamniškem področju v letu 1941. Na sliki: v Črnomlju 1944. leta med govorom

Most v svobodo

Nemalo so bili slovenski partizani, ki so se v zimi 1941/42 zadrževali na Samotorici (Dolomiti), presenečeni, ko sta prišla prve dni meseca januarja 1942 v zbirno četo z drugimi partizani iz Ljubljane tudi dva človeka, ki nista znala niti besede slovenski. Kaj bosta počela ta dva tujca med proletarci, med partizani? Zakaj sta oba oblečena v železničarske uniforme? Resda so bili partizani veseli vsakega novega človeka, ki se jim je pridružil, toda ta dva tujca sta jim vzbujala nekakšno nezaupanje. Razumljivo: bili so taki časi in vsaka nepredvidnost, vsako preveliko in takojšnje zaupanje nasproti tujemu človeku bi se lahko maščevalo... Toda radovednosti in nezaupanja je bilo kaj hitro konec! Zakaj Martin Krpan, ki je pripeljal v zbirno četo na Samotorico nove partizane in med njimi tudi ta dva tujca, je povedal njuno zgodbo. Ne, to je bila več kot zgodba! To je bila v tistih časih skoraj neverjetna dogodivščina dveh angleških vojakov, ki sta z drugega konca sveta prišla v Slovenijo in takrat skoraj slučajno zašla med partizane. To je bila zgodba dveh angleških vojakov, ki jih je čudovita pot druge svetovne vojne najprej vključila v redno borbo proti nacizmu, kasneje pa jih je vključila v našo oboroženo borbo proti fašističnemu okupatorju. Da, to je bila zgodba Novozelandskega Johna Denvira, angleškega korporala in Avstralcja Colina Cargilla, angleškega vojaka topničarja.

*

John Denvir je bil 1941. leta v sestavi 20. bataljona IV. britanske brigade, ki se je borila proti Nemcem v Grčiji. V večjo skupino angleških vojakov je bil 26. aprila 1941 v Grčiji tudi ujet in so ga z drugimi ujetniki pripeljali v Slovenijo, v Maribor, v taborišče za vojne ujetnike. Kaj kmalu je od tu s še nekaj tovariši pobegnil, toda so jih ustaši v Zagrebu zajeli in vrnili Nemcem v Maribor. Ker je bil organizator tega pobega, so Denvira kaznovali in zaprli v samico. Vendar mu Nemci s tem volje do pobega niso zatrli! Ko so ga dodelili v četo, ki je gradila progo, je prvič dobil zvezo s slovenskimi železničarji, aktivisti OF. In njegov drugi pobeg, ki ga je

pripravil s še dvema ujetnikom — eden od njiju je bil Colin Cargill, drugi pa Ginger Martin — je uspel! Srečno, brez vsakih »dovolilnic« so prešli vse nemške in italijanske bloke in se nekega večera »izkrcali« v Ljubljani. Pa so bili v Ljubljani železničarji-aktivisti spet tisti, ki so jih spravili na varno. Se več! Preskrbeli so jim ilegalna stanovanja oz. prenočišča pri »naših« ljudeh in jih s pomočjo ilegalne tehnike oskrbeli tudi z ilegalnimi osebnimi izkaznicami. Zanimivo: vsi trije so čez noč postali po poklicu — »železničarji«. In težav, da so se vsi trije naučili tudi svoje nove rojstne podatke, seveda v slovenščini, je bilo nič koliko. Tako je tedaj dobil John Denvir ilegalno ime Frenk, Colin Cargill pa Ivan Glavič. Proti koncu meseca decembra pa je ob neki italijanski raciji izginil prvi od te trojice — in njegova usoda je še danes neznana. Tako najdemo Frenka in Colina prve dni januarja 1942 med partizani na Samotorici...

*

Ceprav je bilo nezaupanje partizanov na Samotorici do obeh tujcev sprva razumljivo, so potem, ko so poznali njuno zgodbo, vse drugače gledali na oba »tujca«, ki sta kaj kmalu postala za vse partizane iskrena tovariša, pripravljena z ramo ob rami boriti se z našimi borci proti fašizmu. Dokaj težav pa sta tako onadva, kakor partizani imeli v govorjenju. Frenk in Colin sta znala komaj za silo nemški — toda največ so se sporazumeli v rokami, z gibi... In tako sta se hitro vživela v novo življenje, v parti-

Srečko Potnik: Karabinjerja

zansko skupnost. Frenk je tudi kasneje, ko se je zbirna četa premaknila na Kožljek, ostal mitraljezec. Prav tu pa se je naučil enega prvih stavkov, seveda v slovenščini. Zima je bila in zelo mrzlo. Stanovali so v neki hiši. Ker pa so partizani prihajali in odhajali in so mnogi pozabili za-preti za seboj vrata, je Vasja večkrat kričal: »Zapri vrata! In prav ta stavek je bil, tako je kazalo, najbolj pri srcu Frenku. Čez nekaj časa je že govoril: »Zvapr vrata!«, in to v tako pristno zvenečem angleškem naglasu, da so se mu partizani kaj radi nasmejali. No, ko je meseca aprila prišel Frenk tudi v stik s Cvetom Močnikom-Florjanom, ki je znal angleški, pa je bilo zanj že laže. Kaj malo časa pa je živel njegov prijatelj Colin Cargill. 4. februarja 1942 so ga ujeli nad Kožljekom Italijani, ga odpeljali čez Pristavo in ga 5. februarja ustrelili v Borovnici pri mostu. Dva dni kasneje so ga pokopali v Ljubljani na Žalah kot nekega neznanega angleškega vojnega ujetnika.

Frenk pa je napredoval ne samo v jeziku, temveč se je izkazal tudi kot zelo hraber borec. Aprila 1942, ko je bil v Levčevi četi, je sodeloval v večjih akcijah na predelu Ig—Kočevje—Cabar. Ko je bilo osvobojeno prvo ozemlje, je bil poslan v štab Notranjskega odreda, kasneje pa v III. grupo odredov ter je bil do ustanovitve Šerčerjeve brigade spremljevalec komandanta. Ob prihodu v Šerčerjevo brigado je bil dodeljen zaščitnemu vodu, vendar je na lastno željo odšel v II. bataljon Šerčerjeve. Ker je v začetku 1943. leta že precej obvladal slovenščino, je bil imenovan za komandirja voda v II. bataljonu. Meseca aprila je bil imenovan za komandirja 1. čete II. bataljona Šerčerjeve. V začetku junija je bil imenovan za namestnika, kasneje pa za komandanta II. bataljona Šerčerjeve brigade. Čez tri tedne je bil v borbi na Krvavi peči, ko je jurišal na italijanske položaje, hudo ranjen. Najprej se je zdravil v bolnišnici v Kočevskem Rogu, kasneje je bil dodeljen Angleški vojni misiji pri GSS, končno pa so ga odpeljali z letalom v Italijo, od koder se je ozdravljen vrnil domov v Novo Zelandijo.

*

Taka je torej zgodba o treh angleških vojaki, ki so po čudnem

John Denvir-Frenk

naključju prišli k slovenskim partizanom, in od katerih je ostal živ je Frenk. Čudno naključje...? Pač v toliko, kolikor so prišli semkaj, kajti predvsem Frenku, proletarcu, je bilo popolnoma jasno, kje je njegovo mesto... Ko se je vrnil v domovino, je tamkaj s pomočjo prijatelja Jamesa Caffina maja 1945. leta izdal knjigo »Partisan«, ki je izšla v 65.000 izvodih. Tako je on kot aktivni sodelavec partizanske borbe, prvi seznanil ljudi v Novi Zelandiji s praviimi podatki o tem boju. Se enkrat se je po koncu vojne oglašil Frenk, in sicer preko angleškega radia, ko je pozdravljal slovenske partizane, svoje prijatelje, med njimi celo Staneta. Žal je bil Stane tedaj že med mrtvimi junaki... Konec lanskega leta je Glavni odbor ZB NOV Slovenije povabil Frenka k nam na obisk — k svojim bojnim prijateljem.

*

In John Denvir-Frenk je 6. junija letos prišel k nam! Okoli 12.000 milj sta prepotovala z ženo, dokler nista prišla v Slovenijo, v kraje, ki so Frenku dobro znani. Toda tokrat Frenku ni bilo treba paziti na sovražne zasede in bunkerje, tokrat mu ni bilo treba minirati mostove ali jurišati na okupatorske položaje, niti se mu ni bilo treba skrivati pred okupatorji, kakor je to delal od tedaj, ko je pobegnil iz Maribora. Kajti tokrat so ga slovenski partizani

sprejeli tako prisrčno, tako tovariško, da si bo to Frenk zapomnil za vedno. In ko ga je Vasja, njegov stari bojni prijatelj, sprejel v Sežani na kolodvoru, je Frenk, še vedno stari Serčerjevec Frenk, takole pozdravil: »O ždrav! Kek ši kej? Kek ti je ime...« Se razume: Frenk še ni pozabil na nekatera imena, ni pozabil niti našega jezika, čeprav zdaj »govori« slovensčino po angleško. Frenk vsega tega ni pozabil, kakor ni pozabil — slovenskih partizanov, svojih bojnih tovarišev. Frenk, rudar po poklicu, ne more in ne bo nikoli pozabil vsega tistega, kar ga je med NOB na življenje in smrt zvezalo s slovenskimi partizani, s proletarci. In zato nam je njegov prihod tako drag in mil, tako tovariški in prisrčen. In zato se je Frenk tudi tako prijetno počutil, ko so se ob njegovem prihodu zbrali Serčerjevci in v družbi z njim obujali spomine na vojna leta. Sicer pa — Frenk, naš iskreni bojni tovariš, se je zdaj precej časa mudil pri nas. Ogledal si je kraje, kjer je hodil kot partizan, ogledal pa si je tudi naše povojne pridobitve. In prepričani smo — tako je tudi povedal že v prvih dneh bivanja pri nas — da bo naš tovariš Frenk tudi v bodoče ostal ves naš. Sam pravi, da bo o tem obisku napisal še drugo knjigo o Jugoslaviji. Pri tem mu želimo polno uspehov. Upamo pa tudi, da bo za našo revijo, pred odhodom v domovino, povedal še marsikatero zanimivost.

Z željo, da pokažemo, kakšna je bila Frenkova pot iz Maribora do Ljubljane, preden je prišel v vrste narodnoosvobodilne vojske, objavljamo iz njegove knjige odlomek: »Most v svobodo«.

DA BI lahko spet pobegnili, je Denvir potreboval novih prijateljev. Staro skupino so Nemci razbili. Ko je bil zaprt v samici, je Denvir spoznal ujetnika, ki je bil prav tako trdno odločen kot on sam, da pobegne: mladega avstralskega protitankovskega topničarja Colina Cargilla, modrookega, rdečkastih las in zmeraj nasmejanega. Cargill je bil ujet v Grčiji. Star je bil enaindvajset let. Tretji tovariš v novi skupini je bil »Ginger« Martin, mornariški pešak, ujet na Kreti, tretji rdečelasec v skupini.

Načrte za beg so pripravljali zelo skrbno. Denvir, Cargill in Martin so govorili z vsemi ujetniki, ki so že poskusili pobegniti, in si preskrbeli vse potrebne podatke. Ujetniki, ki so hodili na delo izven taborišča, so jim povedali, kako so razmeščene straže in koliko vlakov je peljalo mimo njih čez dan. Preskrbeli so si tudi zemljevide in 21. novembra 1941 je bil načrt za beg pripravljen.

6. decembra je bil hud snežni metež. Prav tega so čakali Denvir, Cargill in Martin in tri dni kasneje se jim je posrečilo pobegniti. Bila je že odjuga in ko so vsi trije naglo korakali po temnih, ozkih ulicah Maribora, so se vsipali s streh plazovi in zakrivali njihove sledi. Prva ovira je bil most čez Dravo, ki so ga varovale straže na obeh straneh. Toda izbrali so si ravno pravi čas, kajti v jutranjem polmraku so hitele čez most skupine delavcev. Sneg se je spreminil v zmrznjeno skorjo, zato so vsi pospešili korake, strazarje pa je bolj skrbelo, kako bi si ogreli noge, kot pa, kaj delajo ljudje, ki hodijo čez most.

Denvir je šel prvi čez. Dogovorjeni so bili namreč, da dobo šli čez most posamič, da ne bi vzbujali preveč pozornosti.

Colin Cargill

sti. Denvir se je meni nič tebi nič vrnil med dve dekleti, ki sta ga pogledali precej začudeno. Ko so se približali prvi straži, je ena začela zaostajati, zato ju je Denvir prijel pod pazduho, da je bilo videti, kot da so trije dobri prijatelji. Na oni strani mostu se je Denvir zahvalil dekletoma in je bil presenečen, ko je dobil na svojo jedljajočo nemščino angleški odgovor.

Tudi Cargill in Martin sta prišla varno čez most. Vsi trije so odkorakali proti železniški postaji. Postaja je bila polna ljudi. Na ranžirno postajo, kjer so sestavljali vlake, ni bilo težko priti, precej teže je bilo ugotoviti, kateri vlaki vozijo na jug in kdaj.

Dobre tri ure so čakali in končno našli dolg tovorni vlak, pripravljen na odhod. Ogleдали so si podatke na vagonu in prebrali, da pelje v Celje. Poiskali so si prazen vagon, zlezli vanj, razvili odeje, ki so jih nosili skrite pod plašči, in zadremali. Od drugih, ki so pred njimi poskusili pobegniti, so se naučili, da se pešačenje ne izplača. Zato so sklenili, da bodo potovali naglo, pod nemškim pokroviteljstvom, noč in dan. Namenili so se v Turčijo. Za prtljago so imeli vsak svoj brivski pribor, brisačo, vžigalice, nekaj tobaka, zemljevid, odejo in steklenico z vodo. Zepe so si natlačili s komisom.

Dva dni po odhodu iz Maribora so prišli v Celje, kjer so njihov vlak zapeljali na stranski tir, komaj petdeset metrov od nemškega stražarja, trepetajočega v mrazu. Sicer pa so se tudi begunci, čeprav so bili v pokritem vagonu in zadelani z odejami, dobro pre-mrazili. Ob mraku so se pripravljali, da bi zapustili vlak, ko so opazili skupino železničarjev, ki je pregledovala progo. Naglo so smuknili na drug vlak, ki je pravkar potegnil proti jugu. Toda na žalost so ugotovili, da je vlak zapeljal na progo, ki vodi v Italijo. Ogleдали so si zemljevid in sklenili, da se bodo peljali do najbližjega križišča, tam pa si bodo spet poiskali vlak proti vzhodu.

Drugo jutro se je njihov vlak ustavil na samotni postajici.

Vse, kar so videli iz vagona, je bila s snegom pokrita ravnina, v bližini postaje pa majhna lesena baraka, v kateri so se stiskali trije klavirni italijanski vojaki. Spoznali so, da je vlak ponoči zapeljal čez mejo med ozemlji, ki so jih imeli zasedena Italijani in Nemci.

Denvir, Cargill in Martin so vso noč zaman čakali drugega vlaka. Odločili so se, da kljub nevarnosti prestopijo podnevi. Pozno popoldne so se brez težav prekrkali na vlak s premogom. Toda Denvir se je moral ločiti od Cargilla in Martina. Zakopal se je globoko v premog, kajti italijanske straže ob progi so z višine pazljivo pregledovale vsak vagon.

Vlak se je spet ustavil na majhni postaji, obdani z ograjo iz bodeče žice. Denvir je zaslišal korake. Stisnil se je v premog. Koraki so obstali. Na robu vagona je zagledal par rok in kmalu se je pokazal tudi obraz. Toda to ni bil sovražnik. Možakar se je nasmešnil in mu hrabrilno pokimal. Denvir je znal dosti nemško, da je ugotovil, kaj mu pripoveduje: naj ostane, kjer je. Možakar ni bil niti videti presenečen, zato je Denvir sklenil, da mora poiskati Cargilla in Martina. Zdelo se mu je malce sumljivo, ko je možakar odšel ob vlaku in zlezl nanj, ko se je ta premaknil.

Iznenada je vlak zapeljal v mesto med tovarne in hiše. Denvir se je spet zakopal v premog in se ni premaknil, dokler se vagoni niso ustavili na tovorni postaji. O Cargillu in Martinu ni bilo ne duha ne sluha, toda ko ju je Denvir začel iskati, je kmalu zagledal dve rdečelasi glavi, ki sta kukali iz hišice za zavirača na bližnjem vagonu. Pridružil se jima je in povedala sta mu, da ju je železničar videl, ko sta se vkrcala na vlak, toda ko je ugotovil, da sta Britanca, jima je dal svoje kosilo. Nekaj sta ga prihranila za Denvira in med jedjo so ugebali, kaj bi zdaj. Vlakov je bilo sicer dosti, toda težko si je bilo izbrati pravega.

Ponoči so žrebali, kdo naj ustavi prvega železničarja, ki

se pokaže, in ga izpraša, kje so. Zreb je zadel Denvira.

Med dvema vlakoma je prikorakal starejši železničar. Denvir je skočil iz vagona in se mu približal. Sprva se je ustrašil, ko je Denvir spregovoril v slabi nemščini, toda ko je videl, da je dolgin v jugoslovanskem vojaškem plašču, umazanem od premoga in cementnega prahu, pobegle britanski vojak, se je nasmešnil in dejal po angleško: »Na, ta je pa dobra!« Železničarjeva angleščina je imela izrazito ameriški prizvok. Od njega je zvedel, da je v Ljubljani, glavnem mestu Slovenije. Dejalo mu je, naj počaka, da mu prinese hrano. Begunci mu niso nič kaj zaupali, toda brez potrebe. Možakar je dvajset let delal v Clevelandu in je govoril kar dobro angleško. Še več, pripravljen je bil pomagati jim. Železničar jim je kar odkrito povedal, da imajo njihovi načrti malo upanja na uspeh. Ponudil pa jim je, da jih spravi k svojim prijateljem na dom, kjer si bodo lahko odpohili. Na vprašanje, če se ne bojijo pomagati pobeglim ujetnikom, se je železničar smejal in dejal, da ga veseli, če lahko kaj stori zanje.

*

Tisti večer so z ljubljanske postaje odkorakali trije novi železničarji. Zunaj so se ločili. Denvira je čakal mlad možak, ki mu je stisnil roko in ga odpeljal po cestah, polnih italijanskih vojakov. Jugoslovan je vneto nekaj pripovedoval, toda Denvir ga ni razumel in zato je samo kimal v odgovor. Preveč se je tudi zavedal dejstva, kako nevarno izziva sovražnike, ki jih je bilo na vseh straneh dovolj: karabinjerjev z velikimi črnimi klobuki, visokih svetlolasih alpinov s petelinjimi peresi na klobukih in na ducate pešakov v mahedravih hlačah. Toda kazalo je, da iščejo vsi le eno — kje bi našli kako dekle.

Denvira je vodnik odpeljal nekam v predmestje. Prvo, kar je zagledal Denvir v hiši, je bila miza, obložena s krofi in palačinkami. Predstavili so ga gospodarju in ko sta prispela še Cargill in Martin, so jih

Trije stari šercerjevci (od leve proti desni): narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja, John Denvir-Frenk (Novozelanec) in narodni heroj Janko Rudolf

peljali v sosedno sobo poslušat novice iz Londona. Novice niso bile kaj prida, toda že zgolj to, da so spet slišali glas BBC-jevega speakera, jih je ohrabilo. Nato so sedli za mizo in se po dolgih mesecih spet pošteno najedli. Denvir je predlagal gospodarju, naj se jih čimprej znebi, toda vsi so zahtevali, naj ostanejo vsaj teden dni, da si opomorejo od lakote in premraženosti. Prenočili so vsak v drugi hiši in Denvir si je pred spanjem privoščil še vročo kopel. Ko je prižgal v kopalnici elektriko, je spoznal, da je Ljubljana najbrž moderno mesto in namuznil se je ob misli, da se pobegli britanski vojak koplje v srcu dežele, ki jo je zasedel sovražnik.

Naslednje dni so imeli Denvir, Cargill in Martin vrsto obiskov. Obiskovalci so jih oskrbeli z vsemi potrebnimi dokumenti, opremljenimi s tolikimi štampljkami, da so morale zadovoljiti tudi najbolj radovednega Italijana. Toda neko popoldne je prišla žalostna novica: »Ginger« Martin se je žrtvoval, da ne bi spravil v nevarnost svojih dveh prijateljev in Jugoslovancev, ki so mu pomagali. Italijani so namreč začeli preiskovati vse hiše

v ulici, kjer se je skrival. »Ginger« ni okleval. Oblekel se je in odšel. Nihče ga ni več videl.

Dan pred tem sta bila Denvir in Cargill v gosteh pri nekem Ljubljančanu, ki je živel v Ameriki. Med obiskom sta zaslišala streljanje z gričev severno od Ljubljane. Rekli so jima, da so partizani napadli nemško kolono. Gospodar ju je peljal na streho, od koder sta videla, kako nemška letala bombardirajo ljudi, ki se jim drznejše upirali. Tedaj sta spo-

znala, da se jima odpira nova možnost za boj, če že ne moreta v Turčijo.

Odločitev je bila lahka. Vedela sta, kaj počenjajo po Sloveniji Italijani, slišala sta o taboriščih, polnih prestrašanih mož, žena in otrok. Spomnila sta se na Grčijo, na Maribor in na umirajoče Ruse v mariborskem taborišču. Nista mogla pozabiti tudi tovariša, ki se je žrtvoval.

Ni jima bilo treba dolgo čakati. Prijatelji so ju opremili z vsem, kar sta potrebovala za prezimovanje v hribih. Na novo leto 1942 sta Denvir in Cargill še pred zoro zapustila mesto, kjer so ju tako lepo sprejeli, čeprav je bilo zasedeno od sovražnika. Šest jih je bilo v skupini, ki se je v temi napotila proti zasneženim hribom severno od Ljubljane, kajti štirje Slovenci so sklenili, da je prišel čas za boj.

Ob zori so prišli na vrh visokega hriba. Še enkrat so pogledali Ljubljano, ki se je počasi prebujala v zasneženo jutro. Nihče ni govoril. Denvir se je spomnil na svoje domače mesto, ki je podobno kot Ljubljana ležalo ob vznožju gričev, in podzavestno iskal znane točke, za katere je vedel, da jih ni tam.

Brnenje trimotornega bombnika je zmotilo njegove misli. Popravili so si nahrbtnike in se skozi sneg napotili v hribe in svobodo.

Neuničljiva postojanka

KADAR grem mimo Narodnega muzeja na Prešernovi ulici v Ljubljani, mi pogled nehote obstane na hišni številki nad glavnim vhomom: 24. Založba! Tako smo vosovci imenovali med vojno to svojo postojanko. Tako se razgne pred menoj delček zgodovine borbene Ljubljane, ki je ves pretkan s svetlimi liki neustrašenih in junaških borcev VOS. Izpolnjevali so voljo na življenje in smrt borečega se naroda, voljo Osvobodilne Fronte.

Luka v Založbi ni bil novinec. Z Juretom, ki je bil tu

v službi, sta se poznala že od mladega. Prinesel mu je že kmalu po ustanovitvi OF marksistično literaturo, da jo spravi na varno, potem pa novo jugoslovansko puško, ki je služila za vežbanje novincev NZ in drugo orožje.

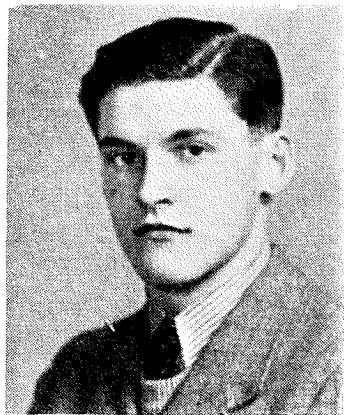
Bilo je nekega januarskega dopoldneva 1942. Močno je snežilo. Tedaj sta Luka in Boris iz slavistične borbene grupe NZ na ljubljanski univerzi prinesla iz Dragotovega stanovanja v muzej puško razoroženega italijanskega karabinerja. Z Juretom je bilo vse domenjeno. Spoznal me je z

Ahacem in Melhiorjem, kot smo ju imenovali z ilegalnima imenom. Seveda sem že prej vprašal Jureta, če se nanju lahko zanesem. Pogledal me je s svojimi živimi, bleščečimi očmi in že sem iz njih razbral odgovor: ne skrbi, zaupam jima, ker ju dobro poznam. Puško smo spravili na varno. To je bil rojstni dan Založbe! Krepko smo si stisnili roke in z Borisom sva se poslovila.

OF pod vodstvom Partije je v Ljubljani izvedla nadvse uspešno sijajne vsenarodne plebiscite in manifestacije ter vrsto borbenih akcij. Fašistični okupator je grenko in trdo občutil, da oblast ni v njegovih rokah in da ljudstvo enodušno posluša OF. Bil je to čas, ko si na vsakem koraku srečaval na ulici italijanske patrole v gosjem redu s puškami v rokah, ki so nerade in preplašene gazile debeli sneg, videl si skupine karabinerjev, ki so v zelenkastih uniformah z napoleonovskim klobukom na glavi, stopicale okrog vogalov, srečaval si gizdalinske metropolitane, ki so se vzdihujoč ozirali za dekleti, odurne fašiste, ki so predirali s krvoločnimi pogledi vsakega, kajti strah jim je zlezel v kosti, in naposled elegantne in napihnjene ovrovce z lasmi, ki so se svetili od briljantine in ki so v svoji nadutosti prve dni po svojem prihodu v »Ljub-

ljansko pokrajino« mislili, da so prišli na počitnice. Toda kako kratke so bile te sanje!

Ljubljana je že zdavnaj izgubila svoje obzidje — sedaj pa je nastajalo novo; gradili so ga fašisti iz nešteti bunkerjev, utrd, žičnih pregrad, španskih jezdecov in to vse zaradi ribelov, zaradi upornikov, kakor so rimski volčiči imenovali našo partizansko vojsko, naše oborožene ilegalce. Toda niti bunkerji niti žične pregrade niti blokade niso mogle zavreti nezadržljivih korakov osvobodilnega gibanja. Izhajali so ilegalni časopisi, govoril je Radio OF, nevidne roke so pisale na zidove junaška gesla, vse mesto je bilo posuto z listki, kakor da jih je prinesel sneg, Ljubljana je bila v borbi in prav je dejal Boris Kidrič: nastala je država v državi. Vrstile so se akcije in sabotaže. Italijanski oficir je na ulici dvoril kaki gospodični, pa sta pristopila mladinec in mladinka in ga razorožila. Potem pa so skoraj sleherni dan na italijansko komando prihajala poročila: razorožena dva oficirja, trije podoficirji, ubiti karabinerji, ki so se upirali, itd. Sanje italijanske soldateske, da se bodo v Ljubljani lepo imeli, so se razblinile. Minister za zunanje zadeve fašistične Italije, grof Ciano, je napisal v svoj dnevnik 18. maja 1942: »V Sloveniji stvari ne

*Dušan Turk-Dule,
padel 26. V. 1942 v Ljubljani*

gredo dobro. Visoki komisar zahteva, da mu pošljemo še 24.000 vojakov. Izgleda, da so ljubljanske ulice neprehodne za naše trupe. Vsaka vrata, vsaka zavesa na oknu skriva zasedo...«

Fašisti so se lotili novih ukrepov, množično zapirali ljudi, jih odganjali v internacijo, jih mučili po ječah, ubijali — toda Ljubljana ni klonila. Postala je vedno bolj grozeča, vedno bolj neizprosna. Pojavili so se domači izdajalci, sprva bedni plačanci, nato pa tisti, ki so se zbal za svoje izkoriščevalske položaje. Ta svoj strah so preoblekli z zvenečimi gesli, ki so jih imenovali »Borba proti komunizmu«, »Boj za Kristusovo vero«, »Naprej za kralja in domovino!« itd. Toda težko garjavecem v skupnosti zdravih, poštenih ljudi! Morda je kak plačanec oddal eno ali dve poročili na italijansko kvesturo — več pa nikoli ne. Vsak njegov korak so spremljale stotine oči, ljudje so se ga izogibali in neke v nedosegljivem bunkerju so mu že pisali smrtno obsodbo. Nekoč zvečer, ko je v gostilni zapil tako »zaslužene« lire, so se odprla vrata, k mizi je pristopil mlad plečat fant, potegnil pištolo — in kvestura je morala črtati iz seznama svojih konfidentov novo ime. Ko je oktobra 1941 bil v »Slovenskem poročevalcu« objavljen zakon o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za

*Ernest Belak,
padel oktobra 1941 v Ljubljani*

*Srečko Potnik,
padel 22. maja 1942 v Ljubljani*

osvoboditev in zedinjenje, ki ga je izdal SNOO, je italijanski general Mario Robotti, komandant XI. Armadnega korpusa v Ljubljani napisal: »Komunisti so v svoji domišljavosti prišli tako daleč, da so osnovali narodno sodišče.« Izvršitev obsodb je ljudsko sodišče poverjalo VOS, besedo »domišljavost« pa je gospod general lahko kaj kmalu črtal iz svojega poročila. 10. maja 1942 je namreč zahteval nujni posvet med vojaško komando in Visokim komisariatom ter ustanovitev komisije, ki naj prouči vse, kar je potrebno za obrambo mesta v primeru partizanskega napada nanj, ki bi bil podprt hkrati z vstajo »komunističnih elementov« v Ljubljani.

VOS, oborožena pest OF v Ljubljani in NZ sta stali pripravljeni. Padali so največji izdajalci slovenskega naroda, od Praprotnika, inž. Emmerja, dr. Erlicha do Fortunata Majdiča, Kazimira Kukoviča in vodje bele garde dr. Marka Natlačena.

Do spomladi 1942 je imel Luka kot orožar Univerze eno od svojih skladišč orožja v Založbi. To orožje je služilo borbenim grupam NZ na ljubljanski univerzi. V sporazumu z Matjažkom in po nalogu komandanta Varnostne službe OF v Ljubljani, Štefana, je skladišče v Založbi, oziroma orožje, prešlo v sestav orožja VOS, čez čas pa je Založba zaradi brezhibne organizacije postala glavno skladišče orožja VOS v Ljubljani. Pri tem delu se je Melhiorju in Ahacu pridružil neumorni in nadvse iznajdljivi, sedaj pokojni Drago Vahtar, ki je z največjo ljubeznijo skrbel za orožje in vse ostalo; v njem smo vsi vosovci videli svojega dobrega strička. Založba je tako postala ena od središč ljubljanskega VOS, njeno delo pa se je pogreznilo v globoke vode ilegale in najstrožje konspirativnosti. Pa saj je bila kakor ustvarjena za tako delo! Njene velikanske kleti, napolnjene z najraznovrstnejšimi predmeti, njene velike dvorane z raznimi zbirkami so bila idealna skrivališča. Striček Drago je prevzel organizacijo bunkerjev za orožje, eksplozivov, bombe,

»Založba« — za stopnicami je bil vhod v bunker, kjer so vosovci hranili material. V nujnih primerih so uporabljali bunker tudi za prenočevanje

Založba je hranila ilegalno oddajno postajo ROF, svilenno zastavo s peterokrako zvezdo, ki so jo ljubljanske žene in dekleta izvezle in poklonile ljubljanskim borcem v znak priznanja, zraven na pergamentu pa umetniško izdelano posvetilo. Kasneje pa je Založba čuvala tudi materiale o okupatorskih zločinstvih in o izdajalskem delu reakcije.

Pa tudi zunanji položaj Založbe je bil naravnost imeniten, kajti le-ta se je zadržala pravzaprav v žrelo sovražnikove zveri: levo od nje je bila kvestura, nasproti nje v biv-

šem liceju so stanovali metropolitani in ovrovci (fašistična tajna policija) nasproti Založbe pa je bila komanda karabinerjev — skratka, zavarovana je bila, da nikoli tega. Vsepovsod bunkerji, patrole, straže, vohuni — to je pa bilo morda edino ozemlje, kjer so se fašistični bojazljivci počutili kolikor toliko varne. Res je, da so bili vosovci sposobni vsega, toda da bi si spletli svoje gnezdo v samem brlogu rimske volkulje — ne, tako predrzni pa le niso smeli biti! Pa so le bili! Kdo bi si mislil, da so mladi fantje, ki so vča-

Za polico se je stena odpirala — in tam je bil vhod v drug bunker »Založbe«, kjer je bilo glavno skladišče orožja, bomb in eksploziva VOS v Ljubljani

sih prihajali v Založbo in odhajali iz nje, kaj drugega kakor le študentje, uradniki, dnevničarji, ali pa morda celo obiskovalci muzeja, kdo bi mogel dolžiti mlada vitka dekleta, ki so se prijazno namihala, da skrivajo pod obleko vsaka po par pištol, strelivo in bombe. Mladi, prijazni in ustrezljivi ljudje — toda ves okupatorski in izdajalski aparat sta jih besno iskala po vsem mestu, razpisovala nagrade; oni pa so mirno, kakor, da se jih to nič ne tiče, hodili svoja junaška pota, čeprav so se zavedali, da jih lahko vsako uro dohiti neizprosna usoda.

Kdor je živel in delal med njimi v tistih dneh, ve, kako so bili do vrha polni navdušenja, vere in predanosti, kako so se v njih vršili miselni in čustveni prevrati. V Založbi so se povezali tovariši v neizmeren zaupanju, ljudje, ki so se komaj spoznali in že so stali sredi najtežjega dela. Tako je bilo od začetka, kmalu nato pa se je že začutila trdna, vseurejajoča in dosledna roka Partije, ki je vzgajala, brusila ljudi in jih usposabljala za najhujše preizkušnje. V Založbi so se srečali ljudje, ki so enako mislili in ki so bili

pripravljeni za svobodo žrtvovati tudi življenje.

Na osnovi izrekov ljudskega sodišča so v Ljubljani plačevali za svoja ostudna izdajstva z glavo največje propalnice. Ljubljana se je zavzela: kdo so ti neimenovani junaki, ki sredi belega dneva spričo okupatorske vojske, policije in domačih prireptnikov izpolnjujejo voljo naroda na tako dosleden in učinkovit način? Ogromna večina zavednih ljudi je bila ponosna na te svoje neimenovane junake, okupator in domači izdajalci pa so se jih strahotno bali. Belogardiisti so jih takole obrekovali: »To so komunistične trojke, kjer člani žrebajo med seboj, kdo bo napravil atentat, ostali pa ga s pištolami nadzorujejo. To so mračni tipi, ki se navsezadnje pobijejo med seboj, itd. itd.

Dne 31. I. 1942 zvečer je borbena grupa VOS aretirala in zasilševala gestapovskega vo-huna Pliveriča. Na zaslišanju je ta »poštenjakovič« priznal, da dela za gestapo zato, ker ga dobro plačujejo. Ponudil se je, da bo delal za VOS in tovariše vprašal, koliko so plačani. Zelo se je začudil, ko je dobil negativen odgovor. Drugo jutro je dobil plačilo za svoje izdajstvo...

Tovariši in tovarišice ljubljanskega VOS so bili prstovoljci — kakor partizani — in izvršitev svojih nalog, ki so jih prejeli preko vodstva VOS, so smatrali za častno dolžnost. Nikoli ne bom pozabil izrazov nejevolje in razočaranja na njihovih obrazih, kadar je kaka akcija spodletela, ali če niso mogli izvršiti naloge, ki jim je bila zaupana. Redko je bilo v naših borbenih formacijah toliko prostovoljnega duha kot med ljubljanskimi VOS, redko je bila zvest tovarištva tako razvita kot med njimi. Veselih obrazov so prihajali v Založbo, če so naloge dobro opravili. Videl pa sem jih tudi strašno potrte in žalostne, kadar se njihov tovariš ni več vrnil, kadar je obležal na cesti ali kjerkoli, prerezetan od okupatorjevih krogel. Kajti smrt je kosila tudi v njihovih vrstah. Padli so odlični tovariši. Spominjajmo se jih! Kot talec je bil ustreljen mladi Jure

Glasener, poln vere v srečno bodočnost. Še pred njim je padel njegov dobri prijatelj Srečko Potnik, umetniška duša, nadarjeni risar in slikar. Ranjen v obe nogi se je ležeč na Pražakovi cesti boril s fašisti do zadnjega strela. Štiri dni nato smo izgubili Duleta. Še danes stoji živ pred nami, visok, vitek dečko energičnega obraza, kljub svojim mladim letom dozorel, izvrsten strelec in odločen borec. Po justifikaciji takratnega komandanta bele garde, Peršuha, se je na umiku pomotoma zatekel v trgovino Jeras, ki ni imela izhoda na dvorišče. Obkoljen od fašistov je sprejel neenako borbo. Ko sta mu ostala le še dva naboja, si je sam vzel življenje. Tako so umirali vosovci, če omenimo le ta imena, ki so bila tesneje povezana z Založbo. Ostali vosovci pa so živeli, vsaka smrt tovariša jih je še bolj ojeklenila, v želji po maščevanju so postajali vedno boljši borci, vedno bolj izkušeni, vedno bolj nedosegljivi. Tu je bil Ivo, velika duša, naš vseved. Čeprav droban po videzu, smo vsi v njem čutili velikega človeka. Njegove oči so opazile najmanjšo napako, v Založbo je prinašal red, disciplino in za vsakega dobro besedo. Tu je bil Pepe, narodni heroj. Kadarkoli se je pokazal na vratih Založbe, sta se tu naselila občutek varnosti in sproščenja. Njegova orjaška postava, miren pogled in redkobesednost so učinkovali kot balzam v tistih razburkanih dneh. Iznajdljivi Džidži, mojster za minerske podvige, eden »najstarejših«
varnostnikov, je bil poln življenja in novih domislekov. Znal se je tako oblačiti in urediti, da se je po potrebi kar pomešal med italijanske agente. Neustrašeni sta bili tovarišici Zorka in Urška. Zorka, ki je sodelovala že pri akciji na Preserski most, je bila tudi v Ljubljani povsod, kjer se je kaj »dogajalo«. Odšla pa je kmalu k partizanom. Urška, no, ta pa nas bi vse skoraj objela, če je akcija uspela. Ponojna je bila, ko je na posameznih akcijah tudi sama sodelovala »v prvi liniji«. Imela je smisel za organizacijo in ji je potem vodstvo poverilo delo,

ki ga je uspešno opravljala. Nekoč je zaradi izdaje padla v roke gestapu. Rešila pa se je vseh muk na prav »vosovski«
način — toda to je že zgodba zase. Še sedaj pa vidim pred seboj nasmejanega Tomaža, ki mi je navdušeno pripovedoval pri »Desetem bratu«
— naši vosovski »domačiji«
za Bežigradom — kako so z Urško in Sinetom ujeli blagajnika na davkariji in mu zaplenili nad 400.000 lir za potrebe OF... V Založbi so se srečavali preudarni in tovariški Samo, živahni in odločni Dušan, nasmejani in vedno optimistični Mile, energični in premišljujoči Sine, skrivnostni Acko s svojo »motorizacijo«
— tricikljem, borbeni Francelj, veseli in v duhovitosti nenadkriljivi Pero in da na koncu omenim še sebe, ki so mi pravili politični instruktor ali — komisar.

Založba je bila posebno počaščena, ko je prišel med nas tedaj že skoro legendarni komandant Varnostne službe v Ljubljani, Stefan, narodni heroj. Iz njega je vela mladost, moč in bistrina. Mirno in preudarno je dajal nasvete, zanimal se je za vsako posameznost. Videl sem, kako so ga tovariši ljubili in spoštovali.

Srečavali pa smo v muzeju tudi pokojnega dr. Mesesnela in Juga, dr. Kastelica, ki so bili tedaj tam v službi. Muzej je večkrat obiskal tudi Boris Zisherl, Koprivec in dr. Metod Mikuš.

Založba je do kraja izpolnila svojo nalogo. Vse do osvoboditve je očuvala svoje bunkerje in skriivališča pred krvoločnimi rokami fašističnih in nacističnih okupatorjev in s tem svojim delom pridala zgodovinski list v borbi herojske Ljubljane v času NOB. J. Š.

Dragoceni podatki

V naši letošnji 4./5. številki smo na strani 159 objavili dve fotografiji, ki prikazujeta, kako so »borci za vero«
— belogardisti, ustrelili dva naša človeka. Podrobnosti o tem belogardističnem zločinu nismo imeli in smo zato naprosili naše bralce oz. člane ZB, naj nam pomagajo fotografiji dokumentirati. Pred kratkim smo dobili od postaje Ljudske milice v Šentjerneju pismo, ki ga je podpisal komandir, tovariš Ivan Gomizelj, in v katerem med drugim piše: »...Zavzeli smo se za objavljeni fotografiji in s pomočjo domačinov, članov ZB, poizkušali ugotoviti, če niso bili ti fotografiji posneti v naši bližini. In nismo se zmotili! Tako Vam lahko dokumentiramo obe fotografiji. Prva, objavljena zgoraj, je bila posneta 26. decembra 1942 za mrliško kapelico v Šentjerneju. Slika prikazuje, kako belogardisti streljajo terenca Antona Kovačiča iz Gor. Vrhpolja, rojenega 7. januarja 1912. leta. Kovačiča so belogardisti ustrelili po nalogu šentjernejskega kaplana Mohorja, ki je ob koncu vojne pobegnil v ZDA. Kovačičeva žena je Mohorja prosila, naj ji moža nikar ne ustrele, vsaj zaradi otrok ne. Vendar je kaplan hotel ustreliti še njo. Naj še dodamo, da je kaplan Mohor maševal celo s pištolo, pripeto na pasu hlač. — Druga, spodnja fotografija pa je bila posneta za mrliško kapelico v vasi Šmarje pri Šentjerneju, žal dneva nismo mogli ugotoviti. Belogardisti so tedaj ustrelili partizana Pepija Hafnerja iz Stare Loke pri Škofji Loki, rojen pa je bil 1902. leta. Njegovo partizansko ime je bilo Toso. Belčki in Italijani so imeli Hafnerja privezanega skoraj dva dni v Dol. Brezovici in je bil dva dni na snegu. Kaj več pa kljub poizvedovanju nismo mogli ugotoviti...«
— Naj se v imenu Muzeja NO, na katerega željo smo objavili omenjeni sliki, in ki sta zdaj dokumentirani, tovarišem miličnikom iz Šentjerneja tovariško zahvalimo za njihovo prizadevanje!

JESENSKO jutro. Komandir TV 40 in kurir Don sta se ustavila vrh pečevja, odložila težka nahrbtnika, se zleknila na trebuh in se razgledovala po porečju. Pod njima se je vijugala reka, ki se je izvijala iz hribovite pokrajine na desni, tekla po prostranem podolju, posejanem z redkimi naselji, in izginjala med dvema hriboma na levi. Onstran reke se je vila cesta, ki je na levi zavila prek dolgega mostu in šla skozi vas, kjer so imeli beli postojanko. Most je bil dan in noč zastražen, zato so morali kurirji bresti reko kake četrte ure na levo od njega. Pritihotapljali so se do reke, je prebredli, se prebijali skozi redko grmovje do ceste, jo prečkali in izginjali v gosto bičevje, s katerim so bili posejani zamočvirjeni travniki onkraj ceste. Toda tam, v tistem bičevju, so često prežale belogardistične zasede. Tam nekje sta pred tremi tedni padla dva kurirja TV 40. Nekaj dni zatem je Tine izgubil dva druga fanta. Pred desetimi dnevi so beli presenetili dva druga Tinetova kurirja, ju živa ujeli in obesili na vrbo kraj reke. Pred osmimi dnevi so beli napadli spet dva kurirja, ko sta bredla reko, in ju ranili tako, da sta utonila. Sedaj sta ostala na karavli samo Tine in Don. Tine je sporočil vso stvar štabu relejnega sektorja in prosil, naj mu nemudoma pošljejo nekaj kurirjev, ker sama z Donom ne moreta vzdrževati rednih kurirskih zvez s sosednima karavlama. Že tretji dan sta skoraj dan in noč na poti. Komaj se vrneti z ene javke, že morata oditi na drugo. Ponoči sta se vrnila z neke javke, sedaj pa sta že spet na poti, neprespana, izmučena.

Tine si je prižgal cigareto. Vselej, kadar je prišel na vrh tega pečevja, si je prižgal cigareto. Morda je poslednja, je pomislil, a nikdar ni izrekel te neprijetne misli. Morda je v bičevju kraj ceste zaseda, ki je ne vidiš in ki te čaka, da se prikradeš do nje in te iznenada pokosi...

Tine je stresel z glavo, kakor bi hotel odpoditi to neprijetno misel in s pogledom dolgo tipal po pricestju. Nikjer ni bilo opaziti nikogar razen straže na mostu.

»Pojdiva!« je naposled rekel in vrgel stran čik.

Vstala sta, se oprtala in se spustila po skalnati brežini proti reki. Drug za drugim sta obuta zagazila v mrzlo vodo, ki jima je ponekod segala do pasu. Ko sta dosegla drugi breg, sta urno prečkala cesto in izginila v bičevju.

*

Na javki sta izmenjala pošto in prevzela mlado aktivistko, ki se je vračala z nekega tečaja na svoj teren. Bila je drobne, a lepe postave in lepega obraza. Toda kar je bilo najlepše na nji — vsaj Donu se je tako zdelo — so bile njene diamantno črne oči.

Prišli so do potoka, ki ga je bilo treba prebresti. Medtem ko sta Tine in Don, ki sta bila še vedno mokra od bređenja čez reko, zagazila obuta v potok, je dekle stalo kraj potoka, kakor da ne bi vedela, kaj naj bi. Ko se je naposled sklonila, da bi si sezula škornje, je stopil Don k nji in rekel: »Kar pusti, te bom prenesel.«

Vzravнала se je in ga pogledala. Don je vrgel brzostrelko čez ramo in iztegnil roke proti dekletu.

»Kako me boš nesel?« ga je vprašala z rahlim nasmeškom.

»Takole!« In preden se je zavedela, jo je vzdignil na svoje krepke roke kakor

otroka. »Tako, vidiš! In zdaj si misli, da si za nekaj hipov moja mala punčka. Primi me okrog vratu! Tako!«

Zagazil je v potok, ki se je divje valil proti reki. Ko je pribredel do sredine struge, kjer je bila najgloblja in mu je voda segala do pasu, je zadržal korak in vprašal: »Kako ti je ime?«

»Tamara.«

»Tamara,« je ponovil počasi, kakor da bi se naslajal ob tem njemu tako odmaknjenem imenu. Potem je pomislil: »Kdo ve, Tamara, če te bom še kdaj nosil takole na rokah?!«

Naslednji hip je stopil dalje, z nogami tipajoč po spolzkem dnu struge. Ko je dosegl drugi breg in jo postavil na tla, sta pohitela za Tinetom. Ko so dospeli do reke, so se ustavili in prisluhnili. Razen šumenja reke, ki se je spajalo z zvonkljanjem resja, rahlo majajočega se v pišu sape, ni bilo slišati nobenega glasu. »Naprej!« je velel Tine in spustil upognjeno vrbovo vejo, da je svisinila.

Tisti mah se je usul na trojico plaz svinčenk in iz bližnjega brezovja se je pognala proti njim skupina belih.

»Za mano!« je ukazal Tine in potegnil za seboj Tamaro. Ne zaradi sebe, temveč zato, da reši sopotnico in pošto se je spustil v beg. In z istim namenom je tekkel za njim Don. Vsi trije so tekli vzdolž reke med redkim grmovjem, ki se je vse bolj redčilo. Misel na prehod čez reko je postajala vse bolj odveč, zakaj reka je bila čedalje globlja in široka. Beli pa so tekli za trojko, streljali in jo pozivali, naj se preda.

Ko je Tine slednjič spoznal, da Tamari pohajajo moči in da grozi nevarnost, da beli ujamejo vse tri, je ukazal Donu, naj odvleče Tamaro čim dalje, on pa je začel streljati na bele, da bi jih zadržal.

Medtem ko je Tine zadrževal bele, je Don privlekel na smrt upehano Tamaro do nizkega grička, poraslega z redkim grmičjem. Na vrhu grička se je zgrudila od izčrpanosti. Don je pokleknil k nji ves zasopel in zaskrbljen. Vedel je, da mora storiti vse, da jo reši, da mora tvegati vse, da jo spravi na varno. Zdaj je bolj kot kdaj koli prej začutil to veliko dolžnost kurirja do sopotnika, ki mu je bil izročen v varstvo in zaščito. Ko se je ozrl nazaj, je opazil, da se jima beli naglo bližajo. Mahoma je spoznal, da jih nihče več ne zadržuje. Tedaj se je zgrozil ob misli: kaj, če je Tine padel?

Da, padel je. Potem ko je podrl tri bele, je omahnil zadet v čelo. Don je zaslutil, da je padel, in se je zdrznil.

»Tamara, beži, teci dalje!« ji je rekel, ko je prišla do sape.

»Sama ne grem nikamor,« je odvrnila težko dihaajoč.

Tisti hip je Don spustil rafal proti belim in se zleknil za bližnjo skalo. Kraj njega se je zaklonila tudi Tamara. Don jo je zaman prosil, naj beži dalje. Medtem ko je streljal na bele, je ležala pri njem in z zbeganim pogledom zaman iskala kako prebrodljivo mesto v reki, ki je tekla lučaj pod gričem.

Nakrat je privzdignila glavo iznad skaline, da bi videla bele, ki so počasi obkoljevali grič. Tisti mah je priletel rafal dum-

dumk v skalino, se glušljivo razletel ter opršil Tamarin obraz in nekoliko Donovo čelo.

Kriknila je od velike bolečine in omahnila onesveščena.

Don, čeprav ves krvav po obrazu, je pozabil nase, privzdignil Tamarino glavo in videl, da je njen obraz ena sama rana. Naslednji hip je vrgel brzostrelko čez ramo, pograbil dekle od zadaj pod pazduho in jo potegnil na drugo stran griča. Tu jo je vzdignil na roke in nesel proti reki.

Beli so še dalje streljali proti vrhu griča, ker niso vedeli, kaj se je medtem zgodilo tam gori. Streljali so in niso opazili Dona, ki je tačas breдел po bližnjem močvirnatem travniku ter omagoval pod Tamarino težo. Noge so se mu do gležnjev vgrezale v blatna tla, da jih je s težavo vlekel iz goltajočih objemov tal. Čez čas je začutil, da nima več na nogah svojih slabo zavezanih čevljev, da so mu obtičali nekje v blatu. Ne meneč se za to, je, zlomljen od naporov, končno dospel do reke in zabredel vanjo na kraju, ki se mu je zdel najbolj plitek. Deroča voda mu je spodnašala noge, da se je zdaj zdaj nevarno zamajal in s težavo ujel ravnesje. Ko je dosegel kopno, je položil ranjenko na tla in se brezmočno zleknil kraj nje. Toda samo za nekaj trenutkov. Nato je pokleknil k nji in se zagledal v njen obraz, ki je bil podoben strašni gmoti strjene krvi. Tam, kjer so bile malo prej tiste čudovite oči, je sedaj zevalo dvojne strašnih jam... Don je zamižal. Pogled na vse to ga je tako silno presunil, da je v splošni živčni razrvanosti omahnil na dekletove prsi in zajokal...

*

Bilo je pozno popoldne istega dne. Don se je vrnil na karavlo, ki je bila skrita sredi prostranega hostovja. Stopil je v kolibo, odložil poln nahrbtnik pošte in brzostrelko ter se brezmočno spustil na klop. Bil je ves moker, razoglav, razmršenih las, obraz mu je bil prevlečen s plastjo strjene krvi, noge je imel zamotane v vrečevino. Glava mu je omahnila na mizo, roke so mu onemogle obtičale v naročju.

Čez čas je dvignil glavo in se zastrmel predse. Spet se je spomnil na Tamaro. Sko-

raj dve uri jo je nosil, dokler je ni prinesel do neke vasice. Tu je naprosil znanca, naj mu pomaga spraviti ranjenko v bolnišnico. Uro zatem so jo partizani že odnesli. Potem se je vrnil semkaj...

Počasi se je ozrl po lesenjači. Povsod so stali in viseli predmeti, ki so ga spominjali na njegove padle tovariše. Pred tremi tedni jih je bilo tu notri deset, sedaj pa je sam. Kaj naj počne sam? Nič. Šel bo na štab in povedal, da je konec vsega, da TV 40 ni več.

Vstal je, vzel svoj nahrbtnik in ga odnesel v bunker, ki je bil v grapi nad barako. Potem se je vrnil, vzel brzostrelko, zaprl vrata in utonil v predvečernem somraku.

*

Bila je že trdna noč, ko je prispel do samotne domačije, ki je stala nekje v bližini reke. Tu so se radi ustavljali kurirji in drugi partizani, ki so hodili prek reke. Ko je stopil v sobo, je razen domačih našel tudi Črta, kurirja štaba neke brigade. Vsi so se zastrmeli vanj in ga pričeli spraševati, kaj se mu je pripetilo. Sedel je k peči in povedal, kaj je doživel tega dne. Ko je končal, so dolgo zrl vanj in molčali. Prva je spregovorila gospodinja in mu prinesla vode, da se je umil. Potem mu je gospodar dal par svojih obnošenih čevljev, hči pa mu je prinesla toplega mleka in kruha. Ko je pojedel, se obul in odpočil, je vstal.

»Ostani pri nas čez noč,« mu je dejal gospodar.

»Ne, moram iti naprej. Moram čimprej priti v naš štab.«

»No, potem pa greva nekaj časa skupaj,« je rekel Črt.

Nekaj časa sta šla skupaj, potem pa sta se razšla.

»Pa se kaj kmalu spet prikaži, Don!« je Črt zaklical za njim.

»Jutri bom šel tod mino, jutri se morda spet vidiva.«

Nista se več videla; ni šel več tam mimo.

Četrt ure nato je Črt nenadoma zadržal korak in napeto prisluhnil proti reki: kratek, a silovit kлокot brzostrelk in strojnica se je razlegel v noč. Potem nič več.

Zaseda... Don je padel.

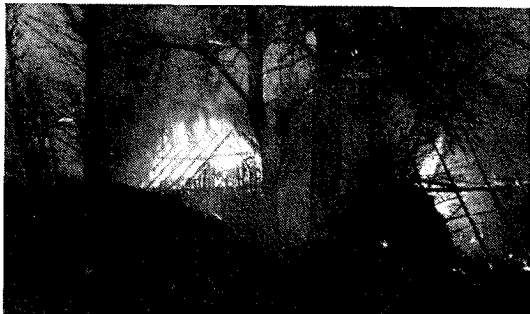
BILO JE...!

TODA:

KDAJ IN KJE?

Fotografija, ta najbolj prepričljiv dokument, ne olepšava, ne pretirava in ne ponareja. Zato je partizanska fotografija, ki je ohranila številne prizore iz NOB, za nas dragocen dokument in zato tudi fotografije, ki so jih posnele okupatorjeve leče, najbolj prepričljivo govore o njihovem nasilju ... požigih, umorih, ropanjih. Mnogo teh fotografij hranijo zdaj naši Muzeji NO! Zaplenili so jih

borci že med borbo in ob koncu vojne pri posameznih okupatorskih vojakih ali v okupatorskih arhivih. Še večjo vrednost pa bi imele te fotografije, če bi bile dokumentirane. Zdaj, po tolikih letih, je to težko. Vendar nujno in potrebno. V naši reviji smo v zadnjih letih objavili več takih fotografij in jih s pomočjo bralcev dokumentirali. — Danes objavljamo šest nedokumentiranih fotografij, ki so le del serije 41 fotografij s podobnimi motivi in jih hrani Muzej za Tolminsko. Zanimivo je, da ima vsaka od teh fotografij kartotečno številko, kar kaže, da jih je posnel samo eden. Med posnetki sta tudi dve sliki mesta Tolmina. Mnenja smo torej, da so te objavljene slike s Primorske ali Istre. Kaj prikazujejo, se vidi na slikah. Postavlja se torej vprašanje: kdaj in kje je bilo? Naše bralce, ki vedo za dogodke, ki jih prikazujejo te fotografije, prosimo, naj nam to sporoče.

Od preprostosti — do popolnosti

V DOMU JLA v Ljubljani je bila meseca junija zaključena razstava o razvoju in moči JLA, katere del je prikazal tudi dejavnost partizanskih delavnic oziroma orožarn. Številen obisk in laskave izjave obiskovalcev o tej razstavi pričajo, da je nedvomno uspela in da je med ljudmi za takšne prireditve vselej obilo zanimanja. Uspela je ta razstava zato, ker je bila bogato ilustrirana s slikovnim gradivom in sicer takšnim, ki ga ni moč videti v revijah, časopisih ali vojni literaturi. Tudi številni prikazi, ki spremljajo slike ali pa označujejo posamezna obdobja, hkrati ponazorjena s fotografijami, so zelo plastični in novi; novi po tem, ker iz njih zvemo, kako je rasla partizanska sila in preraščala v regularno, sodobno vojsko. Celoten koncept razstave je približno tak: ljudje so dvignili revolucijo, segli po orožju in se uprli okupatorju; združevali so se v četah in odredih, dokler iz teh enot in vzporedno z njimi niso nastali korpusi, divizije in armade. Ljudje so spet tisti, ki so armado množili in jo podpirali. In sredi teh ljudi stoji spet človek, maršal Tito, ki pove-

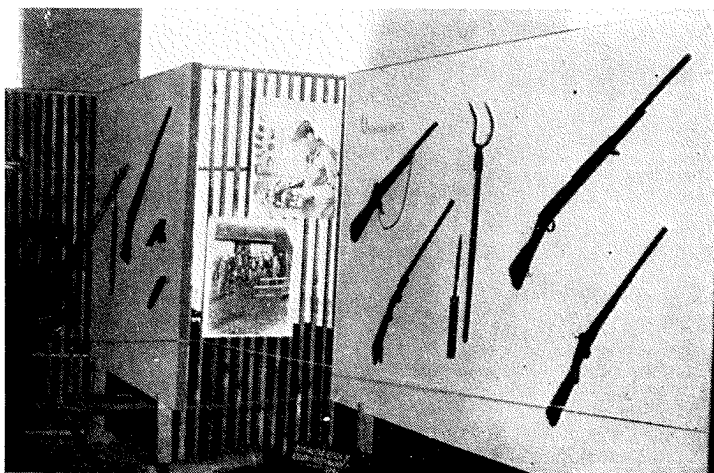
ljuje, se bori in vzpodbuja. Ko je borba končana in je domovina osvobodjena, armada vzgaja dalje, vzgaja dobre vojake in državljane. To ni več armada zaostalih, zaslepljenih, brezglavemu vojaškemu »drilu« podvrženih mož, to je vojska-učiteljica, vzornica in šola za življenje. Človek je spet tisti, kateremu je posvečena vsa skrb, kajti le prosvetljen državljani more biti hkrati za vesten in dober vojak.

Prva skupina fotografij na razstavi prikazuje prizore iz vseljidske vstaje leta 1941. Ta vstaja je bila osnova za nastanek oboroženih enot, partizanskih odredov in samostojnih čet. Okrog revolucionarjev, delavskih voditeljev, kakršen je bil na pr. Srb Stevan Filipović, se je zbralo jedro zvestih rodoljubov, ti pa so potegnili za seboj množico kmetov, delavcev in izobražencev. Oborožene množice pa je bilo treba, sevé, vojaško organizirati in to nalogo je vestno in dosledno opravljal maršal Tito. S pomočjo drugih voditeljev-komunistov, je maršal Tito z večšo roko utrjeval oblike ljudske vojske in ji dajal vsebino. Konec leta 1942 je NOV Jugoslavije štela že dva kor-

Karlo Hrovatin: Ruševine

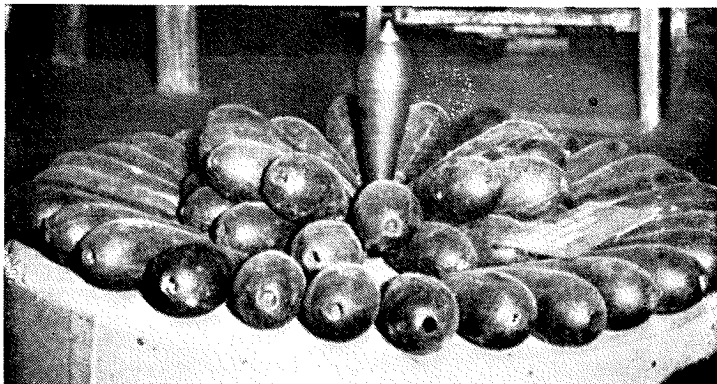
pusa in 9 divizij, 36 brigad, 79 partizanskih odredov, 70 samostojnih bataljonov in 15 samostojnih čet s 150.000 možmi. Nasproti tej ljudski armadi, še dokaj preprosto oboroženi, je tedaj stalo več deset sovražnih divizij s skupaj 680.000 vojaki. Torej več kot štirikratna premoč! Ta neenakost sil se je konec leta 1943 spremenila v prid narodnoosvobodilne vojske, tako da je le-ta štela 300.000, sovražnik pa 700.000 mož, ki bi jih še kako rad uporabil na vzhodni fronti proti Rusom. Poslej naša armada nenehno raste in se izpopolnjuje z vsemi vrstami orožja. Njena organizirana sila prehaja iz gverilskega načina bojevanja tudi v odprte fronte, na katerih se prav tako uspešno proslavi z mnogimi pomembnimi zmagami, z osvoboditvijo večjega dela Jugoslavije. Leta 1944 okupator sprevidi, da ni več kos naraščajoči sili JLA in poskuša zavrtni, brezglavi zračni desant na Drvar, prepričan, da bo z zajetjem Vrhovnega štaba napravil konec oboroženi borbi v naši domovini. Z velikimi izgubami se ta desant nesrečno konča; JLA istega leta jeseni osvobodi glavno mesto Jugoslavije, Beograd, simbol

Orožje, s katerim so partizani tolkli okupatorje v vseljidski vstaji 1941. leta (posnetek z razstave)

naših osvobodilnih teženj. Konec leta 1944 končno doseže naša armada premoč nad sovragom: zdaj potiska proti severu in zahodu okupatorska razpršena krdela in njihove pomočnike, izdajalce vseh naših narodov, že pol milijona mož, za dvajset tisoč več, kot pa jih je istočasno premogel Nemec z združeno reakcijo. Ko Maršal spomladi 1945 obišče sremsko fronto, je njegova armada že moderno organizirana, razdeljena na štiri armade, ki družno napredujejo proti Zagrebu, Istri, Trstu in proti Koroški. S slavo ovenčana JLA, ki maja 1945 osvobodi ne samo ozemlje nekdanje Jugoslavije, temveč tudi desetletja zaslužnjene kraje, šteje že 800.000 vojakov z vsemi vrstami orožij. Ta armada zajame 200.000 ujetnikov, ki razočarani, zmedeni in pobiti potujejo v ujetništvo, pod pičlo stražo maloštevilnih partizanov. Nekdaj tako samozavestne in ohole nemške armade je konec.

Drugi del slikovne razstave je posvečen razvoju JLA po osvoboditvi. Osrednji člen v konceptu tega dela razstave je, kot rečeno, spet človek, vojak. Fotografije prikazujejo ponesne graničarje na straži, pri oddihu in zabavi, kažejo prizore iz klubov, čitalnic in fizikalnih igrišč. »Zdrav duh

Minometalske mine, vlitte v partizanski orožarni v Belih Potokih pri Titovi Korenici (posnetek z razstave)

v zdravem telesu!» bi bilo lahko geslo te slikovne skupine. In potem se vrste fotografije iz vojnih tovarn, iz laboratorijev, kjer preskušajo doma izdelane avtomatske puške, topove, leče, objektivne, letala in torpedne čolne. Ponosno reže morsko gladino naš rušilec »Biokovo«, kakor galebi se pod nebom preletavajo eskadrile domačih lovskih letal S-49-C, pozornost in spoštovanje pa vzbujajo zlasti domači topovi B1 in eskadra doma izdelanih torpednih čolnov, ki obkrožajo v divji vožnji maršalovega »Galeba«, ki se vrača iz Indije in ga pozdravljajo. Posebnost

razstave pa je nedvomno prikaz prosvetljevanja državljanov v tečajih za nepismene, ki jih je po vojni dokončalo nad 400.000 vojniki obveznikov, nadalje grafikoni, ki bogato opremljeni s slikami govorijo o pomoči, ki jo izkazuje JLA prebivalstvu v elementarnih nesrečah in o deležu, ki ga je prispevala JLA v graditvi socialistične domovine in njenega človeka. JLA je sodelovala v borbi proti vodni stihiji in rušilnim posledicam ledu v Pomoravju s 5000 vojaki in drugod. Pri tem je za razstrelitev ledu porabila nad 75.000 kilogramov eksploziva. Leta 1954 so vojaki JLA na javnih delih prispevali nad 4 milijone delovnih ur, zgradili 77 km cest in več mostov.

Kako skrbi JLA za prosvetljevanje svojih vojakov, nas prepričajo podatki, da je bilo samo leta 1954 za vojake odkupljenih nad 20.000 kino in gledaliških predstav, prirejenih več sto amaterskih tečajev itd. Pomembno vlogo ima JLA tudi v dajanju pomoči izvenarmadni vzgoji, oziroma organizacijam in zvezam, ki v svojih rednih programih goje elemente te vzgoje. Te organizacije (to zvemo iz zaključnih slikovnih prikazov) so med najštevilnejšimi v državi, saj na pr. organizacija PLZ šteje okrog 1 milijon, Rdeči križ nad 2 milijona, Strelska zveza 143.000 in Ljudska tehnika nad pol milijona članov.

Topovi, izdelani v partizanskih orožarnah, med njimi tudi slovenski »partop« (posnetek z razstave)

Med svojimi

VSE popoldne je dež pral ljubljanske ulice, bičal ozelenele veje, cvetoče kostanje in izpiral okna.

Mokre zastave so nemirno opletale v vetru. Zaman sem se ozirala v oblake z željo, da se bo kje le pretrgalo in vsaj na večer posijalo sonce. Toda ni hotelo biti tako. Dež je lil kakor iz škafa. Nič, nikamor ne pojdem, sem ježno sklenila! A v srcu mi je bilo hudo. Danes je naš dan — vsi borci petnajste in osemnajste divizije imamo zbor! In mene ne bo med njimi, je ključalo v srcu. Pa saj ne bo nikogar, ko tako neusmiljeno lije.

Tedaj plane v stanovanje premočen mož: »Kaj pa čepiš v halji? Obleci se vendar, hitro, greva!«

»Nikamor v tem nalivu,« sem se upirala; toda mož ne bi bil mož, če bi odnehal.

Med potjo smo pobrali še nekaj borcev, ki so korajžno pešočili proti Šiški. Še malo, pa se je naš avtobus ustavil pred velikim domom »Partizan« v Zgornji Šiški.

Že na stopnišču me je objel prešeren smeh borcev. Nestrpno sem stekla v spodnjo dvorano. Sedla sem k neki mizi in gledala okrog sebe. Da, nedvomno sem prišla v pravo partizansko mravljishče, toda, kje so naši? Pozabila sem, da je preteklo deset let. Da, deset let — in spomin me je že nekoliko zapustil. Postal mi je nekako hudo. Toda, glej — pri sosednji mizi so se ozrli name, nekdo se smehlja, že vstaja, ponuja mi roko. Saj mi je znan ta obraz, toda kako skriti zadrego, saj ne vem več, kako mu je ime, kje sva bila skupaj. Stiska mi roko: »Planinka — saj si, ali ne!?« — »O, seveda sem, toda ti, kdo si?« — »Sto mater, kaj ne poznaš več Mirka iz oficirske šole?« — »Vraga, saj si res ti, sedaj se spomnim!« Povabil me je k svoji mizi, toda glej, tale človek, polna prsa ima odlikovanj: saj to je vendar moj komisar čete iz Notranjske! Spet stisk roke in tovariški objem. In tale, ki hiti tu mimo mize, kdo je, saj mi je

poznan? Tudi njegove oči brskajo po spominu, že planeva skupaj, že se poznavata! Ni mi bilo več obstanka za mizo, planem po dvorani! Zdravo, Vlasta! Zdravo, Ciril! Zdravo, Zmago! Živel, Lojze! Glej, tam prihaja Janez Hribar.

Neznana sreča me prevzame, najraje bi objela vso dvorano, poljubila vse te ljudi, pogladila vse te obraze, v katerih je še sled ran in trpko izkle-sanih brazd hude borbe. O, da bi ta večer ne minil tako hitro, da bi lahko napisala zgodbo življenja vsaj polovice teh ljudi! Naš »Borec« bi nekaj let objavjal samo moje članke. Toda čas beži, nekdo me prosi za ples. Prešerno se zavrtiva, tedaj ga spoznam. Plavalasi Alič. Kakšen otrok je bil še na Lipoglavu! Saj res: v dvanajstih letih postane fant cel mož!

Med plesom opazim Daneta — bil je komisar rekonvalescentne postojanke na Planini. Sedi na odru poleg muzikantov in zamišljeno opazuje vrteče se pare. Nekaj otožnega mu igra v dobrih očeh. Le kaj razmišlja? Morda se je spomnil tistih, ki bi morali biti ta večer med nami, pa jih ni, ker trohne njihove kosti po vsej naši zemlji. — Ne bodi otožen, Dane, saj vsi čutimo tako! Toda potlačimo nocoj žalost v dno srca, saj so tudi oni nocoj z nami — bolj kot kdaj prej.

Glej ga, glej! Spomin se mi je vrnil! Tamle prihaja Dušan-San. Spremlja ga simpatični Jaka. Še vedno je ves mladosten, Dušan je nekoliko bolj ovalen kakor včasih. Že si segamo v roke, toda Dušan se me brž ne spomni, pa mu pomagam: »Se spomniš baze VII. korpusa in tiste noči, ko je zgorela sosednja baraka, kjer so bili vezisti?« Toda Dušan še pomišlja. Tedaj udarim z druge strani: »Če se me sedaj ne spomniš, vraga!? Spomni se vendar! Spala sem v vrhnjem 'štuku' vaše propagandne barake. Še sprla sva se enkrat. No, spomni se, takrat ko si nas nagnal k razuševanju. Šele nekaj dni sem imela čisto no-

vo angleško uniformo, šlo mi je za rob na hlačah!« Tedaj se me Dušan vendarle spomni.

Nekaj je završalo po dvorani, nato bučen aplavz: Da-ki, Da-ki! Stečem k plesišču in se pridružim skupini, sredi katedere stoji Daki. Ves je nasmejan in preprost.

Ure so minevale. Čaše so udarjale ob čaše, v dvorani je bilo kakor v vrelem kotlu. Borci so se objemali kakor dobri bratje, obujali spomine, peli, vriskali in plesali. Zdaj pa zdaj je zagrmelo po dvorani. Glej ga, Huso, komandant artilerije! Stisneva si roke in obujava spomine. Prišel je med svoje tudi komisar korpusa Janez Vipotnik. Prišel je Efenka in še drugi.

Pogledam na uro. Ali je mogoče, saj bo skoraj tri. Treba bo iti. Doma me čakajo otroci, delo. Tiho stopim k vratom, z nikomer se ne poslovim, sicer bi me zadržali.

S pogledom objamem še enkrat vso dvorano. Prsa junakov se iskre v odlikovanjih, kakor bi majska noč nasula nanje zvezd. Še enkrat mi skozi spomin šinejo vsi boji, vsi pohodi, vse trpljenje za našo zemljo in za boljše, pravičnejše življenje v njej. In nehoče mi v to misel šine veliko vprašanje. O, domovina! Ali te bomo še kdaj tako ljubili, kot smo te tedaj, ko smo se mokri, premraženi in lačni, z razbitimi udi stiskali k tvojim grudim in se tolkli za sleherno ped te zemlje? Ali te bomo še kdaj čutili tako globoko, kot smo te tedaj, ko smo polagali v tvoje naročje svoje najboljše sinove?

In notranji glas mi odgovarja: hudi boji in rane so nas, borce, sicer utrudili, toda ne tako, da bi pozabili, za kaj smo se borili. Tudi to, nas, tovariši, združuje! Saj dandanašnji — čeprav v drugi obliki — vsi borci revolucije samo nadaljujemo naš veliki boj za *popolno zmago socializma in demokracije*. Zato je prav, da se še kdaj sestanemo ter si ob tovariških spominih na osvobodilno borbo drug drugemu vlijemo novih moči za utrditev tega, za kar so padli naši najboljši tovariši.

Planinka

Odlomki iz taborišča Ravensbrück

OB JEZERU Fürstenberg, v meklenburški pokrajini, leži taborišče Ravensbrück, velika, pusta, gola planota, obdana z dva metra visokim zidom. Zid prepleta električna žica, ki se kot kača plazí in preži na žrtve. Velika vrata zapirajo vhod in mrki stražarji s čeladami in puškami stoje pred vhodom. Dvaintrideset zelenosivih barak čepi v črnem blatu, dvaintrideset sitih krastač, ki mrko in topo zro v daljavo. Stare, gnile barake so to, neprimerne za hlev, kaj šele za človeška bivališča. Med barakami so široke, črne ceste, shojene od tisočerih na smrt utrujenih korakov. Kraj je gol in prazen, morje rjavega peska v brezdanci pustinji. Kar je bilo tu kdaj zelenega, so sproti popasli roji kobilic, ki so požrle vse do korenin. Jata vran se spreletava nad taboriščem. Velike so in rejene. Kadar so lačne, hripavo krakajo, sedajo na barake in čakajo, čakajo... Zada, za barakami so pisarne, stanovanja za paznice in kantina. Vidijo se tudi strehe in dimnik krematorija. Na rumenem gričku onkraj zidu moli nekaj suhih smrek svoje pošastne veje in mečejo sive sence v sive misli ujetnic. Barake so prenatrpane z ženskami. Obležene so v sivomodre progaste obleke, podobne uniformam iz zloglasne kaznilnice Sing-Sing. Na hrbtu nosijo velik, bel križ, narisane z oljnato barvo. Črna številka je prišita na rokavu in prsih. Pod številko je rdeč trikot, znamenje politične kaznenke. Židinke nosijo rumene, nemške »verske« kaznenke vijoličaste, kriminalke zelene, a cipe črne trikote.

Barake so predeljene v dve veliki spalnici, v majhno dnevno sobo in hodnik. S hodnika vodijo vrata v sobo za starešino bloka. Dnevna soba za interniranke je majhna. Po tri ujetnice sede na enem stolu, kar, sevé, povzroča nemalo sporov. V spalnici so trinadstropni pogradi. Po pet, celo po sedem jetnic leži skupaj. Ležišča so zmerom prenapol-

njena, slamnata, trda in po večini nepokrita. Maloštevne rjuhe so pisane, odeje umazane, največkrat tudi ušive. Baraka je namenjena za štiri sto ljudi, sprejeti pa jih mora 800 do 1000. V sobah je zato prepiranje kot na sejmu. Ženske so prepirljive, nemirne, večkrat si sežejo v lase. Najrazličnejših narodnosti so. Rusinje in Poljakinje prevladujejo, slede Francozinje, Nemke, Jugoslovanke, Norvežanke, Švedinje, Danke, Švicarke. Celo ameriške državljanke so tu!

*

Sirena tuli že ob štirih zjutraj; zlovešče se razlega v temo. Poziva k apelu. Do okostja shujšane ženske vstajajo in se postavljajo v vrsto. Zbor traja včasih štiri, celo po pet ur. Pogosto dežuje in tedaj teče voda po tilniku, polni obleko, nos in usta. Čevlji so vedra vode in noge v njih kosi lesa. Tako premočene morajo jetnice na delo. Po pet in pet stopajo v vrsti. Za pasom jim tiči posoda za hrano, tako imenovana miska, žlica in vrečica za kruh. Ena skupina dobi kramp, druga lopate, tretjo napotijo v tovarne. Težki udarci cokol votlo odmevajo

v jutranji mrak. Vsako skupino spremljajo paznica, bič in pes. Delo se začenja ob sončnem vzhodu in neha v mraku. Zvečer se udje razbojijo, zato spanje ne prinese počitka. Obraz paznice je nadut. Vrh moderne frizure čepi čepica. Obleka je siva, črna pelerina vihra v vetru. Skornji oblastno škripljejo, noge pod sivim kratkim krilom stopajo samozavestno. Na roki visi jermen, ki brž oplazi hrbet neubogljive jetnice. Roke urno in vajeno udarjajo, kajti šolanje so za mučenje ljudi. Psi so volčjaki; dobro dresirani, ubogajo na migljaj. V senci paznice se pomikajo tiho, rdeč jeziki jim visi iz slinastih čeljusti. Podpluto, okrvavljeno oko zlobno gleda in budno spremlja korake jetnic. Gorje nesrečniki, ki stopi iz vrste, ali se z dela oddalji! Pes jo neusmiljeno popade. Nekatere jetnice so bolj podobne sivi prikazni kot človeku. Kakor lačne živali poželjuje strme v posodo za hrano, ki pičlo pokriva dno sklade. Hrano nosijo v velikih kotlih. Nekoč se je nosilkam obeda prevrnil kotel sredi taboriščne ceste. Tedaj so sestradane jetnice kot volkovi planile na razlito hrano in jed leže na tleh polizale.

Mlada interniranica, Nemka, je neki dan pobegnila od dela in ušla skozi gozd do bližnje vasi. Upala je, da ji bodo vaščani, Nemci, pomagali in jo skrili. Takoj so jo vrnili v taborišče. Težke verige so zvenele v počasen, izmučen korak. Slovo od mladosti in življenja! Nezavestna je padla v lastno kri. Za zgled in svarilo so jo

... Dvaintrideset zeleno-sivih barak čepi v črnem blatu ...

...Šef taboriščne bolnišnice je dr. Treite. Mogotec med mogotci...

pustili ležati na črni cesti taborišča vse popoldne. Še smrt ni izbrisala krutih pramenov biča z izžerpanega telesa. Mladi obraz je bil od udarcev izmaličen, svetli lasje so bili gmotna kepa krvi in blata.

*

V baraki št. 13 sta med drugimi Slovenkami tudi mlada zdravnica Marija in njena 16-letna sestra Vera. Obe sta tihi, mirni in med tovarišicami priljubljeni. Tudi Marija hodi na naporno delo. Večkrat nadomešča svojo sestro. Po dveh mesecih jo pokličejo v bolniško barako, imenovano revir. Jetnice opravljajo tu zdravniško službo. Delo je naporno, hrana nekoliko boljša. To so barake smrti. Dan za dnem umrje na stotine žena.

Pred barako so jetnice v posebni službi. Že navsezgodaj stoji pred vrati iz črnih desk zbit mrtvaški voziček. Vanj so vprežene interniranke. Ta vprega prevaža gola, mrtva trupla, okostnjake, v celico krematorija. Smrt žanje na široko. Tifus, griža, jetika, pljučnica so njeni glavni pomagači. Posebno mlade ginejo kot cvetje v jeseni. Zenske v revirju niso bolnice, preizkušnja so za moderna sredstva medicinske vede. Uničevanje duše in telesa. Lačni, izmučeni možgani niso revolucionarni, lačna misel ne more usmeriti boja proti nacizmu in proti vojni. Domovina Goetheja je v rokah mož, ki jim ni nič sveto, ki

poznajo samo uničevalne, moralne in roparske ideje. V teh idejah vidi Hitler sebe, svoj lik apostola zmage...

*

Kogar ne pokosi bolezen, konča v plamenih krematorija. Vsak dan so selekcije, prebiranje sposobnih in nesposobnih. Nesposobnih pa je mnogo, mnogo. Nemški zdravniki z obrazi buldogov stojijo v krogu, debeli, rejeni kot prašiči. Oči se jim lokavo svetijo v zalitih ličnicah, obraz je živalski in krut. Porogljivo spremljajo korake na smrt utrujenih jetnic. Glavni član komisije kaže s palico in odbira: desno, levo. Desno je življenje, levo krematorij. Med na smrt obsojenimi in živimi ni dosti razlike: jutri bo spet izbira. Kamion z esesovci je pripravljen. Jetnice lezejo vanj. Beseda jim je zamrla. Njihova duša blodi po mučeniški poti, shirana telesa se zibljejo na trepetajočih nogah. Včasih zajočejo. Toda to ni jok človeka, to je ječanje sence, ki tone v smrtni strah.

Pred krematorijem se kamion hrupno ustavi. Nemške policiste trgajo obleke s teles in mečejo cunje na kup. Škoda jih je za ogenj! Žene stojijo gole in čakajo sodbo in smrt. Metrski zublji švigajo iz dimnika, zeleni, rumeni, krv-

vordeči. Ogenj besni in golta. Ihtenje zamira. Duh po osmojenih kosteh ovije taborišče. Siv pepel vsak dan posipajo po nemških njivah in travnikih. To je delo pošastnega človeka in izrodov naroda, nekdanj slovitega po kulturi.

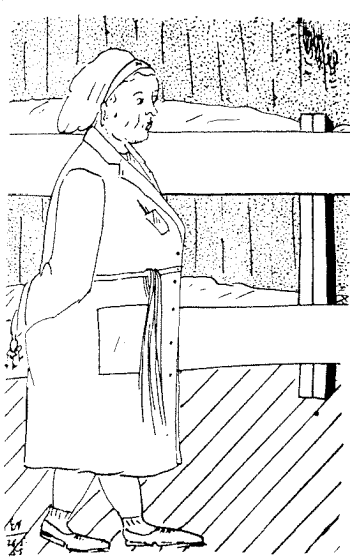
Na tisoče žrtev je iz judovskih vrst. Nekaj jih vzame bolezen, večidel pa požre krematorij. Židje niso patrioti, ker pač nimajo svoje domovine. Zato morajo umreti...

*

Šef taboriščne bolnišnice je dr. Treite. Mogotec nad mogotci. Uniforma visi na njegovem suhem visokem telesu. Plavalasec podolgovatega, izpitega obraza in bele polti. Suhih ustnic in sivih hladnih oči. Na dolgih nogah se ziblje kot lesen možic. Od časa do časa si stavi monokel na oko. Hodi s povešeno glavo in zdravniški bel plašč bahavo opleta okrog njegove mršave postave. Tip velikomestnega, izmozganega ponočnjaka. Glas mu je gospodovalen, rezek, besede vzvišene in redke. Ne pretepa bolnic, ne zdravnic in strežnic. Za disciplino in kazni skrbi nemška bolniška sestra s poetičnim imenom Roza. Rabelj bolnišnice je! Visoka, tehta najmanj 130 kilogramov, stara okrog 40 let. Kosmatega

Ravensbrück — zunanja komanda — aprila 1945: preživele interniranke zlagajo trupla čez noč umrlih tovarišic

... Za disciplino in kazni skrbi nemška bolniška sestra... Roza... rabelj bolnišnice je...

obrazu kot opica in surovih potez. Prsi ji vise do trebuha. Roke so podobne lopatom in čevlji dolgi kot čolni. Redke lase ji pokriva čepica nemške bolničarke. Svojo velikansko zadnjico počasi dviga in premika kot kobila, ki vleče težek tovor. Za pasom ji visi jermen. Udari neusmiljeno in za malenkost. Tudi zdravnicam, strežnicam in bolnicam se včasih poznajo črne proge jermen. Ošabna je kot sam Hitler. Vsi se je boje, menda sam doktor Treite. Splošni pregled po bolnišnici opravlja ona. Le včasih jo spremlja doktor Treite. Ta se bolnic ne dotika z rokami, za to ima elegantno srebrno paličico.

*

Lep, zlat sončni majski dan je smeje planil v taborišče. Videti sonce je veselje, tolažba in upanje. Mlada zdravnica Francozinja Madeleine in Marija sta dežurni. Madeleine je visoka, suha, lepega obraza, temne polti in živahnih kretenj. Vedno se smehlja. Pravi tip vesele, južnjaške Francozinje. Vedno je pripravljena žvrgoleti svoj vedri »o la la«. Zmerom nasmejana junaško prenaša svojo usodo. Govori slabo nemščino, a polna je pri-

jetnega humorja in šal. Zna pristno posnemati vse osebnosti, zlasti vodilne politične ljudi, s čimer izvabi internirankam mnogo smeha. Čeprav različnega temperamenta in narodnosti, se z Marijo dobro ujemata. V bolnišnici je mir, bolnice počivajo. Bolniško osebje je za urico prosto. Marija in Madeleine stojita na hodniku barake in gledata skozi okno na črno taboriščno cesto. Dolga vrsta žena se po tej cesti pomika počasi naprej. Kratka progasta krila opletajo okrog suhih nog. Črna, razde-

jana cesta požira odmev korakov v težkih cokolah. Žene so vprežene v težak, mogočen cestni valjar, ki se pomika za njimi kot črna škripajoča pošast. Vrvi režejo v občutljiva, nežna ramena, mišice se napenjaajo. Črne sence padajo na oznojene obraze. Povrnila se je doba Cezarja. Tuja sila zapoveduje delati in korakati v glad, obup in smrt. Ta vojna je priklicala na dan vso goloto duše in surovost. Pred jetnicami stopa lakota, spremljajo jih kriki paznice in bič...

(Konec prihodnjič)

Nove knjige

Vojno založniško podjetje »Vojno delo« v Beogradu je izdalo prevod knjige znanega ameriškega znanstvenika in pionirja proučevanja biološke vojne, Teodora Rosberija, z naslovom: »Biološka vojna«. Knjiga, ki obsega 263 strani, ni zanimiva samo z znanstvenostrokovne in tehnične strani, temveč predvsem zaradi tega, ker v njej razpravlja o moralni odgovornosti tistih, ki bi začeli biološko vojno, in o posledicah, ki bi nastale, če bi kdorkoli začel biološko vojno.

*

Državna založba Slovenije je izdala slovenski prevod romana Branka Čopića: »Prolom« pod naslovom: »Ognjeno leto«. To je obširen roman o NOB v Bosenski krajini. »Ognjeno leto« je samo prvi del obširnega romana »Prolom«. Državna založba Slovenije bo izdala še drugo knjigo. Naj zdaj na kratko opišemo vsebino prve knjige. — Bosenska krajina l. 1941. Ustaška oblast se počasi uveljavlja. Kmetje, vzgojeni v spoštovanju do vsake oblasti, ustašem ne zaupajo, čeprav ustaši še niso pokazali svojih kart. Vsaj ne v prvih dneh in tednih okupacije. Potem pa ustaši polove ljudi in jih zapro, čeprav ne vedo, kaj bi z njimi. Poveljnik taborišča, Škuro, bledolični, v sovražstvu do Srbov vzgojeni učiteljiščnik, učenec sarajevskega škofa Šarića, je neod-

ločen. Tudi njegovi sodelavci niso najhujši. Kljub preganjanju Srbov mesteca le še ni zajel val najhujšega nasilja. Dokler — dokler ne pride v mestece letéča ustaška kolona klavcev, sestavljena iz ustaških emigrantov. Ti ustaši uprizore pokolj nedolžnih ljudi in razkrijejo svoje karte... To je tabor pobesnelih zločincev, ki pod krinko borbe za vero, za katoliško Hrvatsko in »nezavisno državo« pobijajo Srbe, koljejo otroke, požigajo in ropajo. Na drugi strani ostanejo vsi drugi ljudje. Preprosti poštteni kmetje, ki nikakor ne morejo razumeti zločinskih početij, ljudi, ki se potem pod vodstvom nekaterih naprednih ljudi združijo v upor proti nasilju... To bi bila vsebina prve knjige Čopićevega romana. Nosilci dejanja so preprosti hribovski kmetje Bosenske krajine. Iz teh ljudi se je utrvalo ogorčenje nad ustaškim terorjem. In to ogorčenje se počasi razvija v upor. Poglavitne osebe romana skoraj ne pozna. Junak romana je ljudstvo. Seveda je pisatelj orisal celo galerijo likov. Tu je preprosti kmečki fant Todor Bokan, ki mu je že učiteljica v šoli nadela naziv »volčič«. Ta mrki, vase zaprti fant po naključju uide pokolju, bega po gozdu in se skriva v bližini doma, dokler ne najde pravega mesta med borci za svobodo. Potem je tu uporni kmet Stojan Kekić.

Pesem hrepenenja

Pa ... saj
bo kmalu naš čas.
Pa ... saj
bomo kmalu doma ...
O, saj
bom komaj še znal,
kako naj
s strojem ravnam,
Pa ... saj
bo kmalu pomlad.
Pa ... saj
je dejal komisar,
da pride skoro naš čas.
Prekleti,
prekleti glad!
Pa ... saj
kmalu pojdem domov,
pa ... saj
pojdem skoro orat,
O,
da bi v miru zorel
zlati pšenični klas!
Pa ... saj
bo kmalu lep cvet.
Pa ... saj
bo skoro pomlad
in skoro,
skoro, poet,
izpel boš
grozo teh let ...
Pa ... če
bi pal?
O, pal? —
Pognal
bi v rdeči cvet ...

Vstajo med ljudstvom organizira študent Uroš, ki mu stoji ob strani bivši oficir Radekič. Na drugi strani pa prikaže pisatelj ustaške klavce. Med njimi je taboriščni poveljnik Škuro, fra Božo, frančiškan, predstavnik »svete, božje, Kristusove, bojujoče se Hrvatske«, klavec Kapetanovič in še druge propalice. Toda vse te osebe v romanu niso poglavitne. Tudi niso vse najbolj uspešno predstavljene in ostajajo nekatere precej blede. Poglavitno je ljudstvo. In v opisu ljudstva, v prikazu spontanosti, enodušnosti tega ljudstva, v zmagovanju ideje upora proti nasilju, v tem je težišče romana in tudi mojstrstvo Čopičevega pripovedovanja. Roman »Ognjeno leto« je spretno napisano delo, katerega napetost postopoma raste. Čopičev način pripovedo-

vanja je živahen, zanimiv, mesto male satire. Seveda ima roman tudi svoje napake. Prikazi nekaterih likov ostajajo blede, nedodelani in zato nepričljivi. Pisatelj se tudi ni znal izogniti črno belemu slikanju ljudi. Zahteven bralec bo zlasti pogrešal poglobljene psihološke utemeljitve ravnanja ljudi. Toda odlično pa mu je uspelo prikazati, kako se širi ideja upora, kako prodira v zavest ljudi in kako se s širjenjem ideje krepi tudi upor sam. Čopič je mojster v prikazovanju ljudstva in je zato roman »Ognjeno leto« predvsem roman o ljudstvu Bosenske krajine v njegovih najtežjih dneh v letu 1941. Prepričani smo, da ga bodo tudi slovenski bralci tako dobro razumeli, kot so ga razumeli tisoči bralcev po ostalih predelih Jugoslavije. Zato je vsekakor prav, da smo ga dobili tudi v slovenskem prevodu. Posebno še, ker ima knjiga poleg umetniške tudi dokumentarno vrednost.

*

Nova knjiga: »Nekaj izkušenj iz borb v Hrvatskem Primorju in Gorskem kotaru od 1941 do 1943«, ki obsega 93 strani in nekaj načrtov, bo vsekakor koristila ne samo aktivnim pripadnikom naše Armade, temveč tudi centrom predvojaške vzgoje, rezervnim oficirjem in zgodovinarjem. Avtor knjige, generalni podpolkovnik Veljko Kovačević, je namreč v tej knjigi prikazal, kako je oborožena vstaja imela v teh področjih svoje specifične pogoje.

*

Založba »Svedočanstva« je pred kratkim izdala knjigo Dušana Laleviča: »Dachau«. Predvsem je to knjiga, ki govori in prikazuje trpljenje internirancev v enem izmed nemških taborišč, v Dachau. Pisec knjige Dušan Lalevič je eden preživelih internirancev iz Dachaua.

*

Skupina novinarjev pri časopisu »Omladina« je izdala knjigo o 22 živih narodnih herojih, z naslovom: »Zgodbe narodnih herojev«. Zgodbe teh narodnih herojev so napisane

s posebnim občutkom, vendar so zgodbe preproste in resnične, take, kakršne so bile v resnici. Razumljivo, čeprav so v tej knjigi opisani dogodki posameznih doživetij teh narodnih herojev, je vse to samo del velikih podvigov borcev iz narodnoosvobodilne borbe.

*

Že pred meseci je izšla pri »Kmečki knjigi« zbirka novel Ivana Ribiča: »Gozdovi so mi povedali«. In to je tudi vse, kar smo doslej o njej čuli. Dnevni časniki, pa tudi revije je niso zabeležile niti ocenile. Morda je javnost ni doumela ali pa je niso doumeli kritiki iz vrst mlajše generacije, ki po navadi polnijo stolpce časnikov?! Morda pa se jim je zdel nepomembna. Domnevamo pa tudi lahko, da gre za nerazumevanje problemov, ki so mučili generacijo v drugi svetovni vojni.

Ribičeva knjiga »Gozdovi so mi povedali« vsebuje tri novele: »Koča nad slapom«, »Tisti iz Jurjevega boršta« in »Andraževa sreča«. Prvi dve sta bili že objavljene, in sicer prva v »Naši sodobnosti«, odlomek iz druge pa v »Besedi«. Že tedaj sta oba teksta zdrsnila komaj zapažena mimo oči kritikov. In vendar Ribič načenja izredno ostro in s čutom za prefinjeno poslušanje psihološke in etične probleme, ki so bili lastni tako imenovani partizanski generaciji.

V prvi noveli obravnava problem psihološke krivde partizanskega komandanta Marka, ki je zapravljal svoj bataljon, bil pri tem ranjen, nakar se je izgubil ter je z moralno krivdo v srcu taval po gozdu, vse dokler ni našel osamljene kočice nad slapom, v kateri je bila partizanska tehnika in v njej partizanka Dana. Notranji konflikt o krivdi in nekrivdi prenese pisatelj nato tudi na Dano ter na političnega delavca Franca, ki oba po svoje presojata komandantovo krivdo.

Očitno ta skoraj na pol avtobiografska izpoved načenja enega izmed tehtnih problemov, ki so mučili partizanske kadre. V interpretiranju te problematike je Ribič uspel. Že v tej noveli je prenesel te-

Bogdan Borčič: Interniranci

žišče v človekovo notranjost, kar ni bil primer za večino dosedanje partizanske literature. Kompozicija je uspela, dialogi so stvarni, psihološki zapleti verjetni. Če mu je v manjši meri uspelo popolneje oživeti svoje junake, predvsem Dano, je to verjetno posledica tega, da je pisatelja predvsem zanimal etični konflikt.

Osrednja novela je »Tisti iz Jurjevega boršta«, ki obsega več kot polovico knjige. V njej spremljamo usodno pot kmeta Matjona, neosveščenega kmečkega človeka, ki nehoti izda nemškimi žandarjem partizansko bolnišnico, do brigadnega sodišča, kjer prejme

kazen. Na vsej tej poti se nam vse močnejše razodeva Matjonova krivda, pa tudi Matjon sam se je vse bolj zaveda in se od »sredinca« spremeni v osveščenega človeka.

V njej je pisatelj skušal zajeti določeno plast kmečkega sloja slovenskega človeka, ki je nihal med obema sovražnikoma stranema. To njegovo psihološko razpoloženje skuša pisatelj utemeljiti v tipiki kmečkega značaja, v navezanosti kmečkega človeka do zemlje in v gruntu. Tu zasledimo avtorjevo prizadevanje, kako pojasniti kmečkega človeka vojnih dni, ter prizanesljivo ocenjevati človekova dejanja. Vendar nad njim lebdi ostri etični bič zasliševalca, partizanskega obveščevalca, ki prebuj v Matjonu zavest krivde, vse dokler se ne razraste v strahotno samoobtožbo. V tem psihološkem stanju, ki meji že na zmedenost, Matjon naredi samomor, čeprav ga prizanesljivo brigadno sodišče obsodi le na prisilno delo.

Avtor torej skuša vprašanje krivde reševati v človekovi notranjosti, kar je vsekakor odlika novele. V njej zasledimo tudi večjo formalno doganost, enovitost dejanja, smiselno kompozicijo, stvaren dialog in presenetljiv realističen razplet. Slabost novele je podobna kot pri prejšnji: ker avtorja zanima predvsem etični problem, je njegova moč prav v tem; zaradi tega se mu Matjon izviye izpod prstov kot nekakšna tipična figura, ki je premalo enkratna, nezamenljiva, utemeljena v določenem geografskem in psihološkem miljeju; z eno besedo: Prežihov Voruh ali Grigorij Šolohova sta enkratna, Matjonov pa bi lahko našli več, ne samo v Sloveniji, temveč tudi v Evropi; premalo je torej individualen, premalo oživilen kot Matjon, ne pa kot podoba Matjonov — neosveščenih kmetov.

Tretja novela, »Andraževa sreča«, ima značilnosti filmske zgradbe. Z večkratnimi retrospektivami skuša podati podobo vaškega hlapca Jerneja, ki najde rešitev v osvobodilni borbi. Kot partizanski

borec upa najti zadoščenje za socialne in človeške krivice, ki jih je doživel v življenju. Ko misli, da je ob akciji dosegel svoj cilj, ko se mu je izpolnila želja po kovaškem orodju, najde usodno smrt. Tu je problem krivde sociološko utemeljen, toda zaradi nje ga zadene tragična smrt — okupatorjeve svinčenke. Čeprav je Andraž psihološko bolj utemeljen, se vendar zdi, da moderna zgradba nekako moti enovitost novele. Sam okvir zgodbe — njegovi partizanski tovariši so blede zgnetene figure. Novela po svoji umetniški sili ne dosega prvih dveh.

Celotna knjiga je v nekem smislu odkritje. Ribič je pogumno prenesel dogajanje v notranjost svojih junakov in z izrazitim pripovedniškim talentom ustvaril za sedaj še skromno galerijo partizanov in ljudi iz vojnih dni, ki niso realen, življenjski pečat dobe. Če v mnogih slovenskih novitetah prevladujejo konstrukcija, slabi dialogi in umetniško neizoblikovane podobe junakov, potem moramo za Ribičevo knjigo ugotoviti nasprotno: tu najdemo dobro kompozicijo, življenjske dialoge, idejno jasnost, uspelo pa mu še ni povsem oživiti človeka. Širok epski zamah kaže kvalitete romanopisca. Zdi se, da knjiga sodi med prve resne literarne tekste, ki uspešno oblikujejo podobo partizanskega življenja. F. V.

Novak Pavlovič:

Patrulja

Deževna, temna noč, vasi in gaji spiyo. Le dve, tri sence na blatni cesti se naprej pomikajo počasi...

Gredo naprej... obstanejo... prisluhnejo... Tišina. Le drobne kapljice jesenskega dežja z listov padajo na tla.

A patrolja gre naprej... Vedno le naprej... Dokler ne bo na cilj prišla, ne bo počivala!

V »Franji« med zadnjo nemško ofenzivo

V idilični mirni dolini Loga pri Cerknem je bila 5. junija prisrčna slovesnost, ki so se je udeležili številni partizanski bolniki in zdravniško osebje nekdanje bolnišnice »Franje« z dr. Franjo Bojc-Bidovčevom na čelu. Prišel je tudi narodni heroj Janko Rudolf, ki se je med vojno v tej bolnišnici zdravil. Med ostalimi udeleženci proslave so bili tudi dr. Viktor Bolčak, prvi organizator te partizanske bolniške ustanove in nekdanji načelnik sanitetnega oddelka IX. korpusa, dr. Edvard Pahor, in drugi javni ter politični delavci. Na slovesnosti zbrane borce je nagovorila dr. Franja, ki je očitrala požrtvovalno delo osebja bolnišnice in med drugim omenila, da se je med vojno v »Franji« zdravilo skoraj tisoč partizanskih ranjencev. Potem, ko so vsi počastili spomin padlih z enominutnim molkom, predstavniki množičnih organizacij pa so na grobove, posejane okrog bolnišnice in pred spominsko ploščo položili vence, se je slovesnost nadaljevala pred hišo Janeza Peternela, kjer je bila zadnja javka za bolnišnico. Tam je govoril narodni heroj Janko Rudolf, ki je na hiši odkril spominsko ploščo. V zvezi s to svečanostjo priobčujemo sestavek našega sodelavca, ki je v »Franji« preživel zadnjo nemško ofenzivo na Primorskem.

ŽE NEKAJ dni so se širile govore, da Nemci pripravljajo veliko ofenzivo na Primorsko. To so potrjevala mnoga znamenja, kot n. pr. zelo neredne kurirske zveze z Gorenjsko. Redki kurirji, ki jim je uspelo priti z Gorenjskega, so pripovedovali o velikih nemških silah v Poljanski, Selški dolini in na Jelovici ter v Karavan-kah. Uprava SVPB (Slovenske vojaške partizanske bolnišnice) »Franje« je bila v resnih skrbih zaradi velikega števila bolnikov in ranjencev, ki bi jih bilo treba prenesti na varno. Toda kam? Barake so bile nabito polne. Da med bolniki ne bi po nepotrebnem ustvarjali razburjenja, so vse novice morale ostati v tajnosti. Premik iz bolnišnice ni bil mogoč. Tudi štab IX. korpusa, kamor je bolnišnica spadala, je uvidel, da bi bil umik brezploden, kakor tudi, da je nemogoče braniti širšo okolico bolnišnice, ker so bile sovražne sile ogromne in so se bolj in bolj približevale. Zato je štab korpusa skupaj z upravo bolnišnice sklenil, da le-ta ostane tam, kjer je, ker so njeni naravni pogoji taki, da je dostop v globoko strugo nemogoč. Z dobro obrambo, ki naj bi jo nudila zaščitna četa, pa bi bilo moč preprečiti vdor v bolnišnico. Vrh tega je uprava podvzela še druge ukrepe.

V stenah soteske, ki se ponekod pno tudi do 800 metrov visoko, so bili bunkerji, vkle-

sani v živo skalo. S prednje strani so bili posebej nujno zazidani. V te bunkerje naj bi v primeru nevarnost prenesli bolnike in ranjence. Če pa bi se Nemcem le posrečilo vdreti v sotesko, naj bi bolniki in ranjenci ter strežno osebje dobili nekaj orožja in bomb, da bi se mogli braniti. Do bunkerjev, v katerih so bili ranjenci, z običajnimi sredstvi ni bilo mogoče priti. Po stezicah do bunkerjev bi se bila komaj zmuznila koza. Povelje je nadalje ukazovalo, da je v bunkerje, namenjene za zaščitno četo, treba prenesti čim več streliva in orožja. Štab korpusa je prepustil precej težkih mitraljezov, brzostrelk in bomb, zaščitna četa pa je

morala razen tega v bližnji okolici vkopati nove mine, tako da je bil dohod od vseh strani vsestransko zavarovan.

Že je bilo slišati z gorenjske strani močno pokanje, ko se je uprava odločila za izpraznitev barak. Vsi lažji bolniki so se morali v spremstvu strežnega osebja podati v strme stene soteske, večino težjih pa je bilo treba prenesti. Tu so nastopile težave. Steze so bile ozke, a nosila dolga. Vrh tega je bilo veliko ranjencev, ki jim je najmanjši premik povzročal velike bolečine. Po štirje so nosili enega ranjenca in vtem, ko sta ga dva nosila, sta morala druga dva paziti na vsak njun korak, da spreved ni z ranjencem vred zgrmel v globino. Mnogih se je polastila groza, ko so gledali, kje jih prenašajo bolničarji. Barake so se počasi praznile, bunkerji pa so se spreminjali v začasna bivališča.

Težko je bilo za bolnike v bunkerju pod prvo barako. Bolniki od tod so se morali premestiti za nadstropje niže. Že tako slab zrak v barakah je nadomestil zadušljiv zrak v bunkerju, ki je bil povsem brez ventilacije. Zrak je slabotno vdiral le skozi majhen vhod, narejen pod mostičkom, ki je pod njim tekkel potoček, ki je poganjal majhno električno turbino. To nikakor ni bilo v prid težkim ranjencem, ki jih je mučila tudi negoto-

Bolnišnica »Franja«

vost in so bili v nevarnosti, da začasno ostanejo pod pogoriščem, če po naključju Nemci zažgo barako nad njihovimi glavami.

Tako so bili ranjenci in bolniki v glavnem spravljani na varno. Janko Rudolf, narodni heroj, komisar XXX. divizije, je težko ranjen ležal v baraki zraven komisarja bolnišnice Brusa. Šele zadnji trenutek se je odločil, da so ga prenesli na varno. Tako je le še v majhni baraki, imenovani »izolirnica«, ležal mlad fant, po imenu Janko. Vodstvo se je le s težavo odločilo, da ga pusti v baraki. Da bi ga prenesli, skoraj ni bilo mogoče misliti, ker je bil posut z nešteti ranami, ki se niso hotele zdraviti in so ga neznosno bolele.

Bunkerji, namenjeni za obrambo ob obeh vloh, so bili dobro pripravljeni in oskrbljeni s strelivom. Kuharici Ančki je bilo ukazano, naj preneha s kuhanjem. Razdeljena je bila suha hrana. Pokopališče malo ven iz soteske, na katerem je ležalo precej borcev, je bilo treba očistiti tako, da je bila za njim zabrisana vsaka sled.

*

S komisarjem Brusom sva se podala v Cerkno, da se pozanimava, kakšno je kaj »ozračje«. Cesta se nama je zdela prazna, ko sva naglo stopala iz Loga pod Novaki proti Cerknemu. Po poldrugi uri hoje sva bila tam. Tudi Cerkno je bilo kot izumrlo, akoravno je bilo sicer kot središče osvobojenega ozemlja zmerom živahno in polno borcev iz vseh partizanskih brigad, med katerimi je bilo moč srečati celo Angleže, ki so se prišli sem pozanimat, kako prihajajo pošiljke, ki so jih odmetavala zavezniška letala. Znanci, ki so naju vselej brezskrbno sprejemali, so naju tokrat preplašeno ogledovali. Kako tudi ne bi, saj sva v hipu zvedela, da so Nemci zelo blizu in da so padle tudi že prve žrtve. Partizani so se že vsi umaknili, z njimi aktivisti. Le nekaj starejših moških in otrok je ostalo. Zaskrbelo naju je, kaj se godi v Novakih in malone žal nama je bilo, da sva se podala v Cerkno. Vtem

Bolnišnica »Franja«

je bilo slišati prvo oddaljeno pokanje in vzela sva pot pod noge. Bližala sva se Novakom in kakor se nama je zdela v Cerkno grede pot tiha, se nama je zdela zdaj še bolj. V Logu je bilo še zmerom vse mirno. V gostilni, ki je že na daleč opozarjala z rdečimi zidovi, so nama pojasnili, da Nemcev v Novakih še ni, da pa je bilo slišati pokanje visoko nad Novaki. Kaj hitro sva bila tistih nekaj metrov do Janezove (Pernelove, op. ur.) kmetije. Gospodarja ni bilo. Žena je povedala, da se je skrila, ker ga je le preveč ranjencev poznalo, ki so jih noč za nočjo prevažali do njega, nakar so jih bolničarji prenesli naprej po grapi. Ni se mu zdelo varno čakati Nemcev.

Krenila sva proti soteski. Še zmeraj je bilo vse mirno. Razdrla sva še stezo, napravljeno iz kamnov, položenih v vodi, in skoraj zadnji hip prispela do vhoda v sotesko. Vse mo-

stove so že podrli, tako da sva komaj priplezala do dviznega mostu. Pri dviznem mostu sva naletela na borce, ki so podirali še zadnje mostičke in tako je bil vhod zaprt od vseh strani. Doktorica Franja naju je že težko pričakovala. Nato smo se kot zadnji podali v bunkerje.

Napetost je čedalje bolj naraščala. Pokanje nad Novaki je že dobro prodiralo do nas. Z mostička, ki je peljal do zadnjega bunkerja pa se nam je v hipu odprla slika, ob kateri nas je spreletel srh. Dolge nemške kolone onkraj Novakov so se pomikale navkreber. Vlekli so s seboj avtobus, ki je vzdrževal promet med Cerknim in Mrzlo Rupo, ki so ga partizani zadelali z vejevjem, a so ga Nemci našli. Z Nemci so bili tudi četniki, domobranci in celo »španci«, lepa družčina skupaj.

Nad nami je bilo še vse mirno in tudi ob vhodu v so-

tesko je bila tišina. Zdelo se nam je, da bo šel sovražni val mimo nas. Toda vznemirjalo nas je, da dolga in ozka soteska ni bila pregledna, hkrati pa pomirjalo, da smo dobro videli pot do soteske, po kateri se Nemci neopaženi niso mogli približati. Zatekli smo se vsak v svoj bunker in čakali, ko je oster strel zadonel po soteski. Tisoč pokov je odmevalo od strmih sten. Prisluhnili smo. Pedeset metrov pod nami — prav razločno smo jih videli — so se muzali Nemci in radovedno ogledovali podrte mostove. Ni jim šlo v glavo, kaj naj bi pomenili. Že so se hoteli vzpeti po vsekanih stopnicah v sotesko, ko je zadonel močan pok na dnu soteske. Naši sosedje na drugi strani soteske so jim pošteno zagodili. Sredi občudovanja naravnih lepot Loga so jih zmotile partizanske bombe. Toda tudi sredi zmede, ki je nastala, se niso znebili pohlepnosti. Dvokolo, ki ga je pustil pred vhomom v sotesko neki zamudnik, ker ga prek podrlih mostov ni utegnili spraviti, je postalo njihova žrtev. Zadnji Nemec ga je pobasal s seboj. Spet je zdolaj vse utihnilo. Toda negotovost se je še povečala. Izza roba soteske so padli novi streli. Nemcev ni bilo videti. Dobro kritje so si poiskali in tipali za nami. Toda bunkerji so bili preveč večje skriti, da bi jih mogli najti. Spet se je vse utišalo. Toda ne za dolgo, kajti kmalu je odjeknila močna detonacija, v steni nad nami je vdrgič zagrmelo, ko se prvi odmev še ni dodobra razlegel. To je torej začetek, smo pomislili. Preko rebri, visoke skoraj 500 m, so Nemci pričeli vžigati v metalcem, ki so ga postavili pri cerkvi v Novakih. Po vsej soteski je neznanosko grmelo več ur skupaj. Onkraj soteske se je pokazal ogenj. Torej so zažgali ves hrib, da bi nas uničili. Kljub temu smo se čutili varne, saj nas ogenj ni mogel doseči. Tudi ranjenci in bolniki so bili varni pred njim. Skrbelo nas je le za barake, ker so bile v nevarnosti, da jih poruši kamenje, ki se je valilo po strmini v sotesko. Toda

barake so vzdržale. Zato smo si belili glave le še zastran ognja. K sreči je tudi ogenj nekaj metrov nad barakami zamrl. Padel je mrak in vsa soteska je rdeče zažarela. Ostali smo v bunkerjih, čeprav smo bili prepričani, da ponoči nihče ne bo silil v sotesko. Trla nas je radovednost: ali Nemci vedo, da je v soteski bolnišnica? Morda pa mislijo, da se v njej skrivajo le posamezni partizani?

Noč je bila dolga, čakanje na jutro mučno. V daljavi so odmevale močne detonacije, ki so nas prepričljivo opozarjale, da so za Primorsko in za borce IX. korpusa nastopili težki dnevi. Nemci so se zavedali pomena IX. korpusa; vedeli so, da je to tista udarna sila, ki jim bo zadala še težke udarce in jih končno pognala s slovenskih tal.

Nastopil je dan. Dočakali smo ga prepričani, da je nad nami vse varno, ker so nas ščitile na gosto posejane mine. Sovražnika smo se mogli nadejati le od spredaj. Tu pa nam je dajala varno kritje soteska, zavita v obliki črke »S«. Niti letala nam niso mogla blizu, kaj šele pehotno orožje. Letalom so bili napoti visoki grebeni Porezna, našega naravnega zaščitnika pred napadom iz zraka.

Ko je ves dan minil brez kake večje nevarnosti, smo se pogumno podali v barako bolnišnične uprave. Tudi Franja je prišla. Odprli smo radio in zvedeli, da zavezniki že prodirajo v srce Nemčije, radio Svobodna Jugoslavija pa je govoril o čedalje hujših bojih na mejah Slovenije. Četrta armada se je močno približala Zagrebu in iz poročil je bilo videti, da se je Nemcev skupaj z vso pisano kvislinsko bratovščino polotil blazen strah. Razumeli smo, da je tudi velika ofenziva na Primorskem le še brcanje velike živali v predsmrtnih krčih. Ko so to zvedeli tudi bolniki in ranjenci, je v »Franji« zavladalo vsesplošno veselje. Pogum nam je celo tako zrastel, da smo se odločili pogledat v Cerkno. Neki tovariš je brž povedal, da ve za bunker, kamor so naši pred odhodom

skrili nekaj hrane. Manjša skupina se nas je podala po stezah proti Cerknemu in dognali smo, da je bunker ostal nedotaknjen. Z močno natrpanimi nahrbtniki smo se v veselje bolnikov in osebja srečno vrnili v »Franjo«. Nemci niso več poskušali vdreti v sotesko. Prepričani smo bili, da nam bodo poslej dali mir. Toda koj drugi dan smo doživeli novo presenečenje. Podoba je bila, da se bo znova začelo. Manjša patrolja, ki je šla v Novake, je skoraj padla v nemško zasedo. Nemci so se vrnili v sotesko, ne da bi jih možje v patrolji opazili. Varnostne mere je bilo treba spet poostriti. Bunker pod barako, ki smo spustili vanj svežega zraka, smo znova zadelali. Pri domačinih v bližnjih hišah smo zvedeli tudi, da so Nemci vpraševali po bolnišnici, ne vedoč, da je v soteski. Kakor smo predvidevali, so bili mnemnja, da se v njej skrivajo le zablodeli partizani.

Nekega dne smo pri vhomu v sotesko naleteli na nekega borca, ki nam je zatrdil, da so Nemci Cerkno zapustili. Tej novici nismo mogli verjeti, toda kaj kmalu smo se prepričali, da je resnična, še zlasti ko smo zvedeli, kakšno puščanje so pustili za seboj. Požgali so mnogo domov in pobili veliko ljudi. Bolniki so se spet vrnili v barake in veselje je zavladalo med ranjenci, še zlasti potem, ko so zvedeli o uspehah akcijah in borbah IX. korpusa ter o čedalje hitrejšem približevanju naše IV. armade.

Težavnejši položaj je imela postojanka bolnišnice »Franje« v Davči. Že ko so se Nemci umikali iz Selške doline, jim je neki podlež prišel povedat, kje je partizanska bolnišnica. In žalostna je bila usoda ranjencev in bolnikov, ki so že bili prepričani, da je vse hudo za njimi. Nemci so zverinsko napadli postojanko in le bolničarki Anici in ranjencu z nogo v marcu je uspelo rešiti se. Vsi drugi so bili žrtve nemške bestialnosti. Najprej so jih slekli, nato poklali, nazadnje pa še zažgali njihovo barako.

Franč Konobelj-Slovenko

KDO JE DAL IDEJO ZA SO-
DOBNE TANKE? Kot je marsi-
kateri izum nastal več ali manj
slučajno, tako je bilo tudi z za-
mislijo o graditvi sodobnih tankov.
Na nekem manevru avstroogrške
vojske 1914 leta je mladi poročnik
Gunter Binter, po rodu Slovenec,
opazoval vojaški avtomobil, ki je
zavozil v blato in iz blata ni mogel
izpeljati prej, dokler mu niso dali
pod kolesa deske. Tako si je Gun-
ter predstavljal, da bi takih ne-
prilik pri avtomobilih ne bilo več,
če bi vgradili okoli koles nekakšen
goseničen trak. To zamisel je za-
čel izpopolnjevati in je dodal avto-
mobilu celo jeklen oklep z mitra-
ljezom. Svoje načrte in račune je
Gunter nato poslal avstroogrskemu
generalštabu. Tu pa so njegovo za-
misel zavrgli in jo imenovali celo
za — fantazijo. Gunter ni odnehal,
temveč je načrte poslal patent-
nemu uradu v Berlin, kjer pa so
jih smatrali za neizvedljive in so
jih spravili v — arhiv. Ko so o
tej zamisli zvedeli Angleži, so an-
gleški obveščevalci ukradli te na-
črte in jih poslali angleškemu ge-
neralštabu. Tu so načrte temeljito
preučili in dopolnili in na osnovi
teh načrtov so 1915. leta izdelali
prvo oklopnno vozilo — tank. Ka-
sneje so prve tanke tudi uporabili
v borbi proti — Nemcem.

ZA LAŽNO LETALIŠČE? Da
bi prevarali zavezniško letalstvo,
so Nemci v drugi svetovni vojni na
prostoru poleg nekega večjega me-
sta postavili veliko število iz lesa
izdelanih tankov, kamionov, topov
in nekaj letal. S tem so hoteli
premotiti zavezniške pilote, ki so
bombardirali nemška letališča, da
bi odvrgli prave bombe na to lažno
letališče. Vendar je zavezniško le-
talstvo spoznalo to prevaro. Zato
so nekega dne v številnih valovih
preletela to letališče zavezniška le-
tala in odvrgla na to letališče
mного bomb. Vendar ne pravih,
temveč — bombe iz lesa.

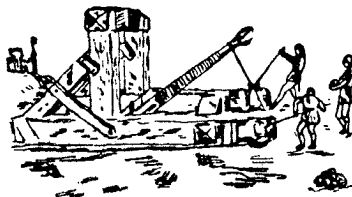
KDAJ JE BIL BEOGRAD
PRVIC PRESTOLNICA? Tedaj ko
so se Kelti iz svoje prvobitne do-
movine razšli na vzhod Evrope
in prodrli iz Panonije v Mezijo
(ozemlje sedanje Srbije). Potem,
ko so jih na pohodu proti Grčiji
porazili tamkajšnje vojske, so se
umaknili na sever. Med premaga-
nimi Kelti je bilo tudi plemo
Skordiska, ki se je ustavilo ob
bregovih Save in Donave. Na zad-
njem obronku Avale so osnovali
svojo prestolnico, imenovano Sin-
gidunum. Mesto so močno utrdili,
zgradili trdnjavo in jo obdali z
jarki in nasipi. Poslej je bila zgo-
dovina beograjskih Keltov burna
in težka. S stalnimi vojnamo so se
držali na teh tleh do borbe s tri-
umvirom Oktavijem, ki jih je s
pomočjo mnogoštevilnih legij po-
razil leta 33 pred našim štetjem.
Oktavij je keltske vojske prena-
gal čez Savo in Donavo, kjer pa
so kmalu izginili v morju okoli-
ških plemen. Se dandanašnji živi
spomin nanje v potomcih keltske
krvi, pomešane s krvjo mnogih
drugih plemen in narodov.

KATERA JE BILA PRVA JU-
GOSLOVANSKA VOJNA LADJA?
Srbska vojska v I. svetovni vojni
ni imela nobene ladje, čeprav so

ŠE NE VESTE?

bile borbe na solunski fronti. Zato
so 1916. leta kupili od nekega Grka
staro ladjo, podobno rušilcu. Po-
pravili so jo in iz bivših ladijskih
kapitanov, krmarjev in mornarjev
s Save in Donave, ki so tedaj bili
v srbski vojski, sestavili posadko.
Ladjo, ki so jo imenovali »Srbija«,
so takoj dali na razpolago srbski
vojski. Z njo so prevažali vojske
in vojne potrebščine med Krfom,
Govirno-Isopo in Morstiko. Vest,
da ima srbska vojska vojno ladjo,
se je hitro razširila med jugoslo-
vanskimi mornarji, ki so služili na
zavezniških ladjah. Mnogi so za-
pustili tuje ladje in se javili srbski
vrhovni komandi kot mornarji,
prostovoljci. Žal se ta želja večini
ni izpolnila, ker je bilo pristo-
voljcev mnogo, ladja pa samo ena
in majhna. Ko so srbsko vojsko
prepeljali s Krfa v Solun, je pri-
plula »Srbija« z vojsko v Solun-
ski zaliv. Od ondod je odšla njena
posadka v strokovni tečaj na an-
gleško vojno ladjo »Lord Nelson«.
Od francoske vojne ladje »Saint
George« je posadka »Srbije« dobila
v dar mornariške uniforme. Ladjo
so oborožili z dvema topoma manj-
šega kalibra in jo določili za pa-
truljno službo v Solunskem zalivu,
kjer so avstroogrške in nemške
podmornice često napadale zavez-
niške ladje in transporte. Po pro-
boju solunske fronte in zlomu
Avstro-Ogrske je »Srbija« priplula
v Boko Kotorsko kot prva enota
jugoslovanske vojne mornarice, kjer
jo je sprejela velikanska množica
navdušenega prebivalstva. Ker je
bila ladja že stara, so jo kmalu
razdrli, kljun in zvon palube pa
spravili v Vojni muzej v Beogradu,
kjer ju hranijo še zdaj.

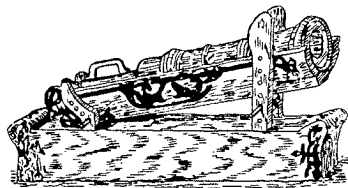
KAKŠEN JE BIL RAZVOJ AR-
TILERIJE V STOLETJIH? Ze v
najstarejših časih so si ljudje pri-
zadevali izumiti kako sredstvo za
razbijanje utrd in uničevanje žive
sile v njih. Tako so se pojavile
naprave in stroji — predhodniki
sedanje artilerije. V starem in
srednjem veku, tja do 14. sto-

Katapult

letja, so uporabljali razne naprave
za metanje velikih kamnov, sno-
pov pušic, okovanih hlobov, po-
sod z gorljivo snovjo itd. Te na-
prave so imenovali katapulte, ba-
liste, arkabaliste, frondibole in bri-
kole. Uporabljali so jih že stari
Asirci in Grki, zlasti pa Rimljani
v punskih vojnah v III. in II. sto-
letju pred našim štetjem. V Du-
šanovi srednjeveški vojski so zla-

sti uporabljali katapulte, imeno-
vane prašte. Povprečno so stre-
ljali 300 m daleč. Brikola, ki je
metala pol kilograma težke krogle,
pa je streljala 1000 m daleč. Arabci
so pri obrambi mesta Algazirisa v
Spaniji leta 1342 prvi uporabljali
topove, ki so jih imenovali bom-
barde. Narejeni so bili iz dolgih
železnih med seboj zvarjenih le-
žajev. Polnili so jih s črnim smod-
nikom, kroglo pa so bili okrogli
kamni. Prižigali so jih z razbeljeno

Bombarda

železno palico skozi luknjico na
gornji strani zadnjega dela cevi.
Tako so streljali s temi topovi pet
sto let. V 15. stoletju se začne iz-
delovanje topov z vrtanjem iz
bakra in bronu, ker sta bili ti ko-
vini najprimernejši za vrtanje.
Leta 1453, med obleganjem Cari-
grada, so Turki prvič uporabili
topovske krogle iz jitega železa in
tako povečali rušilno moč artilie-
rije. Da bi jih lažje prevažali, so
dobili topovi kolesa na lafeti. Hi-
storo streljanja s topovi ni znašala
niti 10 strelav dnevno. Polnili so
jih spredaj. V začetku 16. stoletja
so začeli namesto polnih krogel
uporabljati nove, ki so se razpo-
čile (granate, bombe). Granate in
bombe so bile votle, napolnjene s
smodnikom, ki so ga nasuli skozi
grlo, kakor v steklenice. Grlo so
zamašili z vžigalnikom, ki je mo-
ral biti pri polnjenju obrnjen
proti koncu cevi. Topovi iz 16. sto-
letja se znatno razlikujejo od to-
pov iz 14. in 15. stoletja. Bili so
lažji in z njimi je bilo med bo-
jem lažje manevrirati. Tja do sre-
dne 19. stoletja so imeli topovi
gladke cevi in so jih polnili od
spredaj. Tedaj pa je Italijan Cava-
lizza izdelal topovsko cev, ki se
polni od zadaj. Zapirac je imel
obliko zapiralnega klina. Ta top
je streljal dlje od gladkega topa
in zadel boljše zaradi žlebov, ki
so povečali brzino krogel. Pravo
»revolucijo« v artileriji pa je po-
vzročil francoski brzostrelni top
»Schneider«, izdelan leta 1897. Imel
je boljše vzmet od vseh dotodanjih
in njegova teoretična brzina stre-
ljanja je znašala 16 strelav v eni
minuti, česar niso do konca I. sve-
tovne vojne dosegli z nobenim
drugim topom. Ta top je bil vzorec
vsem sodobnim topom. V I. sve-
tovni vojni so se pojavili različni
topovi velikega kalibra, ki so stre-
ljali zelo daleč. Leta 1915 so začeli
streljati tudi prvi protitankovski
topovi. Sedanje najmoderneje artil-
erijsko orožje — atomski top, se
po konstrukciji ne razlikuje mnogo
od težkih topov iz II. svetovne
vojne. Njegova rušilna moč je v
granati, ki je enaka rušilni moči
15.000 ton običajnih letalskih bomb.

Dvomljivo poročilo

LUJO je zaprl zvezek s šiframi, ga prepognil in vtaknil v torbico, ki je visela na zidu ob peči. Potem jo je skrbno zapel. Ko je to opravil, je z očmi še enkrat preletel brzojavko. Opazil je, da sredi stavka manjka vejica. Njegovo učiteljsko oko preko te napake ni moglo. Segel je v žep po svinčnik, dodal vejico, nato pa ga, zadovoljno se smejoč, spet vtaknil v žep. Ura na steni je kazala pol šestih. V sobi je bilo še vedno tiho. Slišati je bilo le enakomerno, mirno dihanje spečih partizanov in tiktanje ure. Tudi poljski telefon na mizi ob oknu je molčal.

Lujo je stopil k veliki mizi sredi sobe, ki je preko dneva služila kot delovna miza eentra, ponoči pa sta na njej spala Jože in Pavle. Stresel je Pavla za rame in, ko se je ta prebudil, mu je pomolil pravkar dešifrirano radio brzojavko.

Pavle je segel po njej, potem se je spet, kolikor se je dalo, stisnil pod odejo, da bi se obvaroval pred neprijetnim jutranjim hladom, ki je vel skozi napol odprto okno. Šele vsebina brzojavke ga je do dobrega prebudila. Skočil je z mize, potegnil angleški jopič nase in medtem, ko je tlačil odejo v nahrbtnik, razmišljal o poročilu. Brzojavka ga pravzaprav ni čisto iznenadila, čeprav je vse dotlej upal, da se položaj ne bo tako razvijal. Neprijetno je čutil le dejstvo da so se na najbolj občutljivem delu operativnega področja korpusa pojavile nove sovražne enote, katere hoče sovražnik uporabiti v obsežni akciji, ki jo pripravlja.

Ko je zavezal nahrbtnik in ga postavil na peč, je z brzojavko v roki stopil k veliki vojaški karti operativnega področja korpusa, ki je visela na zidu. Na karti je bilo z iglicami zabodenih na desetine malih, pisanih zastavic in narisanih drugih znakov, ki so predstavljali sovražne garnizone, enote, njegove položaje in utrdbe. V zadnjem mesecu se je položaj na karti v do-

kajšnji meri menjal. Po več kot tri tedne trajajočih trdih bojih je sovražniku uspelo zasedsti del Suhe krajine, nato pa je pričel utrjevati levo obalo Krke od izliva do Žužemberka, dalje na Sv. Ani in v ribniški dolini. Dela sta opravljala vojaštvo in organizacija Todt. Na karti so utrjeni položaji dobivali vse bolj obris strnjene linije, na kateri naj bi sovražnik nudil odpor enotam Jugoslovanske armade v njihovem pohodu proti severu.

Toda Pavlovo pozornost sta to pot privlačili predvsem dve sovražni postojanki: Novo mesto in Kočevje. V Novem mestu je sovražnik v zadnjih dveh dneh zbral več svojih enot, katerih del je prispel iz Štajerske. Z njimi je nameraval napraviti obsežnejšo akcijo proti Gorjancem in Metliki, da bi potisnil enote korpusa od ceste Novo mesto—Metlika—Ozelj in tako omogočil svojim enotam, ki so vodile v Liki borbe s IV. Armado, umik preko Metlike in Novega mesta proti Ljubljani in Avstriji.

Enote korpusa, razmeščene severno od Gorjancev in Roga, so se premeščale bliže komunikacijam Novo mesto—Metlika in Novo mesto—Semič, da bi preprečile sovražnikov načrt.

V Kočevju je bil položaj dotlej neizpremenjen. Pričakovati je bilo sicer, da bo sovražnik iz te postojanke tudi sodeloval v pohodu proti Beli krajini, vezal del enot korpusa na tem predelu in tako olajšal enotam, ki bodo napdale iz Novega mesta, izvedbo naloge. Toda dotlej niso v Kočevje prispela nikaka pojačanja. Z enotami stalnega garnizona pa sovražnik ni v stanju izvesti večje akcije in prodreti proti Beli krajini. Večji del omenjenih enot korpusa se je torej lahko brez nevarnosti sovražnega vpada v Beio krajino iz Kočevja, koncentriral na najvažnejšem predelu, to je južno od Novega mesta.

Radio brzojavka, ki je pravkar prispela iz obveščevalne

točke 5, je govorila o spreminjenem položaju. Sodelavec Tone iz Kočevja je javljal, da sta ponoči prispela v mesto bataljon esesovcev in bataljon domobrancev, pojačana z artilerijo in minometalci, z namenom, da po enodnevnem počitku, skupaj z enotami stalne posadke, napravijo pohod proti Beli krajini.

Pričakovati je bilo torej iz Kočevja napad sovražnih enot v moči enega polka. Maloštevilna partizanska enota, ki je bila na položajih južno od Kočevja, takega pritiska seveda ne bi mogla vzdržati. Potrebno bi bilo torej potegniti primerno enoto s položajev pri Novem mestu in z njo zapreti sovražniku pot od Kočevja proti Črnomlju. Bodo potem enote pri Novem mestu vzdržale napad iz te postojanke? Sodeč po razmerju sil, to ni bilo gotovo.

Pavle je kratko pregledal ostale večje sovražne postojanke: Stično, Velike Lašče, Ljubljano, Vrhniko in druge. Poročilo ni javljalo katere enote so prispale v Kočevje. Mar bataljon 14 »SS Polizee regimanta« iz Ljubljane. Morda kaka enota iz Štajerske? Od domobranskih enot pa morda bataljon iz Stične, ali kateri od bataljonov, ki so zadnje dni vodili borbe zahodno od Vrhnike in Logatca in so po končanih borbah bili na počitku na Vrhniki? Karta mu na to ni mogla dati odgovora.

Stopil je k mizi, na katero je Nuša postavila nekaj poročil, pravkar prispelih iz obveščevalnih centrov in točk. V naglici jih je prelistal in preletel z očmi, vendar v njih ni našel kar je iskal. Poročil iz Komande mesta Kočevje (ki je bila na polosvobojenem ozemlju južno od Kočevja) in iz obveščevalne točke »A« ni bilo med njimi. Pozvonil je na telefon in zahteval zvezo s Komando mesta Kočevje. Ko je čakal na razgovor, je pazljivo prebiral prispela poročila. Na ostalih predelih ni bilo posebnih sprememb. Obveščevalec Komande mesta Kočevje je javil, da pismenega poročila še ni poslal, ker ga je šele prejel. Čakati nanj bi torej pomenilo izgubljeni čas. Pavle je potegnil predse kod (kod je tablica za

šifriranje, op. ured.) in z nekaj številkami vprašal za novostmi v Kočevju. Prejel je, prav tako kodiran odgovor, da po poročilu, ki so ga pravkar prejeli iz Kočevja, ni v postojanki ničesar novega. Zahteval je, naj odgovor ponove. Prepričal se je, da je prav razumel. Potem je spustil slušalko in dal znak za prekinitve zveze. Vsak razgovor se mu je zdel zdaj odveč. Bilo je potrebno prej premisliti o vsem.

Napravil je krateg izvleček iz poročil, da o novostih poroča šefu centra, Milanu. Predvsem pa se je hotel posvetovati z njim o položaju v Kočevju in nasprotujočih si poročilih. Pri poročanju je bil prisoten tudi Lojze. Oba sta se, enako kakor prej Pavle, začudila nasprotujočim si vestem. Kako naj si to razlože? Morda tako, da sodelavec Komande mesta Kočevje, ko je zjutraj oddal poročilo, še ni bil obveščen o prihodu novih enot v Kočevje? To je bilo najverjetneje, saj sta bila sicer oba sodelavca v poročilih vedno točna. Res pa je tudi, da so bila Tonetova poročila često hitrejša in bolj podrobna.

Pavle je spet zahteval telefonsko zvezo s Komando mesta Kočevje. Potem je sedel k mizi in napisal kratko brzojavko za točko 5. V njej je naročal, naj čim hitreje stopijo v stik s Tonetom in zahtevajo od njega točnejše poročilo o prihodu novih enot v Kočevje, predvsem od kje so prispele, s kakšnimi prometnimi sredstvi ter o njihovih navzih. Nato je izročil brzojavko Luju, da jo šifrira in odda na radio-oddajnik. Ker še vedno ni dobil telefonske zveze s Komando mesta Kočevje, si je razgovor z njo kodiral, tako da bo le-ta hitreje potekel. V njem je Komando mesta obveščal o prihodu sovražnih enot v Kočevje in vprašal zakaj sama o tem ne poroča.

Na naročeno zvezo je moral čakati dokaj časa. Na centrali v Črnomlju je nastala okvara, ki jo je bilo treba popraviti. Ko je končno dobil zvezo, je obveščevalec Komande mesta potrdil poročilo, ki ga je oddal zjutraj: v Kočevju po njegovih

Otvoritev razstave delavnic VII. korpusa v Črnomlju,
8. marca 1944

zatrtilih ni bilo nikakih novih sovražnih enot.

Pavle se je znašel v položaju, ko si poročil ni znal prav razložiti in tako z gotovostjo zaključiti, kakšno je stanje v Kočevju. Se je morda Tone zmotil? To ni mogoče! Tone je bil funkcionar v eni od enot stalne posadke Kočevja in prav gotovo ni bil o položaju napačno obveščen. Je morda netočno poročilo sodelavca Komande mesta Kočevje? Komanda mesta to odločno pobi-ja! In vendar — nekdo je dal napačno poročilo!

Pavle je preslišal telefon, ki ga je spet in spet klical. Zagrizel se je v vprašanje, ki se mu je zdelo trenutno najvažnejše in katerega je moral razvozljati za vsako ceno, razvozljati čimprej, kajti jutri bo prepozno. V mislih se mu je porodil sum, ki ga je spločetka komaj dojel, katerega pa se je od trenutka do trenutka vse bolj oklepал. Kaj če je Tone namenoma poslal napačno poročilo? V prvem trenutku se je zgrozil, ko si je tako odredeno postavil to vprašanje. Ima pravico da sumi? Tone je že pol leta dajal točna poročila o postojanki Kočevje in mnogih drugih. Ne samo to! Dajal je često še razna druga poročila, ki so predstavljala še po-

sebno vrednost. Ima mar Pavle sedaj pravico da sumi vanj? Mu morda s svojim sumom ne dela krivice, ki je Tone ne zasluži? Kaj bi rekel, če bi izvedel za to? Pavle je stresel z glavo, kot bi se hotel otresti očitujočih misli, v katere je zapadel. Pred oči mu je z vso resnostjo in neizprosnostjo stopilo dejstvo: jutri zjutraj bo sovražnik prišel z ofenzivo proti Beli krajini. Če bo v ofenzivi uspel, bodo jutri spet gorele belokranjske vasi. Na stotine mater bo bežalo z otroci v negotovost, domovi za njimi pa bodo postala pogorišča. In razne ustanove v Beli krajini, katerih delo postaja prav v teh dneh nad vse odločilno? Tudi njim bo premik cdvzel prepotrebni čas. Razlogov za tenkočutnost ni! Nekdo je dal napačno poročilo, to je dejstvo! Zakaj bi to ne mogel biti Tone? Mar ni mogoče, da bi bil toliko časa dober sodelavec prav zato, da bi v odločilnem trenutku z lažnim poročilom privedel partizane do napačnih vojaških dejanj in s tem zagotovil uspeh svojim enotam. Ali pa je sovražnik odkril njegovo sodelovanje s partizani in ga prisilil, da v odločilnem trenutku da napačno poročilo? Nedvomno, tak odločilen čas je sedaj nastopil.

Dovolj sil ni ne pri Nemcih, ne pri domobrancih, toda treba je kljub temu enote izvelči iz nevarnosti uničenja. Za ceno tega ni preveč žrtvovati enega agenta.

Pavle je, sedaj še bolj kot prej, doumel, da bo treba storiti vse, da se položaj razjasni še pred nočjo.

Nuša mu je spet prinesla nekaj poročil. Potegnili jih je predse in prelistal. V njih o postojankah Stična in Vrhnika ni bilo nobenih vesti. Obveščevalna centra obeh odredov sta bila preveč oddaljena od njiju, da bi mogla imeti vsak dan zvezo z njima. Vsako nadaljnje poizvedovanje v tej smeri bi bilo brezuspešno in izgubljanje časa. Enako je bilo z Ljubljano.

Ostala je le ena rešitev: ugotoviti, če je sovražnik v zadnjih 24 urah imel kake premike po komunikacijah, ki vodijo od Ljubljane in Stične preko Velikih Lašč in Ribnice proti Kočevju. Po drugih poteh pojačanja niso mogla prispeti v Kočevje. Izvedba te naloge ni bila preprosta. Ker so poročila morala biti do večera v centru, je to pomenilo stopiti s sodelavci v stik še v teku dneva. Take izredne zveze so vselej predstavljale nevarnost odkritja sodelavca s strani sovražnika. Zveza s sodelavcem v Ribnici pa je poleg tega predstavljala še nevarnost za

obveščevalnega oficirja, ki bo moral na javko. Prebijati se bo moral mimo sovražnih zasled in patrol na Mali gori. Pavle je napisal dve brzojavki. Prvo za obveščevalno točko »A« in drugo za oficirja, ki je vzdrževal zvezo z Ribnico. Ko sta bili šifrirani, ju je oddal na radio oddajnik.

*

Sonce je že zdavnaj zašlo za Rogom. Dolge sence smrek z njegovega pobočja so se spustile nad vas, jo prekrile in se počasi spremenile v mrak. Nad Rogom in Rigljem so se pričele svetiti zvezde.

Milan, Lojze in Pavle so se nemirni vrnili v sobo. Kratek sprehod in izmenjava mnenj jih nista prav nič pomirila. Brzojavno poročilo, ki so ga malo prej prejeli iz točke »A«, da je bilo nemogoče priti v stik s sodelavcem, položaja ni razjasnilo. V sobi je Milana čakal kurir. Komandant je zahteval končno poročilo in mnenje o stanju v Kočevju. Skrajni čas je bil, da najbližja enota krene proti Koprivniku, kjer bi zaprla sovražniku pot iz Kočevja proti Beli krajini.

Nekaj minut kasneje je prispela brzojavka iz točke 5. Tone je poročal, da so pojačunja prispela v Kočevje iz smeri Ljubljane z železniškimi transporti. O nazivih prispelih enot in poročal. Ostala je le še ena nit. Poročilo iz Ribnice.

Ura na steni je šla proti osmi. Nihalo nad njo je nemirno udarjalo z enega konca na drugi. Pavle je čutil, da razbija močnejše kakor sicer. Zdelo se mu je, da hoče ura z vsakim udarcem posebej opozoriti na trenutek, ki je izgubljen.

V sobo je stopil radiotelegrafist. Prinesel je brzojavko od obveščevalnega oficirja. Pavle je prisedel k Luju in lovil dešifrirane besede. Obveščevalec je poročal: »V zadnjih dneh skozi Ribnico ni bilo nobenih premikov; ne po železnici, ne po cesti.«

Negotovost je padla s Pavleta. Njegov sum v Toneta torej ni bil neupravičen. Sovražnikov napad iz Novega mesta bo jutri zadel v trdo. Njegov poizkus, da bi si z dobro prikritim agentom zagotovil uspeh v operaciji, ki jo je pripravljaj, je ostal brez uspeha. Izgubil je borbo tam, kjer tega ni pričakoval.

Pavle ni več vzdržal v sobi. Njegovo sproščeno telo si je zahotelo zraka. Razpel si je nekoliko tesen vojaški jopič in stopil na prag. Od Riglja sem je nalahno vel večerni vetrič, poln prijetnega vonja po prekopani zemlji v vinogradih. Pavle ga je željno vsrkaval vase.

Polde Štukelj

Drobni spomini iz velikih dni

Drobni spomini iz velikih dni — to so tista doživetja udeležencev in sodelavcev NOB, katerih so le-ti verjetno najraje spominjajo. Čeprav so ti spomini čestokrat preprosto napisani, vendar, če jih združimo, prikazujejo določeno obdobje in pokrajino v času NOB. Prav zato pa so za nas tudi dragoceni, zakaj vsa NOB je polna tudi drobnih dogodkov. Priznajmo: takega gradiva ne gre zametavati, niti podcenjevati. Se bolj tudi zaradi tega, ker drobne spomine največkrat pišejo naši preprosti in pisanja nevešči ljudje. — Tudi naše uredništvo je sklenilo, da bo objavljalo take spomine. Predvsem z namenom, da jih ohranimo in da bi njihovi vzgledi dali pobudo še drugim. Sicer pa pripravlja Glavni odbor ZB NOV Slovenije skupaj z Muzejem NO v Ljubljani večjo akcijo za zapisovanje spominov iz NOB in to iz vseh področij.

Iskra, ki ni ugasnila

Tudi na najbolj severni meji naše domovine, v Gornji Radgoni, kjer je bil nemški okupator prepričan, da se mu ni treba ničesar bati, je zapihal uporni veter. Sprva zelo pri-tajeno je tlela iskrina upora v srcih ljudi. Tlela je in tlela — dokler ni plamen upora švignil iz src in ožaril tudi Prelekijo.

*

Bilo je dne 14. avgusta 1941. Tovarišica Zora je hitela za skritimi stezami, med vrvtovi. Ob napovedani uri bo treba pač biti na mestu! V poslopju Murske relacije jo je čakal Štefan Kuhar iz Murske Sobote, da po naročilu Pokrajinskega komiteja KPS razplamti uporniška srca tudi v Radgoni in okolici. Tam se bodo srečali še Oto Jemc, rečni mojster in njegova žena Anica, Ivo Hojs, Jože Holc in drugi.

Nihče ni opazil prihoda sme-
lih ljudi, kajti tam je bil se-
dež Murske relacije in tam se
je zadrževalo mnogo delavcev
in uslužbencev. In kdo bi opa-
zil v tem vrvežu Zoro, Hojsa
in vse, ki so čakali na besede
Štefana Kuharja, ki je bil
doma tam med visokimi jag-
nedi, ki dajejo tako svojevrst-
no sliko pokrajini na levem
bregu Mure?

Tovariš Kuhar je že čakal. Mirno je sedel pri mizi, kot da pričakuje prijeten obisk, ne pa uporniška srca mladih ljudi. Nekaj minut pred tretjo uro je prišel zadnji, ki naj bi prisostvoval prvemu sestanku OF, ki ga je organizirala udarna pest našega slovenskega človeka v Gornji Radgoni.

Brez posebnih besed so sedli po stolih in klopeh v pisarni Murske relacije in čakali na besede zagonetnega gosta — Prekmurca. Zanj je vedel le Jože Holc, študent, ki je sli-šal v Ljubljani o naprednih mislih že nekaj časa prej, pre-
den je izbruhnila zadnja sve-
tovna vojna. Po kratki in mal-
ce nerodni zadregi je vstal
Štefan Kuhar in začel govoriti
o vsem, kar so tu sedeči mladi
Radgončani že vedeli, le da
jim tega ni nihče povedal tako
ognjevit, da so stiskali pesti
kar sami od sebe. Pripovedo-
val je o Osvobodilni fronti, o
njenih nalogah, o vsem, kar
je bilo treba takrat govoriti
ljudem.

Z žarečimi očmi je Zora
spremljala ognjevitega govor-

nika, z nasmehom na ustih je pogledoval Holc mlade Rad-
gončane, kajti zadeva je bila
vendarle še vedno tvegana,
saj je bilo težko pogledati v
srca teh mladih ljudi, a med
njimi bi se lahko znašel kdo,
ki ne bi bil vreden zaupanja
Partije. In Jože je videl, da je
zbral prave ljudi, ki ljubijo
domovino in sovražijo nemške
krvoloke.

Zborovalci so nato sami go-
vorili o tem, kar bo največ
pripomoglo k veliki stvari, k
uporu slovenskega ljudstva.
Mladi uporniki so si naloge
razdelili. Ivo Hojs in Zora
Kovačec sta se zavzela za
mladino.

S polnimi srci so se razšli
mladi Radgončani. Novo živ-
ljenje se je pričelo zanje,
uporni duh je pridobil stotero
na sili. Nič ni zmotilo upor-
nih misli. Niti takrat ne, ko
je Kikec iz Ljutomera izdal
Iva Hojsa in Franca Kurbusa.
Ideja upora se je širila vedno
bolj in bolj tudi na radgon-
skih tleh. Sestanki so se vrsti-
li za sestanki. Da ne bi bilo
kaj narobe, je zborovalce zve-
sto čuval Martin Tkalec, de-
lavec na Murski relaciji.

Osvobodilna fronta se je
tudi v Gor. Radgoni priklju-
čila veliki borbi proti okupa-
torju. Zbirali so strelivo in
sanitetni material za partiza-

Partizanska mati skupaj s partizani prevaža ranjence enot
IV. operativne cone

ne, pošiljali ljudi v borbo in z raznimi akcijami povzročali sto in sto skrbi nemškimi fašistom. In uporna Radgona je v tem boju vzdržala!

Manko Golar

Pred Kostanjevico

Desetega oktobra 1943, po italijanski kapitulaciji, prav ko sem hotel zajezditi konja, da bi pogledal položaje prvega divizion, mi je kurir izročil pismo štaba XV. divizije. Naglo sem odprl pismo in — črno na belem je bilo napisano, naj z vsemi silami napademo Kostanjevico, od štaba brigade pa naj bosta prisotna: Lojze Colarič, komisar brigade, in Lado Mišica-Miha, namestnik komandanta. Torej — na delo! Še bolj me je vzradostila akcija, saj jo bom vodil v svojem rojstnem kraju.

Takrat smo bili v vasi Zbure pri Škocijanu. Štab naše artilerijske brigade VII. korpusa je bil v majhni, a zelo gostoljubni hiši. Prvi divizion je ravno dobil nalogo, naj strelja na nemško postojanko v Bučki. Drugi divizion pa je bil v rezervi.

Krenili smo skozi Novo mesto po glavni cesti mimo Šentjerneja in se ustavili v Stari vasi pod Gorjanci. Zvečer okrog devetih smo bili že na mestu. Težke, 100-mm havbice smo postavili na položaje izven vasi. Vaški odbor OF pa je pomagal razporejati partizane-topničarje in konje za počitek. Vse je bilo v redu, sredi vasi je igrala harmonika in plesalo se je! Ob pol enajstih je bil skupni sestanek v štabu Gubčeve brigade, s katero homo opravili akcijo. Vsi so bili veseli: komandant Stane Potočar-Lazar in politkomisar Janez Vipotnik; pomočnik komisarja Mitja nas je sprejel ljubeznivo in vzkliknil: »Topničarji so tu! Živeli topničarji!« Pogostili so nas z večerjo in cvičkom ter se potem lotili dela. Prvi bataljon Gubčeve brigade je bil na sektorju Slinovec—Orehovec, drugi na področju Orehovec—Dobe—Prekop—Št. Jakob. — Tretji pa je bil v rezervi na položaju Ban—Vele in Male Vodice. Napad naj bi se pričel

zvečer ob osmih, topovi pa naj bi pričeli tolči mesto že okrog dveh popoldne. Naj bi jih pomaknili čim bliže, da bi lahko streljali točno v sovražnikove bunkerje. Ko smo se vrnili v vas, je bilo vse tiho.

Naslednji dan smo pričeli delati že navsezgodaj. Izvidnica se je postavila k cerkvi na Malih Vodica, da bo lahko opazovala, kam bodo padale granate. Povezali smo jih po telefonu s topničarji. Že ob desetih je bilo vse pripravljeno in borci so nestrpnost pričakovali drugo uro. Stresla se je zemlja in izvidnica je po telefonu pomagala uravnati granate na cilj. Vse štiri havbice so tolkle v mesto — vse zadevajo. V mestu vlada preplah. Najbolj boječi bežijo ven, drugi se skrivajo za zidove in v kleti. Tank, ki ga premore sovražnik, se ujedljivo vozi po mestu. Išče zavetje in ga nikjer ne najde. Končno je obstal na Harakovičevem dvorišču in — naključje je hotelo, da je ravno tja padla granata, točno na tank in...

V prvem mraku se borci pomaknejo naprej. Za predhodnico gresta tank in oklepnik kar po cesti proti mestu. Ob pol osmih smo na položajih. Ogenj se vsuje iz vseh cevi, ob osmih: »Juriš!« Sovražnik je pregan čez Krko v glavni del mesta. Le šola, ki je bolj na samem, se še upira — to so belogardisti!

Pred dnem se morajo naše enote spet umakniti na položaje, da ne bi bile preveč izpostavljene ognju iz sovražnikovih zelo utrjenih položajev. Topove smo razdelili po položajih in od vseh strani streljali na šolo. Ves dan in vso noč so se belogardisti branili v njej. Naslednji dan se je topniška borba nadaljevala. Zvečer ob devetih pa so se topničarji odločili, da kar s havbico jurišajo v samo mesto. Šest najpogumnejših je privleklo top do križišča pri Križčnikovih hiši in z ravnimi streli tolklo po župnišču, kjer so se beli najbolj utrdili. Branili so se odločno, ker so vedeli, da ne moremo preko Krke, ki tako odlično varuje mesto. Ker se je bližal val

nemško - belogardistične ofenzive, smo dobili nalogo, naj prenehamo napadati Kostanjevico in zasedemo položaje Žumerak na sektorju Gaj.

Topove smo skrbno deponirali, da so jih belogardisti (dva bataljona) teden dni zaman iskali po gorjanskih gozdovih. Ker smo vedeli, da bodo topove iskali v gozdu, smo jih deloma skrili kar ob cesti, deloma pa v grmovje sredi velikega travnika v Ravni gori.

Lojze Colarič

Bruno

Po letu 1944 je prišlo v Dolenjski vojni eskadron komande mesta Novo mesto precej starejših tovarišev iz Primorskega. Med novimi tovariši je bil tudi Bruno, star približno 45 let, močne postave, delavec iz Trsta, ki ga je nacionalna zavednost kot Slovence poklicala k partizanom. Vsi taki starejši novodošli tovariši niso bili vključeni v operativne enote, temveč jih je IX. korpus poslal raznim enotam v zaledje. Nekateri so se sicer pozneje prostovoljno javili v brigade.

Bruno ni nikoli pokazal veselosti; bil je najraje tiho in nekam sam v sebe zamišljen. Svojo dolžnost, ki mu je bila zaupana kot konjarju, je opravljal vestno in točno. Kadar sem prišel z njim v stik, me je vedno vprašal, kdaj bo konec vojne. Razumljivo, tolažil sem ga, da bo kmalu konec vojne in da bomo šli skupaj na Primorsko. Povedal mi je tudi, da je poročen in da ima osem otrok in da je bil v italijansko-etipski vojni. Tega človeka sem posebno vzljubil. Pozneje sem prosil komisarja, da ga je dodelil meni v intendanturo.

Čas je potekal, nastopila je zima, zapadel je sneg — vojne pa še ni bilo konec. Nemci in belogardisti so nadaljevali s svojim zločinskim početjem, kajti čutili so, da so pri koncu, da bo njihov tretji raj kmalu propadel.

Naš eskadron je imel v vasi Podhosta pri Dolenjskih Toplicah okrog 20 zelo izžrpanih konj. Krmo je bilo v bližnjih

V Paki pri Črnomlju, julija 1944 (od desne proti levi) Aleš Bebler, Golobova, Milan Apih, Ančik in Vinko Roškar

vaseh namreč težko dobiti. Zato smo povsod po Suhi krajini zbirali seno, največ pa v okolici Trebnja. In kamor smo prišli, povsod so nam bili »belčki« za petami.

Vse to je nekako v redu potekalo, dokler niso nekega dne belogardisti in Čerkezi naredili večjo ofenzivo in prodrli tudi do vasi, kjer smo imeli konje in nekaj voz sena. Konje smo rešili, krmo pa so nam zaplenili. Za nas je bil to hud udarec. Ko smo se čez nekaj dni vrnili, nismo našli niti kilograma krme. Vendar nismo obupali, ker smo bili takih ofenziv vajeni. V kratkem času je naše življenje v eskadronu spet normalno zaživelo. Med borci se je dvigala morala, ker so videli, da se vojna nagiba h koncu. Posebno navdušeni so bili Primorci, ki so si tako vroče želeli videti svoje domove. Tudi to se je izpolnilo, toda kruta usoda marsikomu ni bila naklonjena, tako tudi ne našemu Brunu.

Za nekaj dni sem zapustil tovariše, ker sem pač imel nalogo priti skozi nemški obroč in se za vsako ceno prebiti do Save. Ko sem se vrnil v enoto, sem najprej, kot po navadi, vprašal za Bruna. Povedali so mi, da so ga zaklali belčki. Ostrmel sem in sam

sebi nisem verjel. Potem so mi povedali, kako je bilo. — Komandir Lojze je poslal Bruna in še dva druga borca s konji in vprežnim vozom po hrano, ki je bila za nas vskladiščena v Vavti vasi pri Novem mestu. Med potjo so naleteli na močno belogardistično patrolo, ki se je ponoči vtihotapila v gozd nedaleč od Dolenjskih toplic. Dva tovariša sta ušla gostim rafalom, ranjenega Bruna pa so belčki zajeli, ga peljali do Krke in ga tam zverinsko mučili. Tako divje so delali z našim ranjenim borcem, da so ga prebodli skozi vrat in potem pustili okrvavljen bajonet v mrtvem telesu zavednega Primorca.

Zaman si je želel svobode, kakor da je vedel, da ne bo nikoli več videl svoje žene in svojih otrok, ki so ga po osvoboditvi vsak dan pričakovali, da se bo vrnil, kot so se vrnili drugi.

Pepi Žalec

Jutranji pozdrav

Pričelo se je komaj svitati, ko nas je dobra desetina Dragovega voda že zapuščala taborišče v gozdu pri Cirenku. To je bilo 23. aprila 1942. Hiteli smo, kolikor smo le mogli, kajti terenski obveščevalci so

nam sporočili, da bodo karabinjerji iz Velike Loke okrepili vedno ogrožano karabinjersko postajo na Čatežu. Še več! Da se bo to jutro odpeljalo večje število karabinjerjev iz Velike Loke na Čatež.

Med potjo sem preštel pred seboj idoče: dvanajst nas je bilo, dvanajst borcev 3. čete II. bataljona Dolenjskega oddreda. Nismo govorili. Le hiteli smo in iskali bližnjic, da bi prišli čimprej na cesto, ki pelje iz Velike Loke proti Čatežu.

Dobro smo prišli do bližine ceste, ko smo že zaslišali govorjenje in petje. Nekoliko smo postali in ko smo se prepričali, da so Italijani, smo stekli po mahovnatem pobočju proti cesti, ki se je vila pod nami. Da bi si izbirali dober položaj, za to ni bilo več časa. Oklevati pa tudi nismo smeli, kajti petje Italijanov je bilo čuti vse bliže. Vsak čas jih bomo zagledali pred seboj, ko bodo prišli izza bližnjega ovinka. Iskali smo zaklone in zasedali položaj. Čeprav smo kmalu vsi ležali v zaklonih in čakali na karabinjerje, je naš mitraljezec Jovo še vedno iskal zaklon za svojo zbrojevko in sebe.

»Jovo, kaj ti je padla korajža v hlače?« se je pošalil Mucek.

»Nikar! Saj vidiš, da smo naleteli na slab položaj. Povsod visi, kamor se vležem,« se je jezil nervozni mitraljezec.

»Gotovo ne boš našel tako udobnega prostora, kot si ga imel doma na postelji,« ga je podražil Drago Florjančič, vodnik voda.

Ko je Jovo le staknil ustrezajoči položaj, je veselo šepnil sosedom in hkrati pomahal z mitraljezom proti dolini v smer, iz katere smo pričakovali karabinjerje: »Zdaj le pridite! Z zbrojevko vas že čakava! Lepo vas bova sprejela!« Borci v njegovi bližini so se mu smejali in zbijali na ta račun šale, kajti Jovo je bil sila nervozen pred bojem. Ko pa je pošteno užgal po fašistih, potem je celo vstajal izza zaklona in kar stoje streljal po njih.

Pravzaprav se niti odpočiti nismo mogli niti se pomeniti in določiti način napada na karabinjerje, ko smo že zagle-

dali poln voz karabinjerjev, ki so se pripeljali izza ovinka. Na položaju je završalo. Borci so se udobneje nameščali in se pripravili na boj. Srca so močnejše utripala. Pri nekaterih je bilo opaziti nervozo, kajti grobna tišina na položaju pred bojem je spodbudila nekoliko zmedla marsikaterega mlajšega partizana.

Poln voz karabinjerjev se je približal levemu krilu zasede. Toda nismo se še zganili! Čakali smo. In ko so se pripeljali karabinjerji v sredino med obe krili zasede, tedaj smo udarili. Trije karabinjerji so se takoj zvalili. Naša salva jih je sprejela in pozdravila tako iznenada, da niso imeli niti časa uporabiti svoje orožje in se postaviti v bran. Kot brez glave so skakali z voza in bežali nazaj proti Veliki Loki.

Tedaj smo se dvignili iz zasede tudi mi in — po njih in za njimi proti Veliki Loki. Karabinjerji so padali, ranjeni dvigali roke in prosili pomoči in usmiljenja: »Sinjor partizan! Io bono, io ne kriv!«

»Io non fašista!«

»Duče kriv! Hitler kriv! Io non kriv, io non!«

Tisti, ki jih niso dosegli naše svinčenke, so pribеžali do Velike Loke, medtem ko so odvrgli med potjo prav vse od sebe, samo da so laže bežali.

Nazaj grede, ko smo se vračali z zasledovanja za pobeglimi, se nam ni bilo treba bati, da bi zgrešili pot. Vso pot smo pobirali puške, strelivo in opremo še malo prej se veselileh karabinjerjev ter se tako dobro založeni vrnili v gozd pri Cirenku.

Drago Suhi

Gjuro (pravega imena ne vem, padel pri Prelogu na Glavi), mladinec Radek Kukovec iz Ormoža, Jože Pergar-Milan iz Miklavža in Janez Viher-Oskar s svojimi kurirji, katerih imen ne vem, a so vsi pozneje padli.

Popoldansko sonce je naznajalo, da bo kmalu večer. Tovariše je bilo treba seznaniti z akcijo. Po razdelitvi nalog smo krenili v hišo, kjer nam je Majcnova mati pripravila večerjo. Okrog devetnajste ure smo v koloni odrinili od hiše. Počasi smo gazili sneg skozi gozd proti kmetu Rajhu, prekoračili progo in prečkali glavno cesto pri Fajfarjevem mlinu. Nato smo po dolinici krenili do kmeta Slavinca na cesto, ki vodi proti Svetinjam. Tod smo jo mahnili do kmeta Škrjanca, kjer so kot nalašč kuhali žganje.

V zvoniku pri Svetinjah je udarila pol sedma ura, ko smo bili le še kakih 100 metrov pred postojanko v vinogradu. Tedaj sta počila dva strela na žandarmeriji, menda brez vsakega povoda. Nato smo se splazili do žičnih ovir, s katerimi so Nemci obdali vas, jih v loku obšli in se razvrstili po zasedah. V glavni zasedi je čepel Nande s pomočnikom in strojnico, ki sta jo borca naslonila k stari jablani ob moji rojstni hiši in usmerila v glavna vrata župnišča, v katerem se je vgnezdilo osem žandarjev.

Nestrpen sem bil tako, da sem preslišal bitje ure v zvoniku. Tedaj pogledam na svojo in vidim, da kaže točno devetnajst. Z mladincem Radekom sva se nato splazila skozi žično oviro k viničarju Težaku. Tam so nama na vprašanje odgovorili, da je krvolok Halla doma. Krenila sva od viničarije k lepi veliki zidanci, pred katero je bil ograjen cvetlični vrt z vhodnimi vrati. Zidanka je bila prepolovljena z velikim hodnikom, zadaj, na koncu hodnika pa je bila kuhinja s steklenimi vrati. Tu je stanoval Halla, ki so mu bile minute štete. Postavil sem se nasproti vežnih vrat, približno 10 m vstran, k debeli smreki. Radek je poropotal s kljuko in po nemško zaklical, naj odpro, češ da je delavec iz šole.

Obračun s sovražnikom

Lepega zimskega jutra nas je petorica partizanov-terencev predanila pri viničarju Feliksju Strmšku v vinorodnem okolišu Jeruzalema. Medlo zimsko sonce je sijalo skozi majhna okna v sobo, zunaj pa je bilo okrog meter snega. Sedimo tako okoli krušne peči: Rado Pušenjak-Prlek, funkcionar ljutomerskega okrožja, Mohor (njegovega pravega imena ne vem; doma je bil menda z Gorenjskega, padel pa je na reki Muri kot vojni referent), Janez Viher-Oskar, komandir kurirjev s svojim spremljevalcem, čigar imena se ne spominjam, in jaz. Premlevamo politični položaj, ki je bil ta čas za naše delo na terenu precej težak. Obveščevalci so nam namreč sporočili, da hočejo Nemci na novega leta dan zadnjič novačiti za vermanšaft. Zvedeli smo tudi, da bo nabore izvršil zloglasni nemški tiran Hans Halla iz Svetinj, ki ima na vesti precej naših ljudi. Ko tako razpravljamo, sklenemo, da bomo s Hallo obračunali in sicer na predvečer novega leta 1945.

Mene so tovariši določili, da sem napravil načrt za akcijo, ker sem dobro poznal teren.

Najprej sem poslal Strmška, ki ni vedel, za kaj gre, k Svetinjam, da pregleda položaj in zve za podatke, ki bi nam utegnili koristiti, nato pa do podrobnosti izdelal načrt, ki so ga ostali dopolnjevali s pripombami.

Potem je ves teden potekal v pripravah in mrzličnem razpoloženju, kajti akcija je morala uspeti, ne da bi padla ena sama naša žrtev. Zaradi snega si je bilo treba priskrbeti bele plašče. To nujno potrebščino so nam rade volje izdelale zavodne mladinke iz rjuh. Zatem je bilo treba dobiti zvezo z obveščevalci Lackovega odreda, predvsem z Nandetom Magdičem, ki je imel strojnico. Ta naj bi nas po izvedbi kazni nad Hallo in kasnejšem umiku kril.

Na silvestrovo 1944 smo se končno približali cilju. Čez dan smo se z ostalimi znašli na kozolcu viničarja Ivana Majcna v Litmerku in tako je naše število naraslo na 13 dobro oboroženih partizanov z eno strojnico, štirimi brzostrelkami in osmimi karabinkami. V tej skupini smo bili v začetku naštet: Nande Magdič s Cvena, njegov pomočnik

Tu so namreč stanovali tudi delavci, ki so morali kopati jarke za nemško vojsko. Odzval se je debel glas. Po nemško je vprašal: »Kdo je?« Radek pa je ponovil še enkrat, da je delavec iz šole, nakar je dobil odgovor: »Tako!« Radek se je umaknil za ogal zidanice in čakal. Čakal sem tudi jaz, ves nestrpen, s svojo odprto partizansko ljubico. V hipu so se mi zvrstili pred očmi prizori mučenih žrtev po zaporih, tepenih in ubitih ljudi, ki jih je imel na vesti človek z imenom Halla, tiran, ki se bo pravkar pojavil na vratih. Ubiti ga moram v njihovem imenu, mi je tolklo srce. Maščevanje v imenu vseh mučenih, zaprtih in ubitih!

Ključki so zaškripali v vratih in na pragu je obstal debel, surov Nemec, osvetljen od luči iz kuhinje. Zinil je: »Kje si?« pa mu je zadnji zlog le mukoma zdrsnil z jezika, kajti vtem sem pomeril, pritisnil na petelina in sprožil. Glasen padec kakor od težke vreče je naznanil, da Nemca Halle ni več.

Skočil sem k Radeku in skupaj sva se izmotala skozi žično oviro in dala znamenje zasedam za umik. Drug za drugim smo se nato umaknili v dolino Brebrovnik do kmeta Ozmeča na Krčevini, kjer so nas pogostili z večerjo in steklenico vina. Pijača nam je teknila in napili smo si na uspešo akcijo, Švabom pa na izjalovljene novoletne nabore.

Stane Simonič

Slovenska šola v Temnici na Krasu

Že od nekdaj me je veselilo delo z otroki, zato sem po zlomu Italije z veseljem sprejela vodstvo pionirjev v Temnici na Krasu. Ko je bila na splošno željo vaščanov novembra 1943 v Temnici ustanovljena še slovenska partizanska šola, sem v njej prevzela pouk. Seveda je bilo spočetka z otroki precej težko, ker so se dostihmal učili le v italijanskem jeziku. Radost, da tudi v šoli čujejo svoj dragi materinji jezik, pa je kmalu premostila vse prepreke in poleg pisanja in čitanja so se otroci

Med šolskim poukom v
partizanski šoli na Štajerskem

sčasoma lotevali tudi pisanja kratkih prostih spisov. Postopoma so sledile vaje v nareku, lepopisju, risanju, računstvu in slovnici. V začetku leta 1944 je bila naposled moja namestitev uzakonjena z dekretom ljudske oblasti, v šolo pa so začeli dotekati prvi učni pripomočki, kot Slovenski pravopis, Zemljepis Slovenije, Začasni učni načrt in podobno. Dobivali smo tudi »Učiteljskega svetovalca«, ki nam je bil v veliko oporo pri pouku. Otroci pa so se najbolj razveselili preprostih ciklostiranih knjižic, Mladeža in Novega roda, ki so jih tiskali v preprostih partizanskih tehnikah.

Pri ljudeh je bila šola deležna vse podpore in spoštovanja. Spomladi 1944 smo doživeli obisk prvega šolskega nadzornika: šola se je razvijala v pravo organizirano prosvetno ustanovo. Pouka so se udeleževali vsi šoloobvezni otroci, tako da je bilo v razredu kar 67 otrok. Ustanovili smo tudi šolski in mladinski podmladek RK, katerega mladinski odbor je zbiral zdravila in obveze za potrebe narodnoosvobodilne vojske. Vrh tega smo na šoli ustanovili tudi večerni tečaj za pošolsko mladino, da si tako pridobi potrebnega osnovnega znanja.

Naše delo pa se je kazalo tudi v kulturnoprosvetnem udejstvovanju na vasi. Mladino smo učili kratkih igric. Prvo javno predstavo po 25 letih kulturne tišine smo priredili januarja 1944. Ko so tedaj malčki prvič nastopili, se je slehernemu orosilo oko od ginenosti. Poslej so otroci redno nastopali ob zaključku šolskega leta s krajšimi prizori, pesmimi in recitacijami iz NOB. Na koncu so vsakikrat zaplesali še kolo.

Učni uspehi prvega šolskega leta so bili zadovoljivi. Otroci so prejeli prva slovenska spričevala, vodili smo šolski dnevnik in pisali kroniko šole. Pouk je ves čas tekel malodane nemoteno. Kadar so se bližali Nemci, katerih prihod so nam obveščevalci vselej pravočasno javljali, smo poslali otroke domov in se zaleteli v bunker.

Tudi drugo šolsko leto se je pričelo normalno. V tem letu smo dobili rajonsko šolsko nadzornico Tatjano Fakin iz Škrbine na Krasu, ki nas je od časa do časa obiskovala, enkrat skupaj z okrožnim šolskim nadzornikom Dragom Pahorjem. Slednji je prišel med nas 16. I. 1945. Imeli smo sestanek z vaščani, na katerem smo obravnavali splošna vprašanja šolstva, pouka na šoli in o strokovni pomoči, ki jo bodo pomožni učitelji deležni po osvojitvi. Prenočil je v bunkerju, nato pa prišel navsezgodaj med otroke, ki jih je izpraševal razne stvari in jim pripovedoval o življenju in dogodkih med partizani. Na žalost je moral svoj obisk prekiniti, ker so se bližali Nemci. Nadlegovati so nas začeli tudi četniki, ki so se utrdili v bližnji Kostanjevici. V Temnici so se pojavili med drugim tudi 22. februarja 1945, vdrli v šolo in me zalotili pri pospravljanju kompromitiranega šolskega čtiva. Neki bradati četnik je tedaj nameril puško vame in jo hotel sprožiti, kar pa mu je preprečil neki njihov kolovodja. Stopil je k meni in me med psovkami, češ da sem partizanka, močno oklofotal. Ko sem jim mirno pojasnila, da stojim v slovenski redni šoli in jim pokazala zvezke z abe-

cedo in računi, so se grdo psu-jele le odpravili. Poslej so še nekajkrat privihrali v vas in strahovali prebivalstvo. Vnovič so vdrl v šolo, vse premotali, nato pa na tablo napisali: »Smrt Titu in vam!« Tri dni po tem dogodku so zbežali.

Helena Perat-Stepančič

Neprijetno srečanje

Po uničenju plavogardistične postojanke v Grčaricah in begogardističnih postojank v Loškem potoku, na Blokah in v Pudobu, je Šerčerjeva brigada, številčno močno povečana s prostovoljci, motorizirana in dobro oborožena — celo z oklopnimi avtomobili in transporterji — zasedla v drugi polovici meseca septembra 1943 področje Mašun — Ilirska Bistrica. Čeprav so bili borci od preteklih borb in pohodov dokaj izmučeni, sta jim dober sprejem tamkajšnjega prebivalstva in dobro založena brigadna intendatura vlila razpoloženje in dokajšnjo mero brezskrbnosti.

Četa, v kateri sem bil pomočnik politkomisarja, je drugi dan dobila nalogo, da zapre cesto, ki vodi v Pivko. Okoli osme ure smo prišli v za taborišče pripravljeni prostor. Ker smo bili trdno uverjeni, da Nemcev ne bo, o njihovem morebitnem prihodu iz Pivke pa nas bo vsekakor takoj obvestila tamkajšnja terenska obveščevalna služba, smo nekaj sto metrov od našega taborišča, v smeri proti Pivki, postavili samo enega opazovalca, v taborišču pa le dežurnega. Takoj po zajtrku sem odšel k opazovalcu, ki je z dobro razgledne točke videl vse področje dober kilometer pred seboj.

Kot naročen sem prišel tisti čas. Opazovalec na cesti je bil namreč novinec, še brez »ognjenega krsta«. Ko sva si prižgala cigareti, opaziva, da se bliža po cesti k nama limuzina. Niti pomislil nisem, da bi mogli to biti Nemci. Zato se odločim, da jih zaustavim in povprašam za novice.

Limuzina se je približala na komaj 15 metrov, ko dvignem roko in stopim na sredo ceste. Tedaj pa — naš opazovalec, ki

je bil z menoj, je preskočil cesto in se ob njej spustil v dir. Začudilo me je to, zato pogledam v limuzino, ki se je ustavila. O... V njej so bili trije Nemci. Nepredvideno srečanje z Nemci! Kot bi trenil, sem naglo zgrabil za jermen brzostrelke, ki mi je visela čez rame. Vendar prepričan, da bo prepozno, če bi snel brzostrelko, sem naglo potegnil iz toka pištolo in jo repetiral. V tem pa sem se spomnil, da imam v pištoli samo en naboj in še ta, smola, je pokvarjen... Kdor bo hitrejši, ta bo uspel, mi je preblisnilo misli. »Hände hoch!« zakričim nad Nemci. Široko odprtih ust, prebledelih in neumnih obrazov so me pogledali Nemci. Šofer — poročnik in zraven sedeči nemški kapetan sta dvignila roke. Drugi kapetan pa je skušal zgrabiti za brzostrelko, ki jo je imel poleg sebe. Vendar je tudi on, takoj, ko sem mu naperil pištolo na prsi, opustil misel na svojo brzostrelko in je dvignil roke. Nekdo od njih pa takoj še doda: »Ne streljajte!« Zazdelo se mi je, da sem ob teh besedah zardel jaz. Spomnil sem se namreč, da imam v pištoli zataknjen naboj, celo pokvarjenega. In spet — kdo bo hitrejši. Z roko sem jim nakazal, naj izstopijo. Prva dva sta to napravila, ne da bi

oklevala. Le drugi, kapetan, je zopet hotel seči po brzostrelki. Če bi imel tedaj pravi naboj v pištoli, bi mu gotovo z njim »izbil« misel na rešitev, tako pa sem moral paziti, da oni ne bi spoznali položaja, v katerem sem bil. Razumljivo — sreča bi se nagnila na njihovo stran... Samo močno sem zavpil in pomagal je.

No, in tako so z dvignjenimi rokami obstali pred avtomobilom. Še pogled v avtomobil — notri so bile tri brzostrelke. Zdaj pa z ujetniki hitro v taborišče! Med potjo jih nisem razorožil, kajti vsak je imel za opasacem še pištolo, temveč sem svojo pištolo s pokvarjenim nabojem vtaknil v tok, ter snel z rame svojo brzostrelko. Šele v taborišču smo jih razorožili.

Popoldne smo jih pripeljali v štab brigade na Mašun. Verjemite, niso verjeli, ko smo jim povedali, kako je bilo, da so se dovolili brez borbe predati šestnajstletnemu partizanu, ki je imel v pištoli celo pokvarjen naboj. Vsi trije so potem prebledeli. Najbrž so bili užaljeni...?

Od tega dogodka pa do konca vojne pa sem nosil s seboj mali »valter«, vendar z dobrimi naboji in ne samo z enim!

Franc Dobovšek-Zdenko

Osvoboditev Ribnice na Pohorju

Pospravili smo kosilo in se pripravljali na počitek. Poležavali smo po travi in se predajali užitkom lepega poletnega dne. Sonce je bilo zelo toplo, tako prijetno toplo, kot da štejemo mesec junij in ne 22. avgust 1944. Iz dremavice nas je zbudil glas, ki je pozival k sestanku. Komandir Rudl je bil kratek: razložil nam je položaj in dal navodila za nočni napad, za osvoboditev prelepe pohorske vasi Ribnice, v kateri se je šopiril Nemec in so se nekaznovani sprehajali izdajalci.

Popoldan je potekal mirno, zvečer ob šestih pa je bil zbor vseh čet in bataljonov Tomšičeve brigade. Prvi in drugi

bataljon sta imela nalogo napasti Ribnico, tretji bataljon pa je moral zavarovati cesto Brezno—Ribnica. Tretji četi drugega bataljona je bilo posebej naročeno, naj se čim bolj približa stražarskim mestom in bunkerjem postojanke, v kateri je bilo 15 nemških žandarjev.

Za napad je bila določena deseta ura. Nekaj pred to uro smo se razporedili v strelce in se približali sovražnim položajem. Točno ob desetih smo trčili na straže, na vermanšaf-tovce, izmed katerih je eden preplašeno zaklical: »Halt, wer ist dort?«, nato pa brž ustrelil brez cilja v zrak. Na ta klic in strel je komandir Rudl uka-

zal juriš, nakar smo v naskoku s streljanjem in vpitjem prišli prav do postojanke, v kateri je prebivalo tistih 15 žandarjev. Pozivali smo jih k predaji. Toda Nemci se niso hoteli vdati, ampak so začeli divje streljati z oken stavbe. V sosednji zgradbi so borci pripravili mali angleški minometalec in s tem so vžigali po oknih, da je bilo veselje. Vtem so nastopili tudi minerci, ki so napravili nekaj vdrtin v zgradbo, skozi katere so vdrli posamezni partizani. Toda v postojanki je bilo zelo vroče, vsepovsod so podale bombe, hodnik je odmeval od gromov eksplozij, a zgradba sama se je polagoma rušila. Ko so minerci naposled še zažgali zgradbo s minami, je pribežal iz nje sam poveljnik postojanke z dvignjenimi rokami, ves opečen od ognja. Za pasom mu je še zmerom tičala pištola. Padel je pod streli, ki ves čas niso ponehali. Ostali žandari so se branili v prvem nadstropju. Toda tudi tam jih je sčasoma dosegel curek iz zbrojevke. Tako so vsi končali, bodisi v ognju našega orožja, bodisi v plamenih, ki so zajeli žandarmerijo. Niti dve uri ni sta potekali in akcija na Ribnico je bila z uspehom izvršena. Po končanem napadu so se nato lotili dela intendantje, ki so pri izdajalcih in v trgovinah nabrali okrog deset voz živeža in drugih potrebščin in vse odpeljali v zelene gozdove Pohorja. Prav smešno je bilo videti na pešačenje po sili razmer obsojenega partizana, kako je zajahal motor in se z njim vozil po Ribnici. Prebivalci so nas navdušeno pozdravljali.

Ob napadu na Ribnico pod Pohorjem se je nudilo našim očem nekaj prav smešnih prizorov. Predstraža, ki je ščitila ribniško žandarsko postojanko, je bila, kot rečeno, sestavljena iz vermanshaftovcev. Na naše vpitje in streljanje ob začetku napada se je ta klavrna vojska prestrašena poskrila. Mnogi so se zatekli v listnjake, iz katerih so jim moleli le čevlji. Drugega za drugim smo privlekli na svetlo in jim prizanesli, ker se nas niso lotili.

Tisti čas so partizanske enote slavile več pomembnih zmag. Šlandrovci so se n. pr. postavili z uspelim napadom na Št. Lovrenc na Pohorju in uničenjem tamošnje nemške postojanke. Vendar niso imeli takšne sreče kot Tomšičevci, ker so se jim Nemci dlje uspešno upirali in so jih ugnali šele po 3- ali 4-urni borbi.

Končno se je brigada naslednji dan zjutraj okrog četrte ure poslovila od Ribničanov in krenila na Rogljo, kjer so se borci odpočili in po dolgem času pošteno najedli. — Tretji bataljon, ki je ščitil glavnino na cesti Brezno—Ribnica, je prispel na Rogljo z malenkostno zamudo. Zakasnili se je zaradi uspešnega obračuna z Nemci, ki so s kamioni hiteli na pomoč obkoljeni ribniški žandarski posadki. Borci tretjega bataljona so s kamioni došle Nemce potolkli do zadnjega, vozila pa zažgali.

Jože Romih

Žive bakle pri Peternelu

Čeprav se jim je bližal nezogibni konec (morda pa tudi prav zaradi tega), so Nemci v pisani družbi fašistov, četnikov, belogardistov, Kozakov in falangistov zdvijali čez primorske vasi od Jadrana pa tja do Matajurja, Mangarta in Rombona. To so bili zločinski vpadi v naše vasi; morili in požigali so ter plenili ljudem imovino.

Taka tragedija se je dogodila 22. maja 1944 tudi v Hruševlju pri Peternelu. Partizanske enote, obveščene, da so vrag pripravlja napad v Kožbanskem kotu v goriških Brdih, so se utrdile na bregovih tihe dolinice, po kateri se vije potok Kožbanšček. Tedaj se je zgodilo, da so partizani navsezgodaj pri Peternelu trčili v nemško predstražo. V hipu je rafal iz partizanskega avtomatičnega orožja podrl nekega nemškega majorja in njegovo spremstvo, ko so pravkar stopali iz avtomobila. Nemci so koj nato poslali semkaj okrepitev, na katere so partizani križem vžgali iz vseh

orožij. Sovražnik je v stiski klical na pomoč z raketami. Kmalu nato je pridrvela motorizacija, tanki, kamioni, oklopni avtomobili. Vroča bitka je trajala vse do popoldneva, ko se se partizani morali umakniti. Na bojišču je obležalo mnogo sovražnikov.

Nemci so besneli, še zlasti, ker partizanov ni bilo moč zgrabiti. Zato so sklenili maščevati se nad golorokim prebivalstvom. Po cestah so naložili žene, dekleta, starčke in celo otroke ter jih strpali v Imanjčevo in Peternelovo hišo. Nalovili so trindvajset ljudi, triindvajset talcev, ki so bili krivi le zato, ker so zvesto ljubili svojo domovino in pomagali svoji vojski. Vseokrog se je razlegal presunljivi plač nedolžnih otrok. Nato pa se je pred tolpo požigalcev in morilcev vstopil nadut esesovski oficir in glasno zaklical: »Feuer.« V obe domačiji je zletelo na desetine zažigalnih bomb, zaropotali so tudi oklopnjaki in bruhnili v hiši ogenj iz vseh cevi. Žrtve povampirjenih krvolokov so postali Toroš Ciril z ženo Benedikto in hčerkecama Violeto in Liljano, mati Jožefa Gašperin s hčerjo Cvetko in dvema vnukoma, Anton Sirk z ženo Bernardino in hčerko Lidijo ter drugi. Med mučenci je bil tudi neki garibaldinec, italijanski partizan, ki se je v Brdih z ramo ob rami boril s slovenskimi partizani.

Potem ko je ob tiho žuborečem potoku plamen zajel obe hiši, so v njem kot živé plamenice zgoreli živi ljudje. Iz pogorišč se je še kadilo, ko so vaščani pobrali zgozenela trupla in njihov pepel ter jih spoštljivo položili k počitku v skupni grob.

Just Perat

Na progi

V temni noči — bilo je to spomladi 1942. leta — so se začeli zbirati moške in fantje iz Št. Jurija, Hmelčeca, s hribov in Karteljevega proti Orkljencu na Veliki Kal. S seboj so imeli različno orodje: žage, sekire, krampe, kladiiva ter za odvijanje matic za to nalašč izdelane ključe. Šepetaje so se zbirali

okrog Šeletovih proti Koračinovemu in Kosovemu kozolcu, kjer je bilo zborna mesto: zbralo se je okoli 200 mož in fantov. Le nekaj od teh fantov, ki so imeli doslej še skrito orožje stare jugoslovanske vojske, so le-tega prinesli s seboj in se pridružili tistim partizanom, ki so zasnovali za to noč veliko akcijo.

Ko je na zbornem mestu določena ura že potekla in ko je dobil vsak svojo nalogo, sta šli dve oboroženi patrulji naprej v zasedo, mi pa z njimi. Ko se iz vasi spuščamo vedno nižje, bližajoč se gozdu, smo dobili od spredaj povelje, da moramo biti tiho in da moramo na vsak način držati zvezo. Pred ciljem se nekoliko ustavimo in pripravimo, nakar že slišimo ukaze: »Naprej z žagami, naprej s sekirami, naprej s ključi in kladivi!«

Ko že stojim na železniški progi, se je vojska zbrala v največji tišini na določenih področjih. Patrulji sta že odšli: ena proti železniški postaji Mirna peč, druga proti Nove-mu mestu. V zasedi sta prežali hkrati na železniško progo in na glavno cesto, da bi preprečili morebitni napad.

Na dano znamenje smo se lotili dela. Ob glavni cesti in progi smo porezali žice, nato ob cesti porli telefonske dro-

gove, gozdna in tudi sadna drevesa ob cesti, da se tako zaustavi tudi cestni promet. Na železniški progi so na skrajnih koncih ob patruljah delali prav tako kot na cesti. Le v sredini med patruljami, kjer je na eno stran globoka strmina, smo začeli rušiti progo. Naš namen je bil ob stiku tračnic odviti matice in tako tračnice s pragi vred potisniti v globino. Ker pa je bila to naša prva akcija, še nismo vedeli, da so bili vijaki na matice zakovani in da jih zato nismo mogli odviti.

Vzamem težko kladivo, stopim med tračnice in udarim po matici, da je z brenččim glasom odfrčala. Tako se je zgodilo tudi z ostalimi, da je bil vsaj en spoj tračnic prost. Kaj čudni glasovi so bili slišati ob cesti in progi ob vsem našem delu z žaganjem, podsekovanjem, padanjem dreves in drogov in z razbijanjem na železniški progi. Na progi smo nato začeli en konec navezanih tračnic s pragi vred dvigati proti globeli, kar nam je delalo v začetku velike težave. Nadalje že ni bilo več toliko težav v dviganju, ker je prvi oziroma začetni konec že začel v globino. Zanimivo je bilo proti jutru pogledati na progi velikanski »sveder« tračnic s

pragi vred in po pobočju na sto metrov dolgo železniško traso, na kateri so pragi »jahali« tračnice.

Franc Bohanec

Boj za Belo krajino

Za seboj smo imeli tedaj že tri in pol leta hudih in krvavih bojev. Bili smo (novembra 1944) v Suhi krajini in se še vedno bojevali s sovražnikom. Nemci in belogardisti so zbirali svoje sile za odločen udarec proti naši vojski, ki je medtem pridobivala na ugledu in je imela vedno več novih borcev. Z močnimi vdori so vedno znova poizkušali napasti naše osvobojeno ozemlje. Tako je 13. novembra hotela sovražna skupina okrog 5000 Nemcev in belogardistov vdreti v Belo krajino, ki je bila osvobojena. Sovražnik je elito svojih sil osredotočil v Novem mestu in Kočevju, kjer je imel trdne postojanke. Glavni namen tega napada pa ni bil samo poizkus, da bi uničil partizanske sile na tem področju, temveč, da bi obvladali zaledje, saj so vedeli, da se bodo morali tod umikati in da ta čas ni več daleč!

Bilo je deževno vreme, megle so se vlačile nizko nad hribi — prava zoprna jesen. Od stalnih bojev so bile naše enote zelo utrujene in izčrpane. Sovražnik je pričel prodirati iz Novega mesta skozi Uršna sela in Semič proti Beli krajini. Drugi del sovražnikovih sil pa je prodiral iz Kočevja skozi Koprivnik in Nemške loke v smeri proti Črnomlju. S svojo VIII. brigado sem bil takrat v Suhi krajini skupno z nekaterimi drugimi enotami naše divizije. Pozno ponoči je prišlo do nas obvestilo štaba VII. korpusa s poveljem za odločen napad na prodirajočega sovražnika. Za vsako ceno ga je treba zavrniti in preprečiti, da pride na osvobojeno ozemlje. Že v prvih spopadih z našo XV. divizijo v Pribišju nad Semičem, so imeli Nemci in belogardisti pomembne izgube. Partizani so jurišali in razbijali sovražne kolone. Pustili

Člani Slovenskega narodnega gledališča v Črnomlju, ki je bilo ustanovljeno 12. I. 1944. leta, se pripravljajo za igro

so na bojišču okoli 60 mrtvih in imeli kakih 120 ranjenih. Bežali so naglo in niso niti pobirali svojih mrtvih in ranjenec.

Druga kolona je nekaj časa mirno prodirala skozi Koprivnik in Nemške loke proti Črnomlju. Po omenjenem obvestilu je bila naša divizija pod poveljstvom narodnega heroja Toneta Vidmarja-Luke hipoma zbrana na Smuki. Povelja so bila kratka in vsem jasna. Krenili smo... Pomikali smo se naglo skozi požgane kočevske vasi, goličave in okleščene hoste. Deževalo je in med dežjem so padale prve snežinke; bilo je hladno. Bili smo zelo utrujeni. Počivali smo v požgani vasi Golobnjak in razposlali izvidnice. Ugotovile so, da so sovražne enote zbrane okrog Koprivnika in da živahno patrolirajo na cesti v smeri proti Črnomlju. Premaknili smo se v sovražnikovo zaledje. Z VIII. brigado in jurišnim bataljonom sem krenil proti požganemu Hribu, kjer so bile močne sovražne enote. V jutranji megli smo zasedli položaje in se pripravili za boj — za sunek v sovražnikov hrbet! Napadli smo naglo, borba je zdivjala z nepričakovano silovitostjo. Kmalu smo jih obkolili in tolkli v križnem ognju. Deseta brigada jih je napadla na Koprivniku in istočasno ščitila levi bok naše brigade. V prvem jurišu je padel naš priljubljeni Grahek, kar je navdalo borce z ogorčenjem in so napadli še bolj silovito. Napad je sovražnika presenetil — padali so pod vsakim našim strelom. Hoteli so se še enkrat zbrati, a spet so naši jurili. Zadnji juriš je bil odločen — čez četrt ure je bil boj v vasi Hrib končan. Le nekaj sovražnikov je ušlo. med njimi tudi Vuk, izdajalski sin »prezidenta« Rupnika, ki je, kot so pripovedovali, jokaje pritekel v kočevsko postojanko z nekaj vojaki svojega bataljona. Drugi pa so za vedno položili orožje — na bojišču je obležalo okrog 200 Nemcev in belogardistov; tudi število ranjencev je bilo precejšnje. Naše izgube so bile majhne.

Jože Ožbolt

Sirota Tončka

TONČKA ni poznala svojih staršev. Mati ji je umrla že v detinstvu, oče pa je odšel v Ameriko še preden ga je spoznala. Kot nebogljeno dete je ostala na majhni domačiji v oskrbi stare matere in pet let starejše sestre, kjer je preživela otroška leta. Ves njen svet je bila le zakotna vasica v vnožju razsežnih gozdov. Med ljudi je prišla le v nedeljo, iz vasi pa se je oddaljila le takrat, ko je šla s staro materjo na semenj.

Njeno življenje je bilo trdo. V šolskih letih je dopoldne obiskovala pouk, popoldne pa je delala na polju in doma.

Težko in revno življenje pa ni vplivalo na njeno lepoto. Ko se je začela razvijati v dekle, je pogled vsakogar obstal na njej. Imela je svilen oči, draste lase in lepo speljane obrvi. Njene modre oči so bile globoke in ljubeznive. Njene ustnice so bile rdeče ko češnje, zobki beli ko sneg. Kadar pa so ji polna lička zardela v smehljaj, je bila prav očarljiva. Toda Tončka se ni zavedala svoje lepote. V hiši ni bilo ogledala, da bi se lahko videla. Pa tudi sicer ni vedela, kaj je lepo in privlačno. Mislila je, da so lepa le tista dekleta, ki so lepo oblečena. To pa si je ona lahko samo želela, kajti nova obleka je prišla v hišo le tedaj, kadar so na semnju kaj prodali iz hleva. Tončka ni vedela niti tega, kaj pomenijo spremembe, ki jih je kot dekle doživljala v svojem razvoju. Kdo naj bi ji vse to povedal?

Ko je bila stara štirinajst let, je tudi nad njeno vasjo zdivjal strašen vihar vojne. Tedaj se je Tončka še bolj oklenila svojega doma. Saj je bilo tudi nujno. Stara mati je že opešala, sestra pa je šla z doma, ker ji ni bilo po volji, da so v vas prihajali partizani in da jih je Tončka vzela pod streho ter jim dajala jesti in piti... Zato in zaradi Tončke same so se zglasili pri njej partizani. Ni jih bilo malo, ki so jo iskreno oboževali. Toda Tončka je bila vsakemu partizanu, ki se je zaljubil vanjo,

nedosegljiva. Imela je rada vse partizane enako. Kaj je to fant in ljubezen, ni razumela. O ljubezni je vedela le toliko, da ljubi svojo domačijo in staro mater, ki ji je bila vse na svetu.

V jeseni 1944, ko je bilo Tončki sedemnajst let, je padla temna senca na njeno mladost. Takrat je izgubila edino živo bitje, ki jo je resnično ljubilo in skrbelo zanjo, svojo staro mater. Ko so Nemci bombardirali vas, jo je ubila bomba. Tega nesrečnega dne Tončka ni mogla preboleti. Na staro mater je bila tako navezana, da jo je ob njeni izgubi žalost skoraj pobrala. Bila je kot ovenela cvetlica. Osamljena in zapuščena je taval po domačiji ko izgubljena ovčica. Bila je vsa nesrečna in obupana, loteval se je je čuden strah.

Tončka se je večkrat vprašala, kdo jo je pahnil v nesrečo, kdo je kriv vsega hudega in smrti njene stare matere. Odgovor je našla sama, še preden se je vprašala. Kriva je bila vojna, krivi so bili Nemci in domači izdajalci, belogardisti. Zato jih je še bolj prezirala in vsak dan bolj sovražila. Toliko bolj pa je imela rada partizane in jim pomagala, kjerkoli in kolikor je mogla. Iz dneva v dan pa je dekcle bolj čutilo, da nima nikogar, ki bi se naslonila nanj ter mu zaupala svoje težave in bolečine.

Tako je minilo Tončkino leto žalosti in duševnega trpljenja. Z novim letom pa je doživela nekaj, kar ji je vrnilo zadovoljstvo, ji prineslo srečo in veselje.

Bil je mrzel januarski dan, pust in dolgočasen. Tončka je sedela na zapečku in premišljevala, kaj ji bo prineslo novo leto, kdaj bo konec streljanja in ubijanja, kdaj bo konec strašne vojne. Ko se je ozrla na steno, kjer je visela fotografija nasmejane sestrine hčerke, si je želela biti tako mlada, da ne bi vedela za trpljenje...

V mraku je odšla po opravkih k sosedu. Komaj je vsto-

pila, se je proti svoji navadi podzvestno zagledala v partizane, ki so sedeli za mizo in jo prijazno pozdravili. Ko se je zalotila, da le preveč gleda v postavnega partizana, je vsa zmedena smuknila v kuhinjo. Toda tudi tam se ni zadrževala, ker se je bala, da bi ji pristrčno srečanje s partizani ušlo iz spomina. Zato je polna občutkov odhitela domov.

Kaj vendar se je zgodilo v meni, se je vpraševala. Saj vendar ni bilo to moje prvo srečanje s partizani! In kaj me je potem tako prevzelo? V meni se je prebudilo nekaj tajinstvenega. V mojih prsih se je nekaj zganilo in vzbrstelo... Vame je posijala nova luč življenja...

Njeno razmišljanje je zmotilo trkanje na hišna vrata.

Tončki je bilo žal, da bi jo kdo motil pri teh lepih mislih, zato je oklevala, preden je odprla vrata. Ko pa je na pragu zagledala partizana, o katerem je pravkar razmišljala, je radostno vzdihnila, oči pa so se ji zaiskrile v veselem preseñčenju.

»Dober večer, dekle!« je pozdravil partizan Janko in v šalji vprašal za Nemce in domobrance. Tončka se je sladko nasmehnila in ga povabila v hišo ter mu ponudila klop ob topli peči. Govorila sta o vsakdanjih opravilih na kmetiji in o partizanskih borbah, ki so Janka prekalile v resnega fanta. Drug drugemu sta pripovedovala tudi o svojem življenju. Tudi Janko je bil kmečki sin, nesrečen zaradi staršev, ki so mu jih Nemci

izgnali v tujino. Tako je čas bežal. Kramljala sta pozno v noč. Za Tončko je bilo to srečanje nekaj, o čemer ni niti sanjala. Sama sebi ni mogla verjeti, da se nekdo tako prijazno pogovarja z njo. Janko je govoril lepo, ljubeznivo. Vse, kar je povedal, pa čeprav čisto vsakdanje in domače, je za Tončko zvenelo lepo in privlačno.

Tončka si ni nikdar želela moškega za prijatelja. Zdaj pa si je želela, da bi je Janko nikdar ne zapustil. Kar groza je je bilo, ko je pomislila, da bo zopet ostala sama in da ji bo spet dolg čas.

Do tistega večera Tončka ni vedela, kaj je ljubezen. Takrat pa se je tako hitro vse spremenilo v njej. Pri srcu ji je postalo toplo, prsa pa so ji kar kipela. Postala je zaupljiva do partizana Janka, čeprav ga je komaj spoznala. Prepričana je bila, da je on najboljši človek na svetu. In ker po izgubi stare matere ni imela človeka, ki bi ga ljubila, ki bi mu lahko potožila svoje težave, je bil Janko tisti, ki mu je popolnoma zaupala.

Janko je ostal pri nji le nekaj ur, potem pa se je moral vrniti k borcem. Ko je ves srečen odhajal, je obljubil, da bo še prišel. In res je prišel, a samo enkrat. Tončka ga je bila neizrekljivo vesela. Tretje srečanje z Jankom je bilo za Tončko tako radostno, da svoje sreče ni mogla skriti.

Ob slovesu pa je bilo Tončki neizmerno hudo. Tedaj se je v dno duše zavedela, koliko pomeni Janko za njeno življenje. Čeprav je zaupala vanj, je bila tisto noč nemirna, kajti slutila je nekaj težkega.

Tončkine slutnje so bile žive in resnične!

Naslednje jutro so pridrveli v vas Nemci in domobranci ter divje napadli Jankov bataljon. Vnela se je huda bitka. Venomer so treskale ročne bombe, mitraljezi pa so lajali tako ježno, da so svinčenke kar popiskavale nad vasjo. Ko je bojna nevihta ponehala, so se sovražniki šopirili po vasi in skrunili trupla padlih partizanov.

Tončka je ves dan hodila po vasi in bližnjem gozdu ter po-

...Tončka se je sladko nasmehnila in ga povabila v hišo ter mu ponudila klop ob topli peči...

izvedovala in iskala svojega Janka. Našla ga ni med padlimi, niti med živimi partizani, ki so se srečno prebili na bližnjo goro. Vse njeno prizadevanje za Jankom je bilo zaman. In zato je bila bolečina v njenem srcu še večja in bolj grenka.

Drugo jutro je jurišni bataljon v silovitem naletu napadel Nemce in domobrance. Vnela se je tako divja borba, da so vaščani bežali v gozdove in v sosednje vasi. Ko so v boj posegli še nemški topovi, je bilo v vasi nekaj strašnega... Vendar partizani niso odnehali v napadu vse dotlej, dokler niso v mraku pregnali krvave bratovščine Nemcev in domobrancev.

Ko se je Tončka vrnila v svojo vas, je v hudi žalosti skoraj okamenela. Od njene rojstne hiše je ostalo le kup ruševin.

V Tončkini notranjosti se je odprla še ena rana. Prepadena se je nebogljeno zgrudila na tla, si brisala solze in z jokom blažila srčne bolečine. Vsa obupana se je spraševala, kaj naj stori brez doma, brez svojcev in... Malone zmedena je dolgo blodila okoli razbitin, nato pa je začela brskati po ruševinah ter pobirati v culo svojo obleko in druge stvari.

Zvečer se je odpravila v sosednjo vas k znancem. Toda tam so bile že tri ubežniške družine; v topli sobi ni bilo prostora zanjo. Zato si je postala v hladni vežici. Zjutraj je morala na pot, kajti pri tisti hiši niso imeli kaj jesti. Odšla je v sosednji zaselek, kjer se je selila od hiše do hiše, si s trdim delom služila kruh in sanjala o sreči.

Njeno življenje je bilo zelo razdvojeno. Včasih je v mislih bivala v svoji rojstni hišici, čeprav je ni bilo več, včasih pa je živela pri Janku, za katerega ni vedela, če je sploh še živ. Vendar je bila vselej srečna, kadar je mislila na svojega partizana. Tončki je bil up življenja. V mislih in sanjah ga je videla takšnega, kakršnega je uzrla privkraft. Partizan Janko je bil junak Tončkinih sanj in hrepenenja.

Vsa ta razmišljanja so jo pogrezala v še večjo žalost.

Od njene rojstne hiše je ostalo le kup ruševin...

Zato so jo včasih napadale črne misli. Večkrat se ji je vsiljevalo prepričanje, da je brezsmiselno misliti na Janka. Če je še živ, hodi po svetu in zmaga v borbah. On je lep in junak, in prav gotovo ga bo speljalo kakšno zalo dekle. Ne, nobena ga ne bo speljala, si je prigovarjala Tončka. Janko je resen in pošten fant, kaj takšnega ne smem misliti o njem. On je moje najdražje bitje na svetu, on je moje življenje. Predvsem pa si je želela, da bi partizan Janko ostal vsaj živ in da bi se zdrav vrnil k svojim. Tako je upala, da ga bo še kdaj srečala in mu lahko povedala, da je nje-ga prvega vzljubila in ga bo ljubila vse življenje. Ljubila bi ga z vsem srcem in živela zanj, pa čeprav bi se vrnil iz vojne brez roke ali noge.

Tončka je dočakala svobodo, še preden se ji je zacelila katera koli od treh srčnih ran, ki jih ji je prizadejala vojna. Za dve rani, izgubo stare ma-

tere in rojstne hiše, je vedela, da ni zdravila. Za tretjo rano pa je upala, da ji bo ozdravela, če le najde Janka.

Toda Tončka je bila prelepa, da bi jo fantje spregledali. Vendar je odločno zavračala vse oboževalce. Dolgo je bila gluha za prisrčne in vabljuje obljube o fantovski zvestobi, o sreči in iskreni ljubezni — in slepa za še tako lepe fante. Vztrajno je poizvedovala za Jankom in mu bila zvesta vse dokler ni obupala, da ga ni več med živimi. Komaj tedaj se je odločila, čeprav ji ni mogel nihče iztrgati iz srca tihe ljubezni do Janka...

In potem? Prišla je zelena pomlad... Janko se je nepričakovano vrnil iz višje oficirske šole. Koliko je bilo žalosti in kesanja, ko se je srečal z lepo Tončko! Žal, da je bila takrat že žena drugega in mamica lepega sinka...

*Jože Štok-Korotan,
ilustriral Karlo Hrovatin.*

Rožankova mama so umrli

Prav nič se ni začudila, še manj prestrašila, ko smo pri njih prvič potrkali partizani — tako nekako spomladi 1943. Vedela je, da bomo prišli, saj nas je že dolgo čakala. Prvič so nam tedaj zasijale nasproti njene dobre oči. Njen obraz, posejan s tisoč gubami, vsa njena drobna, sklenjena postava — vsa je bila sama dobrota.

Noč za nočjo so nato pri njih trkali naši fantje. Nikdar ni bila nezadovoljna, tudi takrat ne, ko je kuhala za ves bataljon in je bil pri njih »regiment« Nemecev. Nikdar ni pokazala strahu, nikdar ni tožila. Toplo, prijetno in varno je bilo pri njih, četudi v stiski.

Osem sinov je imela: ko gorski hrasti so bili tako po

srecu, kot po postavi. Ljubila jih je in oni so jo ljubili

Pa je prišel tisti strašni dan: prišli so Nemci in ji odpeljali najmlajša dva. Maks se je rešil z begom, Zorko, njen najdražji, je obležal v krvi. V neizmerni boli je zatrepetalo materino srce in se stisnilo... Trpljenje pa ni poznalo meja: prišli so še po Anzo in Zepa; pobili so ju pred njenimi očmi in ju naložili na voz. Franca so poslali umret v Auschwitz. Njeno ubogo, drobno telo se je še bolj sklonilo, srce pa je dobilo čudovito moč. Rožankova mati je šla z vso družino: hčeram, snaho in vnuki v gozd. Že so si Nemci in izdajalci meli roke in si delili Rožankovo imetje — toda neko noč je zgorelo...

Brez tožbe, tiha in potrpežljiva je nekeje v skalah Uršlje gore dočakala konec vojne in se vrnila s preostalo družino na požgani dom. Njen delež, da smo dosegli to, kar je nam vsem najdražje — svobodo — je neprecenljiv.

Kadar sem jo obiskala po vojni, me je sprejela z odprtimi rokami. Nič se ni spremenila, samo gubice okrog njenih oči so se potrojile in njena drobna postavica se je čisto, čisto sklonila. Ko je umirala, je naročala: »Da boste dali ljudem jesti, da ne bodo lačni...!«

Da, pri tebi, draga Rožankova mama, nismo bili nikoli lačni. Ničesar nam nisi odrekla, česar koli so iskala pri tebi naša srca!

Bila je taka kot tisoč drugih — in vendar je bila ona sama — Rožankova mati...

Olga Kastelic-Marjetka

Sestanek v sovražnikovem brlogu

Objavljamo krajši odlomek iz spominov Staneta Cerviča - Bojana, prekmurskega prvoborca in aktivista. Odlomek je pripravil za objavo tovariš Slavko Klinar.

TEŽKI, sivi oblaki so se spustili nizko nad zemljo, ko smo zapustili Volaričevo hišo. Zrak je stiskal pljuča, težko smo dihal. Padale so drobne kaplje dežja. Kdaj pa kdaj je blisk osvetlil soboške hiše. Noč je bila temna. Komaj smo za silo razločevali rob steze. Debela plast prahu na cesti se je spremenila v blato, ki se je prijemalo čevljev. Hodili smo počasi, molče. Tu in tam smo za nekaj minut postali in prisluškovali: na vsakem koraku smo bili pripravljani, da bomo zaslišali že znani »Aj!« (stoj!) madžarske patrulje. V daljavi je bilo slišati pasji lajež, potem pa je vse utihnilo.

Mučna tema brez mesečine in zvezd, tema, ki je legla na zemljo in dovolila navajenemu

očesu, da je prodiralo komaj dva, tri korake naprej. In vendar: hodili smo spretno po tej, tudi podnevi komaj vidni stezi, ki se je vila vzdolž Murske Sobotе.

Bilo nas je šest: poleg mene še Franjo, Juš, Miran, Ciril in Rastko. Ob desetih zvečer smo morali biti že na važnem sestanku Osvobodilne fronte za soboški teren. Kmalu smo se znašli na dogovorjenem mestu — pred hišo Jožeta Brumna. Gospodar nas je že nestrpno pričakoval. Povedali smo si dogovorjeni znak, si podali roke in se pristrčno pozdravili. »Fantje, zdaj pa kar previdno za menoj!« Jože nas je vodil v svoje stanovanje. Tam so nas že čakali: prvi sekretar OF za Mursko Soboto Rogan, Pišta, Kuhar in drugi.

Po sestanku, ki nam je dal nove naloge za prihodnje dni, smo se razšli. Miran, Juš, Franjo in jaz smo ostali pri Brumnovih, Ciril in Rastko pa sta se napotila k Deškovičevi družini. Legli smo spat. Na-

slednji dan nas je čakalo mnogo dela, saj smo pričakovali, da bo Madžarska kapitulirala. V središču mesta smo se počutili na varnem. Kdo izmed fašistov si bo le mislil, da jim upamo priti v tako bližino — naravnost v njihov brlog? Pri Brumnovi družini pa je bilo tako lepo in domače...

Ko je sonce poslalo svoje prve žarke na prekmursko pokrajino, smo vstali. Bil je lep, sončen, jesenski dan. »Najprej moramo zvedeti za najnovejša poročila,« je bil naš sklep. Poslušali smo vesti radijske postaje Budimpešta in nemalo nas je presenetila vest, da je Madžarska kapitulirala. Horthy je pozival svojo vojsko, naj se preda zaveznikom. V mestu je bila splošna zmeda. Po ulicah so se gibale močne patrulje. Pričakovali smo, da bodo tujci zapustili deželo ob Muri.

Naši upi pa se niso uresničili. Kmalu smo zvedeli, da selijo iz Murske Sobotе zavedne Slovence, ki so prišli semkaj

po prvi svetovni vojni. Žoje pravi: »Upamo, da nas ne bodo...« Kazalec na uri se je pomaknil k deveti, ko je nenadoma prihitela Brumnova Danica in nam vsa iz sebe sporočila: »Madžari obkoljujejo hišo, izselili nas bodo... Bežite, skrijte se...!«

Bili smo pripravljeni, njena vest nas ni iznenadila. Vendar smo se spogledali in se vprašali: »Kam?« V prvem nadstropju smo naglo sklenili, da se umaknemo na podstrešje. Drugega izhoda ni bilo. Toda že na stopnišču smo se srečali z madžarskimi oficirji, ki so bili namenjeni v Brumnovo stanovanje. Presenečenje za nas, še večje pa za tiste, ki so nas srečali v njihovih uniformah. Samo nekaj strelav iz brzostrelke in že smo se umaknili nazaj v hišo, Madžari pa z enim korakom na dvorišče...

Odločili smo se lahko samo za dvoje: ali sprejeti boj proti močnejšemu sovražniku v hiši ali pa se umakniti. Toda, kako in kam?

Skok iz prvega nadstropja je tvegana zadeva! Vsaka minuta je lahko odločilna, vsaka minuta pomeni rešitev ali smrt. Po naključju smo našli v Brumnovi kopalnici vrv in se naglo spustili po njej na dvorišče. Odločale so sekunde, izbrali pa smo kot, ki je bil najmanj viden očem sovražnika. Pri sebi sem imel brzostrelko in precej streliva, zato sem ostal zadnji, da bi kril umik svojih tovarišev. Miran, Juš in Franjo so imeli srečo, nihče jih ni opazil. Ko pa sem se jaz spuščal po vrvi navzdol, me je zagledal na straži stoječ madžarski vojak, ki je nameril puško proti meni in ustrelil. Kroglja se je na srečo zarila v zid, nekaj centimetrov nad mojo glavo. Sledil je drugi strel iz Miranove pištole, strel, ki je zadel vojaka v roko. V naglici sem vžgal z brzostrelko po blizu stoječih vojaki, ki so se hipoma zgubili na vse strani; v njihove vrste se je naselila panika, slišati je bilo klice »partizano... partizano...« Zdaj je čas! Ucvrli smo jo na cesto, mimo sodišča in dalje proti Deškovičevi vili. Nič drugega nam ni kazalo, kakor da se

spustimo na ravno polje proti Tišini. Bili smo že kakih tri sto metrov na polju, ko so se Madžari zavedli, se zbrali in jo mahnili za nami. Začelo je pokati. Pomikali smo se proti bližnjemu gozdu, v razdalji do trideset metrov. Madžari so nas čedalje huje napadali in nas začeli obkoljevati. Večkrat smo se znašli v križnem ognju. Sovražnikom sem odgovarjal s kratkimi rafali in jih

tako vsaj malo zadrževal. Na obrambo niti misliti nismo mogli, saj na ravnem polju ni bilo prav nobenega zavetja. Obramba bi nam prinesla gotovo smrt. Madžarov je kar mrgolelo ob naših bokih in v ozadiju!

Moči so nam jele pojemati. Še osem sto metrov smo imeli do bližnjega gozda. Naenkrat zakriči Juš: »Ranjen sem... živega me bodo dobili, ustrelil se bom!« Videl sem ga, ko se je ustavil, se zamajal, odpel na svoji parabeli kočnico, se obrnil proti napadalcem in jih zadnjič obsul s svinčenkami. Kot najbližji borec še nisem pritekel do njega, ko je po-

kleknil na desno koleno in nam zaklical: »Tovariši, maščujte me!« si nastavil cev na čelo, sprožil in se zgrudil mrtav. Vse to se je zgodilo v nekaj sekundah.

Madžari so opazili, da se je pri nas nekaj zgodilo, zato so začeli streljati kot za stavo. Pobral sem v naglici Juševo parabelo in se nemo poslovil od mrtvega tovariša. Krogle so kar deževale in švigale mimo mene, ko sem se s podvojeno hitrostjo umaknil Madžarom, ki so klestili za mojimi petami. Srečno smo se prebili do gozda, ki nas je objel in nam dal zavetje. Takrat se je nekje oglasil mitraljez. Ni nam bil več nevaren. Umikali smo se še bolj na desno, da bi se izognili Tišini. Ko pa smo prekoračili tišinsko cesto, smo naenkrat zagledali Madžare, ki so na motorjih in kamionih pridirjali za nami, da bi do kraja okrog nas sklenili obroč. S skrajnimi napori smo jim zmešali račune. Hoteli smo se prebiti do goričkih gozdov. Oprezno in urno smo jo mahali po strugi izsušenega potoka, ki se je vila v smeri našega umika. V njej je bilo varno hoditi, saj nam je dajala naravno zavetje. Korakal sem na čelu, ko sta se za malim ovinkom struge pokazala pernica in lesketajoči se nož na karabinki madžarskega žandarja. Posvetil sem sovražniku z rafalom iz brzostrelke. Pridušen krik nas je opozoril, da smo naleteli na zasedo tišinske žandarmerije. Nepričakovano srečanje je nasprotnike tako iznenadilo, da so pobrali šila in kopita ter zbežali. Spustili smo se v dir za njimi in jih zasledovali. Na poti smo našli karabinko, ki jo je bil žandar odvrget, potem pa zbežal čez polje proti Tišini. »Ta petelin nam ni več nevaren, toda koliko je za njim še takih petelinov!« smo se spraševali in ugibali. Odgovor smo kmalu dobili, ko smo zaslišali gromki »Aj!« Bili smo pred zasedo. Sovražnik nas je obsopal s točo krogel, in bombe, ki so jih odvrgeti, so se razpočile pred nami v travi. Poiskali smo si zavetje in se za trenutek skrili. Borba je bila kratka, le nekaj

rafalov smo morali dati in »junaki« so za vedno utihnil. V tem spopadu smo ostali brez ran, le mene je nasprotnikova bomba močno udarila. To pa še ni bilo hudo!

Pobrali smo jim strelivo in orožje. Kolona se je pomikala naprej, na naših obrazih pa je bilo moč odkriti nepritajeno zadovoljstvo, da smo v tako kratkem času maščevali smrt dobrega tovariša Juša.

Krivec iz afere »Montesi« — med NOB fašistični general v Slov. Primorju

AFERA Montesi, ki je zlasti lansko leto razgibala italijansko javnost, je znana. Gre za smrt dekleta, ki naj bi nesrečno končala ob morju, ko si je umivala noge. Kakor pa je dokazala preiskava, so bili krivci njene smrti izpriženci visoke družbe; med drugimi je bil obtožen celo sin bivšega zunanjega ministra. Obtožen pa je bil tudi bivši rimski kvestor dr. Saverio Polito, ki je preiskavo namenoma speljal v napačno smer, kjer naj bi se pokazalo, da je smrt posledica nesreče pri umivanju nog.

Vse to bi borec naše NOB še ne zanimalo, saj spada le v dnevno italijansko kroniko. Toda iz afere Montesi se je ob kvestorju Politu razvila nova afera, vprašanje njegove vojne invalidnosti, iz katere se je pa spet rodila afera »invalidov«, ki sploh niso invalidi, kajti marsikdo je s podkupovanjem, za 300.000 lir, lahko postal veliki vojni invalid s pripadajočo invalidnino.

Kvestor Polito pa si vsega tega niti kupil ni! Italijanski časopis so poročali, da je bil Saverio Polito 15. januarja 1941 kot generalni inšpektor policije militariziran v činu brigadnega generala in dodeljen Glavnemu štabu obrambe kot generalni inšpektor policije za vojno službo. V tem svojstvu je še po zlomu fašizma, v avgustu 1943, bil teže ranjen ob priključitvi avtomobilskega incidenta v Umbriji, ko je po nalogu samega maršala Badoglio, predsednika vlade, tamkaj potoval z zaupno nalogo. Te svoje poškodbe in še druge, je takoj po koncu vojne prikazal kot rane, pridobljene na bojnem polju, kar so mu že avgusta 1945 priznali. Od septembra 1951 si je pridobil celo vojno invalidnino I. stopnje. Mož si je na visokem položaju pač znal pomagati.

Ti podatki italijanskih časopisov (Corriere di Trieste 13. maja 1955), zlasti podatek o generalnem inšpektorju za vojno službo, so vzbudili mojo pozornost, da sem pobrskal po italijanskih dokumentih, ki jih hranijo naši arhivi, in tako je jasno, da je ta povojni rimski kvestor iz zloglasne afere Montesi v času naše NOB vihtel

Bližali smo se vasi, a Madžari, ki jih je zadnji spopad opomnil, kje naj iščejo partizane, so bili že za nami, tik za petami. V vasi smo dobili kolesa, ki so nam jih dali naši ljudje in se srečno umaknili v goričke gozdove.

Minil je dan, poln doživetij in prestane groze. Mrak je začel padati na gozd, v katerem smo si poiskali zatočišče, izčrpani in utrujeni.

svojo fašistično gorjačo tudi po Slovenskem Primorju.

Italijanski akt Glavnega štaba (št. 0024880/1) v arhivu XI. a. z. poroča, da je bil ustanovljen Generalni vojni policijski inšpektorat (Ispettorato Generale Polizia per i servizi di guerra), ki je prejel nalogo voditi boj proti sabotažnim akcijam. Iz tega akta je razvidno, da je Polito postal prvi generalni inšpektor novoustanovljenega inšpektorata. Fašizem je moral imeti vanj veliko zaupanje, da mu je poveril tako važno mesto in ga je imenoval za brigadnega generala. V tem svojstvu ga kmalu najdemo v Slovenskem Primorju, v Trstu.

3. februarja 1942 je namreč četa primorskih partizanov — Pivska, kot se jo navadno imenuje — napadla utrjen bunker pri železniškem predoru pri Stanjelu na Krasu, na progi Gorica—Trst, odnesla mitraljez tipa STO, zaboj streliva, razorožene italijanske vojake pa po kratkem nagovoru izpustila, kar je bila takrat splošna taktika partizanov, ki so hoteli poudariti, da se borijo proti fašizmu, ne pa proti italijanskemu vojaku kot takemu.

Ta napad v zvezi s še manjšimi drugimi, je izzval prvo večjo hajko vojske, ki jo je na ukaz Glavnega štaba suhozemne vojske v Rimu vodil general Bergonzi, poveljnik videmske teritorialne obrambe; hajka je zajela Kras, zgornjo Vipavsko dolino in segla tja do Brkinov. Le 9. februarja je prišlo pri Grižah (Sežana) do krajšega boja; partizani so se namreč velikim vojaškim silam izmikali (Italijansko poročilo generala Bergonzija v arhivu karabinjerjev XI. a. z. Seg. 7-12 št. 3 19. 2. 1942). Pač pa je vojska in policija, ki jo je spremljala, zajela vrsto somišljenikov in pomagačev »banditov« — kot Bergonzi imenuje še nepoznano OF — katere so prepeljali v Trst.

General Bergonzi je svoje delo zaključil 18. februarja s tem, da je v Goriški vojni coni pustil pet oddelkov (Stanjel, Štjak, Bogo, Razguri in Griže) in pet oddelkov v Tržaški vojni coni (Avber, Kazlje, Storje, Skopo in Sv. Križ pri

Tomaju), ki so se tam utrdili, bili pa med seboj povezani z radijskimi oddajnimi postajami.

Tu je posegel vmes generalni inšpektor policije Polito, ki je prišel v Trst in sam osebno vodil zasliševanje aretirancev, kot kratko omenja general Bergonzi v svojem poročilu. Žal, v ohranjenih aktih nimamo tega poročila generala Polita. Toda temne sence zlorabe uradnega položaja, ki so padle na tega moža, v vojni generala, po osvoboditvi Italije in do pred nekaj leti pa policijskega ravnatelja v Rimu, so ga pokazale kot človeka zelo zelo dvomljivega moralnega čuta. Lahko si predstavljamo, kako je kot visoki fašistični vojaški funkcionar zasliševal Slovence, ki jim je fašizem vse vzel in jim še imena ni več priznaval. Bodoči proces proti kvestorju Politu tega ne bo preiskoval in odkrival, toda sodišče nove demokratične Italije bi storilo prav, če bi se zanimalo tudi za ta del preteklosti tega moža in za njegova dejanja in nehanja v tem času. Ni verjetno, da oblastnik, ki je v demokratični Italiji že dvakrat izbral svoj položaj, tega ne bi storil že tudi pod fašistično oblastjo in še zlasti proti brezpravnim slovenskim ljudem.

Trst je Polito zapustil februarja 1942. Prej pa je še ustanovil dva posebna protipartizanska oddelka, sestavljena iz policijskih agentov in karabinjerjev, pod poveljstvom policijskega funkcionarja. Njihova naloga je bila borba proti primorskim partizanom; opravljaljaki bi zlasti obveščevalno službo preko karabinjerskih in policijskih postaj.

Ti dve skupini sta bili ustanovljeni v Goriči in v Trstu konec februarja in v začetku marca (Poročilo videmske teritorialne obrambe 6. 3. 1942 št. I/007 v arhivu XI. a. z. v Ljubljani). Bili sta zaradi poznejših protipartizanskih skupin, ki so nastale širom po Slovenskem Primorju, kot je rastlo partizanstvo. V maju 1943 se jih omenja že 21.

Prvi dve sta bili najbrž podrejeni neposredno generalu Politu, ko pa je bil junija 1942 v Trstu ustanovljen Generalni inšpektorat javne varnosti, zavisel je od notranjega ministrstva, vodil ga je G. Guelli, so protipartizanski oddelki prišli pod podrejenost Notranjega ministrstva. Guelli je pa še vedno pošiljal sporočila Politu in od njega najbrž tudi prejemal navodila, kot je razvidno iz arhiva tržaške kvesture. Kakor je Polito vodil borbo proti sabotaži po vojaški liniji, tako je vodil Guelli boj proti političnim prevratnežem. V primorskih partizanih je fašistična Italija videla sovražnika, ki je opravljal eno kot drugo, napadala ga je po vseh linijah: z vojsko, s fašistično milico, z vojaško in s civilno policijo. Zanimivo je še to, da so protipartizanski oddelki, bili najbolj nevarni nasprotnik OF in naše NOV. Ponekod so naši Primorci njih pripadnike imenovali »nuklisti«, ker je bil uradni naziv oddelkov »nucleo mobile« — letече jedro, skupina; kot take jih omenja tudi Ivan Bratko v svoji knjigi »Teleskop«.

Ivo Juvančič

Z Levstikovci po orožje v Bosno

DRUGI dan po ustanovitvi Levstikovega bataljona, ki je bil sestavljen iz tedanje Jurčetove, Frankove in Dolomitske čete, torej po zboru teh čet dne 25. maja 1943 na Zarigeltu na Samidovem vrtu, so začele krožiti »verodostojne« govoriče, da bo bataljon v kratkem odšel na pot proti Ljubljani. To je šlo vsekakor najbolj v račun Šerčerjevcem, ki so do bro poznali teren, saj so bili v okolici Mokrača že eno leto. Dolomitčani pa so bili bolj kislih obrazov, ogrevali so se za »svoje« kraje, češ da bi bilo tam za bataljon ugodneje tako glede položajev, kakor glede prehrane.

Kadar se mnogo govori, je na tem vsaj nekaj resnice. Na vsem lepem je prišlo povelje za razvrstitev bataljona. Nekaj tovarišev je bilo izločenih v poseben vod, obe četi pa sta se spet poravnali. Poleg ljudi je bilo treba najti tudi hitro še deset konj. Ob petih popoldan se je kolona naposled spustila v dolino, komisarju Pelku pa je uspelo, da je pevski zbor zapel bataljonsko »himno«, ki jo je bil sam skomponiral:

*Mi smo Levstikovi partizani,
velik nas je roj.
Proti mraku in fašizmu
gremo skup v boj...*

Dežurni bataljona je naštel 80 tovarišev in dve tovarišici, Slavko Popit in Dragico Kovačič. Ko se je kolona pomikala proti Črmošnjicam, je nastala tišina. Čuti je bilo glasove, češ da gremo preveč v levo in da bi bilo bliže prek Podstenic in Suhe krajine ali Ribniške doline. Toda takšne in podobne pripombe so bile odveč, kajti počivali smo nad Belo krajino, kjer že ni bilo več dvoma, da so šel bataljon nekam preko Kolpe. Luči iz postojanke Dragatuš so bile kot na dlani. V svitu naslednjega dne smo blizu Vinice prebredli Kolpo in stopili na hrvatska tla v vasi Zdihovo. Sedaj se je tudi že razvedelo, da gre bataljon po material,

ki ga odmetavajo zavezniška letala. V vasi smo brezskrbno počivali, ker je bila na osvojenem območju. Že prvo noč je bilo slišati brnenje velikega transportnega letala, ki je krožilo nekje nad Liko. Povečati je bilo treba budnost, kajti prihajale so vesti o velikih premikih italijanskih, nemških in kvistinskih divizij na Kordunu.

Akcije ob Kolpi

To je bataljon prisililo, da je čakal ugodnejšega časa za pot po orožje. Ostal je v krajih ob Kolpi in nadzoroval promet po Luizini cesti in prek Kolpe, kjer je cvetelo tihotapstvo s soljo in tobakom, ki je prihajal s primorske strani, nazaj pa so romali poljski pridelki. Patrole so zaplenile večje količine živeža, kajti ljudje, ki so tihotapili, so imeli brezhibno urejene dokumente, izdane od okupatorskih ali ustaških oblasti. Tako je bil nekega dne na slovenski strani, pri Severinu—Daljnje Njive na kontroli tov. Prajer. Domačini so mu povedali, da žive v strahu pred nekim študentom iz Sinjega vrha, ki v družbi treh agitatorjev sili ljudi v belo gardo, ki da bo osnovana v njihovi vasi, kjer je že postojanka kakih 100 črnosrajčnikov. Poseben proglas da je posvečen tudi partizanom, ki naj se predajo v skupinah z orožjem, nakar dobe poleg hrane na karte še nekaj sto lir nagrade, vodja skupine pa tisoč lir za preddajo. Prajer si je od blizu ogledal postojanko, nato pa štabu bataljona poročal o položaju. Tam so bili mnenja, da je postojanka pretrd oreh, češ da so se je hotele lotiti brigade, pa brez uspeha. Navezal je tudi stike s človekom, ki je vodil pogajanja o predaji partizanov. Poskusil je srečo z 10 prostovoljci tako, da se je v mraku približal vasi, spremeljevalci pa so se priplazili v sadovnjak in obkolili hišo, ki je stala le kakih osem metrov od bunkerja, oziroma vhoda v postojanko črnosrajčnikov. To-

variš Prajer je šel sam v hišo. Niti izdajalčeva mati niti domača dekleta se niso prestrašile, ko je prosil za povezavo s človekom, ki vodi razgovore o predaji partizanov. Dekleta so mu postregle z medom in kruhom, pod oknom pa se je sprehajal stražar in sledil dogodkom v hiši. Mati je stekla v postojanko po izdajalca in kmalu se je vrnila z njim. Prajer mu je nato natvezil, da je v bližini več partizanov in da bi rad zvedel za pogoje predaje, nakar bi šel po ostale. Lahko pa bi, je dejal, šel še kdo izmed Slovencev iz postojanke z njim v gozd, da bi se tam pogovorili. Izdajalec ni ničesar stulil. Dejal je celo, da mu je žal, ker njegovih tovarišev ni v postojanki, da bi skupaj šli v gozd. Toda ni še izgovoril vseh besed, ko mu je partizan Škulj, ki je bil do tedaj skrit, zamašil z robcem usta. Kmalu nato je osmero rok s čudnim tovorom drvelo proti Kolpi k čolnu in prek reke v bataljon. Ostalih šest je bilo še zunaj hiše, ko pa so videli, da je podvig uspel, so prišli v hišo in postregli so jim prav tako z medom in kruhom, mati pa je začela prositi, naj sina izpuste. Za odkupnino je ponujala sod medu, ki je stal v veži, in na katerem je bil napis v italijansčini, pripravljen za odvoz v Italijo. Prajer je takoj pristal na kupčijo s sporočilom, da bo izmenjava naslednji dan ob svitu na Kolpi. Drugi dan je res voliček pripeljal sladki tovor h Kolpi. Prevzeli so ga partizani, katerim je bil bolj potreben kot Lahom. Čez kakih deset minut so ga v bataljonu ocenili za prvovrstnega, težkega okrog 140 kg. Medtem pa je bil izdajalec že na zahtojni klopi partizanskega sodišča.

Nad domobrance

Bataljon je sredi junija krenil v Bosiljevo, sedež okrajnega NOO, po kratkem odmoru pa spet nadaljeval svojo pot. Fantje so privikrat v partizanih imeli priložnost poseleti v gostilni pri litru vina, zaviti v oblake dima cigaret, ki jih je nekdo korajžno naročil. Ko pa je bilo treba pla-

čati, se je izkazalo, da je pre-
cenjeval svojo blagajno. Pre-
mogel je sicer 300 lir, toda
natakarica do te valute ni ka-
zala nobenega zanimanja, am-
pak je hotela imeti kune. Te-
daj je nekdo na hitro prodal
odejo za 200 kun, v dobri veri,
da bo rešil položaj. Račun pa
je znašal nič manj kot 1000
kun in ni kazalo drugega, kot
da so borci prodali še nekaj
stvari. Tako so bili dovolj
otipljivo poučeni o vrednosti
ustaškega denarja.

V Bosiljevem se je nastanil
tudi del Karlovškega odreda.
Proti večeru je prispela novi-
ca, da se bližajo kolone oku-
patorja iz smeri Generalski
Stol, iz Karlovca in od Delnic.
Premaknili smo se prek Kolpe
spet na slovensko stran. Pri
Preloki smo zvedeli, da priti-
skajo tudi Italijani iz Črnom-
lja. Z bataljonom je šlo tud,
več ljudi iz okrajnih pisarn in
nekaj borcev Karlovškega od-
reda. Kazalo je vnovič preč-
kati Kolpo pri Ozlju, kjer so
domačini povedali, da je v
neki vasi 15 pijanih domo-
brancev, ki hočejo odpeljati
zaplenjeno žito. Sporazumno
s Karlovškim odredom smo
sklenili napasti strahovalce
kmetov. Karlovčani so dali 60,
mi tudi 60 borcev, ostali pa so
bili postavljeni za zaščito ko-
more in okrajnih ljudi. Za
komandanta enote za napad je
bil določen tovariš Jurče, vo-
dič pa je bil neki Karlovčan,
ker je bil vasi, v kateri so
bili domobranci, le nekaj ki-
lometrov oddaljena od Kar-
lovca, blizu tamošnjih ope-
karn. Sporazumeli smo se, da
se bodo Levstikovci približali
domobranski postojanki od
severne in zahodne strani,
Karlovčani pa od juga. Tik
pred znakom za napad je na
Levstikovce padel strel in ti
so srdito navalili. Karlovčani
so prispeli v vasi istočasno,
zavarovanje pa je bilo postav-
ljeno v smeri proti Ozlju in
Karlovcu. Strelji iz pušk in
mitraljezni rafali so oglušu-
joče napolnili ozračje. Tedaj
so Levstikovci uporabili zvi-
jačo. Slišati je bilo povelja,
kot da gredo v napad bata-
ljoni in brigade, in na mah je
nekdo iz postojanke zavpil,
naj še nekoliko streljamo v
zid, da v Karlovcu ne bi mi-

slili, da so se vdali brez boja,
oni pa da mislijo položiti orož-
je. In res: na poziv, naj pri-
dejo vsi na trg sredi vasi, se
jih je vslo iz hiš ne petnajst,
ampak mnogo več. Vsi so bili
brez orožja. Na ukaz so se
morali vrniti, ker je bilo re-
čeno, da se smatra, kot da se
ni predal, kdor bo brez orožja.
Domobranci so tekali, se brez-
glavo zaletavali drug v dru-
gega in mrzlično tipali po sla-
mi za orožjem. Jemali so tuje
puške in se spopadali med
seboj za svoje, partizani pa so
jih priganjali k zboru. Kmetje
so začeli prihajati po naropa-
no žito, domobranci pa prina-
šati iz skladišč strelivo v za-
bojih. Kolona je bila priprav-
ljena za odhod. Dolga je bila
kot brigada. Partizani so no-
sili po štiri puške ali pa po
eno puško in mitraljez. Plena
in ujetnikov ni bilo moč pre-
šteti, dokler vse ni bilo izven
naselja. Tedaj smo ugotovili,
da je ujetih domobrancev 115,
pušk nekaj nad 80, mitralje-
zov 7, brzostrelk prav toliko in
okrog 35.000 kosov streliva. V
vasi Ribnik je bil počitek, med
katerim so partizane postregle
kmetice z izdatnim zajtrkom.
Nato je bilo domobrancem na
prosto dano: k partizanom ali
domov. Kdor se ne odloči za
prve, mora privoliti v zame-
njavo uniforme. Levstikovci so
se na mah prelevili v »domo-
brancev«, bivši domobranci pa
so bili »partizani«. Seveda je
bila hkrati z obleko tudi brat-
ska zamenjava uši, pri čemer
so prvenstveno obogateli Lev-
stikovci. Po zajtrku so kratko-
trajni ujetniki smeli oditi do-
mov, da tam počakajo na po-
novno domobransko mobiliza-
cijo in se vnovič uvrstijo med
»dobavitelje« orožja za parti-
zane.

Med Karlovčani in Levsti-
kovci se je potlej vnela pre-
reka, kakšno orožje in koliko
bo kdo dobil, dokler ni bilo
odločeno, da Hrvatje obdrže
mitraljeze in pet brzostrelk,
puške in vse strelivo Levsti-
kovci, komandant Jurče in
Tine Gmajnar pa obe pre-
ostali brzostrelki. Levstikovci
gredo nato s plenom v Slo-
venijo, kjer na Preloki razde-
le Tomšičevi brigadi, ki je
tisti čas tjakaj prispela, višek
orožja in streliva.

Titovo darilo slovenskim partizanom

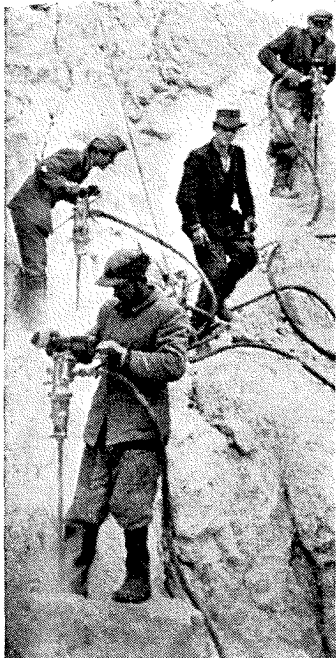
Potem pa spet na Hrvaško!
Toda narasla Kolpa ni bila nič
kaj prijetna kopel. Sleči se je
bilo treba in voda je segala
preko pasu. Murat iz Dolo-
mitske čete je slabo navezal
paket na glavo in voda mu je
odnesla hlače, ki jih je nado-
mestil šele v naslednji vasi,
dotistihmal pa se je moral za-
dovoljiti s tenkim plaščem, ki
mu je segal komaj do kolen.
Potem je ena četa nadaljevala
pot preko kordunske vasi Per-
jasice v Zahodno Bosno in se
srečala s kolono, ki je sprem-
ljala 25 voz zavezniškega ma-
teriala, tri male protitankov-
ske topiče in en gorski top,
ki ga je poleg velike količine
streliva podaril slovenskim
partizanom tovariš Tito. Na
poti v Slovenijo je bila v
omenjeni koloni tudi angleška
vojaška misija pod vodstvom
majorja Jonesa. Bataljon je
hitel skozi uničene vasi, kjer
ni bilo dobiti hrane, ena četa
pa je imela dovolj opravka s
prekladanjem orožja z voza na
voz, kajti vozila so se ves čas
menjala. Okupator ni delal
preglavic, ker je bil obveščen,
da so na pohodu velike parti-
zanske enote z velikimi koli-
činami artilerijskega orožja.
Tako je bataljon konec junija
nemoteno prebredel Drežnico
in Kolpo. Tam so nanj že ča-
kali Tomšičevci, ki so prevzeli
topove in strelivo. Nato je bilo
treba spremljati še člane an-
gleške vojaške misije, kakor
tudi opremo, v Kočevski Rog.
Nad Dragatušem je obmetaval
okupator kolono z minometi,
pri čemer se je voz z radij-
skimi postajami prevrnil, ven-
dar brez večje škode.

V začetku julija 1943 je bil
Levstikov bataljon spet v
Starih žagah, na mestu svoje
ustanovitve. Sestava borcev se
je nekoliko menjala, nekateri
pa so odšli na nove dolžnosti.
Bataljon je imel še zmerom
isto vlogo, zaščito Glavnega
štaba Slovenije, ki jo je ob-
držal vse do kapitulacije Ita-
lije. Tedaj pa je prerasel v
»Slovensko brigado Frana
Levstika«.

Jože Kožar

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Po avtocesti v »zgodovino«

Z avtoceste Ljubljana—Zagreb: delo na vseku pri Višnji gori

Glavni odbor ZB NOV Slovenije je sklical posvetovanje v zvezi z urbanistično ureditvijo zgodovinskih obeležij ob avtocesti Bratstva in enotnosti.

Našim bralcem je gotovo znano, da so pred leti naše mladinske brigade in podjetja to cesto zgradila od Beograda do Zagreba, medtem ko je del ceste od Zagreba oziroma od Bregane do Ljubljane še v gradnji. V pričujočem sestavku se bomo dotaknili urbanistične ureditve zgodovinskih in drugih obeležij na tem delu ceste, ki bo tekla po slovenskem ozemlju.

Najprej je treba omeniti, da bodo zgodovinska obeležja urejena v skladu s splošnimi urbanističnimi načeli, ki jih je treba upoštevati pri vsaki sodobni gradnji. Tem načelom bo treba torej prilagoditi ureditev opozoril in znamenj,

znakov in obeležij tako v prometnem in turističnem, kakor tudi zgodovinskem pogledu. Sem sodi nadalje tudi prometno-tehnična ureditev, kot izgradnja in oprema avtobusnih postaj, arhitektonska ureditev, katere skrb bo omiliti neskladje med telesom ceste in njeno okolico, n. pr. z zasaditvijo primernih dreves itd.

Medtem ko splošna podoba urbanistične ureditve še ni znana, smo zvedeli nekaj podrobnosti o lokaciji oziroma razmestitvi zgodovinskih obeležij, ki bodo potnike na avtocesti opozarjala na prizorišča slavnih borb, na poti, ki vodijo na zgodaj osvobodjena ozemlja, do mest, kjer je okupator streljal talce itd. Že na **Rudniku** pri Ljubljani bi bilo, na primer treba označiti mesto, kjer je tekla žična meja, ki je med okupacijo obdajala Ljubljano, med **Rudnikom** in **Lavricco** pa postaviti ob cesti 2 cementna bloka nekdanje nemške obrambne linije. Na posvetu so nadalje predlagali, naj bi nadomestili že obstoječi, pa neprimerni spomenik

v **Škofljici** z novim, pri odcepu ceste, ki vodi na Turjak, Kočevje, Mokrc in Ig, pa postaviti spominski kamen z zgoščenim zgodovinskim opisom iz NOB. V **Grosupljem**, pri km 94, naj bi stalo opozorilo na borbo partizanov na Boštanju in Ilovi gori, pri **Peščenjaku** oziroma **Spodnjem Brezovem** pa bi bilo treba označiti pomembno partizansko pot, ki je vodila iz Ljubljane, Gorenjske in Štajerske na Dolenjsko. Naslednji kraj, ki bi ga veljalo obeležiti, je **Ivančna gorica** (Stična). Tu bi kazalo postaviti daljši napis, ki bi usmerjal avtomobiliste oziroma izletnike na odcep ceste, ki pelje v dolino Krke, Žužemberk, Kočevski Rog, Toplice, Stare žage in Belo krajino, torej na klasična področja partizanskega osvobodjenega ozemlja. To opozorilo bi bilo treba hkrati združiti z znamenjem za partizansko pot, ki je prek Stične, Metnaje in Moravč peljala na Štajersko. Nadaljnje zgodovinsko mesto je **Medvedjek** z izrazitimi partizanskimi kraji Bičem, Zagorico in Hrastovim dolom, z okolišem, v katerem je bil eden izmed najbolj

Z avtoceste Ljubljana—Zagreb: zemeljska dela pri nasipu v Šmarju

zgodnjih partizanskih napadov na vojaški vlak (borbe 25. in 26. aprila 1942). Posledica tega napada je bilo hudo okupatorjevo divjanje, v katerem so Italijani ustrelili prve talce v nekdanji ljubljanski pokrajini.

Med drugim bi bilo treba označiti tudi **Občine**, in spomin na partizanski napad na ta kraj leta 1944, in **Dobrnici**, kjer je bila leta 1943 konferenca AFŽ, so se bile borbe za Žužemberk (od 25. do 30. julija 1943) in so se (maja 1942) partizani nekajkrat spopadli z Nemci in domobranci. V **Trebnjem** bi bilo nadalje poleg kazala za Mirno dolino, Sv. Križ, Moravče, Debenc, Mokronog, Krmelj in Radeče, kjer so bile neprestane borbe VII. korpusa, opozorilo, da je bil ta kraj prizorišče partizanskega napada leta 1944.

Na ustanovitev Gubčeve brigade dne 4. septembra 1942 na Trebelnem naj bi spominjal še en napis v **Trebnjem**, nato pa bi pri km 58 stalo znamenje za **Rihpovec** in **Blatni klanec**, kjer je bil maja 1942 ustanovljen Dolenjski odred. Pri km 52 bi kazalo spet postaviti znamenje za **Mirno peč**, kjer je bilo maja 1944 uničeno sovražno oporišče, zatem pa km 52 vnovič označiti s kazalcem za **Hmelnik**, kjer je bila junija 1942 izvedena agrarna reforma. To kazalo naj bi tudi omenjalo, da so v hmelniškem gradu bili nastanjeni štabi partizanskih brigad.

Važnejša obeležja naj bi zatem nosili še **Dolenje Kamnje** (km 50), kot izhodišče za celotno nekdanje novomeško področje, **Bajnhof pod Trško goro** (km 46) za Trško goro, Novo mesto, Otočec, Rog, Gorjance in Belo krajino, Otočec (km 42) v opozorilo na obkoljeno italijansko posadko v tem kraju, **Dobruška vas** za Bučko, ki je doživela zelo zgodnji napad 1. septembra 1941, in za **Pleterje**, ki je tudi znano prizorišče borb.

Bučka naj bi zatem dobila napis, ki bi opozarjal na nekdanjo nemško-italijansko mejo in na izseljeniški pas, **Čatež** (km 10) pa še opozorilo, da je bilo tamkaj junija 1941 ustre-

ljenih deset slovenskih talcev.

Navedeni podatki za obeležitev zgodovinskih krajev iz NOB vzdolž avtoceste Bregana—Ljubljana sevé niso popolni, niti dokončni; za to bodo potrebne še nadaljnje razprave in posveti zgodovinarjev, ki bodo pred dograditvijo ceste vse podatke v teh krajih natančno proučili in izdelali napise. To pa bo zahtevalo pre-

cej vestnosti in natančnosti. Napisi oziroma obeležja bodo morala v kratkem nakazati našo pestro preteklost. Omeniti je namreč treba, da tudi Čehi in Francozi, ki se nikakor ne morejo ponašati s tako bogato preteklostjo, vestno opozarjajo z obeleževanjem prizorišč borb na svoj delež v minuli vojni in odpora proti okupatorju vzdolž svojih cest. N. Ž.

Sprejemanje novih članov - še vedno nujna naloga!

Tretji kongres Zveze borcev NOV Jugoslavije je dal priznanje osnovnim organizacijam ZB za izpolnitev vrste važnih nalog, opozoril pa je tudi na nekatere pomanjkljivosti, med drugim na dejstvo, da Zveza borcev še zmerom ni zbrala v svojih vrstah vseh udeležencev narodnoosvobodilnega boja. Na drugem kongresu leta 1951 je bilo ugotovljeno, da je število članstva sicer porastlo, da pa je še vedno opaziti pojave sektaštva pri sprejemanju novih članov, kakor tudi, da se močno zanemarija in podcenjuje zlasti pomen vključevanja tistih žensk, ki imajo pogoje za članstvo v Zvezi borcev. V času med II. in III. kongresom se to stanje ni dosti spremenilo, kvečjemu, da so se zlasti v krajih, ki slove po zgodnjem uporu, pojavi sektaštva še pomnožili. V teh krajih se n. pr., še zmerom branijo sprejemati v organizacijo ženske, bivše jetnike in internirance. Po podatkih republiških odborov v ZB ni včlanjenih okrog 300.000 udeležencev NOB; število žensk je porastlo komaj za 1331, število moških članov pa je celo padlo v Sloveniji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Hrvaški za 58.193. Čeprav to število zmanjšuje istočasni porast članstva v Srbiji in Črni gori, tako da znaša vsega okrog 15.000 članov, se je treba nad tem resno zamisliti. Skrb povzroča zlasti to, da je zmanjšanje števila članstva v posameznih republikah večje od pričakovane zmanjšanja zaradi umrljivosti ali izključitev iz organizacije. Seveda je za

ta negativni pojav kriva tudi slaba evidenca v zvezi s sprejembo bivališča članov in istočasnem vključevanju teh članov v organizacije, kamor so se le-ti odselili. Vrh tega je opaziti, da mnoge organizacije izključijo vse tiste člane, ki dlje niso poravnali članarine, oziroma ker se niso udeleževali sestankov in konferenc. Ta pojav, kakor tudi dejstvo, da ponekod niso sprejeli v članstvo tovarišev in tovarišic, ki niso bili aktivni udeleženci v NOB, ampak so narodnoosvobodilno gibanje kako drugače podpirali, nikakor ni v skladu s pravili Zveze borcev in dokazuje, da prizadete organizacije ne vedo, kdo vse lahko postane član ZB. S tem, da so zaprle vrata vsem tistim, ki imajo pogoje za sprejem, so hote ali ne hote hkrati zagrešile tudi politično napako.

Seveda zaradi gornjih ugotovitev ne gre spreminjati meril pri sprejemanju novih članov! S tem, da bi na široko odprli vrata organizacije, bi nastala nevarnost, da zaidemo v drugo skrajnost. Vsak sprejem je treba točno utemeljiti z dokumentacijo oziroma s podatki o sodelovanju.

Čeprav je s pravili Zveze jasno izraženo stališče III. kongresa, kdo ima pravico biti član ZB, ni odveč dodati, da bo Zveza borcev, ki trenutno šteje okrog 1.200.000 članov, s sprejemom novih članov popolneje poudarila vso širino narodnoosvobodilnega gibanja, tako fronte kakor zaledja. Če bodo osnovne organizacije upoštevale navodila III. kongresa, hkrati pa upoštevale,

kakšen delež so imeli novo sprejeti v narodnoosvobodilnem gibanju in kakšen je njihov delež v izgradnji socialistične domovine, potem ni dvoma, da bodo ravnale pravilno. S tem bodo osnovne organizacije hkrati izpolnile eno izmed važnih nalog, ki jih je začrtal III. kongres.

25 otrok letuje v Angliji

Angleško društvo za pomoč otrokom, ki je oddelek Internacionalnega društva za pomoč otrokom, je tudi letos, tako kakor lani, predlagalo Zvezi borcev NOV Jugoslavije, naj pošlje v Anglijo 25 otrok padlih borcev ali žrtev fašizma, kjer bi preživeli tri mesece brezplačne počitnice. In tako kot lani, otroci bi stanovali pri posameznih družinah tudi letos. ZB NOV Jugoslavije je, razumljivo, tudi letošnjo ponudbo sprejela. Zakaj tisti otroci, ki so bili lani tri mesece v Angliji, so bili s takimi počitnicami zelo zadovoljni. In angleški jezik, ki so se ga tri mesece učili, jim je zelo olajšal študij doma v šoli. Vsi otroci morajo namreč biti dijaki.

Iz Slovenije je letos v drugi polovici meseca junija odpotovalo v Anglijo pet otrok, in sicer: Marjan Kragelj iz Tolmina, Danica Šuligoj iz Čepovana, Vesna Pavlič iz Trbovelj, Danica Senica iz Črnomlja in Ida Kristovič iz Ptuja.

Zastava Zveze borcev

Že na seji Izvršnega odbora CO ZB NOV 26. aprila 1951 v Beogradu so sestavili odlok o ustanovitvi zastave Zveze borcev NOV. Na nedavnem kongresu ZB v Ljubljani pa so ustanovitev te zastave regulirali s tretjim členom Pravil Zveze, v katerem je rečeno: »Zastava Zveze borcev ima za osnovo barve državne zastave, na sredi katere je na belem polju emblem (znak) Zveze borcev in okrog njega napis, z ene strani 'Smrt fašizmu — svobodo narodu!', z druge pa: 'Za svobodno socialistično domovino'. Znak Zveze je peterokraka zvezda na pozlačenem

okroglem polju. V zvezdi sta podobi partizana in partizanke z razvito zastavo.«

Zastava naj bo široka 90, dolga pa 120 cm, ne upošteva dolžine res. Besede na zastavi so pozlačene. Rob sestavljajo pozlačene rese, dolge 8 cm. Sredi belega polja je z ene strani (z lica zastave) znak Zveze borcev, izdelan v treh barvah: rumeni, rdeči in svetlorjavi, velik 33 cm v premeru.

Okrog znaka je napis: »Za svobodno socialistično domovino«, ki se začne pri spodnjem levem kraku peterokrake zvezde in se nadaljuje v pravilnem krogu okrog znaka, dokler se ne zaključi v desnem spodnjem kraku zvezde, pri zvezdici, ki loči začetek napisa od njegovega konca. Črke so velike 5,5 cm, debele pa 1 cm. Črke so staroslovenskega tipa, z notranje strani oddaljene od znaka 4 cm.

Z druge strani zastave mora biti prav tako znak sredi belega polja, iste velikosti in barve kot na prvi strani zastave. Okrog znaka je napis v pravilnem krogu z gornje strani znaka »Smrt fašizmu«, ki se začne pri levem zgornjem kraku zvezde in nadaljuje v krogu do desnega zgornjega kraka. Druga polovica gesla: »svobodo narodu«, ki jo od prvega dela napisa ločita dve zvezdici, teče v krogu od levega gornjega kraka navzdol do desnega gornjega kraka zvezde. Velikost in oddaljenost črk od znaka sta isti kot na prvi strani zastave, le da je debelina črk večja (1,3 cm). Obe strani zastave je treba izdelati zase, nato pa sestaviti in je opremiti z resami. Zastavo lahko napravimo iz brokatne svile in jo pritrdimo na kopje, dolgo okrog 280 cm.

U Nu si je v Ljubljani ogledal Muzej NO. Na sliki: U Nu si v spremstvu direktorja Muzeja, Mil. Bevca, ogleduje partizanske zastave

Mnoge množične organizacije in telesnovzgojna društva že dolga leta v okviru svojih programov krepjelo telesno moč in vzdržljivost svojih članov, hkrati pa jih z raznoterimi disciplinami usposabljaljo tudi v tehniki, streljanju, jadranju itd. Pomembno vlogo v usposabljanju državljanzov zlasti v omenjenih disciplinah imajo telesnovzgojna društva »Partizan«. Ena izmed uspešnih oblik izvenarmadne vzgoje, ki jo pospešujejo ta društva, so bila nedvomno taborjenja, na katerih je članstvo poleg drugih predpisanih disciplin gojilo tudi plavanje in streljanje z vojaško puško. Močno razvito je plavanje, zlasti v Sloveniji in Bosni pa smučanje. Letos napovedujejo bogate sporede plavalnih tekmo vanj med posameznimi društvji, za smučarje pa pripravljajo posebne tečaje. V petih letih (od 1951 do 1955) je bilo v državi 15 republiških in zveznih smučarskih tekmo vanj s 524 udeleženci. Samo v Sloveniji je TVD »Partizan« priredilo 34 tekmo vanj v veleslalomu z 630 tekmovalci, 30 tekmo vanj v teku na smučeh s 758 udeleženci in 5 tekmo vanj za smučarske skakalce, na katerih se je med seboj pomerilo 744 članov. Na Hrvaškem so v tem času poleg republiškega prvenstva leta 1952 priredili 4 smučarska tekmo vanja s skupaj 803 udeleženci, v Prištini (Kosmet), kjer je ta šport razmeroma mlad, pa so leta 1953 prvič organizirali zimski izlet s 130 smučarji.

Že nekaj mesecev se v Cerknem nad Idrijo pripravljajo na proslavo ob deseti obletnici osvoboditve. Tako bodo 11. septembra letos priredili v Cerknem proslavo, hkrati pa bodo odkrili tudi spomenik 47 slušateljem partijske šole, ki so padli 1944. leta v Cerknem.

Strelska zveza je na Hrvaškem na čast 10-letnice vstaje in 1. maja sodelovala z nad 28.000 člani v 592 množičnih strelskih vajah. Na Hrvaškem so precej razvite tudi tako imenovane kombinirane akcije, v katerih se poskušajo kot strelci tudi kolesarji, motociklisti, smučarji in konjeniki. Malone v vseh naših republikah se strelci udeležujejo skupnih akcij z drugimi organizacijami, kot n. pr. z Zvezo borcev, ki prireja spominske partizanske marše. Tuzlanska strelska družina n. pr. sodeluje

na vsakem partizanskem pohodu z okrog 200 člani. V Mostaru (Hercegovina) se je uveljavila čisto nova kombinacija: skupna vaja strelcev s kajakaši. Sarajevski strelci so že večkrat priredili nočno streljanje, člani strelskih družin iz Črne gore pa so se udeležili 250 km dolgega pohoda, ob zaključku katerega so se na legendarni Sutjeski sestali z bosenskim in hercegovskim planinci.

Dvanajstega junija so na Crnivcu nad Kamnikom odkrili spomenik, posvečen borbeni slavi Kamniškega bataljona, borbam, ki jih je tod bojevala XIV. divizija in IV. operativna cona in vsem tistim revolucionarjem, ki so na Kamniškem vžgali iskro upora. Posvetilo na spomeniku poveljuje tudi spomin na Rudija Pirša, odličnega borca, ki je pred 13. leti na Crnivcu padel pri napadu na tamkajšnjo nemško postojanko. Slovesnost je bila proti pričakovanju dobro obiška-

na. Čeprav je prejšnji dan močno deževalo, se je v nedeljo ob spomeniku zbralo kakih 1200 obiskovalcev, katerim je po otvoritveni besedi Franca Zupančiča-Marjana, nekdanjega sekretarja Okrožnega komiteja v letu 1944, govoril Tomo Brejc-Pavle, eden izmed partijskih voditeljev upora na Kamniškem. Tovaš Brejc je tudi odkril spomenik. Pri odkritju spomenika so sodelovali pihalni sestav menške goble »Svobode«, pevski zbor »Solidarnost« iz Kamnika, osnovna šola iz Črne pa z nekaj recitacijami. Omeniti je treba, da so se slovesnosti na Crnivcu udeležili tudi koroški gostje, nekdanji partizani s Karlom Prušnikom-Gasperjem na čelu, mnogi slovenski ljudski poslanci in predsednik pevskega društva iz Chigaga, naš ameriški rojak, ki ga je na Crnivec spremljal Tomo Brejc.

Že večkrat smo poročali, da okrajni odbori z vso vestnostjo obeležujejo na zemljevide razne partizanske postojanke, tiskarne, bunkerje, kurirske postaje itd., skratka vse, kar se je med NOB važnejšega dogodilo na njihovem področju. Ti zemljevidi, ki — ko bodo v vseh krajih dokončani, bodo najtočneje prikazovali in ponazarjali vse, kar se je v času vojne zgodilo v tistih krajih, kje so bili razni bunkerji, kje se se zadrževale partizanske enote, kje so bile posamezne enote ustanovljene itd. In njih pa bo kasneje mogoče sestaviti velik in pregleden zemljevid, ki bo nekakšen pregled vseh pomembnih dogodkov in zgodovinskih mest v NOB. Okrajna Slovenj Gradec in Trbovlje sta svoje zemljevide že izdelala, dokončujejo pa jih tudi v Radovljici, Novi Gorici, Postojni, Kočevju in v Mariboru.

Bivši francoski ujetniki bodo imeli meseca septembra svoj nacionalni kongres, ki bo zvezan z mednarodnim kongresom bivših ujetnikov. Ob tej priliki bo mednarodna razstava predmetov, ki so jih izdelali ujetniki. Na razstavi bodo s svojimi izdelki sodelovali tudi bivši jugoslovanski ujetniki.

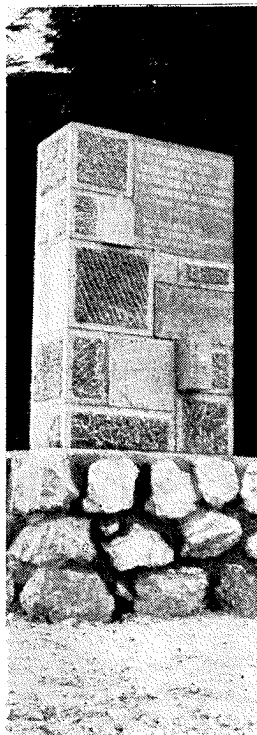
Društvo slovenskih upodablajočih umetnikov, okrajni referat za varstvo kulturnih spomenikov in

prirodni znamenitosti ter okrajni odbor Zveze borcev v Radovljici so priredili ob desetletnici osvoboditve in v tednu muzejev v Radovljici razstavo partizanske grafike. Razstavljenih je bilo okoli 60 grafik naših znanih partizanskih umetnikov. Vsekakor je bila ta razstava za Radovljico novost, saj je bila to v Radovljici prva umetnostna razstava.

Organizacija Zveze borcev v Idriji je sredi meseca maja odkrila spominsko ploščo padlemu narodnemu heroju Janku Premrlu-Vojku. Ploščo so postavili na mesto v Strugi nad Idrijo, kjer je bil Vojko smrtno ranjen.

Praznovanje ob desetletnici osvoboditve v ptujskem okraju so začeli meseca maja s spominsko svečanostjo, posvečeno spominu padlih borcev za svobodo (v ptujskem okraju je dalo dragocene žrtve za svobodo: 230 borcev, 100 talcev, 81 internirancev in 92 drugih žrtev). Stiri deset borcev in talcev, ki so padli v Ptuj in bližnji okolici, so prekopali, njihove posmrtno ostanke pa so prenesli v novo grobnico. 40 krst s posmrtnimi ostanki heroja Jožeta Lacka, Franca Krambergerja, bratov Ivana, Mirka in Vinka Reša, Lojzeta Zavca, krste sedmih borcev, ki so padli v bunkerju pri Selah, krste 20 talcev, katere so gestapovci pobili 8. februarja 1945. leta ob zidu mestnega pokopališča, ter krste starega borca za pravice delovnih ljudi v Ptuj, Ivana Spodenaka, prvoborca Antona Znidaršiča in pri Kalniku padlega borca Mirka Langusa, so na svečan način položili v novo grobnico.

Pred kratkim se je v našem uredništvu oglasila Neža Hribar, po domače Betetova iz Tušina, ki je bila med vojno predsednica AFŽ v domačem kraju, hkrati pa je pomagala oskrbovati tamkajšnjo partizansko bolnišnico. Njenega brata, gospodarja Beteta so 15. julija 1944 Nemci ubili, tovarišico Nežo pa močno pretepli, potem ko so zvedeli, da podpira partizane. Od tega časa se Neža Hribarjeva ne počuti popolnoma zdravo, že zlasti, ker jo muči močan sklepni revmatizem. V priznanje za aktivno sodelovanje v NOB jo je Glavni odbor lani prvič, letos pa vdrugič poslal na termalno zdravljenje v Cateške toplice. Kakor je sama izjavila, se zdaj počuti že mnogo bolje, ker se ji je

Spomenik na Crnivcu

Lojze Leban (v sredi) pripoveduje otrokom padlih borcev, ki so obiskali Sabotin, dogodke iz NOB

prilegel daljši počitek, ki ga je uživala ob skrbnem zdravljenju. Pri nas se je oglasila z zahtevilo, da bo še vnaprej delala v množičnih organizacijah v Tuhinju in za zmago tiste stvari, za katero je njen brat, gospodar Bete, dal življenje. Tovarišica Neža Hribarjeva se je na stroške Glavnega odbora Zveze borcev zdravila, kot rečeno, v Čateških toplih, in sicer od 16. maja do 5. junija.

Izlet na Sabotin, ki ga je priredil občinski odbor ZB iz Nove Gorice za otroke padlih borcev in žrtev fašizma, bo otrokom ostal še dolgo v spominu. »Obiskali bomo kraje, kjer so bile borbe proti okupatorju, obiskali bomo naše graničarje na Sabotinu – in vse to ob deseti obletnici zmage nad fašizmom!« je dejal tajnik občinskega odbora ZB, Roman Florjančič 55 otrokom, ko so se začeli dvigati po nekdanji kurtirski poti proti Sabotinu. Na čelu kolone je bil Miroslav Vules, marljivi delavec v ZB. »In tod, po teh krajih, so se borili tudi vaši očetje in matere, in so za svobodo, ki jo imamo, tudi padli,« jim je znova govoril Roman. »Marsikaj pa vam bodo o borbah v teh krajih povedali tovariši, ki gredo z vami, in ki so se tod borili kot partizani.« In ni bilo treba dolgo čakati, da so nekdanji borci, ki so spremljali otroke na tem izletu, začeli pripovedovati spomine. Alojz Leban je pripovedoval o organizaciji kurtirske zveze iz Benečije preko Soče v Solkan in dalje proti Grgrarju in Čepovanu. Kako zavzeto so otroci poslušali, kako je neki kurtir odnesel važ-

no pošto iz postaje P 14 (bilo je to februarja 1944), kako je preplaval naraslo Sočo in končno mimo močnih sovražnih zased srečno prinesel pošto na postajo P 9 v Ščednje k tovarišici Nori. Bivši obveščevalci IX. korpusa, Severin Komic, pa je povedal, kako je skupina obveščevalcev uničila nevarno fašistično postojanko na desnem bregu Pevskega mosta. Ponoči so ujeli fašističnega stražarja, ki je povedal geslo in s pomočjo tega so neopazno prišli naši obveščevalci v postojanko, v kateri so fašisti spali. Rafko Pelicon, tudi partizanski obveščevalec, je otrokom govoril o razvoju NOB na Goriškem, o organizaciji obveščevalne službe vse do Trsta, Tržiča in Vidma. Povedal je tudi, kako so pod vodstvom Rastislava Delpina minirali v Podgori tekstilno tovarno in livarno v Strašcah. Ti in številni drugi spomini, katere so jim povedali bivši borci, so bili za otroke nepričakovano doživljajo na naše velike dni v preteklosti. Na vrhu Sabotina pa so se otroci srečali še z našimi graničarji, katerim so v spomin na ta obisk podarili večjo sliko Goriške. Skupina otrok pa je pod vodstvom učiteljice Eme pripravila graničarjem še krajši kulturni program.

Z ozirom na to, da v Sloveniji ni popolnega pregleda nad spomeniki, postavljenimi v spomin na NOB, pripravljajo Glavni odbor ZB v Sloveniji ureditev nekakšne kartoteke o spomenikih in spominskih ploščah. V tej kartoteki bi bile fotografije vseh spomenikov, vneseni pa bi bili tudi po-

datki o tem, kdaj je bil spomenik odkrit, kdo je projektant, kakšen napis je na spomeniku itd. Zamišljam je vsekakor koristna in potrebna! Pripraviti bo treba le še osnutke, po katerih bo izdelana kartoteka. Verjetno bodo k tej kartoteki priložene tudi fotografije zgodovinskih objektov iz NOB (bunkerji, tehnike, bolnišnice, javke itd.).

Ob desetletnici osvoboditve nemškega koncentracijskega taborišča Struthof v bližini francosko-nemške meje, je bila letos mednarodna komemoracija, ki jo je priredila Mednarodna zveza bivših internirancev. Svečanosti so prisostvovali zastopniki devetih evropskih držav. V imenu sekcije internirancev pri Centralnem odboru ZB Jugoslavije sta prisostvovala svečanosti Marjan Vivoda in Veljibor Gligorić.

Ganljiva spominska svečanost, združena z odkritjem spomenika, je bila v začetku meseca v Tuhinjski dolini. Na Kostavski planini je ZB iz Kamnika odkrila spominsko ploščo narodnemu heroju Antonu Blejcu-Matiji in 15 tovarišem, ki so padli tukaj decembra 1942 po junjskem odporu proti Nemcem. Potek borbe na Kostavski planini je opisal preživeli iz te borbe, Josip Jeras.

V začetku junija so na Trgu žrtev fašizma v Zagrebu odprli Muzej ljudske revolucije, bogato opremljen z dokumenti iz borbe naših narodov za svobodo. Poleg oddelkov, ki dajejo najboljši vpogled v divjanje okupatorja in

njegovih slug na Hrvatskem, v osvobodilno vlogo partizanskih enot, divizantske akcije, sovražne ofenzive, partizanske akcije, delavnice, orožarne, tiskarne in ilegalna stanovanja v mestih, premore muzej tudi oddelke, posvečene ranjencem NOB. Zlasti močan vtis puste pri obiskovalcih posegi kirurgov in njihove operacije sredi gozdov s pomočjo preprostih sredstev, prenos bolnikov in bolnišnice v zemljankah. Dokumenti v muzeju prepričujejo, da je bila skrb za partizanske ranjence in bolnike najvišji smoter partizanov in da so bili ranjenci deležni posebne pozornosti samega maršala Tita. O tem govori priložen dokument, faksimile pisma, ki ga je tovariš Tito naslovil na I. divizijo in ki pravi takole: »Ranjencev ne smete puščati tam. Mi bomo šli daleč stran. Treba jih je prenesti čez Milnišče za vsako ceno na Glamočko Polje, od tam pa naprej. Ukažite, naj se to takoj izvrši. S pohodom pohitite. Tito.«

Jugoslovanski veleposlanik v Parizu, dr. Aleš Bebler, je izročil predsedniku Svetovne federacije bivših borcev, Albertu Morelu, Red jugoslovanske zastave II. stopnje, generalnemu tajniku te organizacije pa Red jugoslovanske zastave III. stopnje. Oba funkcionarja Svetovne federacije je odlikoval predsednik Tito.

Kongresu bivših francoskih ujetnikov, ki je bil konec maja v Franciji, je prisostvoval v imenu ZB NOV Jugoslavije tudi jugoslovanski delegat Ninko Petrović.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Partizanske piščalke

PARTIZAN ing. Ludvik K. je bil odličen organizator in sila iznajdljiv strokovnjak. Razumel se je na vse, menda tudi na »perpetuum mobile«. V svojih delavnicah Glavnega štaba NOV in POS na področju Starih žag je, vrag vedi iz česa in s čim, izdeloval razne stvari, brez katerih si partizanstva v letu 1944 ni bilo mogoče zamisliti.

Nekega večera se je zglasil pri Ludviku zastopnik VII. korpusa in ga prosil, naj bi v svojih delavnicah izdelal oficerke piščalke. Partizanski »minister industrije«, oprostiti, tako so ga nekateri prijatelji klicali, se je sprilo številnih naročil izgovarjal, da nima materiala, niti razpoložljivih kapacitet. Oficir pa ni maral za njegove besede — morda jih ni niti razumel — temveč je Ludviku dopovedoval, da so piščalke nujno potrebne za sodobno vojskovanje. Trdil je, da je že marsikateri komandir padel samo zato, ker je moral na bojnem položaju vstati, da je lahko poveljeval svojim borcev. Z živžgom piščalke pa lahko poveljuješ tudi iz za zaklona.

»No, prav!« je naposled pristal Ludvik in se rešil nadležnega oficirja. »Čez teden dni pridite ponje v Stare žage!«

Naslednji dan sta že odšla dva delavca v Črmošnjice, kjer sta na vaškem smetišču nabrala polno vrečo starih konzervnih škotel, ki so jih odvrgli tamkaj nastanjeni člani angleške vojne misije. Nato so delavci iz teh škotel narezali pločevinaste plašče za naročene piščalke, kakršne imajo železničarji. Ko pa so hoteli te plašče zvariti v obliko piščalk, so se znašli v zadregi: kje dobiti kroglice za v piščalke?!

Šef delavnic pa je tudi iz te zagate našel izhod. Svoje delavce je napotil v bližnjo gmajno, kjer je poleti taborila neka partizanska enota, ki je menda pozabila vse češnje v okolici. Znano je bilo, da so lačni borci zobali češnje s pe-

škami vred. In tam, kamor so potem zahajali, so delavci našli dovolj kroglic — češnjevih pešk.

Naslednji dan so kurirji že odnesli prvo pošiljko originalnih piščalk v korpus, kjer so jih sprejeli z velikim veseljem. Najprej so vse preizkusili, nato pa so jih razposlali svojim enotam. Odtistihdob so na bojnih položajih VII. korpusa živžgale le partizanske piščalke, ki so imele čist in tako oster glas, da so prevpile tudi mitraljezni reget.

Strašna grožnja

Spomladi 1943 je kurir Korošec prinesel v taborišče k Libergu veliko »nagazno« mino, ki jo je izkopal na nemško-laski meji. Ko je tam le ni mogel razstaviti, je prosil Zavednija, naj mu pomaga. Zavedni mu je sicer priskočil na pomoč, vendar mu je resno zagrozil:

»Poslušaj, Korošec, če me ubiješ s to mino, te ustrelim!«

Letalo in grablje

Švabobranec se je zazrl v nebo, pod katerim so mirno letela letala narodnoosvobodilne vojske, in jezno zaklel:

»Kaj bi dal, če bi mogel vsaj enega od teh hudičev spraviti dol!«

Domačinka, ki je bila zraven njega, pa mu je mirno odgovorila: »Pojdí domov k našemu očetu, da ti bodo posodili na najdaljšem kolu nasajene grablje, pa ga boš gotovo dol potegnili...!«

Mule tulijo

Po napadu na Koprivnik v septembru 1942 je ostala grupa borcev Tomšičeve brigade na Travniku, v bližini požgane gozdarske koč. Sredi trdnega spanja jih prebudi močan Volodjev glas: »Uzbuna, drugovi! Talijani su na Štalama! Mule tulijo!«

Vsi so bili takoj pokonci. In zares so opazili v kočevski vasi Štale velik ogenj. Toda o muljem tuljenju ni bilo ne duha ne sluha. Ker je Travnik precej oddaljen od Štal, so borci zopet legli in naročili stražarju, naj dobro pazi. Niso še vsi zaspali, ko je Volodja zopet zavpil: »Uzbuna, pokret!« Ko so ga spraševali, zakaj se morajo umakniti, jim je odgovoril, da je zopet tulila mula in to prav blizu. Stražar in tisti, ki še niso zaspali, so bili mnenja, da to niso bile mule, temveč medved. Zaradi varnosti in ker je Volodja vztrajal, so se premaknili in poslali patroljo proti Štalam. Ko se je patrolja vrnila, so izvedeli, da na Štalah ni Italijanov. Ogenj, ki so ga videli, je bila goreča sušilnica sadja, katero so naši terenci preveč zakurili. Tedaj pa so se tisti, ki so trdili, da je medved in ne mule, šalili z Volodjem: »Uzbuna, mule tulijo...!«

Ukanil ga je

Ko je Šlandrova brigada 1944. leta napadla motorizirano nemško kolono v Trnjam pri Lukovici, zažgala dvanaest kamionov s strelivom in opremo ter srdito upirajoče se Nemce malodane že ugnala, se je neki Nemec zatekel za bližnjo hišo in iz za nje začel streljati po partizanih. Branko, partizan, ne bodi len, za njim in kot bi trenil, je bil Nemcu za hrbtom. Ta je v trenutku opazil nevarnost in se hotel v divjem begu okrog hiše rešiti. Bila je prava tekma in ko sta tretjič obšla hišo, je Branko spoznal, da ga ne bo mogel več dohiteti. Urno se je znašel in začel teči v nasprotno smer. Za prvim vogalom je zaropo-

talo, toda Branko je bil hitrejši — in nemški tekmovalec je podlegel. Ta čas se je končala tudi borba s Švabi v Trnavski dolini s partizansko zmago. Le redki Nemci so iz vsesplošne zmešnjave odnesli zdrave bu-tice.

Veselo razočaranje

V jeseni 1944 je partizan Iztok odšel s kurirsko trojko na javko v Savinjsko dolino. Rusko brzostrelko je imel po svoji navadi obešeno po lovsko na desni rami tako, da je cev gledala v tla, kopito pa mu je štrlelo nad ramo v višini glave.

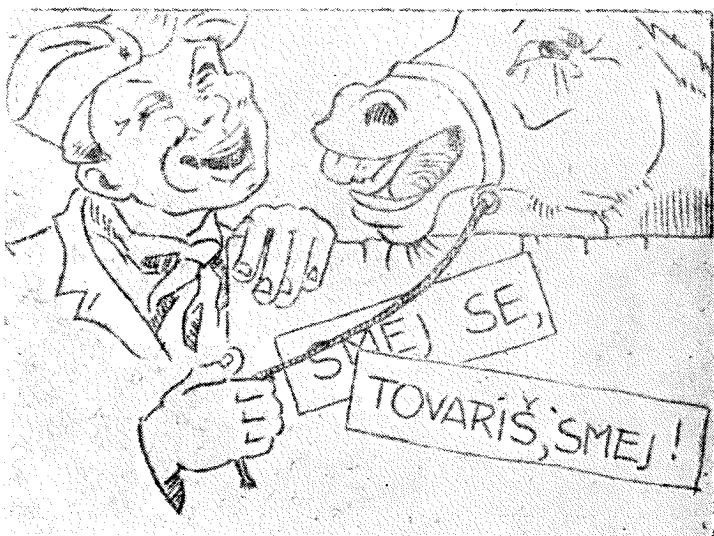
V bližini Rečice je kurirska patrulja padla v sovražno zas-edo. Nemški šarči so tako divje zalajali, da so njihovi rafali kar pihili Iztoka v globok jarek, kjer je v omotici tudi obležal. Ko se je v na-slednjem trenutku zavedel, mu je v glavi strašno zvenelo. Spričo neznosnih bolečin je imel občutek, da mu je mitral-jezni rafal razklal zadnji del glave. Zaskrbljen nad življe-njem je v strahu, da mu vise iz lobanje možgani, s tresočo desnico tipal od rame proti vratu in počasi, počasi naprej proti zadnji strani glave.

Toda Iztok ni otipal možga-nov, krvi ali rane! Veselo razočaran je pobožal le veliko oteklino, ki mu jo je povzro-čil udarec kopita brzostrelke, ko je pri bliskovitem skoku v jarek udaril z noge v cev nazaj, kopito pa je usekalo naprej po glavi.

»Uh, saj sem vedel, da Švabi ne znajo čitat!« je v opravi-čilo izjcljal Iztok. »Še bom žical klobase...«

Kaj je tiščalo Rakarja

Decembra 1944, tik pred na-padom na nemško postojanko Št. Janž na Dolenjskem, se je 3. bataljon XV. brigade uta-boril v neki vasi. Zvečer so se borci razmestili po hišah, kuharji in mulovodci pa so si postlali v listnjaku. Kmalu so poglobili in zaspali, le mulovo-dec Rakar iz Dekanov pri Trstu je mencial in se obračal na ležišču, kot da bi imel pod

Iz »Hrupa«, humorističnega glasila Gubčeve brigade

seboj žerjavico. Tako je pre-budil tovariša, ki je ležal ob njem. Ta je zagrozil, da ga bo ustrelil, če se tisti hip ne umiri. Rakarja pa je še naprej nekaj tiščalo med rebra, na-kar se ga je sosed usmilit in mu pomagal potegniti vožjo iz listja, ki je bila bržkone kriva Rakarjeve nemirnosti. Vlečeta in vlečeta, sopihata in se po-tita ter izvlečeta — 20-litrsko steklenico žganja namesto bu-kove veje. Jeze je bilo na mah konec. Ne samo Rakar in nje-gov sosed, ves listnjak se je v trenutku prebudil in začel se je »ilegalni miting« kuharjev in mulovodcev 3. bataljona, ena najuspelejših »prireditev« vse XV. brigade.

Ilegalno ime

Partizan Franc Resnik je imel veliko prijateljev med borci. Ne samo zaradi lepega značaja, temveč tudi zato, ker je na vsakem koraku in iz vsakega dogodka luščil duho-vite šale. Kjer je bil Resnik, tam je bil smeh, tam je bilo veselje in zabava. Nekega ve-čera, ko je bil na tečaju v Starih žagah, mu je aktivist Mravlje dejal:

»Ti nisi Resnik, prešaljiv si. Zate bi bilo boljše ime, in si-cer Špasnik!«

S tem dnem je bil France ob svoj pravi priimek. Vsi partizani so ga kot »mojstra humorja« klicali — Špasnik. In tako je še danes!

Na bloku

Domačin, ki se je ustavil na »švabobranskem« bloku v No-vem mestu, je pokazal stra-žarju-belogardistu svojo dovo-lilnico. Stražar pa samo z njo ni bil zadovoljen, temveč ga je pobaral:

»Kaj pa imaš v nahrbtni-ku!«

Domačin: »Plinsko municijo in odrezane glave.«

Stražar: »Ne brij norcev! Odveži nahrbtnik! Hitro! Mi smo ablast!«

Domačin ni rekel nič, samo namuzal se je in odvezal na-hrbtnik, v katerem sta bili dve zeljnati glavi, okoli njiju pa fižol...

Taktičen umik

Pomladi leta 1942 je prišel v partizane tudi Lovro, po-znani pretepač v svojem kraju in poznejši belogardist. Ob formiranju Tomšičeve brigade je prišel v njo in kod borec Jovove čete sodeloval v na-padu na Ratež. Toda »hrabri«

pretepač ni bil prav nič hraber, kadar je pokalo. Ko so padli prvi strelji, je Lovra zmanjkalo. Mi smo to opazili šele zjutraj, po končani akciji. Ugibali smo, kaj je bilo z njim in se bali, da ni morda ostal mrtev ali ranjen v krompirju pod Ratežem. Naš strah je bil nepotreben. Našli smo ga v Brusnicah s prav čudnim izgledom. Na čelu je imel veliko bunko in ves opraskan nos. Vprašali smo ga: »Lovre, da ti ni Italijan vrgel bombo v glavo?«

»O, ne,« je odgovoril, »ko je začelo pokati, sem premenjal položaj in se pri tem zaletel v smreko.« Smejali smo se mu in ga zafirkavali, ker je ušel. On pa pravi: »Pa kaj sem drugega hotel? Imel sem namen streljati Italijane, ker pa so me oni prehiteli, sem se moral umakniti.« Mi smo se pa še dolgo smejali »taktičnemu« umiku »hrabrega« Lovra.

Prezgodaj

Bilo je v Ljubljani, 1943. l., poleti... Na nekem ovinku je padel iz tramvaja italijanski oficir, ki je slonel na vratih. Neki delavec, ki je prav na ovinku popravljal progo, je karabinjerja takoj mahnil s krampom po glavi. Razumljivo: Italijani so takoj zaprli tega delavca.

Ko so na sodišču vprašali delavca, zakaj je udaril karabinjerja, je obdolženec samozavestno odgovoril: »Mislim sem, da se je že začelo...«

Zlata sredina

Gre sredinec skozi gozd in razmišlja, kako bi se v tej vojni najlepše izmazal. Nenadoma se izza grma pokaže puška.

»Stoj! Kdo si?«

»Oh, gospodje, saj sem vaš! Saj sem pri beli gardi.«

Pa so ga podučili in mu nekoliko »izprašili« hlače. Bili so partizani.

Ves razočaran tava dalje, a zdaj že poleg gozda. In zopet: »Stoj! Stoj, baraba! Ali si belogardist?«

»Tovariši, kaj pa mislite? Vedno sem samo za partizane!«

Pa so ga tako pretepli, da je ostal komaj živ. Bili so belogardisti.

Krevsa sredinec dalje. Ves je bil obupan... In zopet se oglasi nekdo iz grma: »Stoj! Kdo si?«

Sredinec-šleva dvigne roke in milo reče: »Bratec, kaj boš izpraševal! Mahni, kar mahni!«

Korajža velja

Ljubljana 1944. Po Bleiweisovi cesti koraka švabski oficir, za njim pa cel bataljon slovenskih domobrancev. — Ljudje zaničljivo gledajo te klavrne postave z dolgimi puškami. Domobranci pa pojo; tisto svojo: »Z orožjem ne bojimo se ničesar.« Tedaj pa eden izmed gledalcev zavpije: »Pazi, luža!« Kot na povelje se vsi domobranci zastrme v tla, korak se jim zmeša, pesem zastane v grlu. Tisti, ki je zavpil, izgine ko kavra, ostali ljudje pa se na vsa usta smejejo, češ: ne bojite se ničesar, luže pa...

Neprevidnost pa že takšna

Na novega leta dan zadnjo pomlad pred osvoboditvijo se je bataljon XV. brigade pomikal skozi Dobrnič na nove položaje. Tedajci pa se v hipu vname srdita borba v Občinih pri Veliki Loki. Grmenje topov se je naglo stopnjevalo, klepetavo so se oglašale strojnice, vmes pa so pokale še puške in težke mine.

V ta peklenski ropot stopi iz vrste komisar čete Slobodnik, za hip postoji in zaskrbljeno reče: »Če bodo tako streljali, bodo navsezadnje še koga ubili.«

Junaštvo in pol

Ko so Italijani na veliko soboto prišli v Loško dolino, so sklenili posneti filmski žurnal o junaških bojih. Seve, predhodno so se še prepričali, da ni nikjer več nobenega »Šerba«. Ko so se tako vse-

stransko zavarovali pred morebitno smolo, so začeli jurišati na bunker Rupnikove linije, ki je stal med Iga vasjo in Viševkom. To vam je bil naskok! Zravnani so hoteli proti bunkerju in vpili hura, z dveh strani pa so filmski snemalci strigli s svojimi kamerami...

Zgodila pa se je majhna nezgoda. V bunkerju so se na zapuščenem podstavku za težki mitraljez igrali trije pučboški otroci. Ko so zaslišali trušč in hrušč ter streljanje okrog bunkerja, je štiriletni Rafel pomolil svojo belolaso glavico skozi lino. Tedaj pa, o groza! Laški oficir, ki je prvi s pištolo v roki hitel na bunker, je komaj na nekaj metrov zagledal tisto strašno glavo in niti črnih las ni imela. Niti »Ajuto, Šerbi!« ni utegnil zavpiti, izdaval je samo nekaj mački podobnega in se onesvestil. To je bila prva žrtev na »oltar domovine«.

Izkoriščena priložnost

Jelenova četa je na vrhu Planine obkolila in napadla skupino četnikov. V krvavem boju so padali bradati vojščaki ko snopje. Ob sončnem zatonu sta se otepala smrti samo še dva četnika: trščati oficir in pritlikavi podoficir. Iz kamnitega bunkerja sta kosila z mitraljezom tako spretno in precizno, da ju ni bilo moč naskočiti ne kako drugače uničiti. Nenadoma pa se je četniškemu oficirju zamašila strojnica. Istočasno je trmasto utihnil tudi partizanski mitraljez. Toda mitraljezec Titan je prisebno zamolčal svojo nesrečo, pogumno skočil pokonci, nameril zbrojevko v četnika in zavpil:

»Roke kvišku — sicer streljam!«

Četnika pobledita in v strahu dvigneta roke. Ko ju partizani zgrabijo in razorože, jima Titan pokaže svojo strojnico, rekoč:

»Da znate, i moj mitraljez se zaglavio!«

»Majku vam...!« je siknil četniški oficir skozi škrtajoče zobe in si v besu jel puliti dolgo brado...

RB — edinstveno orožje naše armade

Poleg mnogih vrst reaktivnega orožja (tako imenovanih »bestrzajnih« topov, ročnih raketnih metalcev-bazuk itd.), s katerimi so oborožene vse modernejske vojske, premore naša Armada tudi ročne »bestrzajne« metalce, znane pod imenom »RB«, ki jih izdeluje naša vojna industrija in so boljše od vseh drugih podobnih orožij, zlasti od ročnih raketnih metalcev. Njihova prednost je, da so lahki in da je tudi ravnanje z njimi mnogo enostavnejše. Važno je tudi, da mine ne puščajo sledu za seboj, medtem ko mine raketnih metalcev puščajo sled od orožja do cilja. Za merilca takšna sled sicer pomeni orientacijo pri streljanju, znano pa je, da se z njo uspešno lahko okorišča tudi sovražnik, ko stika za položaji orožij.

Naši vojaki so ponosni na odlične lastnosti, predvsem na preciznost tega orožja. Tako imenovani »erbejevci«, vojaki iz vodov »RB« pa uživajo v Armadi velik ugled. Vsako leto na prvomajskih paradah so deležni gromkega aplavza. Orožje nosijo na desni rami; spoznati ga je po veliki, na pogled kaj enostavni cevi. — Sam sem videl učinkovitost ročnih metalcev na neki demonstrativni vaji. Najprej so »erbejevci« imeli za cilj več deset centimetrov debelo cementno, nato pa še železno in jekleno ploščo. Ponavadi so že s prvim strelom debele oklepe zlahka prebili.

Naša Armada je, kot rečeno, oborožena tudi z naj sodobnejšimi »bestrzajnimi« topovi, ki združujejo lahkost mitraljeza in učinkovitost divizijskega topa. To so pravzaprav običajna artilerijska orožja, le s to razliko, da je del smodnikovih plinov usmerjen navzad, skozi posebne odprtine, zaradi česar top, kakor pravimo, ne udarja (trza) in ne poskakuje. Pri teh topovih zato ni potreben elastičen sistem zavor (kočnic) in povratnikov, ki je značilen za

vse druge topove. Odlika »bestrzajnih« topov je potemtakem v njihovi enostavni konstrukciji in v tem, da jih je moč hitro razstaviti in z njimi naglo ter daleč streljati. Ti topovi so zelo prikladni za prenašanje, spuščanje s padalom, kakor tudi za montiranje na lahka motorna vozila in čolne. Najvažnejše pa je, da imajo razmeroma nizko višino tako imenovane ognjene črte, zaradi česar jih je lahko maskirati.

Kakor vsako orožje, pa imajo »bestrzajni« topovi poleg navedenih prednosti tudi nekaj pomanjkljivosti, kot n. pr., da plin, ogenj in dim, ki naglo uhaajajo na zadnjem delu topa, odkrivajo ognjeni položaj orožja. Vrh tega je te topove nemogoče uporabljati iz zaprtih prostorov, ker je nevarnost, da omenjeni plini in ogenj zažgo poslopje, v katerem se nahaja top. Tudi to pomanjkljivost ima »bestrzajni« top, da njegovo »zrno« (granata) potrebuje za odmet večje količine smodnika. Precej manjša je kumulativna učinkovitost granate, ker se

le-ta močno vrti okrog svoje vzdolžne osi. Zlasti ta pomanjkljivost je rodila misel o konstrukciji »bestrzajnih« metalcev, ki imajo, kot znano, gladko in ne žlebasto cev, kot topovi. Zato tudi mina ne rotira (se ne vrti v zraku). Toda tu so se pojavile zapreke: konstruktorji niso mogli doseči stabilnosti kumulativne mine za borbo proti tankom, ker ima le-ta zelo veliko začetno hitrost (okrog 300 m v sekundi). Kakor hitro pa so mino opremili s stabilizatorjem, je začetna hitrost padla pod 300 m v sekundi, s čimer se je zmanjšala tudi probojna moč mine. Za tuje strokovnjake je torej to vprašanje še zmerom nerešljivo. Iz naših vojnnoznanstvenih časopisov pa razberemo, da so naši domači strokovnjaki malone premagali tudi ta problem. Tako bo v kratkem naša Armada poleg običajnih ročnih metalcev in uvoženih »bestrzajnih« topov dobila tudi nove »bestrzajne« metalce domače proizvodnje z mnogo večjo kumulativno učinkovitostjo, kot jo imajo »bestrzajni« topovi.

Mar rja ne bo več načenjala ladij?

Londonška družba Hughes and Comp. v sodelovanju z anglosaško petrolejsko družbo že več kot leto dni na neki cisternski ladji preizkuša nov izum, tako imenovano katodno zaščitno tehniko, ki se bo z njeno pomočjo zmanjšal učinek korozije (rjavenje in razjedanje) na železo oziroma jeklo za kakih 80 %. Dolgotrajni preizkusi na tankerju »Auris« obstajajo v tem, da usmerijo električni tok po kovinski površini, ki je tako močan, da kratko malo izravna običajne razlike električnega potenciala, ki jih je moč zaslediti na vsakem slehernem kosu železa ali jekla. Dosihmal so za zaščitne električne izolatorje uporabljali barve. Z novim izumom pa bodo ladje ohranili pred korozijo s po-

močjo magnezijskih anod, ki bodo trajno nameščene na tovornih tankih ladij in ki začno delovati same od sebe, kakor hitro napolnijo z vodo tanke za dosežanje ravnotežja. Z novo katodno tehniko se bodo občutno zmanjšali stroški za vzdrževanje ladij, ki so zelo bremenili prekomorske ladijske družbe. Pričakujejo, da se bodo ti stroški, računani za deset let, zmanjšali za najmanj 250.000 funtov šterlingov.

Doslej so nove zaščitne naprave proti koroziji preizkušali le na tovornih ladjah. Napovedujejo pa, da jih bo moč uporabljati tudi za zaščito trupov ladij, ki so zgrajene izključno iz jekla. V ta namen že delajo poskuse s trgovsko ladjo »Shell Quest«.

Lov za podmorsko nafto

Sredi februarja je londonsko lukso zapustila ladja, opremljena z napravami za geofizične raziskave morskega dna. »Seislim«, kakor se imenuje ta ladja s tonažo 1000 ton, je odpotovala v Singapur, kjer že čaka nanjo posadka, sestavljena iz samih domačinov. V daljnovzhodnih vodah bo križarila 6 mesecev. Nafto bo iskala večidel v vodah ob obali držav britanske skupnosti narodov. Toda nafta je le eden izmed mineralov, ki jih bo skušala ta ladja na morskem dnu odkriti, kajti opremljena je z najsodobnejšimi napravami za izdelovanje fotografskih map geoloških slojev. Oprema te ladje je v skladu s trditvami nekaterih geolo-

gov in geofizikov, češ da je bodočnost nafte pod morskim dnom. Zanimivo je, da je ladja »Seislim« bila med vojno korveta, ki je sodelovala v »bitki za Atlantik«. Zdaj pa so na njeni krmi namestili tri vitle oz. škripce, s pomočjo katerih spuščajo na morsko dno žico zelo občutljivega instrumenta geofona in električne kable. S pomočjo dinamiškega naboja, težkega 8 kg, ki je privezan z žico h kablui in eksploziv, ko skozi kabel spuste električni tok, povzroče zvočne valove, ki prodre skozi morsko dno, katerikrat tudi 6000 m globoko. Zvočni valovi se zatem lomijo in odbijajo na raznovrstnih geoloških slojih, odmeve pa lovi geofon, ki obenem beleži vrsto in kakovost mineralnih ležišč tisoče metrov pod morsko gladino.

»Canberre« v novi vlogi

Reaktivni bombniki tipa »Canberra«, ki bodo že letos službovali v angleškem letalstvu, so pred kratkim dobili povsem novo vlogo. Napravili so jih za nočne napadalce. Za takšno nalogo so »Canberre« tudi primerno opremljene, saj jim ne manjka raznovrstnih navigacijskih naprav. Kot nočni bombniki so »Canberre« zelo primerne za napade na sovražne komunikacije, zbirališča čet in važne vojne objekte. Jasno je, da omenjenim nalogam standardni tip »Canberre« ni kos, ampak so ga tako spopolnili, da je poleg bomb dobil še top. To letalo uporablja poleg Anglije tudi ZDA, Avstralija, Francija in Venezuela. Z licenco jih proizvajajo v ZDA in Avstraliji.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Njihovo geslo: varovanje človeških življenj in ljudske imovine

Na III. kongresu ZB NOV Jugoslavije je bilo znova poudarjeno, naj bo težišče izvenarmadne vzgoje tudi v bodoče v množičnih organizacijah oz. društvih, kot so: »Partizani«, Ljudska tehnika, UROJ, RK, PLZ, Streška zveza, Gasilska zveza itd., zakaj tu so elementi izvenarmadne vzgoje, ki jih je tudi moč krepiti in utrjevati. Dejavnost teh društev in njihovo področje izvenarmadne vzgoje — vse to pa ima v našem družbenem življenju že svoje pravo mesto, ki krepki našo obrambno moč, našim delovnim ljudem pa koristi tudi v vsakdanjem življenju. Z nadaljnjim sistematičnim proučevanjem oblik in načinov elementov izvenarmadne vzgoje, ki jih bo še treba vnesti v ta društva, pa bodo uspehi še večji. Z namenom, da našim bralcem, članom ZB, prikažemo področja teh društev, ki vsebujejo elemente izvenarmadne vzgoje, pričenjamo objavljati prispevke o in iz teh organizacij oz. društev. Ne samo vlogo, ki jo imajo v našem družbenem življenju, temveč vso njihovo dejavnost in njihovo perspektivo, a tudi, kje ta društva potrebujejo našo pomoč.

ZGORAJ zapisano geslo — to je geslo naših gasilcev. To so resnično tisti ljudje, ki varujejo človeška življenja in ljudsko imovino pred popolnim ali delnim uničenjem. Ne mislimo tu samo na poklicne gasilce, temveč tudi prostovoljne. Pa se vprašajmo: ali bi vsakdo, ki bi se, recimo, znašel pred gorečo hišo, znal tudi takoj ukreniti vse potrebno, da bi preprečil požar, ga zaustavil ali omejil...?

Pravilno bi seveda bilo: sleherni naš državljan bi to moral znati! In če to prenesemo na našo preteklost...? Koliko manj požganih domov bi tudi lahko bilo, če bi naši ljudje med vojno znali lokalizirati požare, recimo tamkaj, kjer so okupatorji bombardirali ali požigali. In še vprašanje: ali so se naši ljudje v teh letih že kaj več naučili, kako je ravnati ob požaru? Še več takih vprašanj bi lahko nanizali, saj člo-

več v vsakdanjem življenju večkrat stoji pred plamenom, ki uničuje imovino. In spet: če bi bila vojna? Bi bili sposobni tisti, ki bi ostali v zaledju, omejiti požare...? Pogledajte: vsakdanji primeri požarov, med katere sodi tudi to, kaj in kako ukrepati, da sploh ne pride do požara, in pripravljenost, kako bi omejevali požare, če bi bila nova vojna, to največje zlo človeštva, vse to nam govori o tem, kaj bi

moral naš sleherni državljani znati ob takih primerih. Naj bo to samo za uvod! Kajti željo, da bi kaj več izvedeli o gasilstvu v Sloveniji, smo naprosili za razgovor poveljnika Gasilske zveze Slovenije, Mirana Špicarja.

*

Prvo vprašanje je bilo splošno — koliko članov šteje Gasilska zveza, kakšna je sestava članstva in kakšen je delež mladine — in je nanj tovariš poveljnik odgovoril takole: »Naša organizacija šteje 64.000 članov in članic. Med temi je 5477 mladincev, 1884 mladink in 1638 pionirjev. Članstvo tvorijo v večini delavci in kmetje, medtem ko je odstotek izobražencev manjši. Zastran vključevanja mladine je bil pri Gasilski zvezi LRS osnovan Mladinski svet, ki teži za čim bolj množičnim vključevanjem mladine v Zvezo in sestavlja programe za delo in vzgojo mladincev. Uspehi so se že pokazali, vendar še ne v zadovoljivi meri.«

»In kakšna je organizacijska struktura Vaše organizacije?« je bilo drugo vprašanje.

»Naša organizacija,« je pojasnil tovariš Špicar, »šteje 1315 društev, ki imajo, kot je to običajno pri drugih naših organizacijah, svoje upravne, nadzorne odbore in ostale forume. Navzgor se ta društva združujejo v okrajne zveze in Gasilsko zvezo LRS. V samem društvu, najmanjši in osnovni enoti zveze, pa se članstvo deli na aktivni del članov, ki opravljajo vse vrste gasilskih dolžnosti, vključno administracijo ter na podporne in zaslužne člane. Aktivni del članstva je razporejen po desetinah, ki štejejo po devet gasilcev in enega sanitetca. Vsaki desetini poveljuje deseter, ki naj bi bil načeloma podčastnik. Članstvo v desetini ima stalno funkcijo, izvežbano pa bi moralo biti tako, da se v funkcijah lahko zamenjuje. Člani s tako izobrazbo imajo praviloma čin izprašanega gasilca. Dve do tri desetine sestavljajo vod, več vodov četo, več čet odred in več odredov brigado. Vse brigade na območju ene okrajne gasilske zveze sestavljajo gasilsko operativno. Razdelitev na

»Mokra vaja« PGD v Mariborski tekstilni tovarni

odrede, brigade in dalje navzgor ni vezana na območja društev ter se te formacije sestavljajo iz več društev, ki so teritorialno povezana med seboj. Celotno naše operativno delo,« je naglasil poveljnik, »je po pravilih naše službe glede na nadrejenost in podrejenost postavljeno tako kot v JLA.«

Na vprašanje, če program Gasilske zveze vsebuje kake posebne elemente izvenarmadne vzgoje, je Miran Špicar pojasnil, da je delo njihove

organizacije v primeru vojne tehnična služba v okviru protiletalske zaščite in da je potemtakem tudi vsa njena mirnodobna dejavnost tako rekoč osnovana na principih izvenarmadne vzgoje. Vrh tega so v rednem programu Gasilske zveze tudi strelske vaje in vaje za vzdrževanje telesne kondicije, kot premagovanje preprek, delo pod maskami in dihalnimi aparati, reševanje ponesrečenec, plezanje vseh vrst in delo z vrvmi pri reševanju. Pri večjih vajah gasilci sodelujejo s

prebivalstvo. To pa je ena izmed nadaljnjih oblik izvenarmadne vzgoje ljudstva.«

Med kombiniranimi in drugimi vajami za krepitev telesne vzdržljivosti je tovariš poveljnik navedel novo obveznost, ki jo je Gasilska zveza za svoje člane uvedla leta 1954. Te vaje, kot streljanje, plavanje, spuščanje po vrveh, delo pod masko itd., ki jih morajo opraviti ne le začetniki kot pristopno obveznost, temveč vsi člani posamezno, so postale izredno priljubljen motiv za razna živahna tekmovanja med posamezniki. »Do preteklega leta,« navaja poveljnik, »smo forsirali le kolektivne vaje deset in večjih enot in to le za osnovno delo z najpotrebnejšim gasilskim orodjem. Zdaj pa morajo začetniki, ki se pri-glašajo v našo organizacijo, obvezno doseči najprej to osnovno znanje, nakar jih šele pripustimo k omenjenim vajam za posameznike. Opazili smo,« nadaljuje poveljnik, »da je tudi v gasilski organizaciji nujno vzgajati nadvse vzdržljivega človeka, ker so napor pri gašenju in reševanju, izredno veliki in zahtevajo hladnokrvnost in hitro razsodnost za ukrepanje v akcijah, upoštevajoč pri tem predvsem varovanje človeških življenj.«

V nadaljnjem razgovoru med našim sodelavcem in poveljni-

kom Miranom Špicarjem je beseda nanesla še na možnosti, ki jih ima Gasilska zveza v krepitevi izvenarmadne vzgoje. S tem v zvezi je tovariš poveljnik dejal, da njihova organizacija zajema v izvenarmadnem smislu toliko, da ne namerava v vzgojo svojih članov vnašati še kakih novih elementov. Vendar pa je priporočal, da bi bilo treba med našim prebivalstvom še v večji meri vzbuditi zanimanje za gasilsko službo in s tem v zvezi za izvenarmadno vzgojo, kar pa bi bilo med drugim možno le tedaj, če bi Gasilska zveza lahko prirejala vaje in nastope, ki bi kolikor mogoče ustrezali stvarni situaciji.

Na vprašanje, če Gasilska zveza prejema kako pomoč ali podporo članov Zveze borcev in rezervnih oficirjev, je poveljnik odgovoril, da so mnogi člani ZB in Združenja rezervnih oficirjev hkrati člani Gasilske zveze, nekateri med njimi celo funkcionarji. Vendar bi bilo želeli, da bi — zlasti v mestih — bilo več bivših borcev in rezervnih oficirjev na operativnih funkcijah v gasilskih društvih. S povečanjem in kvalitetnim izboljšanjem članstva na ta način bi bilo moč hitreje in uspešneje preobraziti gasilska društva, kar je zlasti nujno na podeželju.

N. Ž.

Gasilci pri lokaliziranju požara

Protiletalsko zaščito in Rdečim križem. V okviru vežbanja za reševanje pri poplavah zahteva program obvladanje drugih veščin, kot sestavljanje splavov, uporabo gumijastih čolnov, plavanje, premagovanje hudournikov in prevoz čez vode s preprostimi sredstvi, čolni ali s pomočjo brizgalen. »S predavanji o požarni varnosti, ki jih često prirejamo, vzgajamo

BOREC

9

1955

Važno obvestilo!

Vsem, ki se zanimajo za posloven koledar za l. 1956, sporočamo, da ga lahko pismeno naroče pri naši upravi. Koledar z usnjenim ovitkom, tiskan na boljšem papirju, bo imel okoli 40 barvnih fotografij lepot Slovenije, in priročni vsebinski del, velja 1300 dinarjev.

Uprava revije »BOREC«

INDUSTRIJA PLETENIN ROKAVIC IN KONFEKCIJE

IZDELUJEMO: VSE VRSTE MOŠKIH,
ŽENSKIH IN OTROŠKIH PLETENIN IZ
BOMBAŽA IN VOLNE, PERILO IN
TRIKO ROKAVICE ZA ŠIROKO PO-
TROŠNJO, ZA UNIFORME IN ZAŠČIT-
NE ROKAVICE ZA MEDICINO

KRANJ • SAVSKA CESTA 7

BRZOJAVI: PLETENINA KRANJ — TELEFON: 389

ELEKTRIČNI STROJI — GASILSKA OPREMA — HLADILNIKI

MOTOR ŠKOFJA LOKA
ŽELEZNIŠKA POSTAJA: ŠKOFJA LOKA

IZDELUJE: Elektromotorje, asinhronne, v zaprti in zaščiteni izvedbi od 1,21 do 5,2 kW. Električne brusilne stroje 1,21 kW 2800 o/min, 0,60 kW 2780 o/min. Električne krožne žage z elektromotorjem 5,2 kW 1400 o/min ter zvezda trikot stikalom. Gasilske črpalke tipa T-I-1 300 l/min z bencinskim motorjem 8—6 KS. Gasilske armature, ročnike, spojke »Storz«, trodelne razdelilce, vodne zbiralce itd. Sirene, električne z elektromotorjem 4,2 kW, domet zvoka 8 km, ročne, primerne za kamnolome in slično, z dometom zvoka 0,8 km. Hladilne naprave. Naprave za navodnjavanje — Če trgovska mreža v vašem kraju nima naših izdelkov v zalogi, se obračajte direktno na tovarno

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subic in Milan Bizovičar

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertoncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Številka 9 — Letnik VII — September 1955

Pomemben moralno-politični činitelj v nadaljnji izgradnji socializma

PREDSEDNIK Zveze borcev NOV Jugoslavije Aleksander Ranković je poslal vsem organizacijam Zveze borcev, Združenja rezervnih oficirjev in Zveze vojaških vojni invalidov pismo, v katerem priporoča vodstvom in članstvu teh organizacij, naj posvete vso pozornost sprejemu upokojenih oficirjev, podoficirjev in vojaških uslužbencev Jugoslovanske ljudske armade. Pismo se glasi:

»Letos in v prihodnjih letih bo upokojeno določeno število častnikov, podčastnikov in vojaških uslužbencev, kar je posledica normalnega razvoja Jugoslovanske ljudske armade v sedanjih razmerah. Znatna večina upokojenih tovarišev je borcev narodnoosvobodilne vojne. V povojnih letih so aktivno sodelovali v izgradnji naše Armade in tudi v prihodnje bodo dragocen kader, na katerega bodo Armada in naši narodi vedno računali. Večina njih, če jim to starost in zdravstveno stanje dovoljujeta, bo seveda spričo njihovih kvalifikacij, pridobljenih v JLA, prešla v aktivno civilno službo in še intenzivneje se bodo vključili v družbeno in politično življenje. Ti tovariši so preizkušeni borci, ki bodo vedno močan moralno-politični činitelj v nadaljnjem boju za izgradnjo socializma. Njihov prehod v civilno službo bo velika pomoč vsem družbenim in gospodarskim organizacijam ter ustanovam, v katerih bodo delali.

Naša naloga je, da tem tovarišem olajšamo prehod iz JLA v aktivno življenje v

civilu in jim pomagamo pri njihovi zaposlitvi v javnih službah in gospodarskih organizacijah. Tistim tovarišem pa, ki se spričo starosti ali zdravstvenega stanja ne bodo mogli zaposliti, pa moramo vsestransko pomagati pri reševanju njihovih osebnih vprašanj, izvirajočih iz novega položaja ter uporabiti njihove povečane možnosti za intenzivno družbeno politično delo. Da bi vprašanje položaja upokojenega vojaškega osebja čim uspešneje reševali, je Zvezni izvršni svet izdal uredbo o ustanovitvi stalnih komisij za upokojeno vojaško osebje kot samostojnih ustanov v Zveznem in vseh republiških svetih, Izvršnem svetu avtonomne pokrajine Vojvodine, Avtonomne oblasti Kosova in Metohije, kakor tudi pri vseh okrajnih (mestnih) ljudskih odborih.

Naloga teh komisij je mimo drugega skrbeti, »da bo upokojeno vojaško osebje, ki je spričo starosti in zdravstvenega stanja sposobno za delo, zaposleno v javnih službah in gospodarskih organizacijah na takšnih delovnih mestih, kjer bo mogoče v JLA pridobljene kvalifikacije najkoristneje uporabiti in jih izpopolniti v skladu s potrebami civilne službe« (člen 5 omenjene uredbe), kakor tudi, da obravnavajo druge probleme, nastale v zvezi s položajem teh ljudi v sistemu delovnih in uslužbenskih odnosov.

Te komisije so pri vseh omenjenih organih bile že formirane in začele delati. V njih so člani izvršnih svetov, ljudski po-

slanci, ljudski odborniki, predstavniki političnih organizacij in Armade ter višji državni uslužbenci. Zvezno in republiške komisije vodijo člani izvršnih svetov, okrajne in mestne pa predsedniki, podpredsedniki ljudskih odborov ali ljudski odborniki.

Okrajne in mestne komisije bodo dobile izčrpne podatke o sleherni upokojeni vojaški osebi, ki se želi zaposliti in nastaniti na ozemlju okraja. Te komisije bodo neposredno reševale sleherni primer. Zveza borcev NOV, Združenje rezervnih oficirjev in Zveza vojaških vojnih invalidov so še posebno zainteresirani na uspešni ureditvi tega vprašanja, ker gre za borce, rezervne oficirje, često pa tudi za invalide iz narodnoosvobodilne vojne.

Naše organizacije so dolžne kar najbolj pomagati tako omenjenim komisijam, kakor tudi tem svojim tovarišem. Zato bodo od-

bori naših organizacij, vtem ko bodo spremljali reševanje teh vprašanj, dali potrebno pomoč slehernemu posamezniku, kateremu bo potrebna, in sicer s svojimi predlogi in nasveti, kakor tudi s politično dejavnostjo pomagali komisijam v obravnavanju vprašanj iz njihove pristojnosti, prizadevali si bodo, da se bo sleherni upokojena vojaška oseba čimprej vključila v družbeno politično življenje in se borila proti morebitnemu nepravilnemu odnosu posameznikov, ki bi se utegnil pojaviti nasproti njim.

Vse organizacije in odbori Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne, Združenja rezervnih oficirjev Jugoslavije in Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije morajo vzpostaviti potrebno sodelovanje s komisijami, imeti to nalogo za eno izmed najvažnejših in se vsestransko zavzemati, da bi jo uspešno izpolnili. »

Sv. Urh — gnezdo podivjanih krvnikov

Med NOB so izdajalci slovenskega naroda, nazvani: vaška straža, legija smrti, četniki, MVAC, domobranci, črna roka — skrunili cerkev na Sv. Urhu. Od poletja 1942 so jo uporabljali za mesnico. Pod korom je vsela zaklana živina, pokrađena partizanskim družinam. Do kapitulacije Italije so izdajalci uporabljali cerkev tudi kot postojanko in se iz strahu pred partizani ponoči zaklepali vanjo. Na sredo cerkve so postavili ogromen čeber, v katerega so junaški »branilci vere« opravljali vsakršne potrebe, v zakristiji pa so imeli najbolj »goreči«, kakršen je bil med drugimi sadistični, a hkrati izredno »pobožni« komandant Ivan Habič, intimne sestanke z ničvrednimi ženskami. Po kapitulaciji Italije so izdajalci s pomočjo Nemcev in kapitalistov vevške papirnice izpremenili celoten grič, in tudi cerkveno stavbo, v močno utrjeno postojanko, v cerkvi sta kaplana Peter Križaj in Mirko Gande »spovedovala« obsojence. Spoved je bila zasliševanje glede sodelovanja s partizani in podpiranja OF. V tej cerkvi so morili vsako jutro prisostvovali »službi božji« in pristopali k »mizi gospodovi«, na večer, pred odhodom na moriški posel, pa so se krepili z »duhovnimi vajami«. Iz cerkvenega stolpa so regljale strojnice, zvonovi pa so velikokrat peli na vso moč, da bi preglasili smrtno krike žrtev. Zato je cerkev na Sv. Urhu izpremenjena v muzej NOB. Razstavljeni predmeti pričajo o krvavem izdajstvu zločincev — črnorokcev nad lastnim narodom.

OD 10. DO 17. MAJA 1942 so sodelavci izdajalca Draže Mihailovića, bivši jugoslovanski oficirji Karel Novak, Dobrivoj Vasiljevič, Milan Kranjc in šteta Drago Tomažič, begunec s Štajerskega, formirali na Sv. Urhu oboroženo enoto za boj proti partizanom. Za orožje je že ob razpadu Jugoslavije poskrbel poljski župnik Janez Kete. Moštvo pa je dala »Slovenska zaveza«, sestoječa iz vseh vrst izdajalskih skupin:

Slovenske sokolske in narodne legije ter članov »Slovenskega narodnega gibanja«, KA in klerofašističnih Ehrlichovih stražarjev. S težavo je združena reakcija zbrala okoli 20 mladih ljudi iz vasi okoli Sv. Urha in Ljubljane. Po preteku enega tedna — 17. maja 1942 — so njihove »vežbe« na Sv. Urhu prekinili partizani s Pugeta in polovili pet izdajalcev. Ostali so naglo pobrali orožje, skrito pod kozolcem izdajalske Jakoševe hiše na

»Tarnavi« pod Sv. Urhom in po urhovskih gozdovih, si nadeli lažno ime »Štajerski bataljon« in čez Orle in Rudnik odšli na Dolenjsko. Vso pot so se levili kakor kače. Ob srečanju s partizani so si nadeli titovke in sprejemali od njih hrano in nasvete za boj z okupatorjem, z Italijani pa so že navezovali stike in jim dopovedovali, kolikšno korist bodo imeli od njih.

Bivši šentlenarški kaplan Filip Žakelj, tedaj že stolni vikar v Ljubljani, poljski župnik Janez Kete in njegovi kaplani, salezijanski duhovnik dr. Franc Blatnik, Franc Glavač, dr. L. Ehrlich in drugi ljubljanski duhovniki ter mnogi duhovniki na Dolenjskem, zlasti Karel Wolbang v Smihelu pri Novem mestu, in Nandé Bačnik, so pripravili ugodna tla za sodelovanje z okupatorjem. S pomočjo izdajalske vlade v Londonu in reakcionarnih politikov v domovini so s sodelovanjem škofa dr. G. Rožmana osnovali prve oborožene izdajalske skupine vaških straž in tako imenovano Legijo smrti. Ljudstvo pa

jim je že od vsega začetka nadelo ime: bela garda.

V lažnem »Stajerskem bataljonu« so bili med drugimi tudi kasnejši komandanti in morilci na Sv. Urhu: Jelo Capuder iz Ljubljane, Lojze Dežman iz Sp. Hrušice, Polde Selan in Jože Jakoš s Sv. Urha, Ivan Korošec in Anton Jakoš iz Bizovika in še več drugih. Ti so se v Gorjancih pri Sv. Roku, pri Sv. Ani, pri Št. Joštu in drugod izvežbali za spretno morilce. Po vrnitvi na Sv. Urh so svoje »znanje« posredovali svojim pajdašem. Kot duhovni vodja se jim je pridružil »vojni kurat« Peter Križaj iz Ljubljane in se z njimi kosal v krutosti in razvratnosti. Od okupatorja je prejel dovoljenje za nošenje orožja, od katerega se ni ločil niti tedaj, ko je maševal ali pridigal. Njegova pištola je imela častno mesto na oltarju poleg mašne knjige, med pridigo pa jo je polagal na rob prižnice in udarjal po nji, da so imele besede »božjega namestnika« večjo veljavo. Duhovnik Peter Križaj je odločal o življenju in smrti ljudi na Sv. Urhu in v njegovi okolici. Znan je njegov izrek: »Dušo ti lahko rešim, življenje ti ne morem!« Bil je hujši od najbolj podivjanega fašista in dekleta so se ga bale srečati na samem. Tudi črno-borzižanil je zelo spretno, se vozil v avtomobilu in z motornim kolesom ter vsestransko skrbel za svojo zabavo. Pred ljudskim sodiščem na Sv. Urhu 27. oktobra 1945 pa je trepetaje ob strahu pred pravično kaznijo izjavil: »Delal sem samo to, kar sta mi ukazala prevzvišeni knezoškof Rožman in sveti oče papež.«

Avgusta 1942 sta prišla v vasi pod Sv. Urhom člana lažnega Stajerskega bataljona Jelo Capuder in Marjan Lavrič. Preoblečena v partizana sta se sešla na Sv. Urhu s terenci-domačini. Ti so ju poučili o prilikah v Dobrunjah in v Bizoviku. Kljub temu, da so aktivisti OF izdajalca kmalu prepoznali, je bilo že prepozno. Cerkevni ključar Jakob Jesih iz Dobrunj je izdajalca še pravočasno prepeljal čez Ljubljano, nakar sta si poiskala za- točišče pri poljskem župniku

Poziv k razsodnosti

Naši bralci so nedvomno že brali v dnevnem časopisu, da so italijanske oblasti v Vidmu in Čedadu pripravile sodni proces proti 57 borcem bivše briško-beneške čete. Sodni proces proti borcem briško-beneške čete, med katerimi jih dvajset živi v Jugoslaviji in jim bodo torej sodili v odsotnosti, je ponoven poskus prikazati delovanje neke zavezniške vojne enote kot kriminalno dejanje, a hkrati doslej najplodnejša sramotitev pripadnikov jugoslovanskih oboroženih sil. Odveč je pripomniti, da takšni in podobni procesi koristijo le reakcionarnim silam v Italiji in nikakor ne zblíževanju med Italijo in Jugoslavijo, ki je na najboljši poti, niti ne stvari miru, za katero stremijo vsi svobodoljubni narodi.

Da bi preprečil ta ponoven poskus kalitve dobrih sosedskih odnošajev med našo in italijansko državo, je generalni sekretar Zveze borcev NOV Jugoslavije in član Generalnega sveta Svetovne federacije bivših borcev Velimir Stojnić, na italijanske borbene organizacije naslovil poziv, v katerem med drugim pravi:

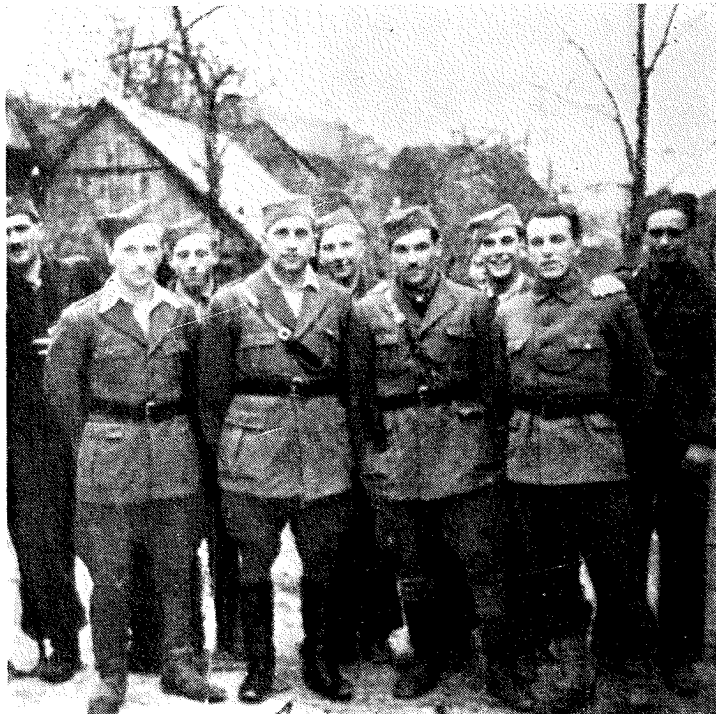
»Mi smo razumeli ta proces kot poskus obsodbe zavezniških ciljev in idealov boja proti fašizmu, za katere so se borili in umirali borci bivše beneške čete in kot proces, ki ima namen oskruniti in žaliti svetli lik borcev, ki so se v drugi svetovni vojni borili proti fašizmu. Ta proces more samo škodovati uspeš-nemu razvijanju dobrih sosedskih odnošajev med našima dvema državama, za katere so dale in dajejo pomemben prispevek organizaciji borcev Italije in Jugoslavije, ki tesno sodelujejo v Svetovni federaciji bivših borcev. Ker menimo, da ste tudi vi enakega mnenja kakor mi o značaju procesa v Čedadu, smo prepričani, dragi tovariši, da boste zastavili svojo avtoriteto za ustavitev tega procesa in s tem preprečili delovanje onih sil, ki jim niso pri sreči stvari miru, razvijanje prijateljskih odnošajev med narodi in mednarodno sodelovanje, za kar smo bivši borci življenjsko zainteresirani. V tem prepričanju se vam vnaprej zahvaljujem in želim tudi ob tej priliki izraziti pri-jateljska čustva do vas v upanju, da se bo sodelovanje med našimi organizacijami borcev krepilo in da bo še več koristilo sodelovanju med našima deželama, mednarodnemu sodelovanju in Svetovni federaciji bivših borcev.«

Poziv je namenjen Nacionalni organizaciji invalidov in pohabljenih v vojni ter nacionalni organizaciji borcev in žrtev vojne Italije.

Janezu Keteju. 27. septembra in 5. oktobra 1942 sta izda-jalca pripeljala v Bizovik in Dobrunje italijanske fašiste, ki so medtem že sprejeli belo gardo medse kot vojaško for-macijo MVAC. Poznavaajo prilike in vases pod Sv. Urhom sta Capuder in Lavrič naglo navezala stike z izdajalci-domačini, zlasti s cerkvenim ključarjem. Skupaj so sestavi-li listo najbolj zavednih va-ščanov in jih s pomočjo oku-patorja pobili. V jutranjih urah 6. oktobra 1942 so padle zaradi izdajstva klerofašistov prve žrtve na Sv. Urhu in s krvjo potrdile zvestobo svoji zemlji. Ko je stopal Jelo Ca-

puder s svojimi pajdaši s Sv. Urha, se je polgraval s pišto-lo v roki in z zadovoljstvom ugotovil: »Šestintridesetim je že dala 'lasciapassare' v ne-besa, bog ve kolikim ga še bo!«

Italijanski okupator in izda-jalci slovenskega naroda so smatrali veliko »roško ofen-zivo« za najbolj primeren čas, da z združenimi močmi planejo nad partizane. Toda oboji so se ušтели. Čeprav številčno oslabiljene so izšle partizanske edinice iz ofenzive z novimi borbenimi izkušnjami. Že ko-nec avgusta 1942 je glavni štab NOV in POS reorganiziral partizansko vojsko in izdal od-

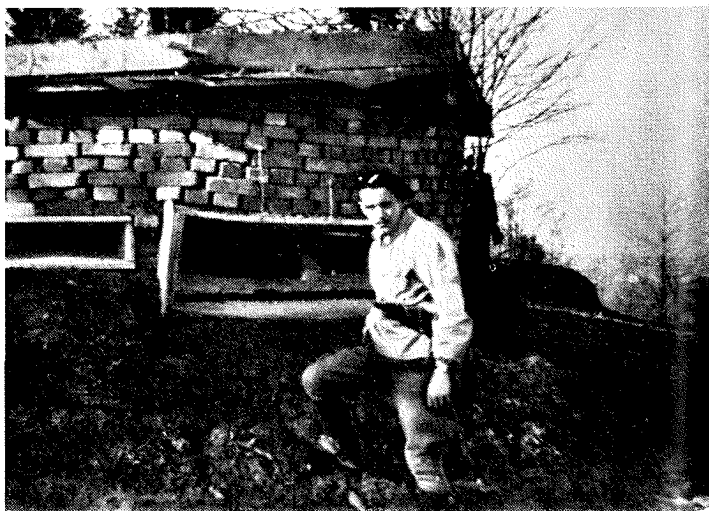

Skupina vodij »črne roke« (fotografirano marca 1944 v Št. Pavlu, občina Dobrunje). Od leve proti desni (spredaj) Drago Prijatelj, Janez Marn-Črtomir in Franc (?) Saje

lok o formiranju prvih slovenskih udarnih brigad. Te so še s silnejšimi udarci tolkle okupatorja in njegove hlapce. Izdajalske garde: bele, plave in še drugačne barve, vsaka s svojimi posebnimi načrti za osvojitve oblasti, so okupatorju krepko pomagale. Toda bilo je vse zaman. Osvobodilne sile v domovini in v svetu so drobile moč fašističnih nasilnikov. Prvi je omahnil italijanski okupator, 8. septembra 1943 je kapitulirana fašistična Italija. Izdajalska posadka na Sv. Urhu se je preplašena razbežala, a le za nekaj dni. Njen vrhovni duhovni vodja škof Rožman je pohitel v novo izdajo in se udingal nemškemu fašizmu. Nič ga ni motilo, da je ta preganjal vero in duhovnike. Blagoslovil je njegovo orožje skupaj z izdajalci, ki so si nadeli novo ime: »Slovenski domobranci«.

Niti stoletne izkušnje o usodi reakcije, niti tekoči dogodki niso spametovali voditeljev

slovenske reakcionarne politike. Predaleč so že zabredli v izdajalstvo in nobene poti nazaj niso poznali. Med najbolj zagriženimi nasprotniki osvobodilnega boja slovenskega naroda je bil ves čas njegovega nadčloveškega boja s fašističnimi okupatorji ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Odvisen od Vatikana, največjega nasprotnika slehernega resničnega napredka, je padal iz enega izdajstva v drugo. Ni ga izučil klavni konec predaprilske Jugoslavije, h kateremu je njegov sobrat dr. Anton Korošec, vodja SLS in član profašističnih jugoslovanskih vlad, veliko pripomogel. Nikoli ni veroval v človeka in moč ljudskih množic. Po razpadu Jugoslavije se je udingal italijanskemu okupatorju in z njim vneto sodeloval. Ni samo blagoslovil njegovega pohoda nad slovenski narod, temveč mu je poslal v pomoč veliko število nazadnjaških, nahujskanih in zapeljanih pa tudi zavestnih izdajalcev, da bi čim hitreje strl osvobodilni boj resnično zavednih rodoljubov. Tudi klavni konec italijanskih fašistov ni iztrazil škofa Rožmana. Sledeč direktivam iz Vatikana se je povezal z nemškimi fašisti. Ti

Eden najhujših zločincev s Sv. Urha: Gabrijel Capuder-Capo, ustanovitelj belogardističnih postojank v Bizoviku in Dobrunjah (posnetek je iz leta 1943 pred belogardistično postojanko v Bizoviku)

Patrolja »vaške straže« v Podmolniku, 1. marca 1943

so »občudovali« nenavadnega »vojujočega se škofa«, kot ga je z ironičnim nasmehom imenoval pred sodiščem fašistični Gauleiter in krvnik slovenskega naroda Friedrich Rainer. Tudi nemškimi fašistom je poslal v pomoč izdajalske »slovenske domobrancelj«, jih blagoslovil in zaprisegel Hitlerju. Z njimi vred je doživel konec »tretjega rajha« in vseh izdajalskih formacij. Kot razseljeni begunec nadaljuje v tujini izdajstvo nad domovino in blati njene osvoboditelje.

Po sporazumu Rožmana in Rupnika z nemškimi fašisti so se izdajalci že po nekaj dneh vrnili v svojo postojanko na Sv. Urhu. Prežeti z novo »vero« v zmago so krepko nadaljevali izdajalske posle. Z denarjem upravnega odbora vedse papirnice in z nemškim orožjem so močno utrdili postojanko na Sv. Urhu. Slekli so revne uniforme italijanskega okupatorja in si nadeli nemško uniformo »slovenskih domobrancev«. Okoli cerkve in mežnarije — kasarne — so sezidali dvojni utrdbeni obroč s strelskimi jarki, močnimi, navzven, proti gozdovom obrnjenimi žarometi in številnimi bunkerji. Razdejali so pokopališče okoli cerkve in se pod grobovi plazili v utrdbe. »Kasarno« so z rovom povezali s cerkvijo in utrdili stare in nanovo sezi-

dane prostore v mežnariji in okoli nje. Izsekali so cerkveni gozd visokih iglavcev na jugovzhodnem pobočju Sv. Urha, da so imeli odprt razgled pro-

ti Molniku in Pugledu od koder so pričakovali napad partizanov. Ker je Nemcem primanjkovalo moštva in niso več obvladali številnih evropskih bojišč, so dali 13. domobranci četi na Sv. Urhu proste roke. Ti so izkoristili priliko, ki se jim je nudila, in oktobra 1943 začeli na Sv. Urhu množično pobijati svoje nasprotnike. Da bi jim njihova rimskokatoliška vest ničesar ne očitala, so se oskrbeli s križcem in z rožnimi vencmi, blagoslovljenimi od samega rimskega papeža. Blagoslovljene predmete jim je izročil ljubljanski škof Rožman kot najbolj gorečim protikomunističnim borcem. Vsaka izmed žrtev je imela pred smrtjo pet minut časa, da se je pred blagoslovljenim križcem pokesala svojih grehov, s čimer ji je bilo zagotovljeno »večno življenje«.

Za krvniški posel na Sv. Urhu so se nemški fašisti in njihovi slovenski zavezniki poslužili mladih, iz klerikalnih

Cerkev na Sv. Urhu je preurejena v muzej

družin izhajajočih in v KA vzgojenih fantov, izmed katerih so se mnogi že pod italijansko kapitulacijo napili slovenske krvi, s čimer so se sami radi hvalili. Slepo so izpolnjevali ukaze svojih duhovnih voditeljev in se z razbojniškim užitkom okoriščali z imovino pobitih žrtev. Iz dneva v dan so stopnjevali morilsko strast in komaj čakali trenutkov, ko so dobili žrtev v svoje zločinske roke.

Na Sv. Urhu niso pobijali le ljudi iz bližnje okolice. Na zloglasni grič so jih vodili tudi iz oddaljenejših krajev in iz zaporov ljubljanske PP (politične policije). Na ljubljanskem kolodvoru in po cestah so urhovski morilci prestrezali internirance, vračajoče se iz italijanskih taborišč, in ljudi, ki so se po kapitulaciji Italije napotili preko dobrunjskih in okoliških hribov v partizane. Preoblečeni v partizanske borce so se jim ponujali za vodnike in jih prav tako kot druge žrtev pobijali po razsežnih gozdovih in skritih grapah od Sv. Urha do Lasičjega nad Rudnikom in Laverco tja do Ljubljanskega barja. Novačenjje v 13. domobransko četo na Sv. Urhu ni bila posebno lahka stvar. Vsak pošten Slovenec, pa naj je bil še tako pod vplivom klera, se je branil stopiti vanjo. Morilec Anton Jakoš je s pištolo v roki »vabil« fante v urhovsko posadko. Ko se mu je Franc Juvan iz Sostra 27. aprila 1943 uprl, ga je na hišnem pragu vpričo matere in očeta ustrelil. Po kapitulaciji Italije je bila zadeva z novačenjem lažja. Mnogi židni umori so nudili ubijalcem toliko gmotnih koristi, da so zaradi njih opustili vse predsodke. Z obeti bogatega plena so v svoje razbojniško gnezdo znali privabiti sebi enake in pod krinko borbe proti komunizmu ubijali in ropali svobodoljubne, poštene rojake.

Na Sv. Urhu so se sestajali vodje »Črne roke«, o čemer priča slika izdajalca Marna Črtomira in njegovih pajdašev, najdena v bližini Sv. Urha. Nemci so izdajalce na Sv. Urhu oskrbovali z najmodernejšim orožjem, naropanim po vseh evropskih deželah, pričakujoč, da ga bodo namesto

njih uspešno uporabljali proti partizanom. Izdajalci so ga na vse načine preizkušali in se vezbali za »odločilni« spopad. Toda odločitev je bila vse drugačna, kot so jo pričakovali. S svojimi fašističnimi gospodarji vred so doživeli strahoten poraz, izginili so morali iz svoje krvniške postojanke in tudi s slovenske zemlje. Za seboj so pustili le grobove in strašen spomin na svoje krvavo morilsko početje.

Na Sv. Urhu so podivjani klerofašisti morili od oktobra 1943 do srede maja 1944. Po dnevi so se zabavali in počivali po »trudapolnem nočnem delu«. Igrali so se z orožjem, uprizarjali aretacije, taborili v spremstvu komandanta Ivana Habiča, ki se je rad oblačil v meniško uniformo, okrašeno z epoletami vojnega kurata, in si natikal črno pokrivalo člana Legije smrti z bleščečimi mrtvaškimi znaki. Rjavo kuto si je tesno prepasal z vojaškim pasom in zataknil vanj dolgo, težko pištolo. Ko se je bližala noč, so postajali morilci čedalje bolj nemirni. Težko so čakali, kdaj bodo pripeljali iz doline nove žrtev, da bodo lahko začeli svoj morilski posel.

V dolini, jugozahodno od cerkve Sv. Urha, raste ob mlaki talne vode košata lipa. V njeno deblo je že dolgo zabiti močan železni kavelj. Na ta kavelj in k deblu so morilci privezovali žrtev in jih zverinsko mučili, da bi izvedeli za imena njihovih sodelavcev in izsilili priznanje o delu za OF in partizane. Po osvoboditvi so bili na deblu vidni od tal do vrha streli iz strojnice, na koreninah pa so se poznali udarci sekire. V bližini lipe je komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev izkopala trupa številnih mučenih žrtev.

Trupa žrtev so bila in so še razsejana blizu in daleč okoli Sv. Urha. Grobovi izkopanih žrtev so bili odkriti čisto slučajno. Ko so morilci in njihovi vodniki maja 1944 spoznali, da se s pobijanjem ne bodo iznebili vseh, ki so jim na poti, so morilsko 13. četo domobrancev premaknili s Sv. Urha na Rakek v Rupnikov udarni bataljon. Na Sv. Urh

so poslali nove »vojščke« z nalogo, da zabrišejo sledove za morilci. Nekaj članov prejšnje posadke, med njimi znani morilec Alojzij Svetek iz Bizovika, je še ostalo, da so novodošli domobranci kazali grobove in še naprej strahovali partizanom naklonjeni okoliš. Leto in dan so izdajalci zasipavali grobove na Sv. Urhu, jih pokrivali z rušami, zasajali smrečice in na vse načine zakrivali zločine svojih prednikov. Kljub skrbnemu prikrivanju grobov pa se je ponekod zemlja usedla in nekaj smrečic se je posušilo...

8. julija 1945 je komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev privedla na Sv. Urh zloglasnega morilca Alojzija Svetka iz Bizovika in mu vpričo tisočev prisotnih ljudi od blizu in daleč z živimi pričami dokazala vrsto ogabnih zločinov. Zakrknjeni zločinec je dolgo tajil, končno pa je le priznal dokazana dejstva. Izgovarjal se je, da je bil prisiljen ovajati, mučiti in ubijati svoje rojake.

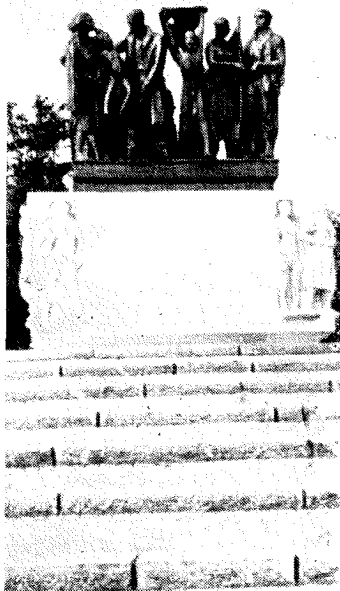
Na podoben način sta se pred isto komisijo 27. septembra 1945 zagovarjala na Sv. Urhu vojni kurat belogardistov Peter Križaj in cerkveni ključar Jakob Jesih. Tajila sta vse dotlej, dokler ju niso številne priče z jasnimi dokazi prisilile k priznanju. Končno je duhovnik Peter Križaj podal zelo značilno izjavo, s katero je nehote pojasnil svoje zločine kakor tudi zločine svojih pajdašev, ki so med NOB v Kristusovem imenu mučili in ubijali zavedne rojake. Dejal je: »Delal sem samo to, kar sta mi ukazala prevzvišeni knezoškof Rožman in sveti oče papež!«

Posušene smrečice, nenaravne udrtine zemlje in lisičje luknje so označevale kraje, kjer so urhovski morilci pokopavali svoje žrtev. Solarji so pri nabiranju gob in borovnic opazili spremembe v domačem hribu in boječe pripovedovali, kaj so videli. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev je imela težko delo. Zločinci in njihovi pomagači so si leto dni prizadevali izbrisati sledove nečloveških dejanj. Kljub te-

mu je komisija jeseni 1945 v kratkem času, ko je imela za odkopavanje žrtev na razpolago nemške vojne ujetnike, dvignila iz zemlje nad osemdeset napol golih trupel žrtev, pokopanih na raznih krajih razsežnih urhovskih gozdov. Vse te žrtve so bile zakopane povečini gole, brez krst. Zdravniki so na mnogih ugotovili sledove strašnega mučenja. Žrtve so imele razbite glave, izbite zobe, polomljene ude in z žico zvezane roke in noge.

Odkopu žrtev je prisostvovala množica ljudi, vsak je pričakoval, da bo našel med njimi pogrešanega svojca. Toda večine žrtev ni bilo mogoče prepoznati. Ljudje iz Dobrunjske in poljske občine so osebno poznali morilce, videli so jih, ko so prišli po žrtve in kako so jih gnali na Sv. Urhu, toda trupel svojcev niso našli. Vojaški kamion je noč za nočjo vozil žrtve na urhovsko morišče, iz policijskih zaporov so jih vozili s svojimi avtomobili, tudi urhovski morilci so imeli »svoj« avtomobil, s katerim so prepeljavali žrtve k Sv. Urhu, veliko pa so jih gnali peš v skupinah ali posamezno na morišče. Vasičani iz Dobrunj pod Sv. Urhom so z grozo poslušali smrtné krike ljudi, ki so jih v temnih nočeh pobijali nedaleč od njih. Žene in dekleta iz partizanskih družin so morale pozimi 1943 na 1944 napravljati zločincem na Sv. Urhu drva in jim čistiti prostore v »kasarnik«. Ko so hodile po potih in stezah okoli urhovske postojanke, so opazile na mnogih krajih sneg ves krvav. Ker so nekatere v grozi zakrile, so jim morilci ukazali molčati, sicer pobijejo še njih.

Po vaseh Dobrunjske in poljske občine živi še marsikdo, ki ve za številne skrite grobove na Sv. Urhu, a molči, ker so bili med morilci njegovi ožji sorodniki. Nekaj grobov je pokazal Avgust Cankar iz Dobrunj, brat zloglasnega morilca Cirila Cankarja. Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev je priznal, da so urhovski morilci gnali mimo lipe, kjer je on stražil, dnevno med 12. in 13. uro okoli 20 ljudi v smrt proti Orlam, na-

Spomenik na Sv. Urhu

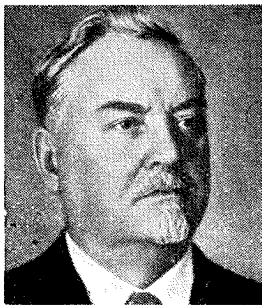
zaj pa so se morilci vračali sami.

Tajnik OLO za Ljubljano-okolico Fr. Mojšker-Frenk je še z nekaterimi domačini pregledal teren v smeri proti Orlam in našel v vlažnih gozdnih grapah ogromne količine že na pol strohnelih oblek in čevljev. V urhovskih gozdovih je na več kot 50 krajih zaznamoval sledove grobov. Toda odkopavalo se ni več. Vseh gozdov tja do Rudnika, Lavrice in do Ljubljanskega barja, kjer so si barjanski morilci podajali roke z urhovci in pogosto med seboj zamenjavali žrtve, da so zabrisali sledove za njimi, ni bilo mogoče prekopati. Od mučenja in trohnobe izmaličena trupa itak ni bilo več mogoče spoznati. Izkopani grobovi so nudili dovolj dokazov o strašnih zločinih izdajalcev. Zemске ostanke izkopanih žrtev je komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev po zdravniškem ogledu položila v krste in za nekaj dni prenesla v cerkev na Sv. Urhu. Ko je bil izko-

pan v bližini sedanje grobnice začasni skupni grob, so vse krste prenesli vanj.

Svojci žrtev in množice ljudstva so začeli prihajati na Sv. Urhu, kjer so s predstavniki ljudske oblasti počastili spomin žrtev za svobodo. Decembra 1945 je bil razpisan natečaj za zgraditev grobnice in postavitev spomenika žrtvam na Sv. Urhu. Oktobra 1947. leta so zemske ostanke žrtev prenesli v veliko skupno grobnico. Sv. Urh se je začel izpreminjati. Iz nekdanjega morišča je nastalo zgodovinsko svetišče z veličastnim spomenikom, ki bo poznim rodovom pričalo o žrtvah zavednih Slovencev med NOB in o zločinih izdajalcev.

Tesni zidovi mučilnice v kleti mežnarje na Sv. Urhu so bili neštetokrat obliti s krvjo nedolžnih žrtev klerofašističnih morilcev. Stane Kukovica, eden največjih krvnikov, je žrtvam, ki niso hotele priznati obdolžitve, že v kleti s sekuro razbil lobanjo. Ivan Anžur, delavec v večši papirnici, je 21. decembra 1943 ušel morilec na Sv. Urhu izpred pušk in povedal, kako je z žepnim nožem na več krajih ostrgal sveže apno s sten mučilnice in povsod našel strjeno plast krvi. Šolski upravitelj Lulik z Rudnika, ujet od domobrancev v prvi polovici decembra 1943 in prepeljan v mučilnico na Sv. Urhu, je v kleti zažgal snop slame in si prerezal žile na roki, da bi preprečil nadaljnje mučenje. Ko se je privaril dim iz kleti, so morilci planili nadenj in ga na pol nezavestnega privlekli v vežo mežnarije, kjer ga je videla Angela Habič izpod Lipoglava, tedaj jetnica na Sv. Urhu. Jetnika so odpeljali iz mežnarije in ga nedaleč od cerkve ustrelili. Angela Habič je videla morilca Staneta Kukovico, ko je že po nekaj minutah prišel nazaj v mežnarijo, noseč v roki Lulikovo obleko in dokumente. Le redki očividci grozodejstev na Sv. Urhu so ostali pri življenju. Njihova doživetja govore o strahotah, ki so nepojmljive in z ničemer opravičljive. Koliko žrtev so iz tesnih zidov mučilnice odgnali v smrt, ne bo izvedel nihče...

Dwight D. Eisenhower

Nikolaj Bulganin

Nedavni obisk indijskega predsednika vlade Nehruja je bil prisrčna manifestacija prijateljskih vezi, ki so nas tako trdno zblížale s to daljno azijsko državo. Deklaracija, ki so jo podpisali ob koncu obiska draga gosta je znova potrdila enakost stališč podpisnic do glavnih mednarodnih vprašanj, obenem pa je še en izraz nenehnih prizadevanj obeh držav, da bi zmanjšali napetost v svetu in ustvarili most novega zaupanja med Vzhodom in Zahodom. Zgodovina bo zabeležila, da so bile Indija, Jugoslavija in Burma tiste, ki so se pogumno zavzele za mir takrat, ko je visel na nitki in ko je bila nova vojna videti že neizbežna. Svetovna javnost jih je zato upravičeno nagradila s primliko »vest človeštva«. Te države so že takrat, ko so nekateri menili, da razen »hladne vojne« ni več drugega izhoda, pokazale s primerom svojega medsebojnega sodelovanja, da je mogoča še druga pot, ne samo ta — da je mogoče kljub ideološkim, rasnim in drugim razlikam, ustvariti solidne in trajne temelje za medsebojno zaupanje, prijateljstvo in iskreno sodelovanje. Danes nihče ne zanika, da je prav ta politika bistveno prispevala k ustvaritvi tistega »znosnejšega ozračja«, v katerem je lahko prišlo do ženevskega sestanka »štirih velikih«. Ženeva je le »vrhunec« procesa, ki se je začel v Bandungu, se nadaljeval ob priznanju neodvisnosti Avstrije, približevanju stališč o razorožitvi, sovjetskemu državnikiškemu obisku v Beogradu in med Nehrujevim bivanjem v Sovjetski zvezi.

»Čudežev« v Ženevi ni bilo in tisti, ki so pričakovali, da bodo tu našli magično formulo, ki bo na mah zgledila deset let zapletajoča se nasprotja, so bili pač malce razočarani. Toda vsi tisti, ki realistično presojujejo sedanjí mednarodni položaj, se strinjajo z ugotovitvijo, da pomeni sestanek ob Lemanskem jezeru zgodovinsko prelomnico. Zolčne medsebojne obtožbe in grožnje je zdaj zamenjal miroljuben pomenek, v katerem sta si obe strani prizadevali, da bi poizkušali razumeti druga drugo. Seveda se je bilo treba pri tem otresti številnih predsodkov, šablonskih mnenj in vsega tistega, kar se je nakopičilo v desetih letih »hladnega obračunavanja«. Pri srčno snidenje dveh »velikih zmagovalcev« iz zadnje vojne Eisenhowerja in Zukova, ljubeznivi pomenki med šefi vlad, ki so bili zlasti iskreni med privatniki kosili in večerjami, obojestransko zagotovila, da nihče ne želi vojne — vse to potrjuje ugotovitev, da je ženevska konferenca izpolnila nalogo, še več, da je presegla pričakovanje, kakor je izjavil britanski ministrski predsednik. To oceno potrjujejo tudi vsi

NAŠ RAZGLED

dogodka po Ženevi. Britanci so povabili v London Bulganina in Hruščeva. Ko je Eden sporočil to novico v Spodnjem domu so vsi poslanci — konservativci in laburisti izrazili svoje zadovoljstvo z navdušenim ploskanjem. Kako velikanski korak naprej je storjen, nam pove že primerjava, da se ni mogel zamisliti tak obisk niti takrat, ko sta bili Velika Britanija in Sovjetska zveza vojna zaveznika. Pregraje se rušijo in »železna zavesa« se je začela topiti. Predsednik francoske vlade in zunanji minister sta prav tako sprejela vabilo, da še pred koncem tega leta prideta v Moskvo, precej pa se tudi govori, da bi lahko prišlo do izmenjave »visokih« obiskov med ZDA in SZ. Seveda bo v takih neposrednih stikih in iskreni izmenjavi mnenj mnogo lažje razvozlati sedanje nasprotje. Vsi tisti, ki niso mogli zatisniti očesa zaradi strahu pred vojno, si bodo zdaj lahko resnično oddahnili saj sodi med najpomembnejše ženevske rezultate spoznanje, da vojna kot način reševanja sedanjih sporov ne pride več v poštev in da je zategadelj edini izhod miroljubna poravnava. Če se v Ženevi ne bi sporazumeli v ničemer drugem kakor o tem, bi bilo to dovolj, da bi ocenili ta sestanek kot najplodnejši po koncu zadnje vojne.

Seveda na svetu še ni zmanjkalo črnoglednežev, ki zaradi lukenj ne vidijo sira. Ti poudarjajo, da ni prinesla Ženeva nobene konkretne rešitve, da je ostalo vse odprto, skratka, da sestanek ni uspel. Ti »krivi preroki« pač pozabljajo, da ni mogoče nezaupanja, dvomov in sporov, ki so se nakopičili v desetih letih rešiti v desetih dneh. Toda prvi in najtežji korak je storjen. »Veliki štirje« so se sporazumeli, da njihovo delo nadaljujejo zunanji ministri, ki naj bi našli skupno osnovo, da bi vsaj nekatera izmed spornih vprašanj odstranili z dnevnega reda. Ženeva je šele začetek razgovora, ki bo gotovo še dalj časa trajal. Toda v kolikor se bo ohranilo sedanje vzdušje, ni dvoma, da bo mogoče postopoma, korak za korakom napredovati k popolnemu skorazumu. Toda tri posledice tega »zgodovinskega srečanja« so že zdaj očitne: popuščanje napetosti med Vzhodom in Zahodom, upostavitve iskrenih osebnih medsebojnih stikov in obnoveitev razgovorov v bistveno spremenjenih okoliščinah.

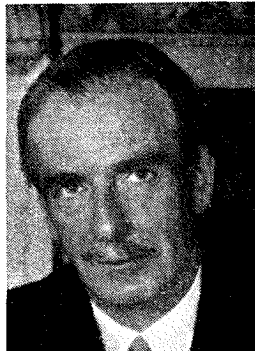
»Ženevska razprava« se je v glavnem sukala okoli vprašanja evropske varnosti, Nemčije in razorožitve, medtem ko so o zadnji točki dnevnega reda — odnosih med Vzhodom in Zahodom, razpravljali le na kratko zadnji dan. Seveda so vsa ta vprašanja tesno medsebojno povezana in rešitev nekega izmed njih ustvarja pogoje, da bi se sporazumeli tudi o drugim in obratno. Med razpravo, ki je obilovala tudi z dramatičnimi trenutki, n. pr. ko je Eisenhower svečano zagotovil, da Amerika ne bo nikoli začela napadalne vojne, sta se izoblikovali dve stališči. Zahodne velesile so menile, da mora imeti Nemčija prednost pred evropsko varnostjo, medtem ko se je Bulganin zavzemal za obrnjen vrstni red: najprej evropska varnost in šele zatem najtrši oreh — Nemčija. Kot prvi korak je predlagal varnostni sporazum med državami — članicami Atlantskega pakta in Varšavske pogodbe. Obe strani sta torej ostali v glavnem pri starih, že znanih stališčih, »novost« je bila le v tem,

PO SVETU

da so Rusi tudi javno priznali NATO. Kljub temu pa ne gre zanikati volje po kompromisu, kar velja za nekatere določbe Edenovega predloga, pa tudi za razne Bulganinove pobude. Na koncu so se sporazumeli o resoluciji, ki je združila obe vprašanji in poudarila, da je treba doseči združitev Nemčije v »skladu z interesi nemškega ljudstva in evropske varnosti.« Ni namreč mogoče zanikati dejstva, da bi bilo v mirnem, prijateljskem ozračju, ko bi se vse države počutile varne, lažje doseči nemško združitev.

Bonnski uradni krogi so z očitno nervozo spremljali potek ženevskih razgovorov. Mnogo pikrih pripomb je bilo na Edenov predlog, ker je po njihovem mnenju britanski ministrski predsednik šel predaleč in je precej odstopil od Adenauerjevega stališča, da je združitev Nemčije seveda v njegovem smislu, pogoj za sleherni drugi sporazum. Bonnski kancler je namreč gradil vso svojo politiko le na eni karti — »večnosti razcepa« med Vzhodom in Zahodom. Zategadelj je razumljivo, da se te njegove koncepcije kaj težko prilagajajo novemu »ženevskemu podnebjju«. Toda razvoj gre naprej in bodo pač nujne spremembe v nemški politiki, ki jo bo treba prilagoditi sedanjemu mednarodnemu položaju.

Vsekakor sodi med glavne rezultate ženevskega sestanka sklep, da se je delo podkomisije OZN za razorožitev nadaljevalo že 29. avgusta. Čeprav so se stališča med Vzhodom in Zahodom o tem vprašanju precej približala še pred »velikim sestankom«, vendar še niso mogli najti sporazumne rešitve o glavnih sporni točki — učinkovitem nadzorstvu nad oborožitvijo. Ameriški predsednik je skušal premostiti ta »zastoj« s »senzacionalnim predlogom« o takojmenovanem »legaliziranem vohunstvu«, da bi ruska letala lahko fotografirala vsa ameriška vojaška oporišča in obratno. Čeprav ne gre tej Eisenhowerjevi pobudi odrekati pogauma in originalnosti, vendar je v sedanjih okoliščinah še neizvedljiva. Rusi niso takoj odgovorili na ameriški predlog, v svojem govoru pred Vrhovnim sovjetom pa je Bulganin izrazil mnenje, da je za sedaj neuresničljiv. Nekateri ameriški časopisi so to izjavo takoj označili kot odklonitev, kar je že drugi dan popravil Bulganin in izrecno poudaril, da Eisenhowerjev predlog še vedno skrbno proučujejo. Veliko pozornost je vzbudil tudi predlog predsednika francoske vlade Faurea, ki se je zavzel, da bi sredstva, ki bi jih pridobili z zmanjšanjem oborožitve, uporabili za pomoč gospodarsko manj razvitim državam. Tudi v ZDA baje Stassen pripravlja nove ameriške predloge za rešitev tega ključnega mednarodnega vprašanja. Ni si namreč težko zamisliti, kaj vse bi lahko dosegli, če bi le majhen del velikanskih sredstev, ki jih velesile porabljajo za oborožitev, izkoristili za koristnejše namene. Moderni reaktivni bombnik stane skoraj toliko, kolikor znaša proračun kake manjše nerazvite države. Seveda pa ni pričakovati, da bi zaradi sedanje razvedritve mednarodnega obzorja prišlo do takojšnjih energičnih ukrepov na tem področju. Sedanja »novi duh« mora še utrditi porajajoče se medsebojno zaupanje in odstraniti še zadnje dvome. Šele takrat lahko pričakujemo napredek. Kot pozitivno je treba tudi poudariti dejstvo, da razprava poteka v okviru Združenih narodov, kar omogoča, da

Anthony Eden

Edgar Faure

ta široki mednarodni forum tvorno sodeluje pri obravnavi tega delikatnega vprašanja.

Kaj je omogočilo ta napredek? Zadnje mesece je prišlo do bistvenih sprememb v politiki ZDA in SZ. Eisenhower je po Ženevi obračunal z desnico, ki so ji prihajale pene na usta že ob pomisli na kakršnekoli razgovore z Vzhodom, razen seveda o kapitulaciji. Toda ta »stranka vojne« je že dalj časa izgubljala tla pod nogami, zlasti po nekaterih zadnjih korakih iz Moskve, ko je postalo očitno, da Rusi nočejo vojne, temveč mirno poravnavo današnjih sporov. Isto velja tudi za »renesanso« ruske politike, kakor jo radi imenujejo na Zahodu. Pristanek na sklepe bandunškega sestanka, privolitev v sklenitev avstrijske državne pogodbe in slednjič na načela, ki sta jih razglasili jugoslovansko in indijsko-sovjetska deklaracija, so nedvomno dokaz resnih sprememb in nove politike, ki se je začela kmalu po Stalinovi smrti.

Tu pa je še ena izredno pomembna stvar — nagel razvoj atomske znanosti, konkretnije povedano hidrogenskih orožij, ki ne pušajo nobenega drugega izhoda kot sporazum, ali pa tvegati »kolektivni samomor«. Slavni Einstein je v svoji oporoki, ki jo je nedavno objavil britanski filozof Russell, na pretresljiv način prikazal človeštvu sedanje »atomsko razpotje«. Deklaracija, ki jo je poleg Einsteina podpisalo še osem priznanih atomskih znanstvenikov, apelirala na »zdrav razum« človeštva, da pozabi na politične, rasne in druge razlike, skratka na vse, kar bi lahko povzročilo vojni spopad ker vse to ni ničesar proti dejstvu, da bi pomenil morebitni atomski obračun zaton človeške civilizacije in pogubo za vse. Lanska eksplozija vodikove atomske bombe je nazorno pokazala grozno rušilno moč tega orožja, v primerjavi s katerim je takojmenovano »klasično orožje« samo še igrača. Zategadelj je tem pomembnejši mednarodni sestanek atomskih znanstvenikov, ki je bil pretekli mesec v Ženevi. Človeštvo od njega upravičeno pričakuje, da bi bil začetek novega obdobja, ko bi to najbolj epohalno odkritje človeškega genija izkoristili za njegovo srečnejše življenje in ne za smrt. Razumljivejše povedano to pomeni, da bi lahko odpravili sedanje neskladnosti na svetu, ko manjšina živi v izobilju, večini človeštva pa še vedno primanjkuje najosnovnejša sredstva za življenje. V kolikor želimo zagotoviti zares trajen mir, je nujno, da odpravimo ta nesorazmerja, ki so bila že pogostokrat vzrok krvavih tragedij.

J. Jeri

Na smrt so bili obsojeni ...

Ena najlepših proslav letošnjega Dneva vstaje v Sloveniji je bila na praznik pri Sv. Urhu. Takrat se je poklonila žrtvam belogardišnega nasilja na tisoče ljudi iz Ljubljane in okolice. Odkrili so tudi veličasten spomenik, delo akad. kiparjev Zdenka Kalina, Karla Putriha in arh. Borisa Kobeta ter odprli v nekdanji cerkvi muzej, ki z dokumenti ponazaruje zverinska početja slovenskega klerikalizma. Svečanosti so prisostvovali sorodniki žrtev z Urha, več sto rezervnih oficirjev, ki so prišli v patroljah in predstavniki našega javnega in kulturnega življenja. Spomenik je odkril dr. Franc Hočevar, ki je ob tej priložnosti v svojem govoru med drugim tudi dejal: »Težak je naš občutek na tem mestu. Navdajata nas globoka žalost in naš obenem. V spominu so nam pokojniki, ki so živeli za poštenost, za pravico in resnico in se borili za zmago in boljše življenje delovnih ljudi. Zgodovina nas uči, da se je zlorabljanje verskih čustev v politične namene opravljalo vedno v interesu nazadnjaških in protiljudskih sil, ki so v svojih rokah hotele obdržati oblast in privilegije. Na Slovenskem pa smo v pretekli vojni doživeli, da je spolitizirana cerkev zlorabila vero do takšne meje, da so v njenem imenu počeli grozotne zločine, ki jih ne more opravičiti človek, ki ima vsaj še malo človeške podobe. Ta veličasten spomenik nam s svojo izrazno močjo vsiljuje tele misli: nikoli ne bomo pozabili na žrtve, ki počivajo tu v grobnici in okoli po gozdovih. Ne samo zato, ker so bile na tako zverinski način iztrgane svojcem, ne samo zato, ker so dale svoje življenje za našo svobodo in boljše bodočnost, temveč tudi zato, ker z vsem svojim bitjem obsojamo zločine, ki so bili nad njimi izvršeni in ker obsojamo nasploh vsako nasilje, zatiranje, laž in zločin.«

MENDA so bili Anton Zorc, Angela Habič in Mažun edini trije, ki so mrti pri Sv. Urhu obsojeni na smrt in trpljenje v tem, sicer tako lepem in prijaznem kotičku v neposredni okolici Ljubljane.

Rešil ga je gospodar

Antona Zorca sem našel doma v Hrušici številka 29. Prav tedaj se je vrnil z dela; zaposlen je kot vodovodni instalater v Ljubljani.

»Kako je bilo takrat?« Temna senca je spreletela dobrodušni obraz. Spomin na bridke dni trpljenja in strašne negotovosti!

In začel je pripovedovati. Kot vodovodni instalater je delal v Kranju pri nemškem podjetju Korn. Domov je prihajal le poredkoma, kajti vedel je, da njegova hiša pri »belih« ni na dobrem glasu, saj je bil on sam že pred vojno v delavskih vrstah, zdaj pa so se v njej zbirali člani narodne zaščite. Kadar je prišel domov, je to storil na skrivaj, tako da ga je videlo čim manj ljudi.

»Tako sem prišel tudi 4. decembra 1943,« je nadaljeval. »Mislim sem, da me ni nihče opazil. Toda videla sta me dva

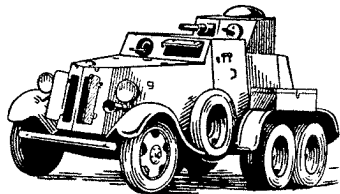
znana domobranca: Janez Dežman in Albin Breskvar. Takoj sta obvestila posadko na Urhu in že dobro uro nato so prišli pome. Skupino osmih, že precej pijanih pajdašev, je vodil morilec Stane Kukovica. Ta mi je vzel tudi osebno izkaznico. Ko sem ga opozoril, naj pazi nanjo, se je cinično nasmejal: »Je prav, saj je ne boš več potreboval!« Na Urhu je Zorca zasliševal »kommandant«, mežnarjev sin Polde Selan. Med drugim ga je tudi vprašal, če ve, kaj pomeni KPS. Po zaslišanju pa so ga odpeljali v klet, kjer je bil dva dni in tri noči. Skoraj ves čas je stal, saj je bilo precej hladno, vlažno in tla brez slame. Po teh dneh negotovosti so ga odpeljali štirje belogardisti v zakristijo, kjer ga je »spovedal« sostrski kaplan Mirko Gande. Vse mogoče stvari so ga zanimalo, med drugim tudi, če bere časopise OF ali če jo kakorkoli podpira. Tudi njegovo listino je vzel in vso pregledal. Na vprašanje, če ima pred smrtjo še kakšno posebno željo, mu je Zorc odgovoril: »Če me boste že takole brez sodbe pobili, vsaj te moje stvari izročite družini in ji povejte, kam ste me vrgli!«

»Naslednji dan po kosilu — zame ga seveda ni bilo — sli-

šim, kako se zunaj pred lino domobranci prerekajo, kdo me bo streljal. V tem pa je zabrnal motor. Pripeljal se je moj delodajalec Korn iz Kranja. Na njegovo odločno zahtevo, da me morajo izpustiti, so se domobranci izgovarjali, da so izgubili ključke. Končno so se vdali in me spustili. Ustrašili so se Nemca, svojega gospodarja!

S križcem je dajal odvezo

Angela Prusnik nas je pričakovala pred hišo doma v Podlipoglavu. Dve deklici sta tekali okoli nje, tretjo je držala v naročju. Njen mož — bivši partizan — nas je utegnil le pozdraviti, delo ga je klicalo. Angela Habič — tako se je pisala kot dekle — je vedela, zakaj smo prišli in kaj bi radi. Odložila je najmlajše dekletce iz naročja in nas povabila v kuhinjo. »Kmalu po italijanski kapitulaciji, še posebno pa v novembru 1943, so urhovski morilci noč za nočjo lovili aktiviste OF po vaseh okoli Urha. Iz strahu pred njimi nisem spala doma. 29. novembra pa je prignal v Podlipoglav eden najbolj krvoločnih morilcev Stane Kukovica četo domobrancev in morala sem z njimi. Pri Urhu sem bila tri tedne. Prve dni so me imeli zaprti v kleti, brez svetlobe in na vlažnih ilovnatih tleh. Dva dni mi niso dali ne hrane ne vode. Le zasliševati so me prihajali in mi vsakokrat dajali pol ure časa, češ če ne boš povedala, boš šla pa za 'cvinger', to je pokopališki zid, za katerim so pobili veliko žrtev. Po nekaj dneh so me zaprli v zgornje prostore. Pomagati sem morala v kuhinji in pospravljati pisarno. Živež so imeli shranjen kar na koru in to velike zaloge. Morilcu Stanetu Kuko-

vici sem morala čistiti obleko in škornje, na katerih je bila strjena kri umorjenih žrtev. Ko sem prvič vzela njegove škornje v roko, mi je postalo slabo. Morilec pa se je norčeval. Ob neki priliki mi je pokazal tudi slike žrtev, ki jih je pobil in z naslado pripovedoval, kako jih je pobijal. Takrat mi je pokazal še precej velik križec. Pravil je, da je vsak, ki se pred njim skesa svojih grehov, zveličan. Križec je dobil od škofa Rožmana, blagoslovil pa ga je sam papež.

Morilci so mi sporočili, da sem obsojena na smrt. Vsak dan sem poslušala stopinje žrtev, ki so jih gnali iz kleti in jih nato pobili v urhovskih gozdovih. Po treh tednih so me odpeljali v ljubljanske zapore, od tam pa v Rawensbrück. Hudo je bilo v taborišču, a še veliko huje na Urhu. In še danes me je groza, ko se spomnim strašnih dogodkov na Urhu.

Smrti je ušel

Ivan Anžur je ključavničar v vevški papirnici. Njegova zgodba je dokaj nenavadna, saj so ga morilci že peljali na streljanje, a se je zadnji hip rešil. Takole pripoveduje: »Mene so vzeli urhovski morilci 21. decembra 1943. Po nočnem šihu sem prišel utrujen domov in takoj zaspal. Niti čutil nisem, kdaj so obstopili mojo posteljo izdajalci z Urha, ki jih je vodil domačin Srečko Gabrič. Brž sem se moral obleči in iti z njimi.»

Takrat so odpeljali na Urha skupno z Anžurjem še Emo Strojničev in Antona Šircija, oba domačina z Vevč. Na Urhu jih je začel zasliševati vpričo nekega domobranskega oficirja iz Ljubljane znani belogardist Jakoš iz Bizovika. Ker je Anžur vse tajil, je moral v klet. Tam je potem, ko so se mu oči privadile temi, ostrgal nekaj apna s sveže prebeljene stene in videl plast strjene krvi. Takrat se je tudi spomnil, da so pripovedovali, kako je morilec Stane Kukovica tistim, ki niso hoteli priznati, kar so zahtevali ti krv-

niki, v tej kleti s sekiro razbil glavo.

»Naslednji dan okrog 23. ure me je zbudil Stane Kukovica s pištolo v roki in mi povedal, da sem obsojen na smrt. Takoj sem pomislil na beg in se ozrl okrog sebe. Toda Kukovica je to opazil in dal znamenje domobrancu, ki je stal pred hlevom. Ta je stopil v mojo bližino z bombo v roki. Spoznal sem, da moram z begom še počakati.

V smrt so me gnali trije: Kukovica in še dva morilca iz Bizovika. Kukovica me je držal za levico in tiščal vanjo pištolo, ostala dva pa sta vame namerila puški. Gnali so me v grapo nad Dobrunjami. V temi se nisem mogel orienti-

rati. Ves čas pa sem hodil sklonjen naprej, tako da mi je roka, na katero je uperil Kukovica pištolo, tudi visela naprej. Mislim si: ko bo morilec sprožil, mi bo prestrelil samo roko, ne pa tudi prsi. In res! Ko je ukazal »stoj!«, sem z vso močjo odrinil morilčevo roko in se hkrati vrgel na tla. Roko sta mi prestrelila dva strela, streli iz puške pa niso več zadeli. Na begu sem padel v zame skopan grob. K sreči je bil dokaj plitek. Tudi bomba, ki so jo vrgli za menoj, ni zadela v polno, ampak me je le ranila v glavo. Vendar tega takrat niti nisem čutil. Pognal sem se iz groba in se ustavil šele na polju v Dobrunjah.

P. E.

V imenu glavnega odbora ZB NOV Slovenije je govoril in odkril spomenik na Sv. Urhu dr. Franc Hočevar

Po skritih poteh in stezah ...

Desetletna želja slovenskih partizanskih kurirjev — teh tihih, predanih in junaških raznašalcev partizanske pošte in spremljevalcev odgovornih vojaških in političnih oseb naše NOB — se je uresničila: v Ivančni gorici na Dolenjskem so imeli svoj prvi zbor. Poudarek temu zboru je dal že datum srečanja — 21. in 22. julij — in prihod kurirskih patrolj iz vseh pokrajin Slovenije. Le-te so se nekaj dni pred 22. julijem podale na pot po tistih skritih poteh in stezicah, prehodih čez reke in ceste, mimo skritih zaselkov in vasi, trkajoč na znane domačije, vse, kakor med NOB. Pravzaprav tako kot med NOB le v toliko, kolikor so se znova srečavali s tistimi ljudmi, ki so jim med NOB pomagali, jim dajali zavetje, prehrano, skromna poročila o gibanju sovražnika ... Kajti tokrat ni bilo sovražnih zased in b bunkerji zavarovanih prehodov preko železnic, cest in voda! Zakaj že več kot deset let je od tedaj, ko so kurirji zapustili svoje relejne postaje in se razšli po osvobodjeni domovini. Zato pa je bilo tokrat prísrečno srečanje tembolj pomembno. Če v letih med vojno, so se mnogi kurirji komaj sedaj spoznali in v prijetnem razgovoru obudili spomine na vse tisto, kar je bilo, a ne bo nikoli pozabljeno. Kolikor kurirjev se je zbralo — toliko spominov je bilo na tiste čase, na dogodke s številnih relejnih postaj, na tihe in skrite kurirske steze in poti, na mnoge junaško padle kurirje ... Kdo bi naštel podrobnosti teh iskrenih srečanj, tihih in veselih pogovorov ob tabornih ognjih v gozdju v Ivančni gorici! Bili so — in zbrani kurirji so pred svojim nekdanjim komandantom, podpolkovnikom Jožetom Žukovcem-Vladimirom in pred nekdanjim svojim komisarjem Ludvikom Kukovico-Papežem ter pred ostalimi predstavniki obljubili, da to ni njihov zadnji zbor. — Prav je, da ob tem pomembnem zboru kurirjev, ki je bil prvi v državi, nekoliko spregovorimo o vlogi, nalogah in o razvoju partizanske kurirske službe v Sloveniji.

Pomen kurirskih postaj

RELEJNE postaje (stаницe) v Sloveniji so nedvomno specifičen pojav v narodnoosvobodilni borbi jugoslovanskih narodov. Takšne ali podobne kurirske organizacije, razen v Sloveniji, v drugih jugoslovanskih pokrajinah ali republikah ni bilo. Kurirski relejne postaje so bile ustanovljene z nalogo, da vzdržujejo hitro, stalno in varno zvezo med vojnimi štabi in civilnimi oziroma političnimi organi, torej za prenašanje uradne pošte in pošiljk. Najnižji organi, katerim so kurirske postaje morale dostavljati uradne pošiljke in z njimi vzdrževati zveze, so bili štabi brigad oziroma odredov, okrožni komiteji KPS, kakor tudi drugi okrožni forumi političnih organizacij in ljudske oblasti. Vrh tega so s pomočjo kurirskih postaj običajno potovali višji vojni in politični funkcionarji, pri čemer so uporabljali kurirske zveze in vodiče. Nadaljnja važna naloga kurirskih postaj je bila prenašati literaturo iz centralnih, pokrajinskih in okrožnih tehnik oziroma tiskarn v vse kraje, kamor je bila namenjena. V vsem obdobju NOB je bilo namreč na slovenskem ozemlju približno 20

tiskarn in 145 raznih tehnik. Velika kapaciteta partizanskih tehnik je nujno zahtevala tudi dobro organizirano raznašanje literature; to delo pa so opravljale relejne postaje, ki so bile v razmerah partizanske borbe zelo pomemben činitelj. Z redno in varno zvezo so namreč povezovalе vse naše organizacije in ustanove s Centralnim komitejem. Največja odlika teh zvez je bila ekspeditivnost, ki je v tedanjih časih in razmerah bila dostikrat nadvse odločilna. Pot iz Roga prek kočevskih gozdov, z Notranjskega na Pivko in dalje prek Vipavske doline in Trnovskega gozda pod Blegaš je običajno trajala dobre tri dni. Vso literaturo, ki so jo tiskale naše partizanske tiskarne in tehnike, so kurirji relejnih postaj vsak dan v svojih nahrbtnikih raznašali v najoddaljenejše kraje Slovenije. In treba je upoštevati, da te literature ni bilo malo; tako je, denimo, samo partizanska tiskarna na Rogu dnevno izdajala 120 kg časopisov in brošur.

Kurirske postaje je organizirala Centralna tehnika pri CK KPS in so bile podrejene Centralni tehniki oziroma preko nje Centralnemu komiteju KPS.

Varnost službe in njene naloge so zahtevale, da se za

kurirsko službo rekrutira predan in zanesljiv partijski kader. Glede na to, da je prek kurirskih zvez potovala najzaupnejša pošta, je bilo treba poskrbeti, da ta pošta ni padla v roke sovražnika. Zato so bili v kurirski službi večidel predani komunisti z najboljšimi moralno-političnimi kvalifikacijami. Spočetka je kurirske zveze vzdrževalo nad tri četrtnine kurirjev, članov Partije in SKOJ. Kasneje, z razvojem zvez, se je razmerje med organiziranimi in neorganiziranimi kurirji sicer spremenilo v korist neorganiziranih, vendar so tudi neorganizirani kurirji morali imeti potrebne kvalifikacije za opravljanje službe.

Kurirska služba je bila naporena in nevarna, zato so kurirji morali biti hrabri, odločni in iznajdljivi. Za vzdrževanje zvez so bile postaje razmeščene po odrejenih področjih, na katerih so morale vztrajati ne glede na vojaško in politično stanje na tistem terenu. Zaradi tega so bile postaje večidel v gozdovih in na zelo skritih krajih, mnogokrat celo v podzemnih bunkerjih. Pozabiti ne smemo tudi konspiracije, ki je bila potrebna, da sovražnik kurirskih postaj ne bi odkril in uničil. Kurirska služba je bila nadvse težka. Zveze so morale delovati podnevi in ponoči, pozimi in poleti, v mrazu, dežju in vročini. Največja težava so bili prehodi čez številne važne komunikacije, ki jih je sovražnik stalno nadzoroval, prehodi čez reke, na katerih ni bilo moč uporabljati mostov, a pogosto niti navadnih čolnov, ker jih je sovražnik poskril ali uničil in, končno, meje med okupiranimi področji, pregrajene z bodečo žico, minirane in vrh vsega močno zastražene. Često so morali kurirji plavati s pošto preko rek, čez Sočo, Savinjo, Savo in Dravo, da bi upostavili in vzdrževali redne zveze. Preplavati so jih morali pogosto tudi pozimi, ko je voda na bregovih zamrznila in je temperatura padla pod 20° C. Na težkih prehodih in v času blokad so kurirji uporabljali tudi legalne zveze, bodisi da so jim pošto prenašali zane-

Podpolkovnik Jože Žukovec-Vladimir, bivši komandant relejnih postaj (stanic)

sljivi civilisti, ali pa celo poštarji.

Iznajdljivost, požrtvovalnost in hrabrost kurirjev niso poznale meja. Zanje ni bilo nič nemogočega. Poleg tega, da so opravljale kurirske naloge, so postaje morale skrbeti za svojo prehrano, kar pogosto ni bilo tako preprosto, za varnost postaje in funkcionarjev, ki so pogosto potovali prek njih. Na postajah so kurirji proučevali razna politična vprašanja, predvsem tista, ki so se nanašala na narodnoosvobodilno gibanje in njegov razvoj. Kurirji so študirali tudi razno teoretično snov iz področja marksizma. Politična razgledanost in študij sta bila kurirjem nujno potrebna, saj so pogosto morali biti tudi politični aktivisti, če so se hoteli na odrejenem terenu zanesljivo obdržati.

Iz razvoja relejnih zvez in postaj

Prvi začetki relejnih zvez segajo v razdobje junij-julij leta 1942, neposredno pred veliko italijansko ofenzivo na osvobojeno ozemlje na Notranjskem in Dolenjskem. Takrat so bile namreč pri kraju priprave za ustanovitev po-

staj (stanc) 11 in 18. O tem govori dvojce poročil, namenjenih CK KPS, ki sta še danes ohranjeni. Do ustanovitve postaj pa takrat ni prišlo, ker je to preprečila italijanska ofenziva. Stvarni začetek kurirskih zvez in ustanovitev relejnih postaj beležimo v času po italijanski ofenzivi, v razdobju september-oktober-november 1942. Tedaj so bile na Dolenjskem, Notranjskem in v Beli krajini osnovane prve postaje in vpeljene prve kurirske zveze, ki so se z manjšimi spremembami obdržale vse do konca vojne. Kasneje, v letih 1943, 1944 in 1945 pa so bile upostavljene kurirske postaje in redne kurirske zveze tudi drugod, na Primorskem, Gorenjskem, Štajerskem in Koroškem.

Razvoj kurirskih zvez v Sloveniji lahko razdelimo na nekaj obdobj:

I. obdobje: od septembra 1942 do začetka 1943,

II. obdobje: od začetka 1943 do konca tega leta, in

III. obdobje: od začetka 1944 do konca vojne.

Glavna oznaka tako omejenih obdobj je naslednja:

Za prvo etapo je značilno ustanavljanje kurirskih postaj in zvez, njihova organizacijska in funkcionalna krepitev na področju Dolenjske, Bele

krajine in Notranjske. V tem času je bilo v omenjenih slovenskih pokrajinah ustanovljenih 20 postaj, na katerih je bilo okrog 140 kurirjev. Vsaka postaja je štela okrog 6 do 8 kurirjev. Ustanovljene so bile naslednje postaje: TV 1 Iška, TV 2 Podlipoglav, TV 2a področje Ključa-Dolomiti, TV 3 Metnaja-Stična, TV 4 Sela pri Mirni, TV 5 Jagodnik pri Hmeljniku, TV 6 Gorjanci (iznad Šentjerneja), TV 7 Ravnanje-Suhor, TV 8 Stražni vrh (Maverlen), TV 9 Bojanci, TV 10 Zavrh-Bloke, TV 11 Travnja gora, TV 12 Borovc (Kočevska reka), TV 13 Spodnji Log, TV 14 Pugled (Kočevski Rog), TV 15 Pogorelec (Kočevski Rog), TV 16 Brezova reber-Ajdovec, TV 17 Ljubljanski vrh-Logatec in TV 18 Ravnja gora-Loška dolina. Prav tako je bila osnovana tudi postaja P 1 na področju Snežnik-Javornik blizu bivše jugoslovansko-italijanske meje za zvezo s Primorsko.

Vse postaje so bile izven vasi v gozdovih, dobro maskirane, nekatere pa celo v podzemnih bunkerjih. Mesta nekaterih postaj niso bila stalna, ampak so se postaje selile z ozirom na sovražni pritisk. Težišče relejnih zvez je v prvem obdobju bilo v Dolomitih, kjer so se nastanili naši

Posnetek z zbora kurirjev v Ivančni gorici: 70-letna Alojzija Kerševan, ki je bila 1941-1942 kurirka v Dolomitih, med kurirji

centralni politični in vojaški forumi (Glavni štab, CK KPS, IO OF in druge osrednje ustanove). Iz Dolomitov sta bili postavljeni dve relejni liniji: dolenjska, ki je tekla iz Dolomitov prek Ljubljane, Iške, Podlipoglava, Police, Stične, Mirne, Šentjerneja in Gorjancev do Bele krajine in dalje prek Bojancev na Hrvaško. Od te linije se je cepila druga zveza in sicer v začetku iz TV 5 Jagodnik, kasneje pa iz TV 4 Mirna, prek Ajdovca in Kočevske reke do Bele krajine. Ta zveza se je posebno uveljavila po prihodu centralnih političnih in vojaških forumov iz Dolomitov na področje Roga, kamor je bilo prenešeno tudi težišče kurirskih zvez in je postala kasneje glavna zveza za Štajersko, medtem ko je bila zveza prek Gorjancev ukinjena.

Dolenjska relejna linija je bila prek Kočevskega Roga in Bele krajine (TV 15 in 8) povezana z notranjsko relejno linijo.

Notranjska relejna linija je tekla iz Dolomitov prek Ljubljane in Iške oziroma tudi prek Ljubljanskega vrha in dalje prek Blok, Travne gore, Kočevske do Bele krajine oziroma Kočevskega Roga. Od te linije se je iz Travne gore ločila zveza za Loško dolino, ki se je kasneje prek postaje P 1 razvila v glavno zvezo za Primorsko in Gorenjsko. Redne zveze med postajami so v tem času vzdrževali dvodnevno po sistemu javk, ki so bile približno na pol pota med posameznimi postajami. Na te javke so prihajale kurirske patrulje z obeh sosednjih postaj. Od postaje do postaje je bilo približno 6 do 8 ur hoda.

Ekspresne pošiljke, ki so imele posebno označbo, so prenašali od postaje do postaje ne glede na redne zveze, po štafetnem sistemu. Če so možnosti dopuščale, so ekspresne pošiljke kurirji prenašali tudi podnevi.

Najvažnejši, hkrati pa tudi najnevarnejši so bili tile prehodi: prek Ljubljane in Krke (tu so kurirji uporabljali zločljive in prenosne platnene čolne, ker drugih sredstev ni bilo), preko proge Ljubljana—Logatec in Ljubljana—Novo

mesto—Metlika, ki jo je sovražnik močno zastražil in nadzoroval s patruljami in zasedami. Prav tako hudi so bili prehodi preko ozemlja, ki so ga nadzorovali belogardisti, na pr. na Blokah in deloma v Loški dolini ter okrog Police. Posebno naporni so bili prehodi na bivši jugoslovanski meji, na področju Snežnika in Javornika, kjer je bila meja utrjena s stalnimi fortifikacijami, z mnogimi bunkerji in zasedena s številnimi enotami italijanske vojske. Hkrati so Italijani zasedli prav vse vasi ob meji. Kurirji so se prelotkli vsem tem zaprekam navkljub, prekoračevali so meje in upostavljali redne zveze s Primorsko, kjer se je prav takrat čedalje bolj razplamteval osvobodilni boj primorskega ljudstva. Kljub naštetim težavam lahko ugotovimo za prvo razdobje, da so zveze dobro in brezhibno delovale. Sovražniku ni uspelo omejiti jih, niti povzročiti kurirski službi resnejše izgube. Iz prvega razdobja poteka tudi ime kurirskih postaj TV, kar pomeni kratico za »terenski vod«. Ime je nastalo iz konspirativnih potreb. Sovražnik ni smel odkriti vloge in pomena kurirske službe, zato je njena osnovna enota dobila naziv po terenskih enotah, ki jih je bilo v tem času več. Poleg brigad so namreč obstajale tudi tako imenovane terenske čete.

Prvo razdobje, ki ga označuje, kot rečeno, etapa od septembra 1942 do začetka 1943, pomeni začetek in krepitev ter ne nazadnje polno utrditev ugleda kurirskih zvez na navedenih področjih. Uspehi v tej dobi so pomembni, še zlasti, če upoštevamo, da so bile pridobljene temeljite izkušnje v organizaciji in vzdrževanju zvez, kakor tudi v praksi utrjenih načel kurirske službe. Izkušnje iz tega razdobja, kakor tudi dragocene in predane kurirske kadre so kasneje uspešno uporabili v upostavljanju in utrjevanju kurirskih zvez drugod v okupirani Sloveniji.

Za drugo etapo je značilno nadaljnje organizacijsko utrjevanje obstoječih kurirskih zvez na Dolenjskem in Notranjskem, dalje ustanavljanje

postaj in upostavljanje rednih zvez na Primorskem, Gorenjskem in deloma na Štajerskem.

S prihodom osrednjih političnih in vojaških forumov iz Dolomitov v Kočevski Rog pomladi 1943 se je tudi težišče kurirskih zvez preneslo na to področje, predvsem na postajo 15, ki je malodane do konca vojne zadržala vlogo osrednje postaje za vso Slovenijo oziroma izhodiščne točke, odkoder so zveze potekale prek Notranjske na Primorsko in Gorenjsko ter prek Dolenjske na Štajersko in nazaj na Dolenjsko. V tem času so bile postavljene tudi komande linij (dolenjske in notranjske), ki so bile odgovorne za redno vzdrževanje kurirskih zvez, za vojaško in politično delo na kurirskih postajah ter za druga vprašanja v zvezi z opravljanjem službe. V tem razdobju so po ukazu CK KPS začeli ustanavljati postaje in upostavljati redne kurirske zveze na Primorskem in Gorenjskem, v drugi polovici leta 1943 pa tudi na Štajerskem. Za organizacijo kurirskih zvez v teh pokrajinah so spočetka skrbeli Pokrajinski komiteji KPS, ker dotistihmal še ni bilo centralne organizacije za kurirske zveze. Ustanovljene in upostavljene so bile naslednje kurirske zveze:

Na Primorskem — do kapitulacije Italije: iz Loške doline čez Snežnik, Pivko in Nanos do Trnovskega gozda in dalje prek Tolminskega vse do Bovca. Od te glavne linije so se cepile zveze: od P 1 čez Brkine v Slovensko Istro in dalje proti Hrvaški, Istri in Trstu; s področja Trnovskega gozda čez Vipavsko dolino na Kras vse do Tržiča; iz področja Tolmina čez Sočo v Benečijo in v Brda. Prav tako je bila upostavljena zveza preko Blegaša na Gorenjsko. Kasneje, po italijanski kapitulaciji, so bile kurirske zveze na Primorskem deloma reorganizirane in utrjene.

Na Gorenjskem: od Blegaša čez Poljansko dolino, Črni vrh, Medvode in Savo do Kamnika; od Blegaša prek Selške doline, Dražgoš, Kroke in Save do Tržiča; od Dražgoš do Bohinja in dalje preko Po-

Gostje na tribuni v Ivančni gorici. Na desni Mitja Ribič, ki je pozdravil zbor kurirjev v imenu Glavnega odbora ZB NOV Slovenije

kljuke in Možaklje do Jesenic; pod Karavankami od Kranjske gore prek Jesenic, Tržiča, Predvdora do Kamnika (na to linijo so bile priključene linije, ki so prihajale preko Save).

Po italijanski kapitulaciji je bila upostavljena tudi rezervna zveza z Notranjskega preko Ljubljanskega vrha in Žiberž do Črnega vrha (za Gorenjsko) oziroma Žiberž do področja iznad Idrije (za Primorsko), ki se je obdržala nekako do jeseni 1944, ko je bila zaradi hudega pritiska sovražnika na to področje ukinjena.

Na Štajerskem — v drugi polovici 1943: od Stične prek Janč, Jevnice, Save, Moravč, Šipka in Dobrovelj do Gornje Savinjske doline in deloma tudi proti Pohorju; od Moravč preko Čemšenika, Mrzlice in Savinje pri Rimskih Toplicah na Kozjansko. — V tem času so relejne zveze na Štajerskem bile še v povojih. Svoj največji razmah so doživele šele v drugi polovici leta 1944. Za to razdobje lahko ugotovimo, da so se relejne zveze ugodno razvile predvsem na Primorskem in Gorenjskem, medtem ko je ta čas Štajerska in Koroška doživljala šele prve začetke rednih relejnih zvez.

S kapitulacijo Italije so se štajerske postaje na področju,

zasedenem od Italijanov, legalizirale in se začasno nastanile v osvobojenih mestih. Obstoječe zveze so delovale normalno. Povečane potrebe, predvsem velike količine propagandnega materiala, pa so zahtevale prehod na redne vsakodnevne zveze na vseh glavnih linijah, kar je bilo tudi izvršeno. Tedaj so kurirji na osvobojenem ozemlju vzdrževali zveze tudi z vozili, kolesi, motorji, avtomobili in vprežnimi vozovi. Izza italijanske okupacije imajo kurirji tudi številne zasluge za razorožitev italijanskih enot, s katero so si izboljšali in popolnili svojo oborožitev. Založili so se z brzostrelkami, puškomitraljezi in drugim avtomatskim orožjem. Kurirska služba je bila obogatena tudi z velikim številom novih kurirjev, ki so pomagali zadostiti povečanim potrebam v vzdrževanju rednih zvez. Nekatere postaje, ki so vzdrževale po več zvez, so zdaj šteje po 10 do 15, pa tudi več kurirjev. Kasneje, ob nemški ofenzivi, so se postaje spet umaknile v gozdove in po nekaj dneh ponovno upostavile vse stare zveze. Poleg že obstoječih težkih prehodov so se v tem času pojavili novi prehodi, preko katerih je bilo

izredno težko držati zveze, ker jih je sovražnik budno nadzoroval. To so bili prehodi čez prometne komunikacije na Pivki, čez Sočo in Vipavsko dolino, nadalje prehod nemško-italijanske okupacijske meje, ki je bila zagrajena z žičnimi ovirami, minirana in močno zastražena, kakor tudi prehodi čez Savo pri Litiji in na Gorenjskem ter čez Savinjo pri Rimskih Toplicah. Za vzdrževanje kurirskih zvez je bil posebno kritičen prehod postaj v ilegalo za nemške ofenzive. Toda tudi ta kriza v kurirski službi je naglo minila, ker so bili kurirji že polni izkušenj in so jim bile še v dobrem spominu stare kurirske poti. Večji napor so morali kurirji v tem času pretrpeti zaradi velikih količin literature, ki je začela pogostejše dotekati iz naših ilegalnih tiskarn in so jo kurirji raznašali povsod po Sloveniji.

Po italijanski okupaciji so sledile nekatere spremembe v podrejenosti kurirskih postaj oziroma relejnih zvez. Do začetka avgusta so bile namreč relejne zveze podrejene Centralni tehniki oziroma Pokrajinskim tehnikom, nato pa so bile do konca oktobra podrejene oddelku za zveze pri Glavnem štabu NOV in POS.

Ludvik Kukovica-Papež, bivši komisar relejnih postaj

kjer je bil osnovan poseben kurirski odsek. Po nemški ofenzivi v začetku novembra 1943. leta pa so relejne zveze bile vnovič podrejene Centralni tehniki oziroma Centralnemu komiteju KPS. Istočasno je bilo odrejeno, da se zaradi posebnih nalog relejnih zvez, kakor tudi zavoljo potrebe po hitri in varni povezavi med pokrajinami, vse kurirske postaje in relejne zveze združijo v enotno organizacijo za vso Slovenijo. Hkrati je bilo odločeno, da se ustanovi tudi Komanda relejnih postaj z odgovornostjo za vso organizacijo in delovanje relejnih zvez, kakor tudi za vojaško in politično vzgojo moštva na teh zvezah. Istočasno so bile kurirske zveze, namenjene za povezavo vojnih enot, korpusov, divizij, brigad itd., izdvojene in podrejene poveljstvom vojnih enot. Glede na to je bila decembra 1943 ustanovljena komanda relejnih postaj Slovenije, kateri so se morale v vsakem pogledu pokoravati vse kurirske postaje in relejne zveze. V tem času je bilo v Sloveniji skupaj okrog 100 postaj z okrog 800 kurirji in funkcionarji.

Tretja etapa se je začela v začetku 1944 s preureditvijo relejnih zvez, z novo razdelitvijo na sektorje in linije. Ustanovljeni so bili trije sektorji: dolensko-notranjski, primorsko-gorenjski in štajersko-koroški. Istočasno so bile postavljene komande sektorjev in linij razen komande dolensko-notranjskega sektorja, ki je bil podrejen neposredno poveljstvu relejnih postaj. Vrh tega so tedaj začele teči priprave za nadaljnji razvoj kurirskih zvez na Štajerskem in Koroškem. V ta namen je bilo iz moštva in funkcionarjev postaj na Dolenjskem, Notranjskem in deloma tudi na Gorenjskem izbranih 20 tovarišev z naloge, da pomagajo razviti relejne zveze na teh področjih. Ti tovariši so konec marca odšli na Štajersko in Koroško, kjer so kasneje delovali kot komandanti ali komisarji sektorjev in linij oziroma komandanti postaj ter odigrali važno vlogo v razvoju novih zvez.

(Se nadaljuje)

ORGANIZACIJE — ČLANICE FMAC

Ze v lanskem letniku in v letošnji 2. številki naše revije smo priobčili nekaj podatkov o borbenih in invalidskih organizacijah tujih dežel, ki so člani Svetovne federacije bivših borcev (FMAC). Tako smo na kratko seznanili naše bralce s francoskimi, luksemburškimi, norveškimi in holandskimi organizacijami in navedli podatke o njihovem nastanku, vlogi in razvoju. S pričujočo številko to objavljamo nadaljujemo, vendar s posebnim poudarkom na vlogi, ki jo svetovne organizacije borcev imajo kot članice Svetovne federacije, in njihovo organizacijsko strukturo.

EGIPT

Konec leta 1950 se je sestala skupinica kakih 20 borcev, ki je bil njihov osnovni cilj, združiti bivše borce Egipta v enotni organizaciji. Osnovni program le-te naj bi bil dajanje pomoči članom in otrokom padlih borcev. — Med bivše borce so se prištevati vsi, ki so se borili v drugi svetovni vojni na strani britanskih oboroženih sil, kakor tudi tisti, ki so se borili v zvezi z egiptovskimi zahtevami glede Sueškega prekopa. Zanimal te dvajsetorice bivših borcev je bila uresničenost. Aprila 1951 je bilo v Kairu ustanovljeno Združenje bivših borcev in vojnih žrtev Egipta, ki je spočetka štel le majhno število članov. O kakšni uradni pomoči, ki naj bi jo prejemale to Združenje od države, skorajda ni bilo moč govoriti, dokler junija 1952 tudi to vprašanje ni bilo rešeno v njegov prid. Vodstvo organizacije od tedaj kljub temu, da prejema pomoč države, skrbi za ostvaritev svojih nalog tudi s prirejanjem raznih akcij, kot so tedni bivših borcev meseca novembra vsako leto. V okviru teh tednov zbirajo denarna sredstva za sklade, iz katerih podpirajo članstvo in drugače krepijo pozicije združenja. Dandanes šteje Združenje okrog 10.000 članov. Najvažnejše njegove naloge so: da nudi gmotno pomoč nesposobnim vojaškim vojnim invalidom, da s pomočjo vlade in zasebnih podjetij zaposluje invalide; da v mejah možnosti podpira člane v življenjskih dogodkih, kot so poroka, rojstvo in smrt; da nudi pomoč otrokom padlih pri šolanju; da nabavlja ortopedska pomagala in druge pripomočke vsem, ki jih potrebujejo. — Organizacija šteje 15 pokrajinskih sekcij po vsej državi. Generalno skupščino, ki se skliče vsako leto, sestavlja okrog 200 delegatov iz vseh krajev države, ki volijo Izvršni odbor z 18 člani.

FINSKA

Finska v začetku zimske vojne leta 1939 nikakor ni bila v stanju skrbeti za invalide in njihove družine. Zato je potrebovala precej časa, da je uresničila ukrepe, ki jih je na tem področju odločila država. Šele avgusta 1940, po večmesečnih naporih, je bila osnovana Zveza vojaških vojnih invalidov Finske, ki dandanes šteje že 50.000 članov. Glavno skrb je ta Zveza usmerila v rehabilitacijo invalidov, v težnje, da bivše borce usposobi za dela, koristna narodu in državi. Med drugim Zveza stremi, da bi posredovala svojim članom potrebno strokovno znanje, zlasti tistim, ki so popolnoma izgubili svoje zdravje. Velika je tudi njena skrb za otroke padlih borcev. Usposabljanje invalidov za nove poklice financira država, naloga organizacije je le, nadzirati delo tečajev, istočasno pa oskrbeti za življenje potrebna sredstva tečajnikom in njihovim družinam. Po zaslugi vladine pomoči in podpore socialnih organov so postali centri za rehabilitacijo invalidov na Finskem, lahko rečemo, najboljši na svetu. — ZVVI Finske vodi predsedstvo, ki ga volijo na vsakoletni skupščini organizacije. Finančna sredstva dobiva Zveza deloma iz članarine, a deloma iz prostovoljnih prispevkov oziroma pomoči nekaterih podjetij, kot predilnic za volno, krojaških delavnic in posameznih restavracij. — ZVVI Finske je bila sprejeta med člane FMAC leta 1954.

Razgovor z Johnom Denvirom

Čeprav v angleškem jeziku, je bil najin razgovor povsem domač. John Denvir iz Nove Zelandije, ki se je med vojno pod imenom Frenk boril kot partizan in poročnik Sercejeve brigade po naših hostah in je zdaj prišel iz svoje domovine na tisoče kilometrov daleč spet na obisk v Slovenijo, se pri nas očitno ni počutil na tujem. Dolg, z nazaj počesanimi redkimi, kostanjevimi lasmi nad podolgovatim, rdečkastim obrazom, z ostrim nosom ter mirnimi rjavimi očmi — pravijo, da je tak, kot je bil pred desetimi leti — je skupno s svojo ljubeznivo ženo, ki ga je spremila na pot v Jugoslavijo, sedel za mizo, si prižgal cigareto in odgovarjal na vprašanja.

Revijo »Borec« je poznal in ko sem ga vprašal, kaj bi želel sporočiti preko revije našim partizanom in članom Zveze borcev, je poudaril, da bi se rad predvsem zahvalil.

»Prisrčno se zahvaljujem Zvezi borcev narodnoosvobodilne vojne za organizacijo tega obiska in vsem, ki so imeli pri tem toliko skrbí,« je dejal, nato pa je nadaljeval: »Zelo rad bi pa ugotovil tudi to, da me je veselilo, ko sem videl večino svojih znancev iz vojnega časa, takratnih partizanov, na novih mestih, v industriji in kmetijstvu. Ti nekdanji partizani si zdaj s trdim delom prizadevajo, da bi priborili deželi boljše življenjske pogoje. Vsi ti stari borci, ki sem jih srečaval, so se mi zdeli zelo zadovoljni z napredkom, ki ga je dežela že naredila, ter polni zaupanja, da se bo v naslednjih desetih letih še veliko več spremenilo v korist splošnega blagostanja.«

Potegnil je dim in dodal: »Priznati moram, da ste opravili resnično velikansko delo v tem kratkem obdobju desetih let. Tega nisem opazil samo v Sloveniji, ampak tudi povsod v Jugoslaviji, kjer smo v tem času potovali.«

Ko sem prav na to navezal svoje naslednje vprašanje, katere naše partizanske kraje je obiskal, je novozelandski prijatelj odgovoril: »Bil sem na Krimu, na Mokrcu, v Iški vasi in okolici... Dalje sem bil v Kožljeku, Otavah, na Blokah in seveda v Beli krajini, Kočevju in v Rogu. Obiskal sem Toplice, Poljane, Stare žage, Metliko, Drage pri Suhorju in še kaj — cela vrsta partizanskih imen. Od tam smo šli v novomeško okolico, bil sem v Žumberku in še nekaterih drugih vaseh. To je bilo partizansko ozemlje, kjer sem nekoč sam operiral. Bil pa sem tudi v Ljubljani, na Gorenj-

skem in na Primorskem, tja doli do Nove Gorice.«

Ko sem ga pobaral, če so se mu kje še posebno vzbudili stari spomini, je po kratkem pomisleku dejal: »Prvo osvobojeno ozemlje v Sloveniji je bila Iška vas. Tam smo bili okrog sedem mesecev. Zato ni prav nič čudnega, da so se mi prav ob srečanju s tem nekdanjim prvim svobodnim ozemljem zbudili posebno topli občutki. Spominjam se še, kako je bilo vse to ozemlje takrat opustošeno od Italijanov in njihovih ofenziv. Danes pa je, kot da bi bilo tamkaj vse novo. Staro hišo komaj da še opaziš. V Iški vasi sem se seveda sestal s svojim nekdanjim vojnim znancem, sedanjim predsednikom tamkajšnjega ljudskega odbora Japljem. Pa tudi z drugimi.« Razgovoril se je: »Veste, takrat v vojnem času so me mnogi ljudje poznali, ker sem bil edini Novozelanec med partizani; če bi bil Jugoslovian, gotovo ne bi toliko vedeli zame. — Ker pa sem že pri prijateljih, naj omenim še to, da sva z ženo dolžna posebno zahvalo tovarišema Vasji Klanjšku in Jarku Rudolfu, ki sta nas ljubeznivo spremljala na najinih sedanjih poteh pri vas ter po Bosni in Dalmaciji. Vasja in Janko sta res stara prijatelja.«

Frenk je v duhu očitno znova bežno prešel pravkar storjeno pot po Jugoslaviji. »Prevzela me je pestrost in različnost vaših krajev, zlasti na primer razlike v Sloveniji in Bosni. Dobil sem vtis, da je Slovenija najbolj napredna dežela, toda tudi v Bosni je bil dosežen očitno velik

John Denvir-Frenk po slovesnosti v gradu Strmolu pri Kranju, kjer je bil z ukazom predsednika republike Tita štirikrat odlikovan za zasluge med NOB. Prejel je Spomenico 1941, Red bratstva in enotnosti I. stopnje, Partizansko zvezdo II. stopnje in Medaljo za hrabrost. Predsednik Miha Marinko mu je izročil tudi listino častnega majorja JLA

napredek. V Bosni, kjer sem naletel na svojega nekdanjega bataljonskega komisarja Zvoneta Černeta, ki je zdaj ravnatelj tovarne v Travniku, je zlasti zanimivo, ker človek lahko primerja staro in novo, drugo ob drugem. Brez dvoma je bilo tu opravljeno veliko delo.«

John Denvir-Frenk prejema iz rok predsednika Ljudske skupščine LRS Mihe Marinka štiri visoka jugoslovanska odlikovanja

Mimogrede mu je misel ušla nazaj k srečanju s staro ženo v Dragi, pri kateri je nekoč našel zavetje kot ranjenec, potem pa je kot povzetek svoje sodbe ob obisku s poudarkom izrekel: »V teh desetih letih so se stvari pri vas povsod zelo spremenile. Samo ena stvar se ni spremenila — partizani sami. In partizanski časi so bili res časi pravega tovarištva. Spominjam se še cigaret, ki smo jih kadili skupno, in vsega, kar je takrat tovariš storil za tovariša.«

Kot da bi hotel opozoriti na to, da prijateljstvo ne pozna državnih meja, je začel pripovedovati o stikih z jugoslovanskimi predstavniki v Novi Zelandiji. »V Wellingtonu v Novi Zelandiji je zdaj jugoslovanski konzul sorodnik vašega predsednika republike, Franjo Broz. Broz je v Novi Zelandiji zelo popularen in priljubljen. Pred tem pa je bil konzul Vuksan Popović, ki je zdaj v sekretariatu za zunanje zadeve v Beogradu in ki sem ga pravkar obiskal. Ko sem potoval iz Nove Zelandije v Jugoslavijo, sem bil kar po vrsti deležen prijateljske gostoljubnosti jugoslovanskih zastopnikov v Wellingtonu in v Sydneyu, kjer sem ostal dva dni, ter v Rimu, kjer sem bil gost veleposlanika dr. Gregoriča in tovariša Edvarda Kluna. Ko

pa sem z ženo prestopil jugoslovansko mejo, sploh nimava več nobenih skrbi za karkoli, ker je vse tako lepo poskrbljeno.«

Ker je že po vrnitvi iz zadnje vojne napisal v Novi Zelandiji knjigo o Jugoslaviji, sem ga vprašal, če ima tudi zdaj namen, da kaj napiše o naši deželi. »Že od tu sem pred kratkim napisal svoja prva poročila za novozelandska časopisa 'The Presse' in 'The Star', je odvrnil. »V teh poročilih sem opisal ponoven sestanek s partizanskimi tovariši in vtise o deželi ter njeni ureditvi in napredku, skratka to, o čemer smo pravkar govorili. Poudaril sem, da je vaša dežela zlasti v pogledu industrializacije zabeležila resnično silen razvoj. Kar pa zadeva knjigo, imam namen, da svojo prvo izdajo dopolnim z novo razširjeno izdajo, v kateri bi dodal opis tega, kaj je danes z bivšimi partizani in kakšen sistem vlada danes v Jugoslaviji.«

Razgovor je sam od sebe prešel na njegove medvojne podvige v Jugoslaviji, kjer je bil pred vstopom v partizane na begu iz nemškega ujetništva hudo ranjen. »Doma družina o vsem tem ni ničesar vedela,« je pripovedoval Denvir. Po treh letih vojne pa so izdali Nemci sporočilo, da sem

bil ubit, in še danes hranimo doma obvestilo novozelandske vlade o tem, da sem padel. Mojo ženo so dve leti in pol smatrali za vdovo ter je dobivala tudi pokojnino. Celo Novozelandci, ki so bili vojni ujetniki v nemškem taborišču v Mariboru, so pisali domov, da so me Nemci na begu ubili. Da sem živ, je družina izvedela šele ob novem letu 1944 preko britanskega vojnega urada.«

Ko se je spominjal onih časov, se je dotaknil tudi takratne zapletene in netočne propagande o Jugoslaviji. »Vse je bilo zelo zapleteno in čudno. V Jugoslaviji so bile tri vrste gibanj, četniki, ustaši in partizani, in nobeden v inozemstvu ni vedel, kako bo pravzaprav z razvojem v Jugoslaviji. Ljudje pa so se pri nas, oziroma v britanskih deželah, za ta vprašanja zelo zanimali in ko so izvedeli od mene, ki sem bil Novozelanec, ne pa Jugoslovian, so se zelo čudili, da so v borbi z Nemci partizani in ne četniki.

V Iški vasi, kjer je bil Frenk v zasedi, se je sestel z domačini, bivšimi borci iz Sercerjeve brigade

John Denvir-Frenk si je na potovanju po Jugoslaviji ogledal številne znamenitosti in zanimivosti iz NOB. Na sliki: pred poslopjem v Jajcu, kjer je bilo II. zasedanje AVNOJ

Bil sem tudi v Italiji, v Bariju in Tarantu, ter pozneje v Egiptu, kjer je bilo povsod precej Jugoslovancev. Tudi ti so bili zelo veseli pojasnil, ki sem jih dal. Smatrali so, da je to resnično, ker sem bil kot Novozelandski lahko objektivni. V Egiptu sem se sestal tudi z jugoslovanskim prijateljem Kennethom Mathewsonom, ki je govoril preko britanske radijske postaje. Od tam sem se takrat, maja 1944, v vojaški radijski oddaji tudi prvič oglašil domovini in domačim. Kmalu potem je prišel v Srbijo brigadir Mac Lean in britanska vojaška misija k partizanskemu štabu. Tudi Churchill je obsodil četnike. Sicer pa če po pravici povem, jaz v Sloveniji četnikov sploh nisem videl.

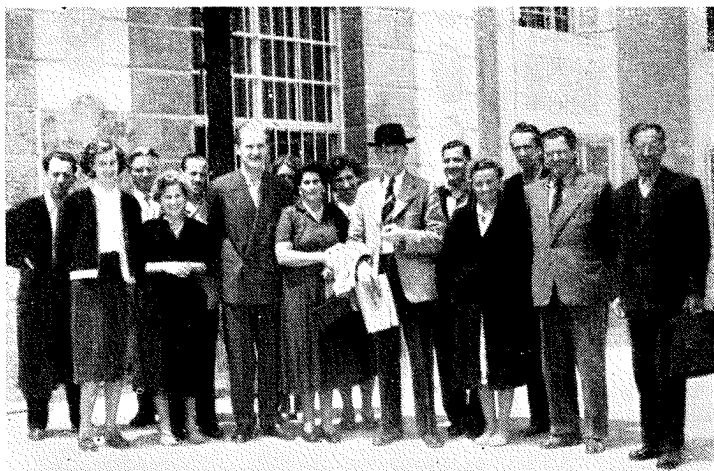
Skupno z ženo sta pripovedovala, kako je bilo, ko se je konec leta 1944 vrnil domov v Novo Zelandijo. Doma ima štiri otroke, dve deklici — Margaret, ki je danes stara že dvajset let, ter Ngaira, ki jih ima sedemnajst, dalje 15-letnega Johna in 9-letnega Michaela. Ko pa je takrat oče prišel iz vojne domov, je bil John star šele pet let, zato,

razumljivo, očeta ni spoznal in je mater ves presenečen vprašal: »Kdo pa je ta mož?«

»Za otroke so bile seveda zgodbe o nevarnih dogodivščinah med vojno v Jugoslaviji skoraj pravične zgodbe,« je omenil. »Za pripovedovanje pa so se seveda zelo zanimali tudi drugi ljudje v Novi Zelandiji. Nihče takrat ni prav vedel,

John Denvir-Frenk nad Kravovo pečjo (pod Mokrcem), na kraju, kjer je bil 2. septembra 1943. leta ranjen

Frenk si je v Ljubljani ogledal tudi Muzej NO. Na sliki: Frenk in njegova žena Joan v družbi s člani kolektiva Muzeja NO

John Denvir-Frenk z ženo pred spomenikom v Cerknem

kaj se dogaja v Evropi in zlasti v Jugoslaviji. Glede partizanske borbe jih je zanimalo, kdo se je boril v partizanskih vrstah, če so bili med njimi tudi kmetje, in kdo je v vodstvu organizacije. V večini angleških časopisov so se takrat zelo čudili, kako je bilo mogoče v Jugoslaviji organizirati tako dobro vojaško silo. Takrat, ko je bila vojna, so imeli vsi samo en skupen cilj, namreč, da z vsemi silami tolčejo Nemce. Takrat ni bilo političnih razlik in nezaupanja med zahodnimi zavezniki in Rusi, kot je to danes. — Za Jugoslavijo se v Novi Zelandiji ljudje zanimajo tudi da-

nes, vendar so o njej danes že veliko bolje seznanjeni.»

Zadnje vprašanje, ki sem ga imel, je bilo, kakšne vtise je dobil pri ogledu muzeja narodnoosvobodilne borbe v Ljubljani. »Predvsem,« je odgovoril John Denvir, »je bil v zvezi s tem zame zelo pomemben sestanek, ki sem ga imel z vodjo terenskih del muzeja, Dakijem. Z Dakijem sva bila med vojno skupaj v Poljanah nad Ložem. Bilo je leta 1942 v ostri zimi. Moj slovar slovenščine je obsegal komaj kake tri slovenske besede, Daki pa tudi ni znal angleščine. Zato sva se sporazumevala predvsem z rokami. Seveda, ko je prišlo do akcije, smo vsi vedeli, kaj je storiti, a preden je do tega prišlo, včasih nisem vedel, za kaj pravzaprav gre. V zvezi z muzejem pa bi rekel, da je resnično odlična zbirka in da je zelo dobro urejen. Vtis sem dobil, da je to skrbno uravnotežena zbirka in da je najboljši muzej te vrste, kar sem jih videl v Jugoslaviji. Obiskal sem tudi muzej NOV v Zagrebu in reči moram, da je tudi to zelo lepa zbirka, vendar mi je ljubljanski bolj všeč, morda zaradi tega, ker sem tu bolj poznal ljudi in dogodka. Vsaka druga fotografija v ljubljanskem muzeju me je spominjala na nekega znanca. Tu Mirko, tam Jože, sami dobri prijatelji, ki sem jih poznal v času njihove težke borbe za svobodo dežele. Tudi stavba muzeja je edinstvena. Stari grad daje res dobro vzdušje za muzej. Mi v Novi Zelandiji gradov nimamo, ker smo mlada dežela, zdi se mi pa, da so gradovi znak zgodovinskega napredka ljudstva do današnjih dni in zato je prav, da se ohranjujejo in izpreminjajo v muzeje.»

Brez vprašanja se je razgovoril še o svoji domovini, Novi Zelandiji. Omenil je zlasti njeno poljedelstvo. Seveda so pri njih razmere drugačne. Dežela, ki ima površino kot Jugoslavija, ima samo okrog dva milijona prebivalcev. Ker praktično nimajo zime, jim za velike črede in živinorejo skoraj ni treba graditi staj in hlevov. Sistem kmetijstva pa je sicer zelo moderen. Farmar-

ji imajo povprečno po 300 do 500 juter zemlje, nekateri pa tudi po 1000. Kljub temu, da je kmetijstvo pri njih zelo razvito, pa je priznal, da je Jugoslavija tudi v tem oziru močno napredovala. »Nekateri panoge kmetijstva so pri vas na povsem moderni ravni. Zlasti bi omenil kočevsko posestvo in njegovo živinorejo. To je tembolj pomembno, ker ste to tam dosegli na novo. V Beogradu sem videl tudi nekatere dobre traktorje in kmetijske stroje domačega izdelka. O industriji sem že govoril in še enkrat bi rad izrazil prepričanje, da bo vaša dežela v naslednjem desetletju gotovo dosegla še vrsto zelo velikih uspehov in sprememb.»

Preden sva se poslovila, sem ga še poprosil, če bi sporočil pismen pozdrav bralcem revije »Borec«. Z močno delavno desnico — rokave je imel zavihane do komolca in videla se mu je krepka, z majhnim znakom tetovirana podlakt — in invalidnim prstom na roki, je vodil pero po papirju ter zapisal: »Z ženo globoko obžalujeva, da ne bova imela dovolj časa, da bi obiskala vse svoje prijatelje in se jim zahvalila za ljubeznivost, ki so nama jo izkazovali za časa obiska. Izkoriščava to priložnost, da sporočiva slehernemu med njimi najine najboljše želje in zahvalo. — J. Denvir.«

Bogdan Pogačnik

Odlomki iz taborišča Ravensbrück

(Nadaljevanje in konec)

POSKUSNI zajčki... Dve sto lepih, mladih deklet, izbranih iz vrst talcev. Največ Rusinje, Poljakinja in Ukrajinka. V posebnem bloku imajo svoj oddelek. Večina teh teles je priklenjena na posteljo. Nekatere včasih prilježejo na sonce. Počasi se z bergljami pomikajo po črni cesti taborišča. Žalostni so ti lepi obrazi, pogledi trudni. Luč srca je ugasnila v njih. Usta imajo odprta, beli zobje se nemočno lesketajo med brezbarvnimi ustnicami. Težko dviganje nežnih prsi daje slutiti napor. Izmaličene gmote teles se komajda premikajo, ostanki nog opletajo brez volje in bingljajo kot nekaj, kar ni v zvezi s telesom.

*

Blizu taborišča je sanatorij za ranjene nemške oficirje. Tu potrebujejo za transfuzijo zdravo kri, zdrave žleze in zdrave dele telesa. Po potrebi odpelje avto iz taborišča pet, šest deklet v ta sanatorij. Kaj se je tam godilo, o tem zgodovina ne bo nikoli pisala. Obvezane in nezvestne so pripeljali nazaj na blok. Usahli, bledi obrazi in izmaličena telesa so govorila strahoten jezik. Kadar je mlado telo bilo porabljeno, je ostanke trudnih oči in usahljenih obrazov požrl krematorij.

*

Ko se je bližala Rdeča armada in v naglici zasedla pokrajino in Ravensbrück, so se Nemci naglo umikali. Ni bilo časa, da bi uničili grozne dokaze svojega zverstva. Ruska vojska je našla ostanke zmaličenih teles svoje mladine. Stari, robati vojaki so plakali kot nebolgli otroci. S spoštovanjem so poljubljali te mlade mučenice in nežne besede so rahlo padale v tišino ter se prelivale v orkan maščevanja, jeze in morje bolečin.

*

Doktor Treite pride počasi po hodniku. Bel plašč mu ka-

kor zmerom vihra in brez kape je. Plavi pramen redkih las mu pada na čelo. Smehlja se ustavi pred Marijo in Madeleine. V rokah drži tri velike škatle belih tablet.

»Koliko bolnikov je v sobi 5 in 6?«

»Enaindvajset,« odgovori Marija.

»Na čem bolehajo?«

»Na griži in pljučih.«

Doktor Treite se smehlja: »Novo zdravilo imam zanje, ki ga je treba preskusiti. Dajte vsaki izmed bolnic po eno tableto, raztopljeno v vodi. Jutri pa mi poročajte, kako in kdaj bodo delovale.«

Marija in Madeleine vzame ta škatle tablet in gresta v sobi 5 in 6, ki sta med seboj povezani. Marija ostane v sobi 5, kjer leži 11 bolnic. Madeleine gre v sobo 6 z desetimi bolnicami.

Doktor Treite postane za hip na hodniku. Skozi okno gleda

in počasi, z naslado prižge cigareto. Monokel mu pobliškava kot veliko, zlobno mačje oko. Izraz oči in obraza mu je napet kot v električno žico napeljan tok. Moč brez vesti.

*

Soba št. 5 je majhna in osamljena. V ozadju so sive stene druge sive barake in črna žica, ki omejuje življenje v taborišču. V dalji stoje tri črne smreke, na njih se pozibavajo lačne vrane. Na zgornjih in spodnjih pogradih leže izčrpane bolnice. Nekatere leže mirno, druge so nemirne. Vse težko čakajo na zdravje in konec vojne. O domovih sanjajo in svojcih, o belem kruhu in svobodi. Tu so Rusinje, Ukrajinke, Poljakinje, dve ciganki in drobna, mlada Francozinja Yvone, ki je Mariji posebno pri srcu. Tuberkulozna je in neprestano kliče mamo. Smehlja se ljubko, kot sonce v pomladni dan. Kdo ve, v katerem grobu že počiva njena mati?

*

Marija raztopi v kozarcu vode tablete in se zaskrbljeno nagne nad prvo bolnico. Potem ponudi vsaki kozarec in se skuša nasmehniti.

...Doktor Treite se smehlja: »Novo zdravilo imam zanje, ki ga je treba preizkusiti. Dajte vsaki izmed bolnic po eno tableto...«

»Pijte, moje drage, zdaj morate biti kmalu zdrave. Konec vojne se bliža in vse pojedemo domov, domov.«

Tekočina je sladka in bela kot mleko. Bolnice jo željno izpijejo. Z novim upanjem spet poležejo. Rade imajo Marijo. Roke ji božajo, Poljakinja jo ljubkuje po licu, bolna ciganka ji hvaležno poljublja roko, a mala Yvone jo s svojo drobno ročico priteza k sebi. Marija se ji prijazno nasmiha, jo poljubi na obraz in obljudi, da bo kmalu spet videla svojo mamo.

Doktorica Zdenačka, mlada Čehinja, pride po Marijo in Madeleine. »Čas kosila je, moje drage. Prvovrstno je, kot ga premore samo Nemčija. Črn kruh in sto let stara koleraba. Sicer pa imamo dobre zobe in važno je ostati živ!«

Za roke se vodijo gredoč v službeno sobico, kjer so navadna miza in klopi. Na mizi čaka kosilo. Starejša zdravničica, Poljakinja, že sedi. Kmalu pojedjo skromno kosilo. Madeleine roji vedno kaka šala po glavi. Obriše skledo s cunjjo in si jo povezne na glavo. Čelada je tu. Stopi k pečici, namaže si s sajami prste, povleče brke in potegne obrvi. Koder črnih las si vrže na

čelo, ogrne črno odejo in tu je Hitler, podoba osovražene-ga diktatorja. Z rokami in mimiko oponaša govor, ki je tako smešen in resnično Hitlerjev, da se gledalke glasno smejejo. Nazadnje še zapleše in predstave in ure odmora je konec. Delo se spet začne. Marija stopi na obisk k drugim bolnicam. Slovenkam gre povedat prijetne novice, ki se tajno širijo po taborišču. Doktorica Zdenka je z njo. Sredi kramljanja in nasmejani stopita v sobo št. 5.

Iz sive sence seže nevidna koščena roka in odpre vrata, ki boleče zacviliijo. Marija se še vsa v smehu nagne nad prvo bolnico. Srečajo jo široko odprte in v začudenju osteklenele oči. Maska smrti. Rusinjo, Poljakinjo so zvili krči. Ležita na trebuhu. Cigankine črne oči in razkrečeni prsti ji sovražno pretijo, mrtva telesa leže kot izpraznjene vreče. Mlada Yvone, Francozinja, je sklenila nežne prste. Kakor bel, odlomljen jasminov cvet leže na črni odeji. Vse je pokrila neprodinra noč. Marija stopa od pograda do pograda in strmi. Povsod je smrt. Marija gleda in strmi, pa ne vidi nič več. Zdi se ji, da je tudi njeno telo postalo železna, neobčutljiva skorja in da so misli in

čas prenehale biti. Oči se ji razširijo v grozi, kri izgine z obraza. Kričala bi, a ne more. Strah ji je zalepil usta, leden mrzaj ji je stisnil grlo. Išče vrata, a jih ne najde. Temno glavo nasloni na črne stene barake. Vrata se zapro in smrt se reži. O, naj se odpro stene barak in naj kriče, pokažejo naj vsemu svetu te mrtve žene, delo nemških morilcev!

*

Z opotekajočim korakom se Marija požene po hodniku. Prevzamemo jo jeza, obup in divje sovraštvo. Zastudi se ji ogabni duh hodnika in bolnišnice, zastudijo bolnice in vse, kar jo obdaja. Zaleti se na cesto in bruha, bruha. Črna luža ji poškropi rob obleke.

Tudi Madeleine v sobi 6 doživlja isto. Omedlelo odnesejo iz sobe. Njena nežna duša in telo sta preslabotna. Zboli in po nekaj tednih jo odpelje črni voziček.

*

Marija z nadčloveško močjo skriva v sebi obup in grozo. V njenih očeh usiha svetloba in temni kolobarji pričajo o nočeh brez spanja. Svojo bolečino nosi sama. Dan na dan, noč za nočjo ji vstaja pred očmi strašno doživetje, vstajajo slike mrtvih obrazov. Krivda visi nad njo. Ni kriva, a vendar se čuti krivo. Krivo pred svetom in krivo pred seboj. Utrujena je in na smrt žalostna. Vroče si želi domov, želi si domovine. To je edina svetla misel sredi težkih misli. Domov, domov! Nekaj tednov preživi v samotni in duševni odsotnosti. V delu najde uteho. Pred Verico skriva svoje doživetje, skriva tragiko svojega dela, naperjeno proti domovini.

Doktor Treite se smehlja, kadar jo sreča. Njegovo oko pod monoklom se porogljivo sveti. Groza jo je pred njim.

*

Nalezljive bolezni razpredajo kot črni pajki svoje mreže. Smrt žanje, revir je prepoln. Močnejše bolnice ozdravijo in gredo na delo. Bolne ženske beže iz bolnišnice, ker jih je strah smrti. Druge od-

Zensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück — zunanja komanda — aprila 1945: preživele interniranke odnašajo trupla mrtvih

...Komaj je spoznati nežni, shujšani obrazek... Leži spokojno in mirno kot otrok...

pelje voziček. Dnevi mineva-
jo, vojne noče biti konec. Čas
je kakor sivo, nepregledno go-
rovje.

*

Verica šiva perilo v tovarni. Oslabela je, smeh in živah-
nost sta jo minila. Spi z Ma-
rijo in obe hrepenita po domu. Marija jo tolaži. Leto dni pred
koncec vojne Verica zboli, Ti-
fus. Leži na bloku in Marija
je vsa v skrbeh. Skrbno jo
neguje, prinaša ji zdravila in
obroke lahke hrane. Toda bo-
lezen ne gre na bolje. Verica
je shujšana do okostja. Njen
obrazek je droben kot majhen
bel cvet. Doktor Treite vidi
zaskrbljeno Marijo, vidi Ve-
rico in zdi se, da ga je pre-
vezelo usmiljenje.

»Kommen sie mit, Marija!«

Odpelje jo v posebno lekar-
niško sobo. Tu so zdravila za
nemške oficirje, ki leže v sa-
natoriju blizu taborišča.

»Prav danes sem dobil iz
Berlina nekaj posebnega, krep-
čilno zdravilo, ki je kot na-
lašč za vašo sestro. Upam,
da ji bo pomagalo in da bo
časoma ozdravela.«

Marija vzame tablete, pre-
plah in groza ji lezeta po hr-
btu. Prestrašena obstane na
hodniku.

»Prekleti morilec, bi rad za-
strupil še mojo sestro?«

Gleda napise na škatlici in
tablete se ji ne zde nevarne.
Toda spet se ji prsti začno kr-
čiti in spet jo prevzame groza.
Blede roke mlade Yvone ji
lebdijo pred očmi.

Ne, ne dam ji tega, to je
strup, strup, strup...

Vsa zbegana zbeži po hod-
niku. Tablete odvrže na stra-
nišču. Počasi se umiri. Vrne se
v sobo k Verici, ki se ji ljub-
ko smehlja.

»Marija, lačna sem.«

Sestra ji da prepečenca iz
domačega paketa. Verini zobki
se zagrizajo v prepečenec in
Marija je srečna, polna upa-
nja.

To je Veričina zadnja ve-
čerja. Drugi dan je nedelja in
proti večeru umre. Komaj je
spoznati nežni, shujšani obra-
zek v okviru črnih kodrov.
Leži spokojno in mirno kot
otrok. Marija ji umije beli
obrazek in ga pokrije z belim
prtom. Ujetnice prinese od ne-
kod drobnih cvetic. Polože jih
na usahle dekliške prsi, med
bele otroške dlani. Drugi dan
jo odpelje črni mrliški voz.

*

Marijo grize misel na zdra-
vila, ki jih je odvrгла. Morda
bi tiste bele tablete pomenile
rešitev. Boli in skeli jo ta mi-
sel.

Po vsem taborišču je zavla-
dal glad, glad, ki gloda kot
podgana. Ni več kosila, ne
kruha, samo požirki vode so
še.

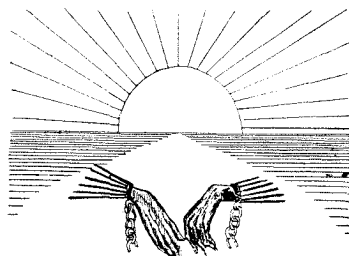
Topovi grmijo. Povsod skriv-
nostno šepetanje in vznemir-
ljivo sladka pričakovanja. Srca
izčrpanih jetnic so odprta kot
velika vrata. Jate srebrnih go-
lobov plavajo dan na dan nad
barakami. Sipljejo smrt nad
Nemčijo, pošiljajo maščevanje
in ometajo konec vojne. Hre-
peneče se obračajo jetniške
oči za njimi, tisoč drobnih že-
lja jih spremlja. Zemlja in
zrak trepeteta. Prvič naklone
Rdeči križ tudi Slovenkam
pomoč. Ti paketi mnogim re-
šijo življenje.

*

Nemci se umikajo. Kolone
prestrašenih živali. Zavezni-
ška vojska se bliža, maščeva-
nje je tu. V srcih jetnic je
pojoča pesem. Domov, domov,
domov!

Konec aprila se črna vrata
taborišča na široko odpro. Ce-
sta požira transport za trans-
portom. Jetnice korakajo po
beli cesti, ki odpira vrata do-
mov in v svobodo. Nemcem se
mudi. Priganjajo prestrašeni,
obupani, zvrhani alkohola. Če
ujetnica omaga, dobi strel v
hrbet in cestni jarek jo po-
goltne. Še v smrti objema re-
šilni paket Rdečega križa, ki
ni mogel izpolniti namena.
Straža končno izgine. Drugega
za drugim vzame Nemce noč
in začne se dolga in poslednja
pot domov, v domovino, v svo-
bodo...

*Pripomba uredništva: Naglo
sodišče v Hamburgu je jeseni
1954. leta obsodilo dr. Treiteja
in bolniško sestro Rozo na smrt
z obešenjem.*

Šest dni je gorel bencin ...

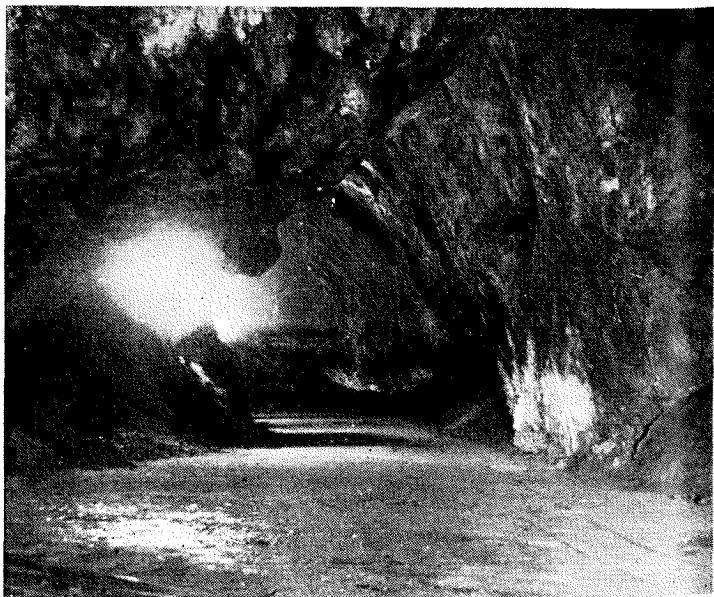
V okviru I. Turističnega tedna v Postojni, v začetku julija, ko so odkrili spominske plošče nekaterim zaslužnim raziskovalcem kraškega podzemlja, so vzdali tudi spominsko ploščo tistim hrabrim partizanom-minercem, ki so 23. marca 1944. leta zažgali Nemcem okoli 20 vagonov bencina, vskladiščenega v Postojnski jami. Ploščo je odkril tovariš Rudi Bašelj, ki se je sam udeležil te akcije v Jami. Z željo, da se znamo naše bralce o podrobnostih o tej akciji, objavljamo ta prispevek.

PO KAPITULACIJI Italije 1943. leta so se Nemci razlezli po vsej Primorski, seveda, v kolikor so jim to dopustile partizanske enote. Med drugimi kraji so Nemci zasedli tudi Postojno. In tu jim je padla v oči znana Postojnska jama. Vendar ne zaradi svojih podzemeljskih lepot, temveč zaradi posebne lege — zaradi izrednega strateškega pomena. Razumljivo: v jamo, ki je kot naravni bunker in jo je lahko zastražiti, se da marsikaj vskladiščiti. Nemška vojaška komanda zatorej ni dolgo »filozofirala«
o tem, kaj bi bilo najbolje shraniti v jamo. Bencin, to njihovo gonilno sredstvo za vojaški stroj so tamkaj vskladiščili. Računali so, da zadostuje pred vhomom v jamo le en stražar — in dovolj je, da bo varoval bencin in nafto pred presenečenji iz zraka ali od partizanov. V začetku 1944. leta so Nemci navozili v jamo okoli 20 vagonov letalskega bencina in nafte. V bližino sodov pa so postavili stražarja-domobranca. In tako bi ostalo — ko so potrebovali bencin, so ga vzeli iz Jame, sproti pa so dopolnjevali svojo zalogo — če se ne bi dogodilo nekaj drugega...

...Zakaj partizanski obveščevalci ne bi bili pravi obveščevalci, če ne bi izvedeli tudi za to nemško skrivnost, za 20 vagonov v Jami vskladiščenega bencina. Vse to so zaupali obveščevalci štabu IX. korpusa, le-ta pa je v začetku meseca marca 1944 poveril štabu XXXI. divizije nalogo, da uniči bencin v Postojnski jami... Nato pa: poizvedbe o situaciji v Jami, načrti, kako priti vanjo, kako se neopaženo približati sodom, ki so bili zloženi blizu izhoda iz Jame, oskrba s potrebnimi predmeti za pot v Jamo, itd. Vse je šlo kot po maslu — v redu.

In tako so se 23. marca 1944 zvečer zbrali v Predmeji prostovoljci-minerji, da izvrše akcijo. Ob deveti uri so bili vsi zbrani — 22 partizanov. Za komandirja čete je bil določen vodnik Srečko Tušar, doma iz Idrije, glavni obveščevalec štaba 31. divizije. Nato pa na pot proti Pivki jami. Noč je bila temna in oblačna, tako, da je bila pot še težavnejša. Okoli polnoči je vsa skupina obstala blizu podrte hiše skoraj nad vhomom v Pivko jamo. Seve: potrebna je bila stroga tišina in previdnost. Kdo ve, če ni kje blizu nemška zaseda? Tu se je skupini partizanov priključil tudi vodnik Franc Sajovic iz Postojne, ki je dobro poznal Jamo in je komandirju še bolj podrobno razložil, kako naj poteka akcija.

Vse je bilo dogovorjeno, vse premišljeno, vse urejeno! Komandir je razposlal v bližino še izvidnice, razmestil pri vhomu v Pivko jamo in na cesti proti Postojni zasede s puškomintraljezi, osem partizanov-minercev in vodnik Sajovic, pa se je spustilo po strmih stopnicah proti vhomu... Kot mule težko so nesli partizaniminerci vso prtljago s seboj: krampe, drogeve, lopate, aparate za vrtnanje, zaloge temperiranih svinčnikov, nahrbtnike, bombe... Osem partizanov: Srečko Tušar, Tomo Tadić (po rodu je bil Poljak, star okoli 25 let, ki je bil iz nemškega ujetništva v Celovcu 1942. leta pobegnil k partizanom), Rudi Bašelj. Dušan Štrukelj, Pamič, Rev, Danilo in Zdenko, pa se je tedaj moralo ustaviti pred prvo oviro, pred železnimi vrati. Le nekaj sunkov z drogom — in vhom je bil prost. Tiho je bilo v jami, tiho, da je bilo čuti le kapljanje vode s stropa. Vodnik Sajovic je tedaj prižgal karbidovko, partizani pa baterije. A spet — že druga železna vrata. Le kratek čas je zadrževala ta ovira partizane, zakaj ključavnica je bila ta-

V tem delu Postojnske jame so vskladiščili Nemci okoli 20 vagonov bencina, partizani pa so jim ga 23. aprila 1944 zažgali

Rudi Bašelj

koj zlomljena in pot je bila prosta. Žal, le nekaj sto metrov, ko se je vsa skupina znašla pred zidom. Konec rova...? Da! Italijani so umešten prehod iz Postojnske v Pivko jamo zazidali z opeko in jo oblili s cementom. Prav to pa je bilo tisto, kar je dalo Nemcem jamstvo, da v Postojnsko jamo ni mogoče priti drugje, kakor pri vходу pri restavraciji. A tudi okoli 70 centimetrov debela zidna stena se je morala ukloniti partizanskim krampom. Dovolj je bila le odprtina, da so se partizani drug za drugim splazili v Postojnsko jamo. Tu pa so se partizani ločili: štirje — Tušar, Tomo, Rudi in Dušan so odšli naprej, ostali štirje pa so držali zvezo do tega izhoda...

Sajovic je s četvorico minercev nadaljeval pot skozi Jamo. Sem in tja so partizani vrgli pogled na številne lepote na kapnike, kajti še nihče od njih ni bil prej v Jami. Vendar časa za ogled kraških lepote ni bilo mnogo. Previdno in počasi so nadaljevali pot, dokler niso prišli do železnih tirov. Po eni uri hoje so

se ustavili. Vodnik je namreč dejal, da so že blizu izhoda. In res! Ko so počasi napredovali ob progi, so kmalu zaslišali žuborenje vode in začutili močnejši hlad. V daljavi se je pokazala dnevna svetloba... Pred ciljem so bili. Sezuli so čevlje in se dobrih 200 metrov pred zloženimi sodi začeli v največji tišini pripravljati na delo. Baterije so ugasnili. Že so bili pred goro sodov, katere je varovala bodeča žica. Previdno so jo odmaknili. Svetloba se je vse bolj kazala, v njej pa silhueta stražarjadomobranca, ki je kazal hrbet sodom... Rudi je začel pripravljati tempirane svinčnike, Tomo in Srečko sta začela odvijati zamaške na sodih. Vse je šlo v redu, ko je nenadoma padel iz rok Tomu zamašek in se po sodih zvalil na tla. Stražar se je v hipu obrnil, nekaj zakričal... Tedaj je oglušujoče zadonelo. Stražar je vrgel dve bombi, ker je slutil, da mu hoče nekdo uničiti zaupano mu »blago«. Naša zaseda, ki je bila nekaj sto metrov od nas, jo je popihala in klicala tiste, ki so vrtali sode. Ker je šlo vrtanje sodov prepočasi, so partizani kar s krampi navalili nanje. Vonj po bencinu, ki je počasi odtekal po apnenčastih tleh, je neznosno napolnil ozračje. Kar hitro so morali delati minerci, da jih ne bi kdo presenetil sredi na pol opravljenega dela. Ko so povezovali še eksplozivne vrvice med sode, da bi jih zažgali in bi tako sodi eksplodirali, je to nervoznost prekinil domobranski šarec. Samo za hip so se minerci umaknili. Nato sta se Dušan in Rudi spet približala sodom, Srečko in Tomo pa sta ju ščitila. Tedaj je začelo iz sodov, ki sta jih navrtala Rudi in Dušan, še bolj curljati. Rudi je nato zažgal robec, ga pomočil v bencin, vanj zavil kamen in ga vrgel med sode. Samo prasnilo je in velik plamen se je pokazal med sodi. Stražar je vtem začel znova streljati, s čimer je pomagal tudi, da je bencin še bolj tekkel iz sodov. Bencin, ki se je izlival že v Pivko, je tudi začel goreti. Močan puh je tedaj vrgel vse štiri partizane ob steno, nedaleč od so-

dov. Vsi trije, razen Rudija, so se hitro pobrali in naglo odšli za bližnji ovinek. Le Rudi, ki ga je zajel plamen, ni mogel teči, čeprav je slišal, kako so ga tovariši klicali. Eksplozije so se vrstile druga za drugo... Rudi, v bojazni, da ne bi zgorel, je gorečo obleko odvrget, z njo pa tudi nahrbtnik, v katerem je imel hrano in baterijo. Kako naj se reši, kako? Čeprav s težavo, Rudi je bežal, toda v neznanu. Jame ni poznal, luči ni imel, dim pa se je valil in ga dušil. Tipaje se je vlekel napol opečen po Jami, zavedajoč se, da ga lahko ulove Nemci. Iz daljave pa se je valil

Postojnska jama — del Bele dvorane

Del oddelka NOB v Notranjskem muzeju v Postojni

dim in ga dušil... Slednjič se je napol omotičen vlegel za večji kapnik in tamkaj obležal...

Vsi ostali, z vodnikom Sajovicem na čelu, so srečno prišli iz jame. Pogrešali so le Rudija, katerega pa tudi patrolja, ki so jo takoj poslali v Jamo, ni našla. Prepričani so bili, da je zgorel med sodi.

Kako so sprejeli Nemci vest, da v Jami gori bencin? Stražar, ki je bil presenečen nad ropotom pri sodih, je bolj iz strahu kot v obrambo vrgel dve bombi proti sodom. Nato je takoj javil Nemcu, ki je bil pred vhomom, da je slišal ropot. Vtem pa je bencin že začel goreti... Ostali domobranci, ki so bili pri Jami, so naglo telefonirali v Postojno gasilcem, da nekje pri Jami gori. Gasilci so hitro prišli in ko so pripravljali gasilno orodje, se je iz Jame začel valiti gost dim in plamen. Močna eksplozija, ki je nastala v Jami, je bila tako močna, da je vrgla na tla celo ljudi, ki so bili pred Jamo. Ogenj pa je začel lizati tudi gmajno nad Jamo. Vendar tako preplašeni domobranci, kakor vsi blede Nemci, ki so takoj pritekli k Jami, še niso vedeli, za kaj gre. Neki nemški podoficer, ki je skrbel, da so bila vrata v Jamo zaklenjena, je dopovedoval, da ni nihče odšel v

Jamo. In tako so Nemci, meneč pri tem, da je nemogoče, da bi se partizani splazili v Jamo in zažgali bencin, osumili domobrance. Eni kot drugi pa so bili presenečeni in jezni, kajti v šestih dneh je ves bencin zgorel...

Prihodnji dan so poslali iz Pivke jame Nemci patroljo 7 vojakov v Jamo, da ugotove, kaj in kako je bilo. Močno oboroženi in s karbidovkami so se odpravili v Jamo... Rudji, ki je zaslišal nemško govorico, se je tedaj dvignil in se skril še globlje za kapnike. Nemci seveda niso mogli priti prav do sodov, ker je bencin še gorel, dim pa je bil dušič. Kmalu so se vrnili — za njimi pa je neopazno stopal v temi tudi Rudi. Nekje blizu Velike gore je Rudi stopil na kamen, ki se je zvalil v globino. Nemci so se takoj obrnili in nekdo je zaklical: »Hände hoch!« Le za las je manjkalo, da niso zasledili Rudija, ki je v zadnjem hipu dočepnil za kapnik. Vendar zdaj ni hotel iti za njimi, dokler njihovi koraki niso utihnili...

In spet je Rudi tipaje napredoval po Jami, vendar vedoč, da je bliže izhoda iz Pivke jame. Ko je po nekaj urah začutil močnejši tok zraka, se je res znašel pri odprtini, skozi katero so dan prej lezli iz Pivke v Postojnsko jamo.

Tako — splazil se je previdno skozi in čez nekaj časa je bil pri izhodu. Previdno, misleč, da so Nemci pustili pri Pivki jami zasedo, se je plazeč po bregu dvigal na cesto. Po nekaj urah hoda je slednjič napol nag in napol živ prišel do hiše v Strmci. Tri domača dekleta so ga presenečeno pogledala in ena od njih je takoj odšla iz hiše. Ko je to Rudi dobro opazil, se je pred njim pojavila partizanska patrolja. Komandir ga je izpraševal podrobnosti, od kod je, iz katere enote, misleč pri tem, da je vohun. Po daljšem času pa, ko je Rudi povedal vso zgodbo o akciji v Jami, pa ga je komandir spoznal. Vendar komandir še vedno ni bil popolnoma prepričan, da je to Rudi, kajti ostali, ki so se iz akcije vrnili, so menili, da je Rudi zgorel.

Dekleta iz Strmce so mu takoj dale obleko, ga nasitile, patrolja pa ga je zavezanih oči odpeljala v partizansko bolnišnico nad Bukovje. Čez 12 dni se je Rudi vrnil zdrav v svojo minersko enoto na Otlico, kjer so komaj verjeli, da je še živ. Štab minerske čete pa mu je dovolil 15 dni dopusta, in so ga predlagali za odlikovanje in za čin vodnika.

*

O tej drzni partizanski akciji, v kateri so sodelovali minerci Vojkove brigade, in iz katere so se vrnili vsi živi, čeprav se je Rudi Bašelj vrnil iz Jame šele čez 48 ur, je poročal tudi radio »Svobodna Jugoslavija«. Vsa skupina pa je bila pohvaljena z dnevnim poveljem štaba IX. korpusa. Le nekaj udeležencev te akcije je danes še živih, med njimi: Rudi Bašelj, ki je zdaj čuvaj proge v Bači, Srečko Tušar, ki je oficir v JLA in Dušan Štrukelj. Vodnika Sajovica pa so domobranci leta 1944 nekje na samem na Nanosu ustrelili.

KDAJ JE BIL TRST prvič bombardiran? 10. junija 1944. leta so zavezniška letala prvič in najbolj močno bombardirala Trst. Pod ruševinami številnih poslopij, predvsem pri Sv. Jakobu, Sv. Andreju in v središču mesta je umrlo okoli 500 Tržačanov.

Baši-bozuk

KDO SO BILI BAŠI-BOZUKI? Tako so se imenovali neredni turški vojaki, izredno hrabri, toda divji in nedisciplinirani. Pri vpadih v tuje dežele so počenjali strahovita zverstva, posiljevali so ženske in ropali prebivalstvo. Njihovo ime »baši-bozuk« je sinonim za nedisciplinirane, roparske vojne odrede.

DA TUDI BAKTERIOLOŠKA VOJNA NI IZNAJDBA NOVEGA ČASA? Ampak, da se je prvi tako vojskoval Aleksander Makedonski, največji vojskovodja starega veka. Ko so njegove vojske leta 343 pred našim štetjem oblegale utrjeno perzijsko mesto Halikarnas, je namreč potem, ko se mesto ni vdalo kljub številnim navalom in močnemu topništvu, katapultam, veli s temi pripravi vreči čez obzidje že razpadla konjska in pasja trupla. Mrhovina je v resnici povzročila vrsto nalezljivih bolezni med junaškimi branilci, vendar se Perzijci tudi po ponovnem obstreljevanju in kljub epidemijam, ki so izbruhnile v mestu, niso vdali. Halikarnas je padel šele po izbruhu požarov, ki so se razširili na vse mesto. Požare so povzročili čez obzidje vrženi sodi, napolnjeni z gorečo smolo.

DA JE LETOS 50 LET, odkar je bila ustanovljena Mednarodna letalska federacija (FAI)? 10. junija 1905. leta so trije ljudje razpravljali o potrebi po koordinaciji in

ŠE NE VESTE?

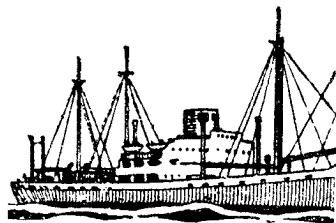
vodstvu v letalstvu, ki se je naglo razvijalo in so to svojo zamisel predložili Olimpijski konferenci v Bruslju. Tedaj so izdali naslednjo resolucijo: »Ta kongres je, upoštevajoč posebno važnost letalstva, izrazil željo, da se v vsaki državi osnuje združenje za reguliranje letalskega športa in da se v zvezi s tem ustanovi splošno letalsko federacijo, ki bo odločala o raznih mitingih in skrbela za napredek letalske znanosti in športa.« Tisti trije ljudje, ki so sestavili pričujočo resolucijo, so bili: grof de la Vaulx, tedaj podpredsednik Aerokluba Francije, Fernand Jacobs, predsednik belgijskega aerokluba in major Moedebeck, predstavnik nemške lige zračnih navigatorjev. Kongres je nato pozval francoski aeroklub, naj skliče sestanek, na katerem bi potrdili bruseljsko resolucijo in tako so se 12. oktobra 1905 v Parizu sestali predstavniki 7 evropskih držav in ZDA, ki so osnovali FAI, Mednarodno letalsko federacijo. Prva naloga te federacije je bila; izdelati pravilnik za kontrolo in oceno podvigov na tekmovanjih, kakor tudi za potrjevanje novo doseženih rekordov, znan pod imenom Športni zakonik (Code Sportif). Sprejeli so tudi predlog o podeljevanju medalj in diplom, med katerimi je najbolj čislana Zlata medalja, ki jo izroče letalcem, ki so si pridobili zasluge s svojimi odkritji, drznostjo ali vzpodbudnostjo. To medaljo so od leta 1925 sedemkrat zapovrstjo osvojili Američani, nato petkrat Britanci, po dvakrat Italijani in Francozi ter enkrat Nemci in Španci. Letos pa je, kakor vemo, to medaljo na rallyju v Parizu priboril Jugoslaviji nedavno tragično preminuli Branko Ivanuš. Ta drzni letalec in znani organizator letalskega športa v naši domovini je bil tudi podpredsednik Mednarodne letalske federacije, ki je z njim izgubila enega izmed najsposobnejših inštruktorjev in voditeljev.

ZA BOLEZEN KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ? Pred Narodno zvezo deportirancev, internirancev, zapornikov in borcev odporiškega gibanja v Franciji, je profesor medicinske fakultete v Parizu, Gilbert Dreyfus, govoril o pato-

loških, medicinskih in socialnih problemih, na katere so zadevali bivši deportiranci. Strahote nemških koncentracijskih taborišč je preživelo samo 10% Francozov. Od 240.000 deportirancev se jih je vrnilo domov 38.000, od teh pa jih je 12.000 umrlo naknadno za »boleznijo« koncentracijskega taborišča. To se pravi: podlegli so skupnemu vplivu lakote, prisilnega dela, nehijskih razmer in stalne napetosti živcev. Kdor je vse to preživel, se je po vojni sicer hitro opomogel. Šele kasneje pa so se pokazale vse posledice internacije v povečanju vseh tegob. Izmed 26.000 Francozov, ki so preživeli koncentracijsko taborišče, ni zdaj nihče popolnoma zdrav.

... DA JE V ZALOŽBI »VOJNO DELO« izšla razprava generala Pepa Dapčevića z naslovom »Pomen in moč manevra«. Gre za podrobno analizo izkušenj iz NOB, druge svetovne vojne in vojne na Koreji.

DA BESEDA KONVOJ v pomorskem vojskovanju označuje vrsto trgovskih ladij, ki jih spremlja določeno število bojnih ladij z namenom, da bi jih zaščitile pred morebitnimi sovražnimi napadi. Konvoje sta često omenjali obe vojskujoči se sili v minuli vojni, vendar izraz nikakor ni nov. Plovba v konvojih je bila v navadi že v srednjem veku, ko so bile vse ladje bolj ali manj oborožene. Tako so n. pr. že ladje nemške konfederacije mest (Hanze) plule na ta način, prav tako pa so tudi

španski zakoni v 16. stol. predpisovali plovbo v konvojih. Tedaj je bila namreč doba najživahnješe trgovine med Španijo in novo odkrito Ameriko. Tudi holandske, francoske in angleške ladje so še v 17. in 18. stol. običajno spremljale skupne vojne ladje prav do njihovih končnih luk.

Prva noč

SANDROVI prvi noči bi lahko rekli takole: svatba brez svireli in pesmi... Sandre se je namreč oženil brez belčičkih bobnov. Toliko, da so naredili po običaju.

Nocoj pa je prva noč Sandra in Stojanke... Sedita v gornjici, ob statvah, drug nasproti drugemu. Sandre je oprt na okvir, pogled pa mu šviga po sobici. Stojanka tiho prebira s prsti čolnček in nitke. Na glinastih tleh je poslana rogoznica. Vrh nje je slamnata postelja, pokrita s lanenim pregrinjalom, ki je belo kot sneg na planini, vzglavje pa je pisana pernica, ki jo je stkala Stojanka. In niti ene besede ne spregovorita.

Prva noč. In brez pesmi in svireli...

V spodnji izbi je vrvež. Vaščani in sorodniki so prišli na večerjo s polnimi skledami in pogačami.

»Na tvojo srečo, mila... In za tvojo hčerko, sestra! Gospod naj poživijo mlada dva, strina Andonica...« so govorili svatje spodaj v izbi.

Sandre je vstal, prijel Stojanko za roko, da so zažvenketali novci na nevestinih prsih, in kot bi se hotel opravičiti za to, da je svatba minila kot pogrebščina, rekel: »Nič ne žaluj, Stojanka. Najin čas bo prišel...«

»Saj ne žalujem, Sandre,« je komaj slišno odgovorila Stojanka.

»Spet bo kot takrat... Se spominjaš, Stojanka? Kako ste pletle za naše tovariše, na pomolu pri Krumovih... in kako so odmevali belčičski bobni... in kolo sredi vasi... Spet bo tako. In takrat... naju bodo razveselili otročički,« je tretanje dodal.

Naslonila se je na njegov oprsник s srebrnimi koluti in ga pogledala naravnost v oči.

V sobici je nastala prijetna tišina. Čutil se je močan in prijeten vonj buč, ki so visele s stropa. In od tega vonja, ki ga je poznal že iz detinstva, so se Sandru sproščeno razši-

nila prsa. Ona pa se mu je smehljala kot dete v zibelki...

Ta čas so se začeli hitri koraki po stopnicah. Vrata so se naglo odprla.

Ko sta zagledala Kruma, ki je bil kot iz voska, je Stojanka zginil nasmeh z usten.

»Nemci gredo, Sandre, skrij se!«

Sandru se je naenkrat orosilo čelo. Pogledal je Stojanko, vso prepadeno, in dvomeče vprašal: »Si prepričan, Krum?«

»Sandre, ni časa za razgovore... Videl sem jih. Puške se jim črniijo na snegu. Zdajle so morali preko mosta... Ali so Nemci, ali balisti...«

Sandre se je spet zagledal v Stojanko in vprašal: »Ali se ne motiš, Krum?«

»Sandre, ne uganjaj otročarij, temveč pohiti. Jaz grem, da ukrenem, kar treba, ti pa naravnost v Laktinje, k Mitru. Tam se najdemo...« in porinil ga je po stopnicah.

Stojanka mu je obvisela krog vratu. Sandre je prvič začutil sladki srh ob dotiku z dekliškim obrazom, ki se je pripil k njegovemu.

»Ne boj se, Stojanka,« se je vzravnal Sandre, »ti bodo šli samo skozi vas in jaz se še nocoj vrnem.«

Vzel je izpod pernice pištolo in odšel...

Zunaj ga je sprejelo zavijanje vetrov. Ni bil še prišel do Siljanove hiše, ko so se pokazali. Komaj da se je zaklonil za sadovnjakom nad potjo. Odpel je pištolo... Naenkrat je eden izmed onih posvetil z baterijo in za trenutek se je pokazal bled in izpit obraz... Ali sanja, ali je resnica? Sandre je videl obraz, ki mu je bil tako znan. Oni tam je pokazal v smer proti njegovi hiši.

»Ti so... Naši... On je...«

»Pavle!« je tiho spregovoril in stopil k njim. Vsi so se zazrli vanj.

»Kaj si ti, Sandre? K tebi smo namenjeni,« je prav tako tiho rekel oni. Sandre jih je odvedel v prazno kaščo za hišo. Ni se jih mogel nagle dati. Spraševal jih je vse mo-

goče o tovariših, o tem, kako in od kod so prišli v Debarco.

Pavle je jasno odgovoril.

»Slišiš, Sandre. Prinesi kaj za pod zob, potem pa ti povemo vse po vrsti. Četrty dan je že, kar nismo dali v usta zalogaja.«

Sandre je stekel domov. V dolnji izbi so se gostili gostje. Vstopil je skozi zadnja vrata in se neslišno povzpел k Stojanki. Ta je sklonjena nad statvami tiho jokala. Ko so se odprla vrata, je planila kvišku kot poparjena.

»Stojanka!«

»Sandre... Od kod? Beži... Skrij se! Ujeli te bodo!«

»Naši... partizani so prišli. Prišel sem, da...!«

»A Nemci?«

»Ne, Stojanka, Krumu se je le zdelo tako. Pavle je z njimi.«

Spet sta sedla k statvam, kot sta sedela malo prej. On ji je z roko popravljaj poročni pajčolan, ki ga je še vedno imela na glavi. Stojankine polodprte ustne so trepetale. Njuna pogleda sta se srečala. In oba sta ta hip mislila eno. Mislila sta na nekaj milega, nežnega, kar sta nekoč imela in izgubila, dolgo iskala brez vsakega upanja, da najdeta izgubljeno, naenkrat pa sta našla...

»Ni časa za čakanje. Lačni so. Moramo jim dati jesti!«

Stojanka je rekla: »Skrivaj se bom splazila v shrambo in vzela iz posod in od pogač.«

Sandre je odnesel v kaščo tri skledje in štiri pogače.

Ko so se bili malo oteščali, so začeli razgovor. Sandre je poslušal in požiral njihove besede. Zvedel je, kako žive njegovi tovariši v Magleniji, izvedel o veliki nemški ofenzivi, o dvanaajstih februarjskih dneh in nočeh brez spanja in jedi, o borbi s sovražnikom in zimo. Petinsedemdeset jih je po razbitju obroča pri Bogomili, kjer jih je ponoči iznenadila sovražna zaseda, ostalo odcepljenih od brigade, ki je krenila v Grčijo. Držali so položaje in uspelo jim je priti preko zasneženih planin. Kraj jim je bil neznan. Od petinsedemdesetih jih je devetnajst med potjo zmrznilo. Med njimi je ostal v snegu, objemajoč stroj-

nico, Vrbjanec Trpe, Stojankin mali bratranec, velik pevec. Potem so vso noč hodili čez Prilepsko polje in se odpočili šele pri Krapinskih Kolibah, pa spet naprej proti meji, preskočili v Karbunico, potem pa v kočie nad Turjem in tako so zdaj tu v Vrbjanih...

Pavel je pozval Sandra ven.

Zunaj je bilo viharo. Veter, ki je rjul in se zaganjal z vrhov Slaveja v Vrbjane, je pometal sneg s kašč, ga nosil na svojih krilih visoko in ga spet vrgel na tla.

»Poslušaj, Sandre,« je spregovoril Pavel s hripavim glasom, »mi se vračamo nazaj...«

»Kam nazaj?« je zaskrbljeno vprašal Sandre.

»V Grčijo. Čez eno uro odidemo.«

»Od katere strani pa mislite?«

»Nihče od nas ne ve.«

»Pot je dolga... sneg... Brez vodnika ni mogoče potovati,« je zamišljeno, skoraj zase, rekel Sandre.

»Da, vemo. No, ti si hodil tja. Mislili smo, da bi nam bil ti za vodnika.«

Sandre se je zdrznil. Začutil je, kot bi se mu nekaj pretrgalo v prsih. Prevzela ga je skrta bolečina... A prva noč? Da bi prebil vsaj eno samo noč na rogoznici, na slamnati postelji in pernici, ki jo je stkala Stojanka... Tri mesece... Ah, kako je bilo takrat... Tudi takrat je bil kurir, tudi takrat je šel v Grčijo... Tja do Soluna. Dolga,

huda pot... Toda, ko je prinesel pisma in ko mu je rekel Črnogorec »Bravo Makedonija«, se je topil od veselja in zadovoljstva. Z njim je šel včasih v patroljo tudi Trpe. Trpljenje je bilo hitro pozabljeno. Še pela sta včasih. Eh, ta Trpe. In zdaj? Kako je rekel Pavel? Tam pri Bogomili... s strojnico... In on, Sandre, mora proč že nocoj... prvo noč... Oči so mu zablestele v mraku.

»Kaj premišljaš,« je Pavle prekinil molk.

Sandre je potegnil iz žepa poročno rutico, ki mu jo je zjutraj podarila Stojanka, si obrisal potno čelo in rekel: »Da, se razume. Pripravite se, gremo!«

In odšel je proti domu, gledaje sledove, ki jih je bil pustil za seboj... Nekaj časa je stal pred vrati gornjice in naposled vstopil.

Stojanka je nekaj pospravljala v skrinji, na kateri je bilo v sredini nerodno narisano srce z dvema imeni: »Sandre in Stojanka«, in ne da bi se obrnila k njemu, rekla: »Nekaj odbiram za tovariše...«

On je molčal. Približal se ji je in obstal. Ona se je vzravnila, privila plamen v svetilki, obešeni nad ognjiščem, in se obrnila k njemu: »Kaj ti je, Sandre?« se mu je nasmešnila.

Sandre jo je gledal in gledal... In zdela se mu je še lepša kot takrat med pletiljami v Krumu. Ni vedel, kaj naj naredi. Prevzelo ga je sočutje do nje. Rad bi jo objel in ji povedal vse, kar se je zgodilo pred kaščo. Hotel bi ji pripovedovati to, kar je slišal od tovarišev, o njihovi poti, mukah, o njenem bratrancu Trpu, ki je obležal mrtev pri Bogomili. Mnogo ji je želel povedati, toda čutil je, kako mu je grlo stisnjeno, kako ga nekaj duši, da ne more spregovoriti besede.

»Sandre, povej!« je vznemirjeno vprašala Stojanka.

»Najedli so se... dobro so se najedli... Toda pot... dolga bo... Bosi so... Slabo oblečeni...«

»Izbrala sem nekaj iz skrinje.«

Sandre se je poskušal zbrati: »Zdaj pojdejo na pot... V Grčijo... In... tudi jaz bi moral z njimi...«

Stojanka je spremenila obraz. Iz oči so ji privrele in zdrknile po licih solze. Pokrila je obraz z rokami in tiho zajokala. »Zaradi poti, Stojarka. Jaz poznam pot!«

Sandrove oči so dolgo počivale na Stojankinih kot katran črnih laseh... In spet je rekel: »Stojanka, ne joči... veš...«

Odkrila je vlažni obraz in pogledala Sandra: »Vem... vem... a tako hudo je.«

»Hudo,« je stisnil Sandre skozi zobe... A vrnil se bom. Ne grem prvič. Prišel bom... in... pomlad bom prinesel, Stojanka.«

Gosti v spodnji izbi so se razhajali. Mati Andonica jih je spremljala: »Zdravi ostanite, otroci...!«

Nekdo je vražje zavriskal, da se je čulo k mladima dvema: »Hej, strina Andonica, jutraj pridemo na žganje!«

»Le pridite,« je blaženo odgovorila Sandrova mati in priprla glavna vrata.

Sandre in Stojanka sta se ozrla k oknu, ki ga je volčji veter stresal s tako silo, da se je zdelo, zdajle ga bo odtrgal.

Po daljšem molku je Sandre rekel: »Na mater pazi, dokler se ne vrnem. Jutri ji povej... Če pride kaj hudega, pokličita Kruma...«

Stojanka je dala pogačo v Sandrovo torbo, odprla skrinjo s srcem in imeni, vzela ven velik sveženj in stopila k svetilki. Z žalostnim bleškom v očeh je pogledala na rogoznico in zastrla luč.

Tiho, da ne bi slišala mati Andonica, sta odšla po stopnicah in odprla zadnja vrata. Tovariši so čakali, skriti za zidom ob Krumovi hiši.

»Gremo?« je vprašal Pavle Sandra.

»Ne!« je presekala Stojanka, »počakajte!« Glas ji je odsekano zaječal.

Stopila je bliže k njim, spustila sveženj, ki ga je nosila, na sneg, ga odvezala in jela jemati iz njega poročna darila,

namenjena za Sandra in njegove. »Danes je moja svatba. Rada bi vas obdarovala, tovariši. Vi greste na dolgo pot... Naj vam bo to priroki!«

Vsi so molčali. Samo vihar je tulil kar naprej. Pristopila je k prvemu v koloni, slabotnemu in zgrbljenemu in mu podarila nogavice. Ni gledal vanjo. Potem je šla od enega do drugega in jim obešala darove čez rame.

Odšli so. Sandre je zaostal, jo poljubil na čelo in rekel: »Se en mesec, Stojanka, in vsi bomo prišli... Vsi... Doča-

kali bomo...« in pogledal proti Krumovemu pomolu, zavitemu v sneg. »Zdravi ostanite, Sandre!«

Sandre se je odtrgal od nje in pohitel za tovariši. Nekaj časa jim je sledila s pogledom. Toda kmalu so izginili v snegu in temi. Veter se je zaganjal v Slavej in Karaorman planini. Trgal je njuna široka pleča in se neusmiljeno igral s Stojankinim poročnim pajčolanom...

Vlado Maleski,
iz makedonščine prevedla
Nada Carevska,
ilustriral Ive Šubic

Srečanje v celici 114

ČE BI ME pred leti vprašali, katerega dne in meseca se je to zgodilo, ne bi znal odgovoriti. Za nas jetnike sobe 114 v zaporu »Tribunale di guerra« v Ljubljani je bila zima 1941/1942. Ne po vzdušju v naši sobi ali po nas samih, temveč po že dolgo časa suhih strehah in koščku žarečega neba, ki sta se videla, če si se povzpela na pograd in stegnil glavo v lino z zamreženim oknom, smo slutili, da prihaja pomlad. Po tednih bivanja v samici in mesecih v skupni sobi je bil zame čas nekaj nedoločno morečega. Jutro je predstavljala figova kava in drsanje »kible«, ki so jo okrog osme ure vlekli iz sobe skozi majhna pločevinasta vrata, večer pa »orgle«, to je obhod italijanskega paznika, ki je z železno palico vsak dan udarjal po železni okenski mreži.

Torej, bilo je nekega večera po »orglah«. Sedeli smo na ležiščih in poslušali Janeza Porento, ki nam je nekaj pripovedoval. V vratih je zarožljaj ključ. Porenta je nehal govoriti, vsi smo uprli oči v vrata. Odpiranje vrat v takšnem času je lahko pomenilo samo dvojce: ali bomo v svojo sredo dobili »novega«, ali pa bo moral nekdo od nas »starih« ven. V obeh primerih je bilo to za naše omrtvičeno okolje, v katerem se niti zrak ni menjal,

dogodek. V odprtini vrat se je prikazal »novi« in za njim kos karabinjerske uniforme, ki je takoj izginila. Vrata so se s truščem zaprla. Molk. »Novi« je naredil dva počasna koraka proti sredi sobe. Nemo in vprašajoče smo ga gledali. Tudi njegov pogled je drsel po pogradu od enega obraza do drugega, od zida do zida.

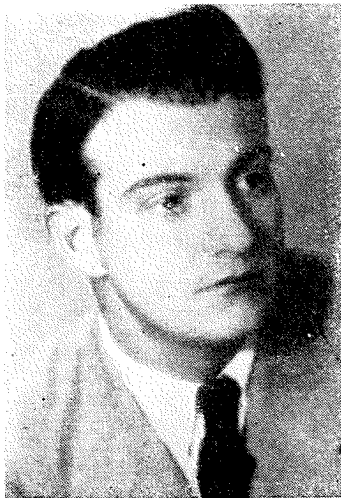
Bil je srednje postave, lepo oblečen v temne hlače in suknjičem čez roko ter v svetli srajci. Zakaj nima oblečen suknjič, saj je vendar hladno, smo tuhtali. Bistveno se je razlikoval od vseh nas ostalih, ki smo bili nekateri premladi in drugi prestari. Samo Porenta je bil v najlepših letih in zares moč, ampak za to okolje preblagega značaja. Pred nami pa je stal »novi«, ki je dajal vtis pravega moža. Zdelo se nam je, da je s svojo osebnostjo v hipu napolnil sobo. Obraz z energičnimi črtami in umnimi očmi je kazal moč in vzbujaal zaupanje, izražal neko določeno hotenje in zatajevano fizično tipljenje. Pogledi so terjali vzajemni odgovor: kdo si, kdo ste? Zatem se je počasi obrnil proti vratom in si začel dvigati srajco. Začel se je kazati razgaljeni hrbet. Enodušen krič groze. Srajca se je dvigala vedno više in se ustavila pri lopaticah. Nikjer na hrbtu ni bilo nepoškodovane kože niti za velikost pet-

dinarskega kovanca. Krvave, prst debele in več decimetrov dolge podplutbe so križale vso površino hrbta. Prehajale so linijo pasu hlač in rob dvignjene srajce pri lopaticah. Živ mozaik s temnordečimi in belimi polji. Temnordeča polja so bila pošastno večja od belih polj zdrave kože, ki je dajala videz, da bodo vsak trenutek izginita pod težo temnih prog.

Srajca je zopet zdrsnila po hrbtu. Mi pa smo še vedno gledali v hrbet; in zdelo se mi je, da še na srajci vidim krvavi mozaik. Sedaj nam je bilo jasno, kdo je in zakaj ni imel oblečenega suknjiča. Za razbolelen hrbet je bil pretežak...

Grobno tišino je prekinil »novi«. Zopet se je obrnil k nam: »Jaz sem Eypper...« Stari »arestantski šegi« je bilo zadoščeno. Novi se je predstavil. »Kje bom ležal,« je nadaljeval Eypper. To nas je zdrnilo. Vseh trinajst, toliko nas je bilo v sobi, je začelo ponujati prostor zraven sebe, čeprav smo ležali kot vžigalice v škatlici. Zraven mene je bil zares največ prostora in odeja več, ker je eden »starih« prejšnji dan zapustil sobo. To mi je dalo prednost, mogoče tudi to, da sem bil najmlajši. Eypper se je vlegel zraven mene. Pokril sem ga. Proti navadi ta večer ni bilo spraševanja ne govorjenja. Tako je začel prvi Eypperjev dan in prva noč v celici 114...

Naslednjega dne je Eypper sedel na pogrado, slonel na mizi in nam govoril. Njegov topel in bojeviti glas je polnil sobo in nas... Borbe na Kočevskem. Boj sovražniku povsod, v gozdu, v vasi in mestu, tudi tukaj v zaporu. Peli smo »Nabrusimo kose«. Govoril nam je tudi o svojem privatnem življenju in o delu, o materi Slovenki in svojem očetu Francozu. Eypper ni bil dolgo v naši sobi. Mislim da dan, dva, kajti v spomin se mi ni urezal noben detalj iz vsakodnevne življenja, ki bi me spominjal nanj. Vem, da nobenemu od nas »starih« ni prišlo na misel, da bi tudi Eypper kot vsi ostali »novi«, mogel polagati sprejemni izpit: leteti

Narodni heroj Ernest Eypper

na deski, biti »mitraljezec« itd. Da, ampak to ni bilo samo zaradi tega, ker je bil malo časa v sobi, temveč, ker je z njim med nas prišel dah drugega življenja. Da bi razbili enoličnost našega življenja, nam niso bile več potrebne burke sprejemnih izpitov, niti osladno govorjenje o avanturah itd.

Čas se je začel zopet obračati. Življenje v celici je dobilo svoj smisel: biti uporen. Vztrajali smo, ker tudi to je bila borba proti okupatorju. Namesto strtih in zaskrbljenih obrazov je Italijana, ko je odprl vrata, gledalo 14 parov kljubovalnih oči.

Večer, čas po »orglah«. V sobi tesnoben mir. Čeprav bi želeli razgovora, danes ne stee. Vsak poskus propade v občutku, da je prisiljen. Kot mōra leži nekaj nad nami. Molč prekine rožljanje ključa in škripanje odpirajočih se vrat. Italijan je. On ne sme videti tesnobe na naših obrazih. Ko je vstopil, je lahko na naših obrazih čital samozavest.

»Eypper!« je zakričal Italijan in se postavil ob desni podboj vrat, v drži kragulja na prežiroko je imel na toku s pištolo.

Eypper se je brez naglice dvignil s pograda, stopil proti Italijanu in se obrnil k nam. Njegov obraz je bil rahlo bolj blede kot sicer, ampak brez tro-

hice strahu in neodločnosti. Vedel je, da je to njegov zadnji večer v življenju. Na njegovem obrazu je bil nasmehek zmagovalca, kateri ve, da je zmagal brez možnosti, da bi bil premagan.

»Zadnjič se vidimo, tovariši...!«

»Via, via, fuori!« je zbesnel Italijan.

»Držite se! Zdravo!«

Strme smo gledali v njegov široki hrbet. Hodil je čvrsto in samozavestno. Vrata so se zaprla. Večminutni molč, v katerem je bila izražena vsa tragedija in groza tega trenutka, je prekinil stari Rekar: »To je bil zares človek...«

Zaspali nismo mogli dolgo v noč. Pogovarjali smo se o Eyppru. V mislih smo spremljali vsak njegov korak, ponavljali vsako njegovo besedo. Paznik je večkrat razbijal po vratih in kričal: »Silenzio!«

Iz sna nas je predramilo tekanje okovanih čevljev po hodnikih in vojaške komande na dvorišču. Kmalu je zopet zavladal mir. Na cesti so zapopotali avtomobilski motorji. Skozi rešetke je sililo svitanje. Vedeli smo, kaj vse to pomeni: Ljubljana je dala svojega prvega talca, Eyppra.

*

Že večkrat, preden sem spoznal Eyppra in tudi pozneje, sem čital in slišal, da za nekoga, ki je umrl, pravijo... ampak njegov duh bo ostal med nami, itd. Skoraj vedno so se mi te besede zdele zgolj vpljudna fraza, ki je že dokaj otrcana. Toda v Eypprovem primeru sem začutil in še danes čutim popolno resničnost teh besed. Zapustil je celico, šel je v smrt, ampak ostal je v sobi 114, in to ne samo dokler smo bili v njej njegovi sojetniki, temveč ves čas, dokler je deželo teptal okupator. Jetniki so se menjali, ampak spomin na Eyppra in njegov uporni duh je prehajal od enega na drugega kot najsvetejše izročilo.

Ne enkrat, vedno, ko je okupatorju bilo treba pokazati, da se ga ne bojimo, je iz celice, skozi rešetke zalil Ljubljano val upornih stihov: »Nabrusimo kose...«

Vinko Šribar

Začetki NOB v Sloveniji

(Nadaljevanje)

POROČILO pravi, da se je v tem tednu razvnela komunistična propaganda in napadalnost, kot je doslej še ni bilo v teh krajih. Povsod je polno uporniških napisov in skrivnih sestankov, zadnje dni pa so se začele sabotažne akcije na mostove in električne napeljave, začeli so se napadi s puškami, avtomatičnim orožjem in ročnimi granatami na stanovanja županov in na žandarmerijske postaje. Zato je moral šef civilne uprave vpeljati izjemno stanje. Veliko upornikov je zaprtih pa tudi že obešenih. »Ker vse to ni nič pomagalo in se je uporniška dejavnost še nadaljevala, so bili v soboto, 2. avgusta, pred posebnim sodiščem štirje obsojeni na smrt in usmrčeni.«²⁹

Oglejmo si še, kako je bilo z vstajo v jeseniškem in kranjskem okrožju. Reči je treba, da tu vstaja ni dosegla takih oblik kot v kamniškem okraju, čeprav je bila organizacija prvih partizanskih edinic tudi to zelo dobro izvedena. Konec julija so aktivne Jeseniška četa, predvsem pa Tržiška četa s svojim napadom na Tržič in Križe.³⁰ 1. avgusta odda prve strele na nemškega vohuna tudi II. Kranjska četa na Storžiču, 4. avgusta pa se ta četa združi s Tržiško četo v Kranjski ali Storžiški bataljon in še istega dne v Verbičevi koči pod Storžičem pri-seže.³¹

Ta združitev obeh čet v bataljon je bila izvedena v duhu sklepov sestanka na Jelovici, imela pa je še drug pomen. V tem času je Stane Žagar izdelal načrt za napad na Begunje, da bi rešil iz zaporov od Gestapa aretirane Slovence. Ta načrt naj bi izvedle vse gorenjske partizanske edinice, to je Kranjski bataljon in Je-

seniška ter Jelovška četa, ki sta se zato zbrali na Jelovici. Medtem pa doživi Jeseniška četa že svoj ognjeni krst, ker so en del njene čete napadli 1. avgusta Nemci na Obranci na Možaklji. V tej borbi padeta dva gorenjska partizana, komunista Viktor Arzenšek in Ferdo Koren.³² Po tem napadu se Jeseniška četa premakne na Pokljuko, od koder pride dne 4. avgusta na Jelovico, kjer se 5. avgusta formira Gorenjski bataljon, ki se je kasneje začel imenovati tudi Cankarjev bataljon. Po formiranju in zaprsegi so iz bataljona odbrali najboljše borce za napad na Begunje in odšli v dolino, a Savo so Nemci že zasedli.³³

Nemci so vsekakor izvedeli za nameravano akcijo na Begunje in so oba partizanska bataljona prehiteli. Gorenjskemu bataljonu so zaprli prehod preko Save, Kranjski bataljon pa takoj napadli. Kranjski bataljon je takoj po prisegi 4. avgusta z enim delom odšel na Dobroč, kamor je prišel 5. avgusta, ostali del bataljona pa je še nadalje ostal v Verbičevi koči. Nemci so oba dela napadli, in ker sta bila napadena popolnoma nepričakovano, je imel bataljon hude izgube. Del bataljona, ki se je na Dobrči pripravljal za napad na Begunje, je bil popolnoma razbit, njegov komandir Milorad Stošič ujet, 19. avgusta v Begunjah obsojen na smrt in 23. avgusta v Kranju javno obešen.³⁴ Od dela bataljona pa, ki je ostal v lovski koči, je padlo osem partizanov, od teh tri partizanke in komisar bataljona. S tem je bil Kranjski bataljon razbit in od 68 borcev jih je ostalo le še nekaj deset, ki so se novembra 1941

²⁹ Zbornik VI/1, str. 69. op. 4; Ivan Križnar, Priprave za NOB in prvi dve leti NOB na Gorenjskem. (S Prešernovo nagrado ljubljanske univerze nagrajeno diplomsko delo.)

³⁰ Bertoncelj, že omenjeno delo; Konobelj-Slovenko, že omenjeno delo, str. 109.

³¹ Štefe in Konobelj; Zbornik VI/1, str. 340.

pridružile novo nastajajočemu Cankarjevemu bataljonu.³⁷

Ker borci Gorenjskega bataljona niso mogli preko Save, so se vrnili na Jelovico, a Nemci so tudi z njim hoteli obračunati tako kot s Kranjskim bataljonom. Misleč, da je za ta obračun en cel 181. rezervni policijski bataljon premalo, so te sile še pomnožili z oddelki SS in letalstvom in napadli bataljon, ki se je zadrževal na Jelovici na Kotliču (Partizanski vrh). Tako je dne 8. avgusta prišlo na Jelovico do velike borbe. Nemci napadajo z velikim elanom in bataljon, razdeljen na tri dele, drži borbo več kot pol ure. Ker se je na enem krilu partizanom pokvaril mitraljez in se je zato krilo umaknilo brez vednosti komandanta Jožeta Gregorčiča, na ta izpraznjen prostor pa so vdrli Nemci, je začela groziti nevarnost, da ne bi bil bataljon obkoljen. Zato se je bataljon umaknil v Selško dolino, kjer se je razdelil. Jelovška četa se je vrnila na Jelovico in se tam razdelila na dva voda; eden je odšel na področje nad Bledom, drugi pa nad Kropo. Jeseniška četa je odšla na Pokljuko, kjer se tudi razdeli na dva voda, en vod odide nazaj na Stol, drugi pa na Možakljo.³⁸

S temi uspehi in s streljanjem talcev in na smrt obsojenih, se Nemci nikakor še niso zadovoljili, kajti obstojalo je še vedno najmočnejše središče upora v kamniškem okraju. Preden so se lotili tega, so v okupirano deželo poklicali še dva policijska bataljona in 12. avgusta na Gorenjskem razdelili svoje sile takole: 72. rezervni policijski bataljon je bil v radovljiškem okraju, 181. v kranjskem okraju, 171. pa v kamniškem okraju.³⁹

Kako je bilo v kamniškem okraju po vstaji konec julija? Po vstaji se zberejo partizanske skupine na štirih krajih: pri Krumperku, na Gobavici nad Mengšem, na Rašici in na Palovčah.⁴⁰ 17. avgusta je štab Kamniškega bataljona zdru-

³⁷ Arhiv muzeja NO v Ljubljani.
³⁸ Prvi rafal, Ljubljanski dnevnik, 21. julija 1953.

³⁹ Franc Štefe-Miško, Rojstvo Kokrškega odreda; 1. avgust — občinski praznik Kranja.

³⁷ Zbornik VI/1, str. 307; Križnar.

³⁸ Križnar.
⁴⁰ Arhiv Muzeja NO v Ljubljani.
⁴⁰ L. J., Pred desetimi leti se je uprl ljudstvo kamniškega okraja, Ljudska pravica, 30. julija 1950

Chef der Zivilverwaltung in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains

- Kommandeur der Gendarmerie -

Gendarmeriekreis Stein.

Stein, den 29. August 1941.

B e r i c h t vom 19.8.1941.

Allgemeine Lage: Die politische Lage ist zur Zeit im Kreise Stein nicht günstig. Mit 27. Juli 1941 begann eine Aufstandswelle, die nicht allein von kommunistischer- sondern auch von nationalslowenischer Seite ausging und gefördert wird. Dank der getroffenen Abwehrmassnahmen konnte in Stein grösserer Schaden verhütet und Menschenleben nicht in Gefahr gebracht werden. Die Aufstandsbewegung umfasst im Kreise vorwiegend die Gebiete der Gemeinden Stein, Homze, Radomle, Domschale, Annaburg, Tereain, Jauchen, Aich und Morautsch. Die Stosskraft der Aufständischen lag vorerst in der Bandenbildung deren Tätigkeit sich auf Sabotageakte gegen öffentliche Einrichtungen, Raub und Angriffe mit Feuerwaffen gegen Sicherheitsorgane und Volksdeutsche erstreckte. Die Mitglieder der Banden rekrutieren sich aus meist jüngeren Leuten, die mit Militärgewehren bewaffnet, aber auch Handgranaten und Maschi-

Poročilo nemške žandarmerije iz Kamnika o oboroženih akcijah 27. julija 1941. leta na kamniškem predelu

žil vse sile na Rašici, bataljon zaprisegel in ga potem po četah razdelil na sledeča področja: Rašiško četo na področje Rašice, Šmarne gore in smledniški gozdov, Mengeško-Moravsko četo na področje Moravč, Radomeljsko četo v kolovške gozdove, Kamniško pa na področje Kamniških planin od Cerkelj do Tuhinjske doline.⁴¹ Aktivnost teh čet je postala tako velika, da je komandant žandarmerijskega okraja v Kamniku prisiljen zapisati dne 29. avgusta tole: »Orožniki posameznih postaj stanujejo samo še v kasarnah, da se izognejo napadom. Učiteljstvo (seveda nemško), ki službuje na tem področju, je

bilo odpoklicano iz oddaljenjših šol v kraje, kjer so orožniške postaje, da ga lahko zaščitimo pred napadi. Splošna varnostna služba je zaradi sabotažnih dejanj teroristov stopila v ozadje... Hajke orožništva ob sodelovanju izpostave gestapa v Kamniku in kasneje s pomočjo 171. rez. polic. bataljona so imele v tem mesecu le delne uspehe.«⁴²

Ker je Nemcem v tem času primanjkovalo vojaških sil za napad na Kamniški bataljon v celoti, se morajo lotiti vsake čete posebej. Prva pride na vrsto Kamniška četa, ki jo Nemci presenetijo in razbijejo 24. avgusta v bližini Tunjic pri Kamniku. Nemci pravijo, da

niso sicer naleteli na partizane, pač pa da so zaplenili v taborišču vse orožje, strelivo in drugo opremo.⁴³ Druga je prišla na vrsto Radomeljska četa, ki jo Nemci obkolijo dne 13. septembra pri Žičah. Četa se prebije iz obročev, 16. septembra preide nemško-italijansko mejo in pride 17. septembra na Podmolnik, kjer sta četi izročila zastavo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte Kidrič in Kocbek. Oktobra se vrne četa v kamniški okraj in dobi poziv, naj se priključi I. Štajerskemu bataljonu. Ko čaka četa 25. oktobra na Golčaju na zvezo, jo Nemci obkolijo. Pade deset partizanov,

⁴¹ Zbornik VI/1, str. 60.

⁴² Zbornik VI/1, str. 362.

⁴³ Zbornik VI/1, str. 362, 393 in 60, op. 3.

ODREDBA POVELJSTVA SLOVENSKIH PARTIZANSKIH ČET O ZASTAVI, ZNAKIH IN POZDRAVU SLOVENSKIH PARTIZANOV

1. Zastava slovenskih partizanov je slovenska trobojnica z antifašistično rdečo peterokrako zvezdo čez vsa tri polja.
2. Znak slovenskih partizanov je slovenska trobojnica v obliki traku (2 cm x 4 cm) ter nad njim antifašistična rdeča peterokraka zvezda (s premerom 3 cm). Znak se nosi na pokrivalu.
3. Pozdrav slovenskih partizanov je pest desne roke dvignjena k spodnjemu robu pokrivala.

Poveljstvo slovenskih partizanskih čet.

Odredba Glavnega poveljstva partizanskih čet o zastavi in pozdravu slovenskih partizanov

štirje pa so ujeti.⁴⁴ Nato se lotijo Nemci Mengeško-Moravške čete, ki je napadena 21. septembra na Sv. Mohorju pri Moravčah. Partizani se na odličnih položajih uspešno branijo do večera in se zvečer kljub nemškim okrepitevam prebijajo iz obroča.⁴⁵ Toda Nemci so četi stalno za petami. Nekaj časa še manevrira med Kamnikom in Šenčurjem pri Kranju, a 30. septembra jo Nemci popolnoma uničijo pri Selih pri Kamniku.⁴⁶ Ostane samo še Rašiška četa. Prvič udarijo Nemci proti njej že 19. in 20. septembra, ko požgo tudi vas Rašico in izselijo ljudi, hude izgube pa doživi četa 16. oktobra in šest preživelih partizanov se prebije preko Save in nemško-italijanske meje v šolsko partizansko taborišče pri Samotarici pri Horjuhu.⁴⁷

2. Začetki vstaje na na Štajerskem

Na začetku, vse do velikih izdaj in provokacij sredi in konec avgusta 1941, se priprave v Mariboru zelo ugodno razvijajo. Kot ustanovni datum Pokrajinskega odbora OF za Severno Slovenijo moramo šteti sestanek zastopnikov Partije in krščanskih socialistov 20. maja 1941 pri Rimskih Toplicah. Junija, in to pred na-

padom na Sovjetsko zvezo, je pri okrožnem komiteju že organizirana Vojaška komisija, ki pozove komuniste v ilegalo in na začetek sabotažnih akcij ter začne ustanavljati diverzantske grupe.⁴⁸ Sredi julija začne rasti prva partizanska skupina na Pohorju na Smolniku, ki pa spóčetka ni aktivna. Od tod se skupina premakne nad Ribnico, kjer številčno precej naraste, a je ob napadu v začetku avgusta močno razbita. Od tod se skupina premakne nazaj na Smolnik, in 12. avgusta napade žandarmerijsko postajo na Pohorju. Čeprav je imela ta akcija le delni uspeh, je to prva prava vojaška akcija na Štajerskem. Po napadu se četa premakne pod Rogljo, kjer se ji pridružijo borci Saleške čete, ki je začela nastajati že julija nad Velenjem in Šoštanjem. Medtem prinese četi Borova patrola orožje, katero je šla iskat na Ptujsko polje. V skupino pride tudi Zidanšek, ki skupino organizira v pravo četo, prinese pa ji nalogo, naj zapusti Pohorje in se v Savinjski dolini združi z ostalimi štajerskimi partizani v I. Štajerski bataljon. Pred odhodom s Pohorja napade četa 17. septembra Nemce v koči na Klopnem vrhu, naslednjega dne pa odide v Saleško dolino in od tod na Grmado. Tu se pridružita četi Trboveljska (Revirska) in Savinjska četa in se prve dni oktobra 1941 formira I. Šta-

jerski bataljon.⁴⁹ Bataljon, katerega vodstvo je prevzel Franc Rozman-Stane, je napadel v noči od 7. na 8. oktober, razporejen v šest udarnih skupin, Šoštanj in ostal v njem vso noč kljub relativno močni nemški posadki.⁵⁰ Po tej vse-kakor pomembni akciji se je bataljon umaknil proti Belim vodam, od tod pa na Čreto, od koder se je po veliki borbi na Čreti 26. oktobra podal na svoj znameniti Brežiški pohod.⁵¹

Že 20. julija je bila na Razselnem pri Šentjurju ob Južni železnici ustanovljena Celjska četa. Po nekaj sabotažnih akcijah pripravlja četa napad na žandarmerijsko postajo v Slivnici pri Celju, ki pa se 11. avgusta ne posreči. Po tej akciji se četa premakne proti Planini nad Laškim, kjer je bila 27. avgusta popolnoma razbita.⁵²

Tudi v Revirjih je opaziti večje sabotažne akcije že od druge polovice julija 1941. Konec julija se revirski partizani združijo in 1. avgusta je ustanovljena Revirska četa, ki je imela tri vode.⁵³ Četa na-

⁴⁴ Zbornik VI/1, str. 85, 99, 153, op. 2, 453; Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, str. 6.

⁴⁵ Jelo Gašperšič, Bataljon v težki borbi z banditi — nujno prosimo pomoči! Mladina, 18. decembra 1951.

⁴⁶ Zbornik VI/1, str. 98, op. 3; str. 99 in Križnar.

⁴⁷ Križnar.

⁴⁸ Zgonik Mavricij, Iz zgodovine osvobodilnega gibanja v Mariboru, Vestnik 17., 18. in 19. julija 1951; France Filipič, Pohorski bataljon, Maribor 1952, str. 21.

⁴⁹ Zbornik VI/1, str. 62, op. 2, str. 126, op. 2; Martin Greif, Prva pohorska četa, Delavska enotnost, 30. marca 1951; Boris Cimžek, Med prvimi partizani na Štajerskem, Spomini na partizanska leta II, str. 5—15.

⁵⁰ Zbornik VI/1, str. 126.

⁵¹ Stane Terčak, I. Štajerski bataljon v letu 1941 (Borba na Čreti in pohod na Kozjansko), Celjski zbornik, 1951, str. 131—138.

⁵² M. B., 20. julij — ustanovitev Celjske čete, Slovenski poročevalac, 19. julija 1952; Peter Stante-Skala, Prva celjska četa, Spomini na partizanska leta IV, str. 39—52; Zbornik VI/1, str. 90.

⁵³ Zbornik VI/1, str. 47, op. 6, str. 352.

pade v noči od 8. na 9. avgusta žandarmerijsko postajo in rudniško stražo v Zagorju. Nemci sami poročajo, da je bil ta napad prava borba in da je bil izveden načrtno. Po borbi se četa premakne na Plešo nad Zagorjem in od tod na Čemšeniško planino, kjer jo Nemci zahajkajo 11. in 12. avgusta. Po hajki odide del čete na Dolenjsko, glavnina pa se premakne preko Lize nad Trbovljami na Kal nad Hrastnikom, kjer jo Nemci 15. avgusta znova napadejo in razbijajo. Zato se dan po tej hajki četa razdeli: glavnina odide preko Save na Kumljansko, nekaj partizanov odide na Dolenjsko, tretji del pa se pridruži Savinjski četi na Dobrovljah, od koder potem odidejo v sestav prvega štajerskega bataljona.⁵⁴

20. julija odide prvih petnajst partizanov na Dobrovlje, kjer se začne formirati Savinjska četa. Po prvih sabotažnih akcijah napade četa v noči od 23. na 24. avgust rudniško stražo in rudnik v Zabukovici in zaplenjena je prva puška.⁵⁵

Nekako na začetku oktobra 1941 je začela nastajati Brežiška partizanska skupina, ki je izvedla več uspešnih sabotažnih dejanj, pri pripravi napad na rudnik Senovo pa so jo Nemci 29. novembra popolnoma uničili.⁵⁶

⁵⁴ Iz revolucionarnih revirjev se rasil partizanstvo na Štajerskem, Ljubljanski dnevnik, 2. julija 1951.
⁵⁵ Borec, 1952, str. 222; Zupanc Ludvik-Ivo, Savinjska četa, Savinjski vestnik, 25. julija 1953.
⁵⁶ Zbornik VI/1, str. 176, op. 2.

(Se nadaljuje)

Franca Kosmač:

Mlin

*Mlin stoji v globeli.
Mirno je kolo.
Most polomljen, trhel,
niha nad vodo.*

*Mlin samotni v trudno
je zavil meglo.
Mimo partizani
tiho v noč gredo...*

Nove knjige

Iz potrebe po sistematski obdelavi in ureditvi izrazov sodobne vojne misli je že zdavnaj nastala želja, da bi izpopolnili praznino, ki jo je zategadelj čutili v naši vojni literaturi. Izraz takšnih potreb je nedavno v založbi vojnozaložniškega zavoda izšla knjiga z naslovom: **»Vojni besednjak«**, ki obsega 1574 operativno-taktičnih terminov z daljšimi ali krajšimi razlagami. Poleg predgovora vsebuje novi besednjak tudi navodila o uporabi besednjaka, kakor tudi register. V zvezi s pripravo tega edinstvenega vojnega dela je bilo veliko težav, saj pri nas dosihmal nismo imeli podobnega besednjaka in je bilo delo zbirateljev izrazoslovnih elementov tako rekoč pionirsko. Besednjak so sestavili polkovnik Jovan Hadži Damjanović in več drugih oficirjev iz raznih rodov vojske in služb. Vse gradivo v besednjaku je urejeno po abecednem redu na okrog 300 straneh in, kakor pravi avtor sam, je besednjak poskus »...zbrati in urediti osnovne taktično-operativne termine, ki ustrezajo naši vojni doktrini, izraženi z uradnimi pravili«. Kljub temu, da avtor sam v predgovoru omenja, da besednjak ni in ne more biti popoln, ker je prvo delo te vrste, pomeni nova knjiga Vojnozaložniškega zavoda nedvomno tehten pripomoček za razumevanje raznih pojmov, ki jih vsakodnevno srečujemo pri branju vojne literature.

*

»Preko Atlantika k partizanom« je naslov zanimive knjige, ki jo je pred kratkim izdala Hrvatska izseljeniška matica. Avtor knjige Božo Prpić je v njej opisal resnično doživetje osmerih jugoslovanskih izseljencev, ki so se leta 1942 kot britanski vojaki-prostovoljci podali v Jugoslavijo k partizanom. To je bila prva skupina jugoslovanskih izseljencev iz Kanade in ZDA. Bralca bo nedvomno pritegnil opis nenavadne poti in zaprek, ki so jih morali iz Kanade

grede v Južno Ameriko, pa čez Atlantik in okrog Afrike na Bližnji vzhod ter naposled v partizansko Liko, prestati izseljenjski domoljubi. Knjiga je lep dokument o ljubezni naših izseljencev do njihove prave domovine.

*

Knjiga generalmajorja Nika Jovčevića **»Od pete ofenzive do svobode«** je strokovno vojno-zgodovinsko delo, toda zasnovana in pisana tako, da pritegne slehernega bralca. Koncept knjige temelji na naših in nemških dokumentih o razdobju med peto ofenzivo in zaključnimi operacijami II. udarnega korpusa in drugih enot, ki so se borile proti okupatorju v Srbiji, Črni gori, Hercegovini, Sandžaku, Metohiji in drugod. Značilnost te knjige je, da kljub pretenzijam po strokovnosti in dokumentarnosti, ki jih nedvomno upravičujejo tehtnost sloga in gradiva ter priložene izvrstno izdelane skice (70) ter fotografije (39), ne učinkuje niti za hip enolično, česar so zlasti nevojaki iz vrst bralcev pogosto navajeni. Knjiga **»Od pete ofenzive do svobode«** zajema najprej prvo razdobje z analizo odloka Vrhovnega komandanta in načrtom operacij enot, ki so se po peti ofenzivi napotile v Črno goro in Sandžak. Sledi opis ustanovitve II. udarnega korpusa. Razdobje 1943 zaključuje avtor s kritično analizo minulih dogodkov, nato pa se loti zamotanejših dogodkov v naslednjem letu, ki jih obravnava v petnajstih poglavjih. V teh opisuje borbe za izsiljenje premoči na primorskem sektorju, borbe za garnizone v dolini Zete, ustvarjanje pogojev za prodor Operativne grupe v Srbijo, sovražne ofenzive »Draufenger« in »Ribežahl« itd. Naslednja poglavja vsebujejo opise borb za obrambo svobodnega ozemlja in nekaj specifičnosti v zvezi z napadom in obrambo planinskega terena. Najizčrpnejše je avtor obdelal delovanje Tretje črnogorske udarne divizije, pri če-

mer je treba omeniti nadvse objektivno oceno uspehov in neuspehov te znane črnogorske enote. Za slovenske bralce bi knjiga utegnila biti posebno zanimiva, ker zlasti borb med NOV na našem jugu ne poznamo dodobra, ali pa so nam predstave o njih dokaj meglene. Glede na to, da je knjiga okusno opremljena in ilustrirana s skicami in fotografijami, kakor tudi glede na njen obseg (737 strani), cena 700 din ni pretirana.

*

Založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani je izdala ob deseti obletnici osvoboditve pet knjig s tematiko iz narodno-osvobodilne borbe, namenjene mladini. Zanimivo je tudi to, da so avtorji knjig slovenski pisatelji. Tako je napisal pisatelj Saša Vuga knjigo: »**Škorenček Matevžek**«, v kateri opisuje Škorenčeka, ki je v zaslužnji Primorski spoznal bolečino svoje domovine in italijansko nasilje, končno pa se je spoznal tudi s partizanom, kateremu se pridruži v borbi za osvoboditev. Knjiga pisateljice Branke Jurce: »**V pasti**« obsega tri črtice (Zaseda, Kanglica in V pasti); snov je vzeta iz življenja mladine v zasedeni Ljubljani. V knjigi »**Orehovo leto**« je pisateljica Vida Brest—Majda Peterlin zbrala dvanajst črtic, v katerih opisuje zgodbe o junastvih in usodah otrok v času okupacije v zasedenem in na osvobojenem ozemlju. Znani in priljubljeni slovenski mladinski pisatelj Josip Ribič je za serijo teh knjig napisal knjigo »**Rdeča pest**«, v kateri opisuje štiri fante, ki so v vasi združeni v organizaciji Rdeča pest in izvrše vrsto junastkih dejanj za osvoboditev. Vladimira Kavčiča knjiga »**Vaška komanda**« govori o življenju otrok v neki okupirani slovenski vasi.

*

Slovenski knjižni zavod je počastil deseto obletnico osvoboditve in deseto obletnico svojega obstoja z izdajo obsežne knjige »**Priročni leksikon**«, ki je prva tovrstna publikacija pri Slovencih. Za nas je ta knjiga zanimiva tudi po

tem, ker so v njej omenjene tudi glavne osebe iz NOB. Prav tako je v strnjem opisu prikaz vse naše NOB.

*

Občinski odbor ZB v Goričah pri Kranju je izdal zbornik: »**Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo**«. Že iz uvodnih misli v knjigi: »...zbornik je imel namen, zbrati vse dokumentarno gradivo o boju prebivalstva občine Goriče med NOB... preko njega naj bi se otela pozabi slavna zgodovina NOV...« je razbrati vsebino zbornika. Resnično: dokaj temeljito in dokumentarno je opisano življenje tamkajšnjih prebivalcev

Teško se je premagal

POČASI in previdno, kot bi se bal, da stoji zunaj za vrati nekdo, ki nima dobrih namenov, je zadobrovski tesar Maček odrinil težka hišna vrata in jih neslišno zaprl za seboj. Z negotovimi, nikamor namenjenimi koraki je stopil po praznem dvorišču. Za delo je bilo še prezgodaj. V vasi se ni še nič zganilo. Na zimskem nebu so druga za drugo ugašale zvezde.

Nehote je obstal pri napol obtesanem hlodu in se zagledal v lesketajoče se rezilo sekire, prislonjene obenj. Sivo-bela ostrina je priklenila njegovo pozornost in mu v hipu uravnala misli v tir, iz katerega jih zadnje tedne skoraj ni mogel več skreniti.

»Morda so ga s sekiro pobili?« ga je prešinilo in kot bi jih prignal vihar, so ga obsuli prividi usodnih dogodkov. Prislonil je nogo na hloď in se s komolcem uprl ob dvignjeno koleno. Z dljanjo si je zakril oči in si prizadeval, da bi ne videl tega, kar mora venomer gledati...

*

Po polnoči so prišli ponj, prekleti! V mrzli novembrski noči. Sin Polde je slišal ropot avtomobila in udarce s puškimi kopiti na hišna vrata. Planil je na podstrešje in se

v času okupacije oziroma njihovo delo za NOB. Vsekakor je zanimivo tudi to, da so v knjigi omenjeni skoraj sleherni ljudje, ki so delali za NOB. Mnogi prispevki imajo zgodovinsko, a tudi literarno vrednost. Kot priloga pa so v zborniku tudi zemljevidi, ki prikazujejo, kje so se v določenem času drževale partizanske enote. Ne bi bilo pa odveč, če bi bile na zemljevidih označene tudi sovražne postojanke zaradi boljšega pregleda. Nedvomno pa je, da je zbornik v celoti uspel. Zaslugo za to imajo vsekakor vsi, ki so sodelovali pri pisanju in urejanju knjige. Le-teh pa ni bilo malo.

skril za požarni zid. Oni pa, kakor bi vedeli, naravnost za njim. Prvi, vodja tolpe pijanih belogardistov, je posvetil sinu z žepno svetilko naravnost v obraz in se pijano režal.

»Ti? Ivan!« je zaklical sin z glasom, ki ga je oče komaj prepoznal. »Nič, Ivan!« se je zadrł ogovorjeni. Še nedavno je prihajal v hišo kot človek — mlad fant, sinov sošolec. Skupaj sta obnavljala lekcije. »Midva se več ne poznavala!« je rjovel. »Ti si tam, na oni strani!« Zaokrožil je z roko, v kateri je držal svetilko, in zarisal bleščeč polkrog vtemo.

»Le kaj je mislil? Kam je kazal, vrag pijani?« se je pozneje spraševal tesar. »Morda je imel v mislih zasavske hribe.«

Preskakujoč po tri stopnice, je tesar odhitel za sinom na podstrešje. Z močno roko je odpahnil temne postave in od zadaj zgrabil prvega za rame. »Kaj mu hočeš?« je zavpil.

Belogardist se je urno zasukal. Pred znanim, strogim obrazom se je za trenutek zmedel. Da bi prikril zadrego, se je z igrano ravnodušnostjo razkoračil pred tesarjem in si pomagal za lažjo.

»Nič!« je malomarno dejal. »Z nami pojde! Morda ga le še spametujemo, dokler ni prepozno.«

»Ti bi ga rad spreobračal?« je vzkipel tesar. »Ob tej uri! Zase skrbi! Če kaj potrebuješ, pridi podnevi, kot si prihajal nekoč!«

»Molčite!« ga je prekinil izdajalec, »ali pa pojdete še vi z nami!«

»Z vami?!« Tesar je zategnil vprašanje, kakor bi naravnaval bič za zamah. »Kam pa naj bi šel s teboj, ti...?«

»Oče!« je v grozi zaklical sin in skočil predenj.

Psovka, preslaba, da bi označila njega, ki mu je bila namenjena, a dovolj težka, da bi mogla stati tesarja življenje, je ostala neizgovorjena...

Spodaj so zaloputnila hišna vrata, nato še vrata avtomobila, s katerim so ponoči prihajali po ljudi, ki so se jih hoteli iznebiti.

Preden so zdrveli po stopnicah, so zagrozili tesarju, naj se ne gane z mesta. Če pojde za njimi, ga pri priči ustrele. Tesar je poznal takšne primere. Odravenel od hudih slutenj, nekaj časa ni mogel premakniti nog, četudi bi jih hotel. Težko loputanje z vrati je vrglo iz otrplosti. Pognal se je za njimi, in kot v zmedenih sanjah strmel v prazno dvorišče. Iz daljave se je slišalo brnenje avtomobila. »Proti glavni cesti vozijo,« je razsodil tesar. »Zdaj so krenili proti Vevčam...« Zazdelo se mu je, da sliši v nočni tišini, kako bobni leseni most čez Ljubljano... »Proti Urhu drve!« je ugotovil in se zgrozil...

Ponoči in podnevi je tesar Maček obnavljal podrobnosti sinove aretacije. Ni mogel spati, s težavo je delal, jesti se mu ni dalo. Morila ga je negotovost. Belogardisti so razširili vest, da so poslali tesarjevega sina v internacijo, a kdo bi jim verjel? Oče je na vse strani poizvedoval, ogledal si je sleherno truplo, ki sta ga Sava in Ljubljana vrgli na breg. Minevali so tedni, ne da bi kaj določnega izvedel o sinu ali prejel kakršno koli sporočilo, da še živi.

*

Zadobrovški tesar se ni zavedal, koliko časa je že na dvorišču. Postal je neobčutljiv

za čas, za mrz, za lakoto. Ko je dvignil glavo in se ozrl okoli, je videl, da se je zdani. Od Ljubljane sem so se plazile goste, sive megle. Sonce jih še ni predrlo.

Tesar je povlekel že skoraj otropljo nogo, na kateri je dolgo slonel, s hloda in stopil po dvorišču. Ze čez kratek čas je postal pred hišo in se znova zamislil.

»Morda sin le še kdaj prestopi domači prag? Nihče še ni potrdil njegove smrti...« Pred nekaj dnevi so mu prišli sosede povedat, da leži v sipkem prođu v Smartnem ob Savi pet moških trupel. Zadržnilo mu je grlo, da nekaj časa ni mogel iztisniti besede iz sebe. »Polde je med njimi,« je mislil, »a mi nočejo povedati.«

V delovni obleki je odhitel zdoma. Vso pot je imel pred očmi sinov izmalichen obraz, kakršnega so imeli mrtveci, ki jih je videl pobite na isti način, od istih zločinskih rok. Dušil se je od ganotja, koliko je revež pred smrtjo trpel! Najljubši sin, ponos družine! V kratkem bi bil pri kruhu: elektroinženir. Pa ti sredi noči vdre v hišo tolpa podivjancev in opustoši dom hujše, kot če bi se kuga splazila vanj! In med njimi on, sinov sošolec! »Ti? Ivan!« Ti dve besedi je oče pogosto slišal. Vselej je zagledal sinov blede obraz, osvetljen s slabotno lučjo žepne svetilke.

Na poti k Savi je nov, strašnejši privid izpodrival prvega: sinove oči so zaprte, globoko vderte, prijetna, nasmejana usta bolešno razpognjena, zmršeni, zlepljeni lasje mu vise s čela; telo je temno podpluto, stepeno, kosti zdrobljene... »Prekleti!« je stokal tesar in hitel, kolikor je mogel, a se ni znebil občutka, da se komaj premika. Savski breg se mu je nekako sam od sebe približeval. Golo grmičje, s tenkim, praznim šibjem, je migotalo pred njim in mu vzbujalo neznano bridek občutek samote in smrti. Ko je zagledal na bregu gručo ljudi, je postal in zbral moči, da bo zmogel pogled na mrtvega sina.

Z zamolkim, mrzlim šumom je drla Sava. Znanec mu je položil roko na ramo. Zdrznil se je, kot bi ga kdo siloma prebudil iz trdnega spanja. »Vašega sina ni med njimi,« mu je dejal. »Tuji so, neznan.«

Tesar ni do kraja dojel, kar mu je dejal znanec. Vrgel se je med gledalce in z rokami, kakor bi plaval, odtrgal gnečo. Ko si je otrl pot do temne, zveržene gmote mrtvecev, se je sklonil in si vsakega posebej natančno ogledal. Bili so že toliko očiščeni peska in naplavljenega suhega dračja, da bi lahko tudi stoje vsakega prepoznal, a hotel se je do dobra prepričati. Ne, sina ni bilo med njimi, a se kljub temu ni mogel pomiriti.

»Nekega dne ga bom našel takole,« je mislil in se zazrl čez nasprotni breg. V deroči, stekleno prosojni strugi, na zelenem smrečju, v stenah daljnih gora si je izmil in spočil oči od strašnega pogleda. Okoli trupel se je večalo število gledalcev. V njih je rasel obtožujoč srd.

»Glejte, vsi so sezuti!«

»In goloroki!«

»Tisti ob vodi je skoraj gol!«

»O saj vemo, kje so čevlji in obleka!«

»Pa denar in ure!«

»Ali se tako dela z ljudmi?!«

»Z našimi ljudmi?!«

»Nad okupatorja naj gredo, razbojniki, ne pa, da mu služi!«

Iznemada so ljudje utihnili in odstopili od mrtvecev. »Gredo!« je nekdo zaklical. Blížala se je tolpa belogardistov iz Polja. Vodil jih je Ivan. Tesar se ni ganil. Negiben in mračen kot straža ob mrtvaškem odru je stal in čakal. Ko ga je Ivan prepoznal, je ustavil pajdaše nekaj korakov pred trupli. Pogledal je po ljudeh in ukazal tolpi, naj jih razžene. Tesar se je pognal predenj in z odgovor terjajočim glasom zaklical: »Kje je moj sin?!«

Belogardist se je izmikal tesarjevemu pogledu. Premišljal je, ali naj se posluži moči, ki mu jo daje orožje, a se je le moral ukloniti sili neodjenljivega tesarjevega pogleda in neopredeljivim, ko-

maj zaznavnim utripom iznenada prebujene vesti.

»V internaciji,« mu je tiho odvrnil.

»Tako kot tile tukaj?!« Tesar je stisnil pesti in se nagnil naprej.

Iz gruč gledalcev je stopil šmarski kmet Končar in zaklical: »No, kje si pa zdaj dobil čevlje?«

Belogardisti so dvignili hrup in z orožjem razgnali ljudi. Nekoga so poslali po grobarja z naročilom, naj pride z vozom in odpelje trupla na poljsko pokopališče.

Tesar je kot izgubljen taval po savskem bregu. Osupel je obstal pod vejo obreznega hrasta. Na nji je visela mesečna klobasa-popotnica, namenjena komu od pobitih.

»Le kako, da visi na hrastovi veji? Nekdo od morilcev jo je moral obesiti sem, ubitim v posmeh,« je presodil tesar.

Skromna popotnica, darovana od skrbne, ljubeče roke, je pritirala tesarju obup in tegobo do kraja. Stal je pod hrastom in zrl v nenavadni obesek z nič manjšo grozo kot malo poprej v trupla na bregu. Začutil je telesne bolečine in vzdigovalo se mu je od slabosti, tako silno je bilo nasprotje med enim in drugim: med njim, ki je tresoč se v skrbi za življenje drugega človeka daroval popotnico, in tistim, ki je življenje uničil...

Ozrl se je nazaj na breg in gledal, kako mečejo na voz trda, zmaličena človeška trupla kakor kose naplavljenega lesa. »Ničesar več ne bodo užili,« je mislil tesar, »niti tega koščka dišečega mesa, ki ga zdaj mrzli, zimski veter maje na zapuščeni hrastovi veji...«

*

V tesarjevi hiši se je zgani-
lo. Zajtrk pripravljajo; hrano za življenje, za delo. Tako brezpomembno je naenkrat vse postalo: jed, delo, življenje samo. Vendar je tesar prav tiste dni veliko delal, ker le tako je zmozel življenje. Umaknil se je od hišnih vrat, da bi ubežal prezgodnjemu klicu k zajtrku. Težko je požiral jed, kadar je imel pred očmi izna-

kaženi, od smrtnih krčev razdejani sinov obraz. Znova je obstal pred napol obtesanim hlodom. Rezilo sekire je imelo zdaj vse drugačen sij; spojilo se je z leskom gladkega, od dela človeških rok izlikanega ročaja, z belino rastlanih iveri, s svetlobo zimskega dne.

Razmišljal je, ali naj steše hlood do kraja, ali se loti dela v delavnici, ko je zaslišal stopinje. Obrnil se je in vznemirjen obstal. Izza hišnega ogla se je pojavil Jerančič, razvpit belogardist, ki je navadno vozil avtomobil, s katerim so prihajali po žrtve, avtomobil, s katerim so odpeljali sina.

Belogardist se je ustavil, ko je zagledal tesarja na dvorišču. Tesar se ni gnil. Počasi, loveč ravnotežje, je Jerančič prihajal bližje. Tesar ni strpel, že od daleč je zaklical: »Kaj hočeš?!«

»Po voz žaganja sem prišel, če mi ga daste,« je odvrnil Jerančič in se ozrl na kup žaganja za vrati delavnice.

Tesarju je kri nemirno vzvalovila. »Po voz žaganja je prišel kot vsakdanji človek, in zdaj stoji tu in pričakuje, da ga bo dobil,« je mislil tesar. Ogledoval je predrzneža z zaničevanjem, s kakršnim še ni v življenju zrl na človeka.

Jerančič je čutil nekaj tega in se domislil dobre cene, ki jo je pripravljen plačati.

»Nič nimam za vas!« je s srdom izrekel tesar in se obrnil.

»Pa če vam nekaj vrednega povem?« je Jerančič zaklical za njim.

»Nekaj vrednega?!« je preblisnilo tesarja, da je obstal kot vkopan. »O sinu! Nekaj ve o njem, nemara veliko! Morda je vozil tisto noč?!« Obrnil se je in, kolikor je zmogel, mirno spregovoril: »No, če res kaj vrednega poveš, dobiš voz žaganja.« Drhtel je od pričakovanja in se s težavo obvladoval. Stopil je k nenavadnemu kupcu, da bi ob blizu zaslišal vest o sinu. Namesto hitrega odgovora je buhnil vanj močan vonj po žganju. Tesar se je zadenjski umaknil in zadel ob hlood. Sekira je z ročajem zdrsela po raskavi skorji in nagnjena kot za prijem obstala.

»Govori!« je ukazal, pripravljeno belogardistu s sekiro razkleniti čeljust.

Jerančič je obližnil razpokane, od žganja izsušene ustnice in počasi, vsakdanje, ne da bi količkaj občutil pomen tega, kar je povedal, spregovoril: »Vaš Polde ni v internaciji. Ne verjemite govoricam, izmišljene so. Jaz sam sem ga vozil na Urha. Ko bo konec vojne, vam bom povedal, kdo ga je pobil. Pokazal vam bom tudi kraj, kjer je zakopan. Zdaj še ne smem...«

Utihnil je in čakal.

Beli, zimski svet se je pogreznil, žareča, pekoča vročina je obilila tesarja. Kot bliski so ga prešinjale misli.

»Je res, kar govori?! Kdo je morilec? Ni morda on sam, pa se pretvarja in norčuje iz človeka? Po vaseh govore, da jih je že veliko pobil, moške in ženske. Mater, ki ga je zavoljo otrok s povzdignjenimi rokami prosila za življenje, svojo znanko iz otroških let. Ljudje, ki imajo domove blizu Save, so slišali njene krike... Laže, pes! S sekiro ga bom pobil! En sam zamah, pa se bo zvalil. A sinov grob? Kje naj ga iščem? Kdo mi pokaže morilca, če le govori resnico?!«

Okleval je in težko sopel. V grlu ga je peklo in stiskalo. »Lažeš!« je iztisnil iz sebe, da si je olajšal pritisk.

»Ne lažem, bog mi je priča,« je zatrjeval prestrašeni izsiljevalec.

»Bog ti je priča?« je ponovil tesar.

»Res, verjemite, bog mi je priča in vsi svetniki!«

»In vsi svetniki!« je mrmral tesar. »Takšne priče imaš, razbojnik!« Okrenil je glavo, oči so iskale sekiro. Z roko jo je dotipal. Belogardist je šel za tesarjevim pogledom, se zdrnil in v hipu doumel tesarjevo misel. Kot obstreljen zajec je z dolgimi skoki planil z dvorišča...

»Zakaj ga nisem?« je zavzdihnil tesar in se zdelan, huje kot če bi vse dopoldne naporno delal, sesedel na hlood... Prazen in nemočan se je zazdel sam sebi...

Poklicali so ga k zajtrku. Vstal je in s sekiro v roki od-

šel v hišo. V veži jo je pre-
vidno, brez hrupa postavil v
kot.

»Zakaj nosiš sekiro s seboj?«
ga je žena začudena vprašala.
Tesar je gledal okoli sebe,
kot bi se ogledoval v tuji hiši.

»S kom si govoril zunaj na
dvorišču? Se nisi z nekom
prerekal?« je žena poizvedo-
vala, da bi odkrila vzrok mo-
ževega vedenja.

»O!« je vzkliknil tesar in
se z obema rokama prijel za

glavo. »Kako težko sem se
premagal, da nisem s sekiro
pobil to žival!«

Ni šel v kuhinjo zajtrkovat.
S trudnimi koraki, kot bi se
s poslednjimi močmi vzpenjal
na strmi vrh visoke gore, je
odšel na podstrežje. Zagledal
se je v temni kot, ki je za
nekaj bežnih, predsmrtnih
trenutkov kril sina pred pre-
ganjalci in mislil na izpoved
izdajalca.

Štefanija Ravnikar

Opisujemo dejstva!

POPRAVKI so neprijetna
stvar, posebno za tiste
pisce, ki morajo priznati,
da so zagrešili napake iz gole
malomarnosti. Pa tudi njim,
ki morajo na napake opozar-
jati, ni prijetno. Le zakaj se
nekateri ljudje ne potrudijo,
da bi pred pisanjem preverili
resničnost dogodkov in opisali
dejstva!

Deset let je kratka doba, do-
gajanja med NOB so še do-
volj sveža, da jih lahko pred
opisovanjem s pomočjo ljudi,
ki so jih opazovali in sodoživ-
ljali, pravilno osvetlimo.

V mislih imam Sv. Urh, o
katerem sem po osvoboditvi
napisala precej člankov in v
njih opisala dogodke tako, kot
sem jih že sama med NOB ali
s pomočjo aktivistov OF, med
katerimi so bili predvsem
moji nekdani učenci, beležila
in po vojni ponovno preverila.
Ob vseh pomembnejših oblet-
nicah naše NOB prinašajo čas-
opisi vedno nove članke o
Sv. Urhu. Le malokateri pa
je brez grobih napak in ne-
resnic.

Po vaseh v okolici Sv. Urha
in v tujini žive ljudje, ki s
posebnim zanimanjem prebi-
rajo članke o dogodkih na tem
kraju; nekateri tudi z velikim
zadovoljstvom zbirajo netoč-
nosti, da bi z njimi ovrgli res-
nična dejstva. Teh pa je to-
liko in takšnih, da jih ni tre-
ba ne izpreminjati, ne pove-
čavati, ne glede na to, da bo
ostala večina grozodejstev kle-
rofašistov na Sv. Urhu neod-
krita.

Dne 28. julija 1952 je Ljub-
ljanski dnevnik priobčil krajši
članek, v katerem pripoveduje
pisec, kako mu je oče delav-
skega pesnika in pisatelja,
narodnega heroja Jožeta Mo-
škriča opisoval dogodke na
Sv. Urhu med NOB in mu ob
bajerju pri lipi s tresočim
glasom in s solzo v očeh po-
vedal: »Tu je končal tudi moj
sin Jože.« Vsi ljudje v okolici
Sv. Urha in tudi mnogi drugi
pa vedo, da so belogardisti ob
pomoči italijanskega okupa-
torja Jožeta Moškriča mučili
in ubili na Polici pri Višnji
gori 22. februarja 1943, po
osvoboditvi pa smo njegove
telesne ostanke prepeljali v
grobnico na Sv. Urhu.

Enako netočnost je zagrešila
tov. Vera Petkovič v članku,
priobčenem v 2. št. revije Bo-
rec leta 1954. V njem popisuje,
kako jo je mati padle borke
Pepce Peterca »vodila po za-
rasli stezi« v bližini lipe na
Sv. Urhu in ji rekla: »Tu so
jo našli razmesarjeno...«
Dejstvo pa je, da je mlada
partizanka padla v boju z be-
logardisti na Dolenjskem, da-
leč od Sv. Urha.

Nekaj dni pred odkritjem
spomenika in otvoritvijo mu-
zeja na Sv. Urhu, je v gostilni
pod gričem novinar »Ljubljans-
kega dnevnika« vneto popisov-
val doživljanje preživelih obso-
encev na smrt na Sv. Urhu.
Pri priobčenju zelo globoko
občutene pripovedi Ivana An-
žurja, ki je 21. decembra 1943
pobegnil morilecem izpred
pušk, mi je preživelci Anžur
v zadregi pojasnjeval, da je

tovariš novinar vse zmešal.
»Tisto noč, ko so me dobili in
odpeljali k Urhu, je kostanj
prav tako cvetel kot ašnes...«
piše tovariš novinar v Anžur-
jevem imenu, Anžurju pa je
tesno pri srcu, ko vendar vsak
otrok ve, da decembra kostanj
ne cvete. In tako se vrste bolj
ali manj grobe netočnosti v
tem in v drugih člankih. Raz-
likovati je treba literarno ob-
delavo dogodkov od dokumen-
tarnega opisovanja dejstev!

Cerkev na Sv. Urhu je bila
med NOB nič kolikokrat
oskrunjena. V nji je bila mes-
nica, pribežališče izdajalcev,
ki so se iz strahu pred parti-
zani zaklepali vanjo in oprav-
ljali v nji vse mogoče človeške
in nečloveške potrebe, na koru
so imeli vse do svojega kla-
vrnega konca skladišče živeža,
v nji so zasliševali in na prav
posebne načine spovedovali
na smrt obsojene žrtve in jim
izropali še poslednje, kar so
imeli, v linah so regljale stroj-
nice, zvonovi pa so na vso moč
zvonili, da bi preglasili smrtne
krike žrtev. Eden najpošast-
nejših morilcev Stane Kuko-
vica je vsako jutro ministriral
in bil pred vso cerkvijo »slo-
vesno« obhajal, na večer pa
je po izpovedi še živečega
člana urhovske posadke Av-
gusta Cankarja z odprtim no-
žem kakor nor tekal in divjal
okoli cerkve in kričal: »Kaj ne
bodo nocoj nikogar privedli,
da ga pobijem!« — toda ni-
kakršnih dokazov nimamo, da
bi v cerkvi klali ljudi in s
krvjo žrtev škropili njene
bele stene. Za takšne posle so
imeli pod mežnarijo, imeno-
vano »kasarno« mrzle, tesne
kleti, brez zraka in svetlobe
in z ilovico tlakovane...
»Ljudska pravica« je v letoš-
njem letu priobčila dva član-
ka, v katerih trdijo pisci, da
so v cerkvi klali ljudi in je
njihova kri oškropila stene,
svojih »ugotovitev« pa z ni-
čemer ne podpro. Mislim, da
moramo biti v teh stvareh
točni in stvarni in se potru-
diti, da opisujemo dejstva.

Naj omenim še sklep GO
ZB Slovenije, da ostane za
zglasno morišče neizpreme-
njeno njegovo dosedanje ime
Sv. Urh.

Štefanija Ravnikar-
Podbevšek

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

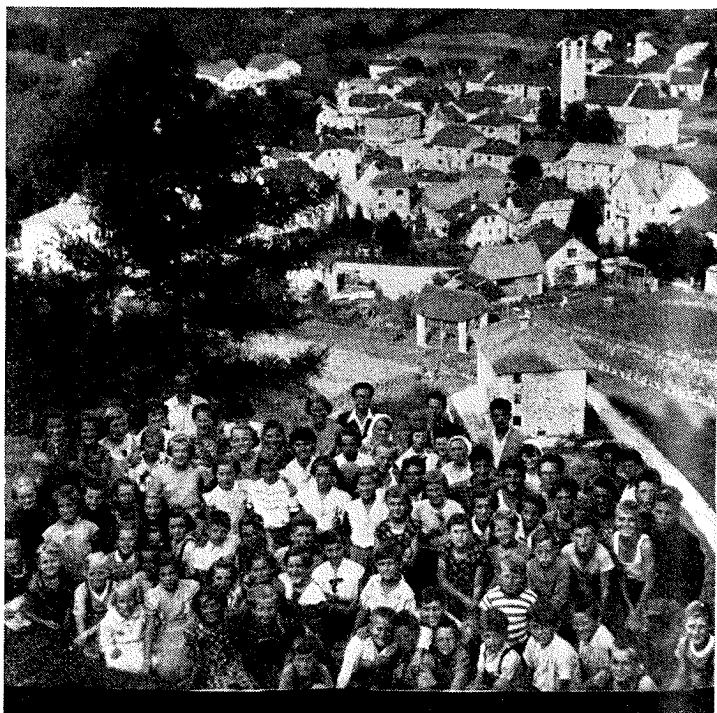
Zdrav duh v zdravem telesu

ZA VEČINO OTROK padlih borcev pomeni letovanje ne samo prijeten oddih, temveč tudi največje in nepozabno doživetje, saj mnogi nikdar doslej niso bili zdoma, a toliko manj v planinah ali na morju. Pohvalna pisma, ki jih pišejo domov mali letovalci, zahvale, ki jih le-ti pošiljajo svojim organizacijam in Glavnemu odboru, pa tudi solze, ki jih otroci potlačijo ob slovesu z drugimi malimi tovariši iz kolonije, pričajo, da so preživeli svoj oddih v prijetnem, nepozabnem tovariškem vzdušju. Takšno je bilo slovo učencev dopolnilne šole iz Podsmreke od ljubljanske kolonije v trentski Soči, slovo malih Celjanov in vseh malih in mladih letovalcev, otrok padlih borcev od lepih krajev in tovarišev, ki so jih morali zapustiti, da so napravili prostor naslednjim izmenam. Posebno ganljivo je bilo slovo od že omenjenih učencev dopolnilne šole iz Podsmreke, saj so jih vsi, tovariši in vzgojitelji radi imeli, ker so bili prijetni, lepega vedenja in nadvse tovariški. Ti učenci so proti pričakovanju potegnili za seboj vso kolonijo malih in mladih Ljubljancev. Tudi to torej potrjuje naša pričakovanja glede učencev dopolnilnih šol, da namreč denar zanje in njihovo šolanje ni bil porabljen brez haska in da so te šole v resnici uspele vzgojiti partizansko mladino tako v strokovnem kakor tudi moralnem pogledu.

Otroci padlih borcev iz mariborskega, kranjskega in ptujskega okraja, ki so taborili v Rovinju, so vsi brez izjeme prvič videli morje. To je bilo zanje veliko, dolgo pričakovano doživetje! Čudenja v začetku ni hotelo biti konec, vživali so se šele tedaj, ko jih je taboriščni red uvedel v smotno uživanje in življenje. Ko so prispeli v Rovinjo, je bilo med otroki precej neplavalcev.

Pa jih vprašajte danes, kdo se ne upa v globoko vodo? Ni več neplavalca med njimi. Najbolje si je uredila mariborska kolonija, ki se je opremila z vsem potrebnim, celo s prho in higienskimi šotorom za dekleta. V prvi izmeni je v Rovinju letovalo 180, a v drugi 102 otroka. Kolonija je imela celo svojega zdravnika, kar je bila drugod redkost. Sredi taborišča je na velikem podstavku ponosno plapolala zastava, pod katero je teklo živahno taboriščno življenje. Tu so imeli pedagoške ure, prostore za igre in tu so tudi jedli obilno, tečno hrano. Kopali so se pod taboriščem, na obali, kjer so prirejali posebne vaje za neplavalce. Skratka: bilo je tako lepo, da tega ni moč kar tako pozabiti!

Zelo primeren alpski kraj za letovanje so nedvomno Poljane v istoimenski dolini. Tu je letovalo v drugi izmeni 38 otrok padlih borcev iz celjskega okraja. Spali so menjaje se v šoli in pod šotori, če je to dopuščalo sicer zelo nagajivo vreme. Ta kolonija se je odlikovala zlasti s pogostimi izleti v bližnjo in daljnjo okolico. Tako so otroci obiskali Visoko s Tavčarjevim dvorcem, njegovo grobnico in Sarevčevo hišo s slivo, okrog katere je največji slovenski pripovednik 19. stoletja nanižal dogajanje ene svojih najboljših povesti. Ogledali so si tudi Krmeljevo kovačnico, ki jo prištevajo med najstarejše in najboljše tovrstne ročne delavnice v domovini. Pogosti so bili tudi obiski znamenitih partizanskih krajev kot n. pr. Dolenje vasi s spomenikom padlim borcem, Gabrške gore

Otroci padlih borcev iz črnomaljskega okraja so letovali v Cerknem. Na sliki: otroci na izletu (v ozadju Cerkno)

itd. Kot odličen pomočnik in vodič za razlago borb in zgodovine kulturnih spomenikov in znamenitosti iz NOB se je izkazal požrtvovalni profesor poljanske gimnazije, tovariš Malovrh. Otroci prve izmene so obiskali tudi Begunje s tamkajšnjo mučilnico domoljubov, v drugi izmeni pa jim je ugodno vreme omogočilo izlet na partizanski Blegoš, ki je bil tudi Tavčarju pri srcu kot simbol prostosti in veličine.

Prehrana v Poljanski koloniji je bila zadovoljljiva, mesto za šotorjenje pa ni bilo prikladno, ker je bilo močvirnato. Kruh je bil (vsaj konec julija) izredno slab, gost in kisel, bajje zaradi pomanjkanja kvasa. Ta okolnost pa gotovo ni opravičljiva, ker so v istem času vse pekarnice drugod pekle dober kruh kljub pomanjkanju kvasa.

Kolonija malih Belokranjcev se je nastanila v internatu Elektrotehnične šole v Cerknem. Med 74 otroki, kolikor jih je štela zadnja izmena, je bilo 14 otrok padlih borcev. Zdravstvena pomoč je bila pri roki: preglede je brezplačno opravil zdravnik iz Cerknega. Kolonija je bila zelo živahna in delavna zlasti na kulturnoprosvetnem področju. Na predvečer Dneva vstaje so belokranjski malčki priredili gostoljubnim domačinom majhno akademijo z belokranjskimi koli »Lepa Anka«, »Hruške, jabuke«, pevskim duetom in zborovskimi točkami, ki je bila z navdušenjem sprejeta.

Zelo vzorna je bila kolonija v Bovcu, v kateri so letovali otroci padlih borcev iz koprškega okraja, 18 fantov in 19

deklet. Pohvaliti je treba dobro postavljene šotore in požrtvovalnega ekonomo, po čigar zaslugi so imeli otroci raznovrstno in po kalorijah ustrezno hrano. Tudi vodiči in vodstvo so bili odlični, kar so vse inšpekcije posebej poudarile.

In končno nam preostane še ljubljanska kolonija v Soči. Ta je bila izmed vseh na najboljšem, saj so otroci bili nastanjeni v dveh tamkajšnjih hotelih. Tu je bilo izredno živo športno življenje in prirejanje iger ob tabornem ognju. Čem jim letošnje muhasto vreme ne bi tako vztrajno nagajalo, bi se lahko pohvalili tudi s češćimi izleti, ki so tod lepi in privlačni zaradi mnogih naravnih lepot. Kljub temu so se popeli pod Krnsko jezero, na Črni vrh, šli so k izviru Soče in v Trento.

Letovanje je za vse prehitro minilo. Ko je postalo najlepše, so se morali solznih oči posloviti. Nabrali so si zdravja in izkušenj, pa tudi obilo novih moči, ki jih bodo s pridom porabili v šoli, ki je te dni znova na stečaj odprla svoja vrata. S pridnostjo v šoli pa bodo otroci padlih borcev povrnilili skupnosti, kar jim le-ta nudi. Tedaj bo nedvomno potrjeno tudi tisto načelo, ki pravi, da zdrav duh prebiva le v zdravem telesu.

Zanimiva najdba

Tovariš Anton Brelj, miličnik iz Rakeka, nam je pred kratkim poslal pismo, v katerem je med drugim napisal: »...Verjemite mi, da kot Vaš redni naročnik vedno in z velikim zanimanjem prečitam Vašo revijo. Tudi sam sem bil partizan, in sicer v Kosovelovi brigadi. Zato tudi smatram za

dolžnost, da Vam poročam o sledečem dogodku. 8. junija letos so mi ljudje v Lazah povedali, da je neka delavka pri čiščenju gozda našla neko torbico, v kateri je bilo nekaj predmetov. Ta tovarišica je najdeno torbico sicer že izročila nekemu drugemu tovarišu, vendar sem le uspel dobiti to torbico v roke. Da, torbica je rjave barve, delno že razpadla, v njej pa je: nalivno pero, dokaj dobro ohranjeno, listnica rjave barve in v njej neki popisani listi, katerih pa ni več mogoče prebrati, dalje stekleničica z belo snovjo in dva žiga, eden Rajonskega odbora OF Logatec in drugi Rajonskega komiteja KPS Logatec. Sicer pa sem odtisnil oba žiga na pisno, da ju boste videli. Začel sem poizvedovati, čigava last naj bi bila ta torbica. Končno sem ugotovil, da jo je imel Anton Ključar, ki je bil sekretar komiteja za Logaški rajon. Po poklicu je bil trgovski pomočnik, k partizanom pa je šel bajé 1941-42. Spomladi 1944. leta so ga v Kumrovi gmajni ujeli okupatorji, on pa je še pravočasno odvrget torbico. Tu so ga okupatorji tudi ustrelili. Čeprav so njegovi tovariši takoj po njegovi smrti iskali njegovo torbico, je niso našli. Dognal sem tudi to, da bi kaj več o padlem Ključarju povedala lahko Anton Simčič iz Ljubljane in Matevž Čuk iz Grčarveca. Trdno sem prepričan, da bo ta najdena torbica z vsemi predmeti gradivo za Muzej, zato smo vse skupaj poslali Notranjskemu Muzeju v Postojno...» Naj se tovarišu Brelihu tako v našem, kakor v imenu Notranjskega Muzeja v Postojni zahvalimo za vso njegovo prizadevnost in skrb, zakaj tudi taki predmeti resnično sodijo v naše Muzeje.

Snidenje po šestnajstih letih — bi lahko imenovali sestanek ozir. prvo konferenco nekdanjih slovenskih španskih borcev, ki je bila dan pred 22. julijem letos v Ljubljani. Zbralo se je nad 50 preživelih španskih borcev, ki so sklenili, da bodo ustanovili pri GO ZB NOV Slovenije sekcijo španskih borcev.

Značka bivših španskih borcev

Šolski upravitelj Lojze Nečimer iz Smihela nam je poslal pismo, v katerem sporoča, da je meseca junija zaključila šolsko leto tudi tako imenovana tamkajšnja dopolnilna šola z 27 učenci, otroki padlih borcev. »Pouk in vzgoja«, piše tov. upravitelj, »je otežkočalo izredno skromno znanje posebno pri učencih nižjega razreda, med katerimi je bilo 5 malodane nepismenih, 10 pa le za spoznanje pripravljenejših za šolanje. Malokdo je znal dobro čitati, kaj šele pisati. Na drugi strani pa so bili skoraj vsi težko vzgojilivi. S težavo so se privadili na red in šolsko disciplino, pobili so dosti šip, poškodovali klopi in se pretepali. Takšni so stopili skozi šolske duri in to je trajalo nekaj mesecev. Nekaterim niti na misel ni prišlo, da se je treba za pouk pripravljati, ker tega vse življenje niso bili vajeni. S pravičnimi vzgojnimi prijemi pa se nam je le posrečilo napraviti iz njih učence, ki so se zavedali zakaj so prišli v šolo. In reči moram, da se po tridesetih letih učiteljske prakse z nobenimi otroki nisem tako težko razstal kot sem se s svojimi petnajstimi, ki so obiskovali in dovršili 6. razred osnovne šole. Tako so se nam priljubili in tudi sami so želeli, vsaj nekateri, da bi še eno leto radi obiskovali tukajšnjo šolo. Imeli so dobro in zadostno hrano v tukajšnjem dijaškem domu, počitek, dovolj razvedrila in športa

itd. OO ZB Novo mesto jih je za Novoletno jelko obdaroval z obleko in obutvijo, šli smo na ekskurzijo v kranjske tovarne. Radi so prebirali mladinske liste in vanje celo dopisovali. Za prihodnje leto se lepopriločamo za en izvod revije Borec, ki smo ga posojali učencem dopolnilne šole iz naše šolske knjižnice. Manj zadovoljni«, pravi tov. Nečimer, »smo bili z učenci 1. oddelka. Najtežjim smo dali po šest ur inštrukcij tedensko. Stari so bili 15, 16, eden celo 20 let in so večinoma služili za pastirje, hlapce, delali na avtocesti itd. Ti so se še teže privadili na red. Kljub temu so konec leta dosegli kar lepe uspehe, saj smo vse poslali k sprejemnemu izpitu v tukajšnjo vajensko šolo, ki so ga vsi zadovoljivo opravili. Večina učencev je šla na taborjenje v Letuš. Biro za delo je upošteval prvenstveno nach 27 učencev, med katerimi so nekateri že v poklicu, drugi pa so nastopili v avgustu. Nekaj jih bo ključavničarjev, mizarjev, kolarjev, eden elektrotehnik, radiotehnik itd., dekleta pa: 2 slaščičarki, 1 kuharica, 1 pletilja itd.«

Obvezniki predvojaške vzgoje iz okraja Šoštanj so meseca maja taborili na otoku Pagu. To je doslej prvi primer, da obvezniki predvojaške vzgoje taborje v sosednji republikli. Nastanili so se deloma pod šotori, a deloma v šoli in bivši siarni na Pagu, ki jo je OLO Šoštanj najel za dobro dvanajst let, da jo bo uporabljal za taborjenje otrok padlih borcev in podobno. Učni načrt je bil naslednji: dopoldan vojaške teme in vaje, popoldan politično in kulturno-prosvetno delo. Čeprav je bil čas piclo odmerjen — ena izmena je taborila le štirinajst dni — je bilo poskrbljeno tudi za razvedrilo. Tako so si mladinci na čelu s svojimi komandirji privoščili tudi izlete na bližnje otoke, kot n. pr. na otok Rab oziroma v Kampor, kjer so počastili spomin na tisoče Slovencev, ki so umrli od gladu v tem zloglasnem italijanskem taborišču. Med drugim so obiskali tudi paške soline in videli, kako pridobivajo morsko sol. Vsekarj drži, da so mladinci-obvezniki predvojaške vzgoje mnogo

NOVICE V KRA TKEM

pridobili tako glede vojaškega znanja, kakor tudi s tem, da se je občutno razširilo njihovo obzorje, kajti mnogi izmed njih še nikdar niso zapustili svoje vasi. V streljanju z vojaško puško so mladinci obeh izmen dosegli nadpovprečne rezultate. Kapetan Matko, ki je taborjenje vodil, je izjavil, da so se odrezali boljše kot marsikateri vojaki.

Na zadnji seji Izvršnega odbora Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije so med drugim govorili tudi o naknadni dodelitvi »Partizanske spomenice 1941«. V zvezi s tem so znova poudarili, da je dodeljevanje omenjenih spomenic zaključeno in da v bodoče novih prošelj zanje ne bodo reševali.

Moravče so se oddolžile spomnu 148 padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja z odkritjem spomenika. Le-tega je izdelal akademski kipar in predstavlja partizana, ki hiti v napad. Uredili so tudi prostor okoli novega spomenika. Odkritja spomenika se je udeležilo precej partizanov, ki so med NOB uživali v moravski dolini gostoljubje tamkajšnjih prebivalcev.

Spomenik v Moravčah

Poseben pripravljalni odbor, ki so ga izvolili na seji občinskega odbora ZB v Turški vasi, bo vodil vse delo za postavitev spomenika padlim borcem s področja Turške in Tomaške vasi, Brd in Golave buke.

Okrajni odbor Zveze borcev v Mariboru in Pokrajinski muzej sta v počastitev 22. julija pripravila razstavo naprednega gibanja in narodnoosvobodilne borbe na področju Štajerske. Mnoge fotografije na razstavi prikazujejo čas med obema vojnama, napredek revolucionarne kulture, postojanke naprednega gibanja v Mariboru in drugod, portrete naprednih slovenskih pisateljev, nato pa že tudi akcije okoli 22. julija, prve borbe z okupatorjem itd. Dragocene slike vsekakor govorje o tem, da naša NOB ni bila lahka, temveč krvava in naporna, saj slike prikazujejo tudi nemško nasilje. Vsekarj pa je bila razstava, čeprav sestavljena s skromnimi sredstvi, vredna ogleda. Računajo, da bodo v začetku prihodnjega leta odprli v Pokrajinskem muzeju poseben oddelek ljudske revolucije.

V okviru velike gospodarske razstave, prirejene v I. Pomurskem tednu v Murski Soboti, so odprli tudi manjšo razstavo »Pomurje v boju za svobodo«. Razstavni paviljon, posvečen NOB v Pomurju, je obsegal številne dokumente in fotografije iz NOB. Med drugimi so bile razstavljene tudi fotografije narodnih herojev (Štefan Kovač, Vinco Megla, Jože Kerendič, Dane Šumenjak-Miran, Ivan Kavčič), ki so z lastno krvjo povežali pokrajino na obeh bregovih Mure.

Že nekaj mesecev pripravljala poseben uredniški odbor v Laškem-Rečici gradivo za izdajo knjige »Iz trpljenja in krvi«. Razumljivo: to bo knjiga, v kateri bo obdelana NOB na tem področju od 1941 do 1945. Večino sestavkov so napisali bivši borci in aktivisti s tega področja. Objavili bodo tudi nekaj izvirnih literarnih sestavkov. V knjigi, ki bo obsegala okoli 300 strani, bo tudi 208 življenjepisov padlih borcev in žrtev fašizma, ki so živeli na tem področju. Knjiga, ki jo urejuje Pavla Rovan, bo verjetno izšla do dne 29. novembra letos.

Federacija esperantistov Jugoslavije pripravlja spominsko knjigo padlih esperantistov iz vse Jugoslavije. In to z namenom, da se ohrani spomin na delovanje esperantistov, padlih v borbi, taboriščih ali v zaledju. Knjiga bo vsebovala poleg biografskih podatkov in fotografij 120 padlih esperantistov (med padli mi je 6 narodnih herojev) tudi spomine preživelih tovarišev, fotokopije važnejših dokumentov, važnejša književna dela in podobno. Knjigo bodo tiskali v esperantu.

Pri Klančanih, na mestu, kjer je v noči od 17. na 18. oktober 1941. leta padel narodni heroj Stefan Kovač-Marko, so sredi meseca julija odkrili spominsko ploščo. Istega dne pa so nedaleč od Bratonca odkrili spominsko ploščo znanemu borcu in aktivistu, Jožetu Cehu-Poldetu, ki je tukaj padel 14. februarja 1945. leta.

Ob zaključku šolskega leta so učenci pripravljajalnega razreda Vajpenske šole v Kranju, ki ga je obiskovalo 21 otrok padlih borcev, pokazali razmeroma dober uspeh. Odlični je bil eden, prav dobri 4, dobrih 9 in zadostnih 7. Potemtakem so vsi uspešno dokončali svoje dopolnilno šolanje, s čimer so dobili možnost vključenja v obrtni uk, kar je pravzaprav namen dopolnilnih šol. Pripomniti je treba, da je omejenji uspeh zadovoljiv zlasti zato, ker večina učencev ni imela niti polne osnovnošolske izobrazbe, kar pa so vsi od kraja nadomestili z marljivostjo in napornim učenjem. Med 21 učenci, kolikor jih je štel lanski dopolnilni razred v Kranju, jih je 17 prejemale štipendije oziroma učne podpore, kar kaže na izredno skrb oblasti ozir. okraja nasproti otrokom padlih borcev.

Dve leti ali kaj je tega, odkar se je pri nas pojavil nov tip šole, tako imenovana dopolnilna šola za otroke padlih borcev, terencev in aktivistov. Ustanovitev takšnih šol oziroma razredov je, kot znano, narekovala potreba po dopolnilnem šolanju za otroke, ki so zaradi vojne ali njenih posledic zamudili redno šolanje. Tako so tudi v Tolminu odprli tako imenovani dopolnilni razred, ki ga je lansko šolsko leto obiskovalo 19 povprečno 16 let starih fantov in deklet, otrok padlih borcev ponajveč iz

Skupina otrok padlih borcev, ki so letos obiskovali dopolnilni razred v Tolminu

oddaljenejših tolminskih vasi. Ko so prišli v Tolmin, so bili učenci dopolnilnega razreda še okorni in življenjsko nerazgibani. Ze po prvih mesecih učenja in bivanja v Dijaškem domu »Peter Skalar« pa so se začela razgibali. Kmalu so se začeli spuščati v živahne pogovore z gimnazijci in učiteljskimi, njihovo obzorje se je začelo širiti. Danes so to čisto spremenjeni ljudje, domala podkovani v slovenščini, matematiki, fiziki in drugih predmetih. Vsi so bili marljivi in prizadevni, vsi razen treh, ki so umsko nekoliko zaostali. Zanimivo je, da program šolskih predavanj v tolminskem dopolnilnem razredu ni bil strogo šolski, marveč življenjski in praktičen. Z enoletnim šolanjem je bilo učencem dopolnilnega razreda v Tolminu omogočeno nadaljnje šolanje oziroma obrtno učenje, za kar so zelo hvaležni Zvezi borcev in naši socialistični domovini. Maja meseca jih je pregledala psihotehnična ekipa iz Ljubljane, ki je ugotovila njihove sposobnosti in se glede njihove nadaljnje življenjske usmeritve popolnoma strinjala z ugotovitvami in napotki vodstva dopolnilnega razreda z ravnateljem Franjem Klavaro. Splošno mnenje je, da je dopolnilni razred v Tolminu izpolnil svoj namen. To potrjuje tudi šolski uspeh, saj jih je med 19 učenci 18 izdelalo razred, le eden ga je za-

vršil z nezadostno oceno. Uspehi so bili takšni: dva sta bila odlična, 3 prav dobri, 13 dobrih, a štirje zadostni. Učenci bodo svoje šolanje v dopolnilnem razredu pomnili za vse življenje. Saj jim je dopolnilna šola tako rekoč odprla okno v svet in znanje. Mnogi so bili prvič zdoma, prvič lepo oblečeni in so prvokrat videli naše morje, ko so bili s šolo na izletu v Koprno in Piranu.

Med partizanskimi slavji na Štajerskem v mesecu juliju je nedvomno najbolj uspešni miting na Dobrovljah, ki se ga je udeležilo blizu 4000 domačinov iz celjskega in šoštanskega okraja. S svojim obiskom so slovesnost počastili mnogi ugledni gostje kot člani Izvršnega sveta Viktor Avbelj, sekretar za notranje zadeve Mitja Ribič in drugi. Partizanski miting na Dobrovljah je bil hkrati praznovanje delovne zmage, saj so isti dan izročil prometu prvi del Partizanske ceste na Dobrovlje. Začetek slavnosti je bil raport partizanskih patrolj, ki so prišle iz Kamnika, Soštanja, Prebolda in Polzele in jih je vodil prvoborec Ivan Zupanc-Ludvik. Miting je bil posvečen spominu na slavne dobroveljske dni, ko je bila ta vas politično središče celjskega območja. Blizu Dobrovelj sta padla tudi znana narodna heroja Dušan Kraigher-Jug in Vera Slandrova-Lojzka. V spo-

min na borbo na Tolstem vrhu leta 1943, v kateri sta ta dva junaka padla, so mladinci celjskega okraja v okviru dobroveljskega partizanskega slavlja odkrili spominsko ploščo na Tolstem vrhu, vzdano v skalo. Sodeloval je združen pevski zbor ki ga je vodil prof. Ferlinc.

Zbor kurirjev, ki je bil 21. in 22. julija letos v Ivančni gorici, ni bil samo manifestativnega značaja. Zbrani kurirji so namreč sprejeli tudi vrsto sklepov. Tako so sklenili, naj bi poseben uredniški odbor, sestavljen iz bivših kurirjev, izdal poseben Zbornik, v katerem bi zgodovinsko obdelali razvoj relejnih postaj (stanic) in opisali tudi vse dogodke, napore in uspehe kurirjev v NOB. Da bi čimprej dobili gradivo za Zbornik, so kurirji sklenili, da bodo svoje spomine čimprej napisali. Nadalje so sklenili, naj bi postavili v spomin na padle kurirje spomenik v Ljubljani. In tudi, da bi zaznamovali najvažnejše kurirske poti, prehode, postaje. Pomemben je tudi njihov sklep, naj bi v osrednjem Muzeju NO v Ljubljani pripravili poseben oddelek, v katerem bi bilo zbrano gradivo partizanskih kurirjev.

Na zadnjem sestanku Svetovne federacije zveze bojevnikov so sklenili, da bo VI. generalna skupščina Federacije meseca maja 1956. leta v Bruslju.

Čoln s Soče je v muzeju NO

Že večkrat smo pisali o delu terenske ekipe iz Muzeja NO v Ljubljani, katerih člani neutrudno hodijo po terenu, predvsem v krajih, kjer so se zadrževale partizanske enote, in zbirajo razne predmete iz NOB. Verjemite, zelo zanimivo je delo terenske ekipe. Zanimivo tudi v tem, kako iščejo razne predmete, ki so bili v času NOB nekje zakopani, pa morda zdaj ni več najti tistega kraja. Res, marsikaj znajo povedati člani te ekipe! Za to številko pa nam je Lojze Vršnik, član terenske ekipe, napisal, kako sta z Dakijem iskala čoln, s katerim se je narodni heroj Jože Srebrnič peljal čez Sočo in v njej utonil.

Lani meseca julija sva z Dakijem iskala po Pohorju razne predmete iz NOB. Zvečer, ko sva se ustavila v Ribnici na Pohorju, se nama je pridružil neki elektromonter iz Primorskega. Pogovor je kmalu nanesele tudi na NOB na Primorskem. Razumljivo, kaj kmalu sva ga začela »tipati«, da bi izvedela, kje bi se dalo dobiti na Primorskem kaj zgodovinskega gradiva. Po daljšem razgovoru nama je ta tovariš povedal, da je nekje pri Anhovem gumijasti čoln, s katerim se je 11. julija 1944 peljal čez Sočo Jože Srebrnič, ki je bil na poti iz Brd na III. pokrajinsko partijsko kon-

ferenco, a je padel iz čolna in v Soči utonil. Žal nama kaj več ni mogel povedati. Za naju je bil ta signal dovolj — skromne podatke pa sva zapisala.

Komaj 5. septembra lani sva nato odšla na Primorsko. Razen Ajdovščine, Predmeje in Čepovana sva obiskala tudi Kanalsko dolino. V tovarni cementa v Anhovem sva se povezala s starim borcem Bernardom Gregoričem-Stojanom, ki je bil koj pripravljen iti z nama na teren. Naj še omenim, da je direktor tovarne pokazal polno razumevanje — Stojanu je odobril dopust. Pot nas je nato pripeljala v

več vasi v tej dolini. Na čoln, ki mora biti po podatkih nekje v Kanalski dolini, nismo pozabili. Kar naprej smo spraševali zanj. Pa se je Stojan spomnil, da je nekoč hranil omenjeni čoln Lojze Zelinšček iz Anhovega, številka 31, delavec v cementarni. Zatorej — k njemu. Zelo vesel je bil Zelinšček našega obiska in kmalu je iz podstrešja privlekel gumijast čoln. Dejal je, da je čoln popolnoma uporaben, vendar, da ga nihče ni uporabljal. Naši prošnji, naj bi čoln odstopil Muzeju v Ljubljani, je takoj ustregel. Prej je samo še nekajkrat pogledal čoln, kot bi se hotel od njega posloviti...

Črtomir Šinkovec:

Obisk na Vojsčici

Obiskal skupen grob sem na Vojsčici, kjer dve sto partizanov v zemlji spi. In v vetru slišim... o svobodi in pravici nekdanji krog tovarišev mi govori:

— O, nismo mrtvi: sebe smo vsejali in njive, od krvi bogate, zdaj zorijo, saj pali smo zato, zato smo, bratje pali, da se obzorja temna vam zjasnijo.

Mi posejali smo s krvjo bregove Soče in sončna Brda, zemljo Benečije; še tam, kjer tujstvo sili v naše koče, naj setev naših žrtev plodno vzklije.

Naš duh živi kot težke dni nekdanje, čeprav nam spomenik je le planinski kraj, čeprav le redek gost obišče naše domovanje, naš duh živi, živi, živi — zakaj?

Zato, ker lahka zemlja nam so te planine in z nami so ljudje, ki trdni so na svojem, pripravljeni boriti se, kot mi nekoč pred bojem, za srečo večno naše domovine...

A naše delo s tem, da smo našli čoln, še ni bilo končano! Važno je namreč pri dokumentaciji navesti tudi druge podatke. Tole nama je Zelinšček povedal. Čoln so poslali zavezniki konec 1943. leta in je bil dodeljen III. rajonu za Soško dolino, ki je zajemal področje od soškega do kanalskega mosta. S tem čolnom so se pod Plavami prevažali čez Sočo aktivisti, terenci in partizani. Tako je čoln za prevoz čez Sočo dobila 11. julija 1944 tudi skupina, v kateri je bil Jože Srebrnič. Skupina je zaradi teme zašla v vrtinec, ki je prevrnil čoln. Ker so vsi štirje imeli s seboj tudi opremo, se prav zaradi nje niso mogli rešiti. Čez nekaj dni so domačini našli utoplence, a tudi čoln, katerega so tudi kasneje, vse do konca vojne, uporabljali partizani za prevoz čez Sočo. Lojze Vršnik

* Na Vojsčici pri Vojskem je skupen grob dve sto partizanov — ograjen le s skromnim trhljnim plotom.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Disciplinirana mula

KO je Gubčeva brigada nameravala prečkati Iščico pri Pijavi gorici, so jo iznenada napadli Nemci in domobranci. Regljalo in treskalo je! Borci so se sicer umaknili pred hudim ognjem, teže pa je bilo s komoro. Mule niso hotele pohiteti, čeprav je hudo vreščalo okoli njih. Navezane druga na drugo so počasi vendarle prebredle rečico. Navezi se je trgala le ena mrha, ki ni in ni hotela iz struge. Zabredla je v globok tolmun in nihče jo

ni mogel izgnati na suho. Pomagala ni niti leskova mast.

»Prekleta šavra!« je zarobantil Čebular. »Pa ostani tu!« je še dodal in jo privezal.

Brž ko je sovražni ogenj ponehal, so Čebularja poklicali na zagovor zavoljo izgubljenih mule. Toda fant ni imel slabe vesti. Takoj se je vrnil k Iščici, odvezal mulo in jo prignal v brigado.

»To je najbolj disciplinirana in pametna mula!« je trdil Čebular. »Ona se drži politike čuvanja kadrov!«

če, ga je Božo urno srebal. Ošabna kmetica, ki je zatajila, da ima mleko pri hiši pa je tedaj molče zrla skozi podstrešno okence. Ko se je Božo napil mleka, je odnesel posodo na dvorišče, da bi še svojim tovarišem postregel z belo pijačo. Tedaj je osramočena kmetica milo zaklicala:

»Tovariš, vsaj latvico mi vrni, prosim te!«

Vtem ko je Božo pogledal v okno, od koder je zaslišal proseč glas, je latvici, vrag si ga vedi zakaj, odpadlo dno: mleko se je razlilo po Božovih hlačah, njemu pa so ostale v roki le črepinje.

Razbita latvica

Tisti večer, ko se je Božo vrnil z dolge poti v Dovž pod Gorjance, se je Gubčeva brigada odpravljala na pohod. Toda Božo ne bi vzdržal; bil je tako lačen, da si je moral podpreti želodec...

»Mamca, imate kaj mleka?« je Božo vprašal postavno kmetico, ki jo je srečal na pragu prve domačije.

»Nič!« je zarežala ženska. »Tudi za povohat ne!« je še dodala in mimo kuhinje izginila v izbo.

Toda Božo se ni dal ugnati v kozji rog. Sprva je sicer ne-

koliko obstal, potem pa je odšel za kmetico v hišo. Po svoji uglajeni navadi je smuknil v kuhinjo in pokukal v kmečko peč, od koder je dišalo po zavretem mleku. Seveda! V peči je čepela velika latvica, polna mleka. Sestrada intendant ni pomišljal. Znašel se je proti vsem pravilom partizanstva. Urno zgrabil burklje, jih porinil v peč, nataknil nanje prsteno latvico in jo potegnili na ognjišče — pred oči, ki so bile bolj lačne kot želodec.

Čeprav je bilo mleko še vro-

Zapeljivi štruklji

INTENDANTE Gubčeve brigade so že dolgo časa »žutilile« stare in oguljene — lire. Vinko je trdil, da mu bodo strgale vse žepe, Božo pa se je bal, da mu bodo spletnile, če jih ob prvi priliki ne pretopi. In zaradi te bojazni so se nekega večera odpravili intendantje pit. Ko so prispeli na Dovž pod Gorjance, so vprašali starega moža:

»Očka, imate kaj mokrote iz zidanice?«

Osiveli možiček je v zadregi nekaj momljal, se križal in vzdihoval. Tarnal je, da ne more živeti v teh viharjih dneh, in že spet nekaj nerazumljivo kvasal. Ko pa so mu fantje povedali, da imajo denar, je imel takoj čist glas in dovolj pijače v kleti. Potem pa beseda k besedi, in kmalu sta bila na mizi vino in denar...

Ko se je možiček odpravil v klet po drugi liter vina je Božo zapustil veselo omizje, češ da gre pogledat, kako kaže vreme. Nazaj grede ga je njegov partizanski nos zvabil v kuhinjo. Ko je pokukal v kmečko peč, se mu je srce na široko zasmajalo. Urno je zgrabil burklje in potegnili iz peči lonec orehovitih štrukljev. Privoščil si jih je z obema rokama. Ko je potešil prvo lakoto, je potisnil lonec nazaj v

peč in se vrnil k intendantom, da zaliže dobro večerjo. Njegovim prijateljem ni šlo v račun, da Božo naenkrat tako lahko pije, vendar niso našli grma kjer je tičal zajec.

Ko je šel možiček v tretje po pijačo, je Boža spet premagala skušnjava po štrukljih. Pri ponovni gostiji pa ga je nepričakovano zalotil gospodar. In Božo ne bi bil Božo, če se ne bi znašel. Najprej je nekaj zabentil, potem pa mrmraje tvezil:

»Očka, neka mačka je šarila okoli peči, in...«

»Eh, nič hudega!« je bevska nil možiček in zamahnil z desnico. »Gotovo je bil sosedov maček! Kar naj požre tiste pomije, saj jih svinje tako ne bodo marale!«

Plačana molitev

Bilo je na Vrheh na Gorjancih. Skupina partizanov se je lačna in premražena zatekla v staro hišo. Dve priletni ženi sta jih sprejeli mrko in zaničujoče, zakaj v partizanih sta videli neverne komuniste. Ko so ju borci prosili za prenočišče, jim nista privoščili prav nič drugega kot gola umazana tla. Božo je nekaj časa sam v sebi bentil, ko pa je zagledal ženi, ki sta čepeli na toplih zapečkih in v rokah žulili rožni venec, se je znašel, rekoč:

»Teta, ali bomo udarili en očenaš?«

»Ali boste tudi vi molili?« se je začudila starejša ženska.

»Seveda bomo!« je kot samo po sebi razumljivo pritrdil Božo.

»Bomo pa rožni venec za vse mrtve,« je poprijela druga in sklonjena predse začela brbljati oguljeno molitev. Fantje so iz obzirnosti res nekaj mrmraje ponavljali, hkrati pa jim je uhaajal smeh v pesti. Ko so končali, sta ženski brez besed izginili iz sobe. Kaj kmalu pa sta se vrnila s prstenimi krožniki, polnimi klobas, suhega mesa, vina, kuhanih jajc in belega kruha. In fantje je so »poprijeli za delo«: jedli so kar z obema rokama.

Tudi na tleh jim ni bilo treba več ležati. Ženici sta jim odstopili svoji postelji in toplo peč. Zjutraj sta jim pripravili ajdove žgance in vrč mleka, na pot pa sta dali vsakemu kranjsko klobaso in zagozdo kruha. Starejša žena je ob slovesu zelo zaklicala:

»Fantje, kaj kmalu nas spet obiščite!«

»Splačalo bi se!« so menili borci in izginili v Gorjance.

Ni bil izbirčen

Nekoč se je obveščevalec Ivan ustavil v neki kmečki hiši, kjer so ravno klali prašiča. Razumljivo — dali so mu veliko krvavico in z največjo slastjo se je spravil na dnjo. Ko pa so mu čez nekaj časa ponudili še kos kruha, je z nasmehom odgovoril: »Sicer nisem izbirčen, toda klobasa je tudi brez kruha dobra...«

Poklicni žicar

Skupina partizanov je šla januarja 1944 v Staro vas pri Št. Jerneju po hrano. Med njimi je bil tudi mitraljezec Bine. Njega so imele partizanke zelo rade. Seveda! Kadar se je vrnil s kakšne akcije, jim je prinesel kakšen priboljšek. V zahvalo so ga hvalile kot junškega mitraljezca. In to mu je bilo ljubo.

Ko so intendantje po vasi nabrali hrane za kolektiv, se je Bine odpravil na žicanje. Pri tem seveda ni pozabil na svoje partizanke, zanje je imel prenežno srce. Ko je obšel že nekoliko radodarnih kmetic, je v poslednji hiši prosil:

»Mamica, imate kaj za pod zob? Že tri dni nisem ničesar jedel.«

»Seveda, nekaj se bo že našlo,« je dahnila dobrosrčna ženica in se odpravila v shrambo. Tedaj se je mitraljezec približal intendantu Božo, ga ostro pogledal in opozoril:

»Binček, ta je pa predebela. Drugič si zašij nahrbtnik, da ti ne bodo klobase bingljale iz njega, iz 'zictorbe' pa štrlel kruh!«

Bine je zardel in hotel smukniti iz izbe. Vendar ga je kmetica prehitela. Prav potrto je sprejel veliko zagozdo črnega kruha in kar zadenski, da se ne bi izdal, odštorkljal iz hiše.

Partizanski sejem

Intendantje Gubčeve brigade so nekega jutra obiskali prijaznega kmeta v Brezjah pri Trebelnem. Mož, ki je imel dva sina pri partizanih, je povabil borce k topli peči in jim ponudil žganja. Zunaj je ostal le h kostonju privezan vol, ki so ga intendantje zaplenili pri nekem belogardističnem kmetu blizu Novega mesta.

»Ali ste bili spet na sejmu?« je smehljaje vprašal kmetič.

»Tako kaže!« je pritrdil vodja in zvrnil šilce žganja.

»Pogosti so vaši sejmi,« se je pošalil mož. »Pred vojno je bil semenj v Novem mestu vsak ponedeljek, vi ga imate pa vsak dan!«

»Ja, mi nimamo pratike, pa si ga naredimo kar po potrebi!«

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Center v pravem pomenu besede

V Gregorčičevi ulici v Mariboru, nedaleč od gimnazijskega poslopja, je na neki hiši tale napis: »MLO Maribor, Center za izvenarmadno vzgojo narodnega heroja Jožeta Meniha-Rajkota.« Ker takih ali podobnih ustanov na Slovenskem skoro da ne poznamo (izjema je le center v Šoštanju ali morda še kateri drugi), je moj obisk veljal v prvi vrsti Centru narodnega heroja Jožeta Meniha-Rajkota.

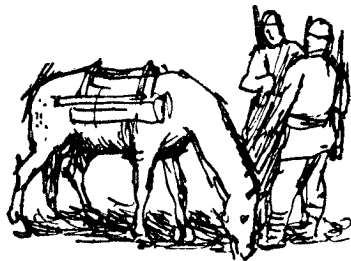
Vstopil sem in videl dolgo sobo, nekakšno dvoranico, v njej mizo po vsej njeni dolžini in nekaj deset stolov. Na koncu mize je sedel ob zabojčku s kartotečnimi listi neki droben človek in pravkar zapisoval knjige, ki si jih je v Centru sposodil neki tovariš. Potem, ko sem se marljivemu zapisovalcu predstavil — bil je Franc Pakar, inšpektor predvojaške vzgoje za mesto Maribor in začasni namestnik upravnika Centra — sem zvedel, da je tovariš, ki si je sposodil knjige, rezervni oficir, eden izmed stalnih gostov v Centru. Sposodil si je vojno literaturo, ki je ne premore nobena druga knjižnica, potrebuje pa jo za pripomoček za izdelavo pismene naloge, ki jih morajo napraviti večkrat v letu rezervni oficirji kot svojo obveznost do svojega združenja oziroma Vojnega odseka. Med sposojeno literaturo je bilo nekaj splošnih vojnih knjig kot »Strojevo pravilo«, »Pravilo o tehnični službi« itd., pa tudi nekaj knjig iz tuje ali klasične vojne literature kot Patonova »Vojna, kakršno sem videl« in druge razprave o taktiki in strategiji. Tovariš Pakar mi je zatem pojasnil, da je knjižnica mariborskega Centra bogata založena z najraznovrstnejšo vojno literaturo. Tako najdemo v njej po več izvodov vsakega primerka vojne literature, kar je je izdala založba »Vojno delo« do leta 1954, že omenjene strokovne pripomočke enot JLA (razna pravila itd.), klasično in moderno vojno literaturo kot Engelsova »Zbrana vojna dela«, Erlove »Tvorce moderne strategije«, najrazličnejše skriptne itd. Poleg knjig ima mariborski

Center za izvenarmadno vzgojo tudi obilo instrumentov, kot busole, daljinomere itd., precej vojaške opreme z maskami proti plinom in pestro zbirko trofejnega orožja, ki ga v demonstrativne namene uporabljajo obvezniki predvojaške vzgoje in ga Center tudi posoja vsem šolam in podobnim ustanovam za prirejanje razstav.

To je v kratkem vnanja podoba Centra Jožeta Meniha-Rajkota v Mariboru, podoba knjižnice in kabineta, kakor si običajno površno zamišljamo Centre za izvenarmadno vzgojo. S tem, da si je knjižnica mariborskega Centra v enem letu, odkar posluje, pridobila okrog 70 stalnih gostov in da iz zbirke orožja in opreme, šole ter centri za predvojaško vzgojo najemajo orožje, s tem pa vloga Centra, kakršnega predpisuje uredba, nikakor ni izpolnjena. Pomen in vloga takega Centra morata biti predvsem v pospeševanju izvenarmadne vzgoje in vzbujanju zanimanja zanj med ljudskimi množicami. To pa je težka stvar, je dejal Pakar. Zlasti težavno je opravljanje te poglavitne naloge Centra, če le-ta ne uživa podpore koordinacijskega telesa za izvenarmadno vzgojo, ki je v Mariboru bolj ali manj na papirju in mora zategadelj večino njegovih nalog izvrševati Center sam. Svojo ožjo nalogo potemtakem Center zlahka opravlja, namreč vlogo knjižnice in kabineta, medtem ko se širših nalog, propagiranja izvenarmadne vzgoje med ljudstvom, lahko loteva le posredno, n. pr. s sposojanjem zbirk orožja za razstave, ki vzbude zanimanje za vojno tehniko ne le med obvezniki predvojaške vzgoje, ampak splošno med ljudmi, med obiskovalci razstav. Tudi vloga Centra kot knjižnice je omejena bolj ali manj na ožji krog bralcev iz vrst rezervnih oficirjev, kar je v trenutnem položaju tudi popolnoma razumljivo. Vidnejši so uspehi mariborskega Centra na področju predvojaške vzgoje. Center je namreč že zgolj s svojim enoletnim obstojem ugodno vplival na centre za pred-

vojaško vzgojo, ki so se organizirali po njegovem vzoru, dobobra spolnili svoje zbirke strokovne vojne literature in se okoristili z drugimi njegovimi izkušnjami. Največji uspeh Centra Jožeta Meniha-Rajkota pa je, da je s svojim vplivom, izkušnjami in navsveti mnoge centre za predvojaško vzgojo spremenil oziroma razširil tako, da jih lahko uporabljajo ne le predvojaški obvezniki, temveč tudi vse organizacije in društva kot PLZ, Ljudska tehnika itd. Skratka: ti Centri kot n. pr. v »Metalnik«, so postali priljubljeno središče za vse, ki se hočejo spolniti v vojnem znanju, postali so Centri za izvenarmadno vzgojo v pravem pomenu te besede.

In kakšen je vpliv centra Jožeta Meniha-Rajka med organizacijami, ki so blizu izvenarmadni vzgoji? Nedvomno precejšen. Taborniki, ki jih je Pakar označil kot najbolj tovariške in univerzalne glede želje po splošnem vojnem znanju, se redno shajajo v edinem prostoru Centra in uporabljajo vse tamkaj razstavljene instrumente ter literaturo kot splošno orientacijo in podobno. Tudi druge organizacije imajo v prostorih centra svoje priljubljeno zbirališče. Težko je le s športniki in drugimi društvi ter organizacijami. Športniki se n. pr. zanimajo večidel le za panoge, ki jih gojijo, prav tako enostranski pa je tudi program Ljudske tehnike, ki sicer pospešuje med svojim članstvom zanimanje za tehniko, toda večidel le za avtomobilske motorje. Taborniki so lani z uspehom dokončali 3 tečaje z izpiti iz čitanja kart, orientacije itd. in so se pohvalno izrazili o centrov knjižnici, češ da so v njej našli vso literaturo za izpitno gradivo.

Izkušnje v Mariboru so pokazale, da so centri za izvenarmadno vzgojo vsekakor prestali svoj krst! Nadaljnji razvoj pa bo nedvomno opozoril na potrebe, ki se že trenutno kažejo, da bodo ti centri slej ko prej le sami sebi namen, če ne bodo prekorčili lokalnih meja, če namreč ne bodo začeli med seboj v okviru republik in tudi med republikami, izmenjavati izkušenj in se tako spopolnjevati. Nedvomno pa mora, kot je to videti v Mariboru, hkrati s Centrom delovati tudi koordinacija

nacijsko telo za izvenarmadno vzgojo in ne nazadnje komisija za to vzgojo pri Zvezi borcev — kajti le drug ob drugem bodo vsi ti organi in ustanove lahko izpolnili svoj namen in svoje naloge. Sicer se utegne zgoditi, da bo center nekakšno univerzalno središče z vlogo knjižnice, kabineta, organizatorja in kdo ve kaj ke obenem, skratka, da bo prisiljen cepiti sile na več področjih. To pa pomeni nevarnost, da svojih nalog ne bo mogel dosledno izpolniti.

Obisk v osiješkem centru

Kakšen pomen pripisujejo organi oblasti na Hrvatskem izvenarmadni vzgoji je videti v tem, da so za predsednika Centra za izvenarmadno vzgojo v Osijeku izbrali podpredsednika MLO Osijeka, Branka Bosanca. Ta daje idejno smer v centru združenim organizacijam, medtem ko honorarno plačani upravnik skrbi za tehnično delo, administracijo itd.

V osiješki center sem prišel ravno, ko je upravnik prejel novo pošiljko sodobnega orožja iz oborožitve JLA, minometalce, ročne metalce, tako imenovane RB in puške domače izdelave. Orožje so pravkar mazali z mastjo in upravnik je bil do komelec zamaščen. Ponudil mi je roko na najmanj zamazanem mestu nekje med komelec in zapestjem in se oprustil, ker me pač ne more primerneje sprejeti. Povabil me je v čitalnico, v prijetno zadržano sobo z udobnimi fotelji, polno knjižnih omar in polic. Pohištvo je bilo moderno in novo, okolje prijetno in primerno za še tako izbirčen okus.

»Koliko smo potrošili za opremo Centra? Ne mnogo. Nekaj nad dva milijona dinarjev. To ni velika vsota, če upoštevate, da smo delno adaptirali zgradbo, opremili čitalnico, predavalnico z več kot sto stoli in uredili majhno strelišče za zračne puške.«

Tudi predavalnica, kjer se za sedaj skupno sestajajo v Centru združene organizacije kot Združenje rezervnih oficirjev, Ljudska tehnika, Rdeči križ itd., je lepo urejena, pravcata dvorana z dolgo mizo in stoli. Na stenah so sheme orožja, prikazi iz prve pomoči in PLZ. Tu prirejajo orga-

nizacije večkrat mesečno predavanja.

»Da, predavanja so zmerom dobro obiskana. Dvorana je vedno nabito polna. Teme predavanj so različne. Združenje rezervnih oficirjev trenutno daje predavanje z naslovom »Atomska bomba in možnosti osebne zaščite«, vsekakor sodobna in za vsakogar zanimiva snov. Dvorana mesečno sprejme več tisoč obiskovalcev, če upoštevamo, da organizacije eno in isto predavanje večkrat ponove. Omenjena tema, ki jo predava podpolkovnik, rezervni oficir, bo ta teden na vrsti že tretjič, tako da jo bodo lahko poslušali vsi tisti, ki so bili prvič ali drugič zadržani.«

»Koliko članov iz organizacij, ki jih Center združuje, se tukaj sestaja, uporablja knjige in se udeležuje na strelišču? Naj jih naštejemo po vrsti: Združenje rezervnih oficirjev ima 1000 aktivnih članov, PLZ jih šteje 200, RK prav toliko, ZVVI 500, Aeroklub 400, Zveza borcev 1500. To je skupaj 3800 državljanov, pripadnikov organizacij izvenarmadne vzgoje.«

Osiješki Center za izvenarmadno vzgojo posluje že več kot pol-drugo leto. V tem času je postal priljubljeno zbirališče vseh državljanov, ki teže za izvenarmadno izobrazbo. Strokovni odbor Centra je sestavljen iz osmerih članov, pripadnikov borbenih, strokovnih in humanih društev in organizacij. Odbor sestavlja mesečne plane, v katerih so navedene teme predavanj, objavljene šole in obvezniki predvojaške vzgoje na ta predavanja in ogleda orožja. Vsak odbornik predlaga program za svojo organizacijo in svetuje, kako bi

bilo primerno sestaviti okvirni program Centra. V strokovnem odboru so delavci in izobraženci. Poseben njegov uspeh je, da je vzgojil vrsto odličnih predavateljev iz vrst rezervnih oficirjev, ki dobe vse potrebno gradivo v centrih knjižnici.«

Ta čas, ko sem govoril z upravnikom, so prihajali z vaj pripadniki PLZ, ki se je z njimi upravnik pogovarjal o strokovnih stvarih. Odlagali so plinske maske in drugo opremo ter uniforme in jih spravljali vsak v svojo omarico. Preoblekli so se v garderobi. Napočil je centrov delovni čas in zato sem se poslovil.

Moj drugi obisk je bil namenjen tovarišu Branku Bosancu. Ta mi je pojasnil, da je osiješki center uspel zato, ker ga nikdar niso ločevali od ostalih področij ljudske dejavnosti. »Naš center,« je dejal, »je le ena izmed oblik živahnega udejstvovanja osijeških delovnih ljudi. Kakor je, denimo, ljudska prosveta v Osijeku zrasla iz delavskih in izobraženskih potreb, tako je tudi izvenarmadna dejavnost rezultat teh težej. Center zato uživa prav tako podporo oblasti, kot katerokoli drugo področje kulture.«

»Ena nevarnost je,« je na koncu pripomnil tovariš Bosanac, »nevarnost, ki bi jo morali povsod, kjer Centre ustanavljajo, ali pa le-ti že delujejo, resno upoštevati. Centri za izvenarmadno vzgojo so se namreč mnogokje izrodili v nekakšna skladišča trofejnega orožja, v muzeje, v nekakšne vulgarne podružnice muzejev NO. Centri pa morajo, nasprotno, biti živahno poprišče ljudi, ki teže za osvajanjem moderne tehnike, biti morajo privlačni, zanimivi in praktični, začeni s predavanji, izbiro strokovne sodobne literature, pa tja do bogatih zalog opreme, ki jo uporabljajo pripadniki PLZ in sorodnih organizacij za izvajanje svojih vaj. Zato je treba, sevé, centre sodobno opremiti; z drugo besedo, treba je imeti denar. Osiješki Center ni muzej, ampak sodobna orožarna, v kateri je moč vzgajati ljudi v modernem vojskovanju in jih spoznavati s pridobitvami moderne vojne tehnike. V tem je še ena privlačnost, ki privablja vanj ne le vojaške obveznike, rezervne oficirje itd., temveč tudi obiskovalce, ki jih Center kot »muzej« nikoli ne bi mogel privabiti.«

N. Z.